

BO SIA LZA Ekonomikas institūts Institute of Economics L.A.Sc.

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV – 1050, Latvija

Tel. 371 – 7222830 Fax: 371 – 7820608 E – mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr. 9

Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā

Pētnieciskā darba rezultāti

Autori:

Pārsla EGLĪTE, Ieva Marga MARKAUSA, Iveta PAVLINA, Ilze GNEDOVSKA,
Broņislavs IVBULIS, Māris BRANTS

FAMILY FORMATION AND RELEVANT POLICY IN LATVIA AFTER REGAINING INDEPENDENCE

(in English: contents, tables and summary)

Rīga, 2002

261859

2003-6
34

Latvian National
Library

L
3

BO SIA LZA Ekonomikas institūts Institute of Economics L.A.Sc.

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV – 1050, Latvija

Tel. 371 – 7222830 Fax: 371 – 7820608 E – mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr. 9

Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā

Pētnieciskā darba rezultāti

Autori:

Pārsla EGLĪTE, Ieva Marga MARKAUSA, Iveta PAVLINA, Ilze GNEDOVSKA,
Bronislavs IVBULIS, Māris BRANTS

FAMILY FORMATION AND RELEVANT POLICY IN LATVIA AFTER REGAINING INDEPENDENCE

(in English: contents, tables and summary)

Rīga, 2002

0303012694

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

UDK 314(474.3)

Ap 116

**APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr. 9: Ģimeņu veidošanās
un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā. Autori: P.Eglīte,
I.M.Markausa, I.Pavlina, I.Ģedovska, B.Ivbulis, M.Brants. Rīga: BO SIA LZA
Ekonomikas institūts, 2002, - 116 lpp.**

Izdevumā iekļauti Latvijas Zinātnes Padomes no valsts budžeta līdzekļiem finansētā
pētījuma projekta 01.0117. „Latvijas sociālās politikas rezultativitāte iedzīvotāju
ataudzes jomā” galvenie 2001. un 2002. gada darba rezultāti.

Atbildīgā redaktore: **Pārsla Eglīte**

Datorsalikumu veidojis: **Bronislavs Ivbulis**

Izdots ar Latvijas Zinātnes Padomes atbalstu

ISBN 9984-9574-1-1

ISSN 1407-2246

© BO SIA LZA Ekonomikas institūts, 2002
Iespiests: Rīgā, SIA “P&K”

Priekšvārds

Laikam gan visiem zināma senā grieķu filozofa Heraklīta atziņa, ka viss plūst, viss mainās. Tikai neizbēgamo pārmaiņu ātrums dažādām parādībām atšķiras. Dabas norišu un veidojumu mainība noris tik lēni, ka cilvēka mūžā visbiežāk pat nav novērojama. Tas dod pamatu apgalvojumiem, ka „nav nekā jauna šai pasaulē”, „viss jau bijis reiz” vai arī „cilvēka daba ir nemainīga”. Un ir jau tajos sava taisnība, jo cilvēks ir dabas daļa ar visām dabiskai būnei piemītošajām tieksmēm un vajadzībām.

Toties cilvēku sabiedrībā tās darbības veids dažādās dzīves jomās pat vienas paaudzes laikā var būtiski mainīties un likt vai ļaut izjust – atkarībā no izraisīto seku rakstura – pašiem cilvēkiem un videi labvēlīgas vai postošas pārmaiņas.

Patiesībā gandrīz nevienam norisi vai tās sekas nedrīkstētu vērtēt kā labas vai sliktas. Kas kādai cilvēku daļai sākotnēji atvieglo dzīvi, palīdz uzturēt labu veselību un dzīvot ilgu mūžu, var būt panākts uz citu tautu vai dabiskās vides rēķina, kā arī ilgākā laikposmā izraisīt veselībai kaitīgas pārmaiņas cilvēku dzīvesveidā vai sasniegtā augstā dzīves līmeņa ilgstošu saglabāšanu apdraudošas pārmaiņas iedzīvotāju sastāvā un viņu uzvedībā.

Viss teiktais pilnībā attiecināms arī uz ģimeņu veidošanos. Dabas dots sugas turpināšanas instinkts ar tā diktēto pretējo dzimumu pārstāvju tiešanos vienu pēc otra vēl arvien ir spēkā. Savukārt apstākļi, kādos tas īstenojams vienlaikus ar paša indivīda izdzīvošanas nodrošinājumu, ir pārtapuši ne tikai gadsimta, bet kritiskos vēstures posmos pat dažu gadu laikā. Atbilstoši pārmaiņām visā pasaulē un pat atsevišķās apdzīvotās vietās mainījusies arī Latvijas iedzīvotāju uzvedība: kopdzīves veids un bērnu skaits ģimenē, to radīšanas vecums un iztikas avoti, mazo bērnu pieskatīšanas iespēju izvēle un vecāku ietekme pusaudžu attīstībā.

Notikušās un vēl notiekošās pārmaiņas var dažādi vērtēt atsevišķi cilvēki, vecāko un jaunāko paaudžu pārstāvji vai sabiedrība kopumā. Cita vērtējumu dažādība paredzama no šīs dienas vajadzību vai netālā nākotnē gaidāmo tagadējās rīcības seku un to labošanas iespēju viedokļa.

Šī izdevuma lasītājiem piedāvājam ieskatu mainīgajās ģimenes veidošanās norisēs Latvijā pēdējā gadsimta laikā un aplūkojamo norišu dažādo dalībnieku attieksmē pret tām, kā arī atjaunotās LR valdību īstenojamā ģimenes atbalsta politikā. Ceram, ka tas rosinās uz pārdomātiem spriedumiem šais jautājumos un tādu pat rīcību.

Izsakām visdziļāko pateicību veikto aptauju dalībniecēm un dalībniekiem, kā arī to atbalstītājiem.

Atbildīgā redaktore

Saturs

Priekšvārds	3
Statistikas liecības par pārmaiņām ģimenes izveides norisēs XX gs. (Pārsla Eglīte)	6
Ievads	6
Lietotie jēdzieni un informācija	6
Laulātības mainība sociālo apstākļu ietekmē	7
Laulību un ārļaulību dzimstība	16
Secinājumi	26
Valdības deklarētā demogrāfiskā politika un tās īstenojums Latvijā (1990. – 2002.) (Iveta Pavlina, Māris Brants)	31
Ievads	31
LR Augstākās Padomes un 5. Saeimas darbības laiks	32
6. Saeimas darbības laiks	36
7. Saeimas darbības laiks	37
Politisko partiju solījumi pirms 8. Saeimas vēlēšanām	44
Nobeigums	45
Vecāku viedokļi par ģimenes pieaugumu (Iveta Pavlina, Pārsla Eglīte)	48
Pētījuma aktualitāte, metodika un izlases kopuma raksturojums	48
Vēlamais bērnu skaits	50
Vēlamo bērnu skaitu noteicošie apsvērumi	54
Situācija ģimenes papildinājuma plānošanā	57
Lēmumu par ģimenes papildināšanu ietekmējušie apsvērumi	59
Izglītības līmeņa ietekme uz tēva lomas izpildi (Pārsla Eglīte)	65
Latvijas sieviešu attieksme pret ģimeni un laulību (Ieva Marga Markausa)	72
Izlases kopuma raksturojums	73
Aptaujas rezultātu analīze	77
Secinājumi	88
Latvijas sieviešu pieredze ģimenes veidošanā un pārmaiņas attieksmē pret to (Pārsla Eglīte)	89
Ievads. Pētījuma mērķis un metodika	89
Aptaujāto sastāvs	89
Attieksme pret mātes lomu un tās izpilde	91
Partnerattiecību veidošanās un to vērtējums	95
Viedoklis par laulībām un seksuālo uzvedību sabiedrībā	99
Pielikums	
Aptaujas anketa „Ģimenes pieaugums”	106
Kopsavilkums angļu valodā	110

Contents

Foreword	3
Statistics about changes in family formation in Latvia during the XX century (<i>P.Eglite</i>)	6
Introduction	6
The terms and information used	6
Changes of nuptiality and its social determinants	7
Marital and ekstra-marital births	16
Conclusions	26
Declared demographic policy of government and its implementation in Latvia (1991 – 2002) (<i>I.Pavlina, M.Brants</i>)	31
Introduction	31
Period of Supreme Soviet and 5 th Saeima	32
Period of 6 th Saeima	36
Period of 7 th Saeima	37
Promises of political parties before the elections of 8 th Saeima	44
Conclusion	45
Parents' views about extension of the family, happened in 1999 and 2000 (<i>I.Pavlina, P.Eglite</i>)	48
Actuality of the subject and methodology of the research	48
Desired number of children	50
Motivation for the desired size of the family	54
Activity in family planning	57
Impact of certain consideration on decision to have a child	59
Activity of fathers according to their education in Latvia (<i>P.Eglite</i>)	65
Women's attitude to family and marriage in Latvia (<i>I.M.Markausa</i>)	72
Characteristics of the sample	73
Analysis of the results	77
Conclusions	88
Latvian women on their experience in family formation and changing attitude to it (<i>P.Eglite</i>)	89
Introduction. Aim and methodology of the research	89
Composition of the interviewed	89
Attitude to a mother's role	91
Partnerships and satisfaction with them	95
Opinion about marriage and sexual behaviour nowadays	99
Appendix	
Questionnaire "Extension of family"	106
Summary in English	110

Pārsla Eglīte

Statistikas liecības par pārmaiņām ģimenes izveides norisēs XX gs.

Ievads.

Pretējo dzimumu pārstāvju partnerattiecības un kopdzīve ir nepieciešama pēcnācēju radīšanai un tautas atjaunošanai. Tas noteic sabiedrības un valsts interesi par šo cilvēku darbības veidu no vīrieša un sievietes attiecību veidošanās paša pirmā posma – it īpaši viņu kopdzīves sākuma. Tieši tās rezultātā gaidāmo bērnu, viņu veselības, iztikas un pilnvērtīgas attīstības nodrošinājuma labā sabiedrība izsenis tiekusies regulēt abu partneru piemērotību vecāku lomai pēc vecuma, t.i., sasniegtā fiziskā un sociālā brieduma, radniecības pakāpes un veselības, kā arī tiesiski aizsargāt atkarīgo ģimenes locekļu drošību un intereses un to labā sekmēt kopdzīves ilgumu. Savukārt atsevišķiem cilvēkiem šis dabas diktētais uzdevums instinktīvi noteic dzimumattiecību ārkārtējo emocionālo nozīmību neatkarīgi no viņu sociālām atšķirībām un apzinātas vēlēšanās audzināt bērnus.

Cilvēkiem apgūstot dzimstības regulēšanas paņēmienus, partnerattiecības un dzimumdzīve ar savu emocionālo gandarījumu un fizisko baudu kļūst neatkarīgas no pēcnācēju radīšanas. Šīs atšķirīgās funkcijas dabiski papildina viena otru, taču sekmes vienā no tām nespēj pilnībā aizvietot neizdarību vai neveiksmi otrā. Indivīda varbūtējā nespēja apmierināt abas vai kādu no šīm visnotaļ dabiskām tieksmēm un vajadzībām var izraisīt veselības traucējumus un dažādu veidu asociālu uzvedību. Tāpēc cilvēku labklājība viņu t.s. personiskajā dzīvē ir visas sabiedrības interesēs.

Veiksmes un apmierinātības varbūtība partnerattiecībās un ģimenes dzīvē ir atkarīga no daudziem objektīviem un subjektīviem apstākļiem, ieskaitot abu partneru priekšstatu sakritību vai atšķirības par vēlamu attiecību modeli, kas savukārt var būt vairāk atbilstošs kāda agrākā laikmeta vai mūsdienu apstākļiem un sociālām normām. Informētība par partnerattiecību mainību laika gaitā un dažādo kopdzīves veidu izplatības nosacījumiem varētu sekmēt pāru savstarpējo izpratni un saskaņu, tādējādi paaugstinot viņu sekmes šai jomā: attiecību noturību, kopīgo bērnu rašanos un galu galā – dzīves kvalitāti.

Nolūkā veicināt informētību par laulātības vēsturisko attīstību LZA Ekonomikas institūta iedzīvotāju izpētes kopas spēkiem 2001. gadā veikta statistikas datu analīze par laulātības un šķiršanās biežuma pārmaiņām Latvijā, dzimstības dinamiku laulībā un neregistrētā kopdzīvē, notikušo pārmaiņu atkarību no iedzīvotāju sastāva un viņu darbības nosacījumu pārmaiņām politisko un sociālo apstākļu ietekmē. Galvenā vērtība pievērsta norisēm XX gs. otrajā pusē, kad veidojies vairākums gadsimtu mijā pastāvošo laulību un citu partnerattiecību.

Lietotie jēdzieni un informācija.

Ģimene kā sabiedrības pamatšūna, kurā rodas un veidojas tautas un valsts iedzīvotāju jaunā maiņa, tieši šīs specifiskās funkcijas dēļ uzskatāma par centrālo jēdzienu visās iedzīvotāju ataudzes norisēs.

Vispārpieņemtā nozīmē *ģimene* ir maza sociāla grupa, kuras locekļus saista radniecība vai laulība [Demogrāfisko ... 43]. Kā papildus pazīmes mēdz minēt kopīgu dzīves vietu un budžetu, taču šīs pazīmes nepieciešamas galvenokārt statistikas vajadzībām, lai nošķirtu ģimeni no plašām dzimtām, kuru starpā pastāv radniecība. Šaurākā nozīmē šis jēdziens apzīmē *bioloģisko ģimeni* – dzīvesbiedru pāri jeb *ģimenes kodolu* un viņu bērnus, respektīvi, vienas vai divu paaudžu laulāto vai radnieku kopību.

Laulība ir ģimenes dibināšanas juridiskais pamats: valsts vai baznīcas atzīta vīrieša un sievietes savienība ar katras sabiedrības ieražu vai likumā noteiktām laulāto tiesībām un atbildību [Multilingual ... 66]. Latvijā kopš 1921. gada vienlīdz atzītas un valsts aizsargātas ir kā baznīcas, tā *cilvillaulības*, kuras noslēdz dzimtsarakstu iestādēs. Tāpēc nepareizi šo pēdējo jēdzienu attiecināt uz neregistrētu kopdzīvi.

Laulību noslēgšana dod iespēju iegūt ziņas par atbilstoša iedzīvotāju kopuma *laulātību* – juridiski noformētas kopdzīves biežumu, abu laulībā stājušos vecumu, šķiršanos biežumu, laulību pastāvēšanas ilgumu līdz tās šķiršanai u.c. ziņas [Multilingual ... 66].

Līdztekus laulībām pastāv vairāk vai mazāk pastāvīgi *neregistrētas kopdzīves* veidi jeb *konsensuālās savienības* – divu pieaugušu cilvēku attiecības, kuri dzīvo kā vīrs un sieva, bet nav noformējuši šīs attiecības likumā noteiktā kārtībā [Demogrāfijas ... 60]. Tā kā tieši reģistrācija ir laulības specifiskā pazīme, ir nepareizi citus kopdzīves veidus dēvēt par neregistrētu laulību, kaut arī partneru attiecības tajos var izrādīties pat sirsnīgākas un ilgstošākas nekā vienā otrā laulībā. Galvenā reģistrācijas priekšrocība ir partneriem un viņu bērniem nodrošinātā tiesiskā aizsardzība uz īpašumu un iztikas līdzekļiem šo attiecību iziršanas gadījumos: pēc viena partnera nāves vai šķiršanās. Par neregistrēto pāru skaitu, sastāvu un pastāvēšanas ilgumu nav iegūstama arī regulāra statistiska informācija. Tas apgrūtina ģimeņu veidošanās sabiedriski nozīmīgo procesu izpēti ar tā būtisko ietekmi uz dzimstību un bērnu pilnvērtīgas attīstības iespējām.

Šai darbā apkopotas un izmantotas analīzei kārtējās statistikas publicētās ziņas par laulātību un šķiršanos, laulību un ārīlulību dzimstību kopš XX gs. 20. gadiem, kad sāka apkopot datus par Latviju, kā arī tautas skaitīšanu dati par iedzīvotāju sastāvu pēc dzimuma, vecuma un ģimenes stāvokļa, kas nav pieejami no citiem avotiem (sk. norādes tekstā un avotu sarakstu). Varbūtējam salīdzinājumam ar tautas skaitīšanu datiem arī pārējie dati ievietoti tabulās par tautskaites norises gadiem. Papildus izmantoti CSP Iedzīvotāju statistikas departamentā veiktās dzimušo reģistra sākotnējo datu papildapstrādes rezultāti par 1995.-2000. gadu, izdalot ārīlulībā dzimušos ar un bez atzītas paternitātes.

Laulātības mainība sociālo apstākļu ietekmē.

Vairākus gadsimtus – no kristietības ieviešanas Latvijas teritorijā līdz Pirmajam pasaules karam – ģimenes attiecībās valdīja kristīgās baznīcas atbalstītā monogāmā laulība jeb viena pāra nešķirama savienība līdz tās iziršanai pēc viena laulātā nāves. Atbilstoši tā laika patriarhālajām morāles normām laulību partnera izvēlē noteicošais bija vecāku un galvenokārt tēva viedoklis, bet laulāto attiecībās – vīrs: viņa uzvārds, pilsonība, noteicošā loma mantas pārvaldīšanā, dzīves vietas un bērnu dzīvesceļa izvēlē. Sievai pat ar lielu mantu pūrā piekrita vienīgi mājas un bērnu aprūpe.

Agrīnākos saimniecības un sabiedrības attīstības posmos, valdot smagam fiziskam darbam, iedzīvotāju vairākuma pieticīgiem un pat antisemitāriem sadzīves apstākļiem ar attiecīgi augstu bērnu mirstību, nešķiramai laulībai ar atšķirīgajām dzimumu lomām bija dabisks pamats. Vīrs nevarēja izvairīties no sievas un bērnu uzturēšanas; savukārt sievas aizņemībai ar iespējami lielu bērnu daudzumu, no kuriem sākotnēji tikai neliela daļa izdzīvoja, bija jānodrošina vecāku apgādnieks mūža nogalē.

Kā zināms, praktiski šis modelis tālu ne vienmēr attaisnojās, jo smagajā darbā, karos un epidēmijās daudzi vīri un tēvi mira pāragri, atstājot ģimeni bez iztikas. Arī bērni ne vienmēr izdzīvoja līdz paredzētajai vecāku apgādnieka lomas izpildei, nemaz nerunājot par neskaitāmām cilvēciskām traģēdijām, visu mūžu dzīvojot ar varbūtēji citu uzspiestu partneri. Tāpēc likumsakarīgi, ka līdz ar vispārējo attīstību mainoties darba raksturam un mazinoties bērnu mirstībai, pakāpeniski mazinājās neapmaksāto mājas darbu apjoms un pieauga sieviešu ekonomiskā aktivitāte ārpus mājas, viņu neatkarība no tēva un vīra. Bez tam, pieaugot mūža ilgumam un atbilstoši tam arī varbūtējam monogāmās laulības pastāvēšanas laikam, palielinājās arī abu laulāto personības un savstarpējo attiecību pārmaiņu iespējamība ilgajos kopdzīves gados. Līdz ar to vēl vairāk mazinājās laulāto ilgstošas savstarpējās saskaņas varbūtība un viena vai abu apmierinātība ar ģimenes dzīvi. Tā nobrieda nepieciešamība mainīt laulību noslēgšanas kārtību un laulāto tiesības.

Latvijā tas notika līdz ar neatkarīgas valsts nodibināšanu un tās ieviesto civilulību reģistrācijas iespēju līdztekus baznīcas laulībām. Vienlaikus tika paredzēta arī laulību šķiršanas iespēja. LR civillikumā tomēr saglabājās nevienlīdzīgas laulāto tiesības: vīram vienam pašam bija tiesības pārvaldīt abu kopējo un arī sievai pirms laulībām piederējušo mantu, vīram piederēja izšķirošais vārds kopdzīves kārtīšanā, dzīvesvietas un pilsonības izvēlē, sieva dabūja vīra uzvārdu. Līdz ar Latvijas iekļaušanu bijušajā PSRS, baznīcas laulības vairs netika oficiāli atzītas, bet abiem laulātajiem piešķirtas vienādas tiesības [Normatīvo ... 1998]. Tas atbilda faktiskajām dzīvesbiedru attiecībām vairākumā Latvijas ģimeņu. Tāpēc arī pēc valsts neatkarības atgūšanas, 1993. gadā atjaunojot iespējas oficiāli reģistrēt laulību pēc pašu izvēles – baznīcā vai valsts iestādē, Civillikuma ģimenes tiesību sadaļa tika modernizēta un abi dzīvesbiedri pilnībā pielīdzināti tiesībās.

Katrā laikposmā spēkā esošās tiesības tomēr var īstenoties pilnībā vai tikai daļēji atkarībā no citiem ģimenes dzīvi ietekmējošiem apstākļiem, kas Latvijā XX gadsimta laikā ir vairākkārt un būtiski mainījušies.

Laulība kā divu pretēja dzimuma cilvēku savienība var tikt noslēgta tikai pastāvošā *laulību tirgus* iespēju robežās – ar tajā pieejamo atbilstoša vecuma neprecēto vīriešu un sieviešu skaita samēru un zināmām partnera izvēles iespējām starp līdzīgas tautības, ticības, izglītības līmeņa, iepriekšējā ģimenes stāvokļa, pietiekami labas veselības u.c. vēlamām pazīmēm apveltītiem indivīdiem.

Jo retāk iedzīvotāju kopumā pārstāvēta kāda no personu raksturojošām pazīmēm, jo mazāka varbūtība savu paziņu lokā atrast tai atbilstošu partneri. Tas ir viens no cēloņiem bezgalīgajai pāru dažādībai pēc minētām pazīmēm un viņu kombinācijām. Cilvēki paredzamā dzīvesbiedra izvēlē vairāk orientējas uz viņa vai viņas cilvēciskajām īpašībām nekā statistikā atspoguļojamām pazīmēm. Tāpēc detalizētam laulību tirgus raksturojumam nav praktiskas nozīmes, un tāds arī netiek izstrādāts, atskaitot iedzīvotāju sastāvu pēc pēcnācēju radīšanai būtiskākajām pazīmēm – divu pretējo dzimumu pārstāvju skaita katrā vecumgrupā un jau laulāto īpatsvaru viņu vidū, kas tiek apzināts kārtējās tautskaitēs.

Kā zināms, pietiekami lielā iedzīvotāju kopumā zēnu vienmēr dzimst vidēji par 5% vairāk nekā meiteņu. Arī nedzīvi dzimušo, mirušo bērnu un jauniešu vidū vīriešu kārtas pārstāvju ir vairāk nekā sieviešu, līdz vecumā pēc 30 gadiem abu dzimumu pārstāvju skaits izlīdzinās, bet vecākajās paaudzēs jāpiedzīvo pakāpeniski pieaugošs sieviešu skaitliskais pārsvars. Kara gadījumā vairāk iet bojā vīrieši, īpaši jaunie, sākot ar 18 gadiem vai pat jaunāki līdz brieduma gadiem. Līdz ar to dažās arī ģimenes veidošanā aktīvākajās vecumgrupās veidojas sieviešu skaitliskais pārsvars, kura dēļ viņām ir ierobežotas iespējas atrast laulību partneri.

Latvijā drīz pēc Pirmā pasaules kara notikušajā tautskaitē 1920. gadā konstatēts, ka 20-24 gadu veco sieviešu ir divas reizes vairāk nekā tā paša vecuma vīriešu, 25-29 gadu vecumā – 1,7 reizes un 30-34 gadu vecumā – 1,5 reizes. Tiesa, tad vēl visi karavīri no Krievijas nebija atgriezušies, un pēc izdzīvojušo ierašanās 1925. gada abu dzimumu samērs nedaudz izlīdzinājās. Otrā pasaules kara postošo ietekmi uz iedzīvotāju sastāvu pēc dzimuma ir grūtāk novērtēt, jo kārtējā tautas skaitīšana tika sarīkota tikai 14 gadus pēc kara beigām. Taču paaudzēs, kas kara laikā bija iesaucamajā vecumā, vīriešu un sieviešu skaitliskais samērs tāpat izrādījās deformēts: ar 1,4-1,6 reizes lielāku sieviešu skaitu (1. tab.).

Iespējams, līgavu un līgavaiņu skaita disproporcijas ir viens no cēloņiem, kas izraisa precēto īpatsvara atšķirības viena vecuma sieviešu un vīriešu starpā. Sievietēm pastiprinās tendence apprecēties arvien agrāk, un vecumā līdz 30 gadiem viņu vidū precēto ir vairāk nekā tā paša vecuma vīriešu vidū. Savukārt vecākajās grupās sieviešu vidū ir mazāk precēto nekā vīriešu starpā (2. tab.). Domājams, ka vienlaikus tā paša iemesla dēļ pēckara posmos izplatās neregistrētā kopdzīve un nevienlīdzība abu dzimumu pārstāvju savstarpējās attiecībās. Taču visas šīs norises statistisko rādītāju dinamiskajās rindās nav precīzi izsekojamas, jo tās iespaido vēl daudz citu parādību, kas nav skaitliski izteicamas. Turklāt arī skaitliski mēramajām vairāk vai mazāk tās atspoguļojoši statistikas rādītāji tiek ieviesti tikai tad, kad kāda parādība jau kļuvusi gana izplatīta.

Tā, pašā gadsimta sākumā, dominējot monogāmām baznīcas laulībām un atbilstošām morāles normām, mazās izplatības dēļ netiek vāktas un publicētas ziņas atsevišķi par pirmām un atkārtotām laulībām, ārļaulībā dzimušiem bērniem, šķiršanos biežumu u.tml. Tādas ziņas parādās tikai ar 20. gadu vidu vai tā beigām. Taču pats kādas parādības statistiski nozīmīgs biežums kādā vēlākā laikposmā liecina par tās izplatību izraisīto cēloņu pastāvēšanu jau kādus gadus iepriekš. Salīdzinot no vēstures zināmo sociālo pārmaiņu norises laiku ar sekojošo kādas parādības dinamiku statistikas datus, ir iespējams ar pietiekamu pārliecību norādīt uz statistikā pēc kāda laika atspoguļojamos norišu cēloņiem vai vismaz veicinošiem apstākļiem.

Divdesmit gados *starp abiem pasaules kariem* Latvijas iedzīvotāju skaits palielinājās nedaudz un tikai dabiskā pieauguma gaitā, tāpēc arī to sastāvs mainījās ļoti maz. Vienīgi paaudzes ar neproporcionālu dzimumu sastāvu arvien vairāk pārsniedza aktīvāko ģimenes veidošanas vecumu: tolaik vīriešiem 25-29 gadi, sievietēm – 20-24. Līdz ar to kara izraisītais sieviešu skaitliskais pārsvars pārstāja ietekmēt laulību tirgu un laulību slēgšanas biežumu. Atbilstoši tam nedaudz pieauga kopējais noslēgto laulību skaits – no 8,3 uz 1000 iedzīvotājiem 1925. gadā līdz 8,9 – 1940. gadā. Taču palielinājās vienīgi jaunāko sieviešu laulātība, kamēr pārējās grupās laulātība

praktiski nemainījās (sk. 2. tab.). Tomēr šai laikā agrās laulības nebija raksturīgas un vidējais laulājošos vecums vīriešiem svārstījās ap 30 gadiem, bet sievietēm – 27 gadiem (3. tab.). Šķiršanās tolaik vēl bija maz izplatītas: gadā vidēji 1 uz 1000 iedzīvotājiem jeb 8-9 reizes retāk par laulībām. Tādēļ arī atkārtotas laulības, īpaši sievietēm bija reta parādība – 8% no visām laulībām, vīriešiem gan 12-13% (4. tab.).

1. tabula

Vīriešu un sieviešu skaita samērs atsevišķās grupās Latvijā
(sieviešu uz 100 vīriešiem)

• Population of Latvia by sex in certain age groups (women per 100 men)

Vecums, gadi • Age, years	1920 ¹⁾	1925 ¹⁾	1930 ²⁾	1935 ³⁾	1939 ⁴⁾	1959 ⁴⁾	1970 ⁴⁾	1979 ⁵⁾	1989 ⁵⁾	2000 ⁶⁾
0-4	97,5	96,2	97,9	96,0	96,0	96,0	95,9	95,6	96,2	93,6
5-9	101,0	99,2	97,0	97,0	96,0	97,0	96,2	96,2	96,2	95,6
10-14	97,7	100,8	100,0	96,0	98,0	98,0	95,7	96,8	97,0	95,6
15-19	119,3	101,8	102,0	100,0	96,0	101,0	91,0	93,3	93,6	96,7
20-24	205,9	112,6	102,1	102,0	103,0	108,0	94,5	94,7	94,6	98,3
25-29	168,9	148,7	113,0	101,0	102,0	108,0	99,8	99,3	99,6	96,0
30-34	149,7	128,4	145,3	113,0	101,0	143,0	102,0	103,0	102,0	94,0
35-39	125,8	127,8	131,0	148,0	120,0	160,0	106,0	106,0	104,0	102,0
40-44	121,5	114,4	127,2	133,0	146,0	157,0	125,0	109,0	108,0	106,0
45-49	98,1	113,9	118,0	130,0	132,0	140,0	158,0	112,0	111,0	113,0
50-54	116,0	103,7	118,4	121,0	131,0	130,0	144,0	145,0	117,0	121,0
55-59	111,0	113,7	112,4	124,0	123,0	156,0	151,0	171,0	125,0	130,0

Avoti:

¹⁾ *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā.* Rīga, 1926, 204.-205. lpp.

²⁾ *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā.* Rīga, 1931, 222.-225. lpp.

³⁾ *Ceturrtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā.* Rīga, 1937, 136. lpp.

⁴⁾ *Сборник экономических докладов по данным переписи населения 1970 г. по Латвийской ССР, ЦСУ ЛатССР, Рига, 1976, с. 159*

⁵⁾ 1989. g. tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Rīga, 1992, 144 lpp.

⁶⁾ *Latvijas 2000. g. tautas skaitīšanas rezultāti.* Rīga, 2002, 288 lpp.

Pretstatā starpkaru posmam pēc *Otrā pasaules kara* ģimeņu veidošanas apstākļi un atbilstoši tiem arī norises mainījās visai strauji. Karam beidzoties, divdesmitgadnieku vidū tāpat kā pēc Pirmā pasaules kara bija liels sieviešu skaitliskais pārsvars, kas, protams, neveicināja rūpīgu partnera izvēli, dzīvesbiedru uzticību un laulību noturību. Turklāt padomju okupācijas apstākļos Latvijas iedzīvotāju skaitu strauji papildināja iebraucēji no citām bijušās PSRS republikām. Rezultātā iedzīvotāju sastāvā krasi pieauga cittautiešu īpatsvars ar atšķirīgām ierašām visās dzīves jomās. Bet varbūt vēl svarīgāka laulātības norišu pārmaiņās bija straujā iedzīvotāju pieauguma izraisītā dzīvokļu krīze, īpaši pilsētās, kur kopš 50. gadu beigām jau dzīvoja vairākums iedzīvotāju.

Normālai ģimenes dzīvei piemērota dzīvokļa iegūšana kļuva par būtisku laulību un it īpaši ģimenes noturības un tās paplašināšanas faktoru, bet laulību slēgšana un šķiršana – par vienu no dzīvokļa iegūšanas paņēmieniem. Salaulājoties ar Latvijas un it īpaši Rīgas iedzīvotāju, iebraukušie no citām republikām vai laukiem tika pierakstīti un ar laiku varēja pretendēt uz dzīvokli Latvijā, Rīgā vai citā lielākā pilsētā; lielāks pierakstīto skaits vienā dzīvojamā platībā (zem 4,5 m² uz vienu cilvēku) deva tiesības pieteikties uz lielāku dzīvokli; studenti, apprecoties ar rīdzinieku, varēja izvairīties no nosūtīšanas darbā uz laukiem, mazpilsētā vai ārpus Latvijas; vienā istabā vai vienistabas dzīvoklī pierakstītie laulātie pēc šķiršanās varēja pretendēt uz katram savu atsevišķu mājokli u.tml. Šķirties bezbērnu pāri varēja arī bez tiesas.

Pateicoties šādām iespējām, izplatījās aprēķina laulības no viena vai arī abu laulājošos puses, fiktīvas laulības un laulību afēristi. Pēdējie ne vien tika pie sava dzīvokļa ar fiktīvu laulību palīdzību, bet mēdza pat neoficiāli ar tiem tirgoties. Tādējādi laulātības dinamiku 50.-80. gados ietekmēja ne vien laulību tirgus un attieksme pret laulību, bet arī tā laika dzīvokļu piešķiršanas likumi un normas.

2. tabula

Precēto īpatsvars atsevišķās vecumgrupās Latvijā, %
• Share of married in certain age groups of fertile age, %

Vecums, gadi • Age, years	1920 ¹⁾	1925 ¹⁾	1930 ²⁾	1935 ³⁾	1939 ⁴⁾	1959 ⁴⁾	1970 ⁴⁾	1979 ⁵⁾	1989 ⁵⁾	2000 ⁶⁾
Vīrieši • Men										
līdz 20	0,5	0,3	0,3	0,4	0,4	1,6	2,0	2,4	3,3	0,3
20-24	8,3	9,5	9,8	10,2	9,8	21,9	26,1	35,3	37,0	9,8
25-29	30,3	41,3	42,0	40,7	40,0	67,6	67,8	72,6	72,9	38,1
30-34	53,1	63,5	66,7	65,4	64,9	83,7	82,0	79,5	79,8	64,7
35-39	70,5	75,1	77,7	77,5	77,1	88,0	87,0	81,4	79,6	73,6
40-44	79,6	81,6	82,7	83,0	82,7	89,0	88,9	83,6	78,7	75,9
45-49	83,8	84,3	84,7	85,2	85,0	88,0	89,5	85,6	78,7	75,1
Sievietes • Women										
līdz 20	1,5	2,4	2,7	3,3	3,7	5,6	7,0	8,3	10,0	1,4
20-24	20,0	25,4	24,6	27,0	26,5	41,0	49,1	53,9	57,9	19,4
25-29	47,9	51,9	52,3	52,8	52,4	69,3	74,9	75,9	76,0	52,4
30-34	65,2	64,1	64,7	65,8	65,5	75,0	79,6	78,1	77,7	69,8
35-39	72,0	68,6	68,6	68,8	68,6	73,0	79,6	77,2	75,6	72,5
40-44	71,4	69,9	68,3	68,6	68,7	67,3	76,1	75,5	72,6	71,2
45-49	69,8	67,2	66,6	65,3	65,5	62,5	71,3	72,5	69,7	68,3

Avoti:¹⁾ *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. g. Rīga, 1926, 211 lpp.*²⁾ *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. g. Rīga, 1931, 228 lpp.*³⁾ *Ceturrtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. g. Rīga, 1937, 167 lpp.*⁴⁾ *Сборник экономических докладов по данным переписи населения 1970. г. по Латвийской ССР, ЦСУ ЛатвССР, Рига, 1976, с. 159*⁵⁾ *1989. g. tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Rīga, 1992, 144 lpp.*⁶⁾ *Latvijas 2000. g. tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga, 2002, 288 lpp.*

iezīmēts augstākais laulātības līmenis katrā grupā

Tas viss noveda pie agru laulību izplatības: visu laulājošos vīriešu vidū jauniešu īpatsvars līdz 20 gadu vecumam pieauga no 2,0% 1946. gadā līdz 6,6% 1989. gadā, sievietēm attiecīgi no 11,6% līdz 22,7% (sk. 3. tab.). Par populārāko laulību vecumu vīriešiem – tāpat kā jau starpkaru posmā tas bija bijis sievietēm, kļuva 20-24 gadi, bet sievietēm šīs vecumgrupas īpatsvars visu laulājošos vidū vēl pieauga. Daļēji to ietekmēja šai laikposmā notikušais iedzīvotāju papildinājums ar migrantiem, kuru vidū ir divkārt lielāks jaunu cilvēku īpatsvars nekā pastāvīgo iedzīvotāju sastāvā [Eglīte ... 2002: 106]. Tomēr tas nebija vienīgais jauniešu īpatsvara pieaugums laulājošos vidū, jo pieauga arī laulībā sastāvošo īpatsvars kā jaunākajās tā arī brieduma gadu vecumgrupās (sk. 2. tab.). Vienlaikus, iedzīvotāju sastāvā palielinoties cittautiešu īpatsvaram, pieauga etniski jaukto laulību īpatsvars no 15,8% visu precēto pāru 1959. gadā līdz 27,5% 1989. gadā [Pavlina ... 1995: 55]. Vairāk gan tādas veidojās cittautiešu dažādo tautību pārstāvju starpā, jo samērā niecīgā katras tautas pārstāvju skaita dēļ katrā apdzīvotā vietā, mācību vai darba kolektīvā, kur notika vairāk par pusi nākamo dzīvesbiedru iepazīšanos, grūti atrast pēc visām pazīmēm līdzīgu partneri. To uzskatāmi rāda ebreju piemērs, kuru vidū etnisko laulību īpatsvars pakāpeniski pieaug, arvien lielākam viņu skaitam emigrējot un mazākam – paliekot Latvijā. Latviešiem savā zemē partnera izvēles iespējas ir visplašākās, tāpēc arī etniski jaukto laulību īpatsvars mazāks nekā cittautiešiem un gandrīz nemainīgs visā XX gs. otrajā pusē (5. tab.).

Aprēķina un fiktīvo laulību izplatība bija viens no cēloņiem zemai noslēgto laulību noturībai, biežai to šķiršanai un atkārtotu (otru, trešo un pat tālāku) laulību īpatsvara nemitīgam pieaugumam. Pirmo laulību īpatsvars visu noslēgto vidū sarucis no vidēji 90% 30.-40. gados līdz vidēji 70-72% 80. gadu otrajā pusē (sk. 4. tab.). Tātad kopējais laulību skaita pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem no nepilniem 9 starpkaru posmā līdz 9,5-10 pagājušā gadsimta 60.-80. gados faktiski noticis atkārtoto

laulību lielā biežuma dēļ, kamēr precēto īpatsvars vecākajās paaudzēs šai laikposmā pat nedaudz samazinājās (sk. 2. tab.). Sprotams, ka laulību vājā noturība un afēru lielā varbūtība šai jomā neveicināja cieņu pret pašu laulību institūtu un to oficiālu reģistrāciju.

3. tabula

Laulību uz 1000 iedzīvotājiem un laulājošos sadalījums pa vecumgrupām, %
• Marriages per 1000 inhabitants and distribution of marrying persons by age, %

	1930 ¹⁾	1935 ²⁾	1940 ³⁾	1946 ³⁾	1950 ³⁾	1959 ³⁾	1970	1979	1989	2000
Laulību	9,0	8,4	10,7	9,3	10,2	11,0	10,2	10,0	9,2	3,9
• Marriages										
Vīriešu % vecumā										
• Men, % by age										
līdz 19	1,3	0,8	2,6	2,0	4,8	3,7	4,5	6,5	6,6	2,4
20-24	23,1	19,8	17,4	21,7	33,7	37,7	41,8	48,3	43,9	28,1
25-29	36,4	38,6	37,0	31,1	28,4	29,5	25,0	19,0	19,5	29,5
30-34	15,0	20,1	21,8	19,8	11,2	11,0	11,5	8,4	9,5	13,8
35-39	8,8	7,6	9,6	11,0	8,5	5,1	5,5	5,2	5,9	7,4
40-49	8,5	7,5	6,6	9,5	8,6	6,3	6,2	6,7	7,4	9,3
50+	6,1	5,6	5,0	4,8	4,7	6,7	5,5	5,9	7,2	9,5
Vidēji gadu	30,6	30,8	30,7	31,0	29,3	27,6	28,5	27,9	28,4*	31,6
• Mean age										
no tiem 1. laulībā	28,5	28,7	..	..	..	..	25,2	24,4	24,0*	26,2
• at 1st marriage										
sieviešu, %										
• women, %										
līdz 19	9,0	6,6	14,4	11,6	11,8	13,1	15,9	20,9	22,7	8,5
20-24	38,7	36,8	30,3	44,1	41,0	40,8	42,2	42,3	36,9	3,4
25-29	27,2	29,0	26,7	19,9	25,5	20,4	16,9	14,3	14,9	23,6
30-34	12,4	13,8	14,1	10,5	8,4	11,2	9,8	7,1	8,2	11,4
35-39	6,1	6,9	7,0	6,3	6,0	6,3	5,0	4,8	5,1	5,9
40-49	4,7	5,3	5,7	5,5	5,2	4,9	6,5	5,8	6,5	7,3
50+	1,6	1,6	1,8	2,0	2,0	3,3	3,7	3,5	7,0	6,9
Vidēji gadu	26,8	27,4	27,2	26,5	26,4	26,9	26,8	26,6	26,4*	29,0
• Mean age										
no tiem 1. laulībā	25,9	26,5	..	..	..	..	24,1	23,3	22,2*	24,2
• at 1st marriage										

Avoti:¹⁾ Latvijas statistikas gadagrāmata 1930. g. Rīga, 42. lpp.²⁾ Latvijas statistikas gadagrāmata 1935. g. Rīga, 21. lpp.³⁾ Численность, состав и движение населения Латвийской ССР. Рига, 1961, 276.-277. стр.

* 1990.

Laulību šķiršanas iespēja, kā jau minēts, Latvijā pastāvēja kopš 1919. gada. Taču pastāvēt ierobežotam laulību tirgum, kā arī dominējot baznīcas laulībām un sievu ekonomiskai atkarībai no vīriem, līdz pat 50. gadu vidum šķiršanās bija samērā retas (6. tab.). To biežums strauji pieauga, sākot ar 50. gadu otrā pusi, līdz 70. gadu otrā pusē šķiršanos biežums sasniedza maksimumu – 5,5 uz 1000 iedzīvotājiem, kas ir tikai 2 reizes mazāk par tai pašā gadā noslēgto laulību skaitu. Vienlaikus palielinājās nepilnu gadu un tikai dažus gadus pastāvējušo laulību īpatsvars šķirto vidū. Zīmīgi, ka visīsāko laiku pastāvējušo laulību šķirēju vecumsastāvs ir izlīdzinātāks nekā vismaz gadu – divus noturējušos. Piemēram, 1989. gadā pirmo – tikai nepilnu gadu laulībā sabijušo vidū 29,4% vīriešu un 39,1% sieviešu nebija pārsnieguši 25 gadu vecumu, bet 1-2 gadus kopā nodzīvojušo vidū – 35,4% vīriešu un 50,1% sieviešu [Iedzīvotāju ... 1990: 181]. Tas vedina domāt, ka visīsākās nav visvieglprātīgu jauniešu tā saucamās piespiedu laulības neplānotas grūtniecības dēļ, kas bija visai izplatītas padomju laikā gandrīz nepieņemamo pretapaugļošanās līdzekļu dēļ. Drīzāk gan visīsākās bija tieši dažādu darījumu laulības, kurās iesaistījās ne tikai paši jaunākie cilvēki. Arvien agrāk noslēdzamo laulību un to īsākas pastāvēšanas dēļ kopš 50. gadiem nemitīgi pieauga arī jaunu cilvēku īpatsvars ar jau piedzīvotu šķiršanos un tāpat iespējamo vilšanos laulības dzīvē (7. tab.).

4. tabula

Pirmo laulību īpatsvars no visām zināmā vecumā noslēgtajām, %

• Proportion of first marriages by age, %

Vecums, gadi • Age, years	Vīriešiem • Men						Sievietēm • Women					
	1930	1935	1971	1979	1989	2000	1930	1935	1971	1979	1989	2000
līdz 20	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20-24	99,1	99,4	96,9	96,8	95,6	99,0	98,9	98,8	93,7	93,6	92,2	97,5
25-29	97,6	97,1	83,0	75,5	72,9	90,6	95,6	95,8	70,2	63,8	61,2	77,8
30-34	89,6	88,0	56,5	48,2	40,6	61,2	86,7	87,9	47,0	36,6	36,3	42,4
35-39	77,6	74,9	33,2	30,1	25,5	33,7	75,1	77,6	36,5	24,5	23,3	27,5
40-44	65,7	61,6	22,9	17,6	15,8	19,6	63,6	64,5	33,2	20,0	14,3	16,8
45-49	54,2	49,8			15,3	11,4	53,1	56,8			11,8	10,4
50-54	32,1	31,8	20,2	16,8	12,7	10,4	44,2	37,0	30,8	26,0	14,6	7,0
55-59	23,9	24,6					25,6	30,4				
60+	9,8	13,4	23,3	21,2	12,3	9,3	16,9	20,3	33,3	30,9	19,8	12,7
Vidēji • Average	87,3	86,9	76,7	75,5	70,2	70,3	92,0	92,0	77,0	75,8	71,6	70,5

Avoti:

Latvijas statistikas gadagrāmata 1930: 42

Latvijas statistikas gadagrāmata 1935: 42

Естественное и механическое движение населения Латвийской ССР в 1971 году. Рига, 1972, 129-130 стр.

Естественное движение и миграция населения Латвийской ССР в 1979 году. Рига, 1980, 161-163 стр.

Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1989. g. Rīga, 1990, 163.-165. lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga: CSP, 2001, 133 lpp.

5. tabula

Etniski jaukto laulību īpatsvars, % no katras tautības laulātiem

• Proportion of persons marrying spouse of another ethnicity, %

Tautība • Ethnicity	Vīriešiem • Men					Sievietēm • Women				
	1964	1971	1979	1989	2000	1964	1971	1979	1989	2000
Latvieši • Latvians	15,9	19,1	19,9	18,4	19,3	18,0	19,6	21,0	19,6	19,7
Krievi • Russians	37,7	34,6	36,5	37,3	40,5	38,2	36,4	36,4	37,7	43,9
Baltkrievi • Belarussians	74,3	81,0	81,2	86,1	92,4	75,8	83,4	83,4	86,6	92,9
Ukraiņi • Ukrainians	90,3	89,6	87,4	86,4	94,1	82,2	83,9	83,5	85,0	93,0
Polji Poles	85,4	89,6	87,6	90,1	89,5	88,7	91,2	91,3	85,5	90,7
Lietuvieši • Lithaunians	68,4	79,5	81,2	84,6	90,9	68,7	79,2	81,6	91,7	91,0
Ebreji • Jews	32,8	38,1	50,0	61,1	91,9	24,6	24,6	32,6	47,3	84,6
Pavisam jaukto laulību • Total	31,9	35,0	36,9	36,5	36,0	*	*	*	*	*

Avoti:

Естественное и механическое движение населения Латвийской ССР в 1971 году. Рига, 1972, 134-135 стр.

Естественное движение и миграция населения Латвийской ССР в 1979 году. Рига, 1980, 169-170

Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1989. g. Rīga, 1990, 171.-172. lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga: CSP, 2001, 135 lpp.

Šķiršanos lielo biežumu veicināja ne vien jau minētā aprēķina un fiktīvo laulību izplatība, bet arī sieviešu aktīva izglītošanās, augstā nodarbinātība un tās atnestā ekonomiskā neatkarība. Pateicoties pēdējai, sievietes varēja atļauties nesamierināties ar padomju totalitārisma apstākļos augošo vīriešu alkoholismu un dzimumu disproporciju gados izplatījušos dzimumu nevienlīdzību ģimenes kopējās rūpēs, kas izpaudās kā sieviešu „otrā darba diena”, veltot divreiz vairāk laika neapmaksātajiem mājas darbiem nekā vīri [Cīce ... 1977: 73-138]. Ne velti pēc Latvijas Universitātes demogrāfu veiktās šķiršanos motīvu analīzes pēc tiesu materiāliem, 70% gadījumu šķiršanos ierosinājušas sievas [Население ... 1977: 104]. Taču tiesā minētie šķiršanās iegāni ne

vienu atbilst īstajiem iemesliem. Tādēļ vīriešu un sieviešu, kā arī dažādos pētījumos ar dažādām metodēm iegūtais dažādu šķiršanos motīvu biežums ievērojami atšķiras.

6. tabula

Šķirto laulību biežums uz 1000 iedzīvotājiem un sadalījums pēc laulību ilguma, %

• Divorces per 1000 inhabitants and distribution by duration of marriage, %

	1935 ¹⁾	1940 ¹⁾	1946 ¹⁾	1950 ¹⁾	1959 ¹⁾	1970 ²⁾	1979 ²⁾	1989 ²⁾	2000 ³⁾
Šķiršanos	0,7	1,0	0,3	0,8	2,4	4,4	5,5	4,2	2,5
• Divorces									
Ilgums, %									
• Distribution, %									
līdz 1	2,0	3,7	4,7	0,9	1,2	2,4	2,6	2,9	0,1
1	9,3	8,2	11,4	5,9	12,1	13,2	13,2	16,3	1,0
2									3,4
3									3,6
4	15,6	12,3	12,4	12,1	14,0	15,7	15,8	16,0	4,2
0-4	26,9	24,2	28,5	18,9	27,3	31,3	31,6	35,2	12,2
5-9	32,9	33,3	34,7	36,5	32,5	29,9	28,2	28,1	29,8
10-14									27,6
15-19	28,2	31,9	28,1	37,1	30,5	28,1	26,0	25,1	14,8
20+	11,6	10,5	8,7	7,5	9,6	10,7	14,2	11,7	15,6
Vidējais ilgums, gadu									
• Average duration	9,8	10,0	9,2	10,3	9,6	9,4	9,4	9,3	12,2

Avoti:

Численность, состав и движение населения Латвийской ССР. Рига, 1961, 294.-295., 302. стр.

Естественное движение и миграция населения Латвийской ССР в 1971-1989 гг.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga, 2001, 53., 139. lpp.

7. tabula

Šķirošos sadalījums pa vecumgrupām, %

• Distribution of divorced persons by age, %

Vecums • Age	1935	1940	1946	1950	1959	1970	1979	1989	2000
Vīrieši • Men									
līdz 20	-	0,1	-	-	0,1	0,1	0,1	0,2	-
20-24	2,7	1,9	5,6	1,2	5,9	7,4	8,5	10,2	2,9
25-29	13,8	14,3	13,6	16,0	21,7	18,6	21,0	23,0	16,5
30-39	40,3	46,8	45,7	49,1	40,4	31,8	34,8	35,2	42,9
40-49	20,1	19,2	24,2	26,3	19,4	20,9	23,0	18,8	25,1
50-59	8,2	10,9	7,2	4,7	9,8	7,5	8,9	9,4	9,0
60+	3,0	3,9	2,9	1,3	2,7	3,7	3,7	3,2	3,6
Vidējais vecums									
• Mean age	38,4	38,8	37,9	37,5	37,1	36,7	37,0	36,0	38,0
Sievietes • Women									
līdz 20	0,2	1,0	0,6	-	0,3	0,7	0,7	1,2	0,2
20-24	8,0	6,0	15,5	9,8	13,0	13,4	14,5	16,6	7,2
25-29	19,2	22,4	20,3	28,3	23,0	21,8	21,8	23,1	21,1
30-39	40,8	41,1	38,4	40,8	41,5	36,3	32,5	31,9	39,6
40-49	14,6	18,9	19,4	17,0	14,2	20,4	19,7	16,5	21,8
50-59	4,8	5,9	3,7	2,7	6,5	5,2	8,7	8,2	7,4
60+	0,9	1,9	1,3	0,8	1,4	2,2	2,1	2,5	2,7
Vidējais vecums									
• Mean age	35,0	35,9	34,3	33,9	34,5	34,7	35,3	34,4	36,2

Avoti:

Численность, состав и движение населения Латвийской ССР. Рига, 1961, 288.-289. стр.

Естественное движение и миграция населения Латвийской ССР в 1971-1989 гг.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga, 2001, 137 lpp.

LZA Ekonomikas institūta 1979. gadā veiktajā aptaujā bez kādas saistības ar tiesvedību, ieguvām atbildes, kas ļauj raksturot šķiršanās subjektīvo iemeslu atšķirības atkarībā no laulību ilguma. Pāriem ar mazāku kopdzīves ilgumu liktenīga bijusi vecāku iejaukšanās jaunās ģimenes attiecībās un savstarpējas cieņas trūkums, vīra neuzticība un alkoholisms, sievas nepraktiskums un nepamatota greizsirdība. Ilgāk kopā nodzīvojušiem nepārvaramo traucēkļu dažādība mazinās, un par galvenajiem iemesliem izvirzās alkoholisms un viena vai otra neuzticība [Факторы ... 1984: 103]. Visus šos bijušo laulāto nosauktos iemeslus varēja būt izraisījis viņu pašu nepietiekamais sociālais briedums jeb gatavība ģimenes dzīvei, sasteigtas laulības ar maz iepazītu partneri vai saskarsmes kultūras trūkums, kam padomju skolā un arī citās dzīves jomās netika veltīta pienācīga uzmanība.

Pēdējos 10 padomju režīma pastāvēšanas gados daļā vidusskolu kā īpašs priekšmets tika pasniegti ģimenes zinību pamati, piedāvāts lekciju kurss jaunlaulājamiem un izdota ģimenes enciklopēdija. Tomēr to saturā savstarpējo attiecību veidošanai bija atvēlēts daudz par maz vietas, lai to apgūtu cilvēki, kas to nav iepazinuši agrākā personības veidošanās posmā. Piemēram, vidusskolu mācību grāmatas nodaļā par ģimenes locekļu savstarpējo ētiku vairāk vietas veltīts jābūtībai – kādām vajadzētu būt attiecībām, nekā to izpaušmēm un veidošanas paņēmieniem [Ģimene ... 1982: 72.-80.].

Zināma loma notikušajā šķiršanos biežuma pieaugumā bija arī minētajai arvien lielākai cittautiešu un etniski jaukto laulību izplatībai. Salīdzinot etniski viendabīgo un jaukto laulību īpatsvaru noslēgto un šķirto laulību vidū, izrādījies, ka vismazāk noturīgās ir krievu etniski viendabīgās un krievu – latviešu jauktās laulības, kamēr citu tautību jauktās un it īpaši latviešu etniski viendabīgās – visnoturīgākās [Pavlina ... 1995: 58.-59.]. Jādomā, ka tas izskaidrojams ar katras tautas pārstāvjiem nedaudz atšķirīgiem priekšstatiem par vēlamo savstarpējo attiecību modeli, kā arī lielāku aprēķina laulību varbūtību, ieobraucējiem izmantojot dažādus paņēmienus savos centienos apmesties uz dzīvi Latvijā.

Pēc padomju sistēmas sabrukuma, *atjaunotajā Latvijā* sākoties pārejai uz brīvā tirgus ekonomiku, ģimenes veidošanas iespējas un nosacījumi vēlreiz krasi mainījās, kas ienesa pārmaiņas arī laulātības norisēs. Gada laikā noslēgto laulību skaits strauji saruka: no 8,9 uz 1000 iedzīvotājiem 1990. gadā līdz 3,9 gadsimta pēdējā gadā (8. tab.). Jo īpaši mazinājās laulātība jaunāko paaudžu vidū: par populārāko laulību slēgšanas vecumu vīriešiem no jauna kļuva 25-29 gadi, kā tas bija starpkaru posmā. Abu dzimumu pārstāvjiem palielinājās vidējais laulību vecums, pat pārsniedzot 30. gados pastāvējušo (sk. 3. tab.). Tomēr atšķirībā no starpkaru posma pirmās laulības gadsimta nogalē tika slēgtas agrāk. Turklāt lielāka atkārtoto laulību īpatsvara dēļ 90. gados, lielāka nekā pirms Otrā pasaules kara izrādījās arī visu laulājošos un pirmā laulībā stājošos vidējā vecuma starpība. Tātad var uzskatīt, ka zināmā mērā ir atjaunojusies arī attieksme pret ģimenes veidošanu: darīt to tad, kad cilvēks (vismaz vīrs) jau patstāvīgi „nostājis uz kājām” – sācis strādāt un pelnīt.

Tā kā kopš 1993. gada ir atjaunota iespēja oficiāli reģistrēt laulības vairākās t.s. tradicionālo konfesiju baznīcās, arī statistikā parādās iespēja izsekot baznīcas un civillaulību skaita un īpatsvara pārmaiņām. Izrādās, ka Latvijā samazinājušās ir galvenokārt civillaulības, kamēr baznīcas laulību skaits 7 pēdējo XX gadsimta gadu laikā ir gandrīz nemainīgi bijis tuvu 2 tūkstošiem gadā. Taču mazinoties civillaulību skaitam, baznīcas laulību īpatsvars ir pakāpeniski pieaudzis no 15% līdz 23,6%.

Vienlaikus ar reģistrēto laulību skaita un biežuma mazināšanos pakāpeniski sarūk arī šķirto laulību daudzums – no 4 uz 1000 iedzīvotājiem 80.-90. gadu mijā līdz 2,5-2,6 deviņdesmito gadu beigās. Lielākais šķiršanos biežums fiksēts 1992. gadā. Tas izskaidrojams ar iedzīvotāju reģistra ieviešanu. Daudzi cilvēki, kas pirms tam jau faktiski bija atdalījušies no agrākā laulātā, nokārtoja oficiālu šķiršanos, lai reģistrā nebūtu jāievada patiesībai vairs neatbilstošas ziņas. Tāpēc arī šai un vēl nākamajā gadā šķirto laulību vidējais pastāvēšanas ilgums ir lielāks nekā īsi pirms un pēc tam (sk. 8. tab.).

Ar šķirto laulību pastāvēšanas ilgumu jārēķinās, vērtējot laulību noturības varbūtējās pārmaiņas notikušās laulātības mazināšanās apstākļos. Parasti laulību noturību noteic, salīdzinot gada laikā šķirto laulību skaitu ar tai pašā gadā noslēgto laulību skaitu. Pareizāk būtu šķiršanos skaitu attiecināt pret laulību skaitu to noslēgšanas laikā, tātad XX gs. nogalē vidēji pret 80. gadu beigās reģistrētajām laulībām. Tad izrādās, ka laulību noturība salīdzinot ar 70.-80. gadiem, kad izjuka aptuveni 40-50% laulību, ir pieaugusi – šķirtas tiek aptuveni 28-30% pirms 12 gadiem noslēgto laulību.

Varētu būt vairāki iemesli, kuru dēļ sarucis samērā īslaicīgu laulību īpatsvars. Pirmkārt, politisko pārmaiņu rezultātā. Izbeidzoties totalitārās iekārtas ierobežojumiem dzīves vietas izvēlē, dzīvokļu sadalei un tiesībām pierakstīties mājoklī, atkarībā no tā platības, ir atkritusi vajadzība pēc šo noteikumu izraisītām aprēķina un fiktīvām laulībām. Otrkārt, brīvā tirgus apstākļos pieaugusi dažādu pretapaugļošanās līdzekļu pieejamība, kas būtiski samazināja t.s. piespiedu laulību nepieciešamību neplānotas grūtniecības dēļ. Sava loma, domājams, bija arī pragmatiskiem apsvērumiem par ieguvumiem, dzīvojot bez kopdzīves reģistrācijas, salīdzinājumā ar neizbēgamiem izdevumiem un formalitātēm noslēdzot laulību.

Paredzamo ieguvumu laulājos nav daudz. Vērojamais lielais laulību šķiršanas biežums liecina, ka laulība neglābj no varbūtējās attiecību iziršanas. Turklāt pēc Latvijas likumiem laulātajiem, salīdzinot ar pārējiem, nav nekādu priekšrocību, atskaitot tiesības dalīties mantojuma sadalē ar mirušā bērniem. Taču tas ir būtiski tikai tiem, kam ir gan bērni, gan mantojums. Kamēr nav ne viena ne otra, arvien lielāka jauniešu daļa dod priekšroku neregistrētai kopdzīvei, atliekot vai vispār neslēdzot laulību. LU Demogrāfijas centra 1995. gadā veiktajā aptaujā par ģimeni un dzimstību jau konstatēts, ka ar katru nākamo paaudzi pieaug cilvēku īpatsvars, kas savas pirmās partnerattiecības uzsāk, nebūdami laulībā: aptaujas laikā 45-49 gadu vecumu sasniegušo (1945.-1950. gadā dzimušo) sieviešu vidū līdz 20 gadiem tādās pēc pašu vārdiem bijušas 8,1% jeb vairāk nekā 3 reizes mazāk nekā jau laulībā esošo (26,3%). Turpretī 20-24 gadu veco (1970.-1975. gadā dzimušo) vidū 30,1 pret 20,1%. Vīriešiem 45-49 gadu vecumā attiecīgi 4,1 un 8,7%, 20-24 gadus veciem – 21,1 un 6,2% [Zvidriņš, Ezera ... 1999: 79]. Atbilstoši tam pieaudzis arī vidējais pirmslaulību kopdzīvē nodzīvoto gadu skaits un šādās attiecībās dzimušo bērnu īpatsvars [Ģimene un ... 1996: 105]. Tāpēc arī laulājošos un attiecīgi arī šķirošos sadalījumā pēc vecuma ir mazinājies tieši jaunāko grupu īpatsvars (sk. 3. un 7. tab.).

8. tabula

Laulības pamatrādītāji Latvijā XX gs. 90. gados
• The main indicators of nuptiality in Latvia at the end of XX century

Gads • Year	Laulību uz 1000 iedz. ¹⁾ • Marriages per 1000 inhabitants	Laulību uz 1000 15 g. un vecākiem ¹⁾ • Marriages per 1000 above 15 years		Laulībā stājušos vidējais vecums ¹⁾ • Mean age		Pirmā laulībā stājušos vecums ¹⁾ • Mean age at 1st marriage		Baznīcas laulību īpatsvars, % • Proportion of marriages in church, %	Šķir- šanos uz 1000 iedz. ¹⁾ • Divorces per 1000 inhabi- tants	Šķirto laulību vid. ilgums, gadi • Duration of divorced marriages, years
		vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women			
1990	8,9	24,8	20,6	28,4	26,4	24,0	22,2	..	4,0	9,3
1991	8,4	23,6	19,6	28,5	26,5	23,9	22,2	..	4,2	8,9
1992	7,2	20,2	16,7	29,1	27,1	24,0	22,4	..	5,6	9,7
1993	5,7	15,8	13,1	29,6	27,5	24,3	22,5	..	4,0	9,8
1994	4,6	12,7	10,5	29,3	27,0	24,5	22,5	15,0	3,3	9,2
1995	4,5	12,3	10,1	29,7	27,4	24,8	22,8	19,0	3,1	9,8
1996	3,9	10,7	8,8	30,4	28,0	25,1	23,2	19,4	2,5	10,0
1997	4,0	10,8	8,9	31,1	28,6	25,7	23,6	19,9	2,5	10,6
1998	4,0	10,7	8,9	31,5	29,0	26,0	24,0	22,9	2,6	10,9
1999	3,9	10,4	8,6	31,6	29,0	26,2	24,2	22,7	2,5	12,0
2000	3,9	10,5	8,6	31,5	29,0	26,4	24,4	23,6	2,6	12,2

¹⁾ Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 2001, Rīga: LR CSP, 2001, 53.-54., 75., 77.-78., 132. -133., 136.-139. lpp.

²⁾ Latvijas demogrāfijas gadagrāmata, 1994 ... 2000. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde, 1995 ... 2001

³⁾ Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1989.-1993. g. Rīga, 1990.-1994.

Neregistrētās kopdzīves izplatība tieši jauniešu vidū ir dabiska. Priekšlaulību kopdzīve dod iespēju pārliecināties par abu partneru saderību, gatavību un prasmi kopīgi risināt neizbēgamās sadzīves rūpes. Ja šis izmēģinājums izrādītos sekmīgs, var stāties laulībā tad, kad radusies zināma drošības sajūta par ilgstošas kopdzīves iespējamību vai arī vadoties no papildus apsvērumiem:

visbiežāk – gaidāmajam bērnam. Kā to liecina šai pašā izdevumā ievietotās aptaujas rezultāti par sieviešu ģimenes dzīves pieredzi, šāds uzvedības variants ir bijis visai izplatīts jau sen.

Turpretī ja divu atšķirīgos priekšstatos par ģimenes dzīvi augušu personības kopdzīves mēģinājums izrādītos nesekmīgs, var laikus aiziet katrs savu ceļu, nešķiežot laiku un līdzekļus ne laulību reģistrācijai, ne šķiršanai. Pateicoties tam, mazinās arī šķiršanos biežums.

Dažādu paaudžu pārstāvjiem neregistrētas kopdzīves izplatību var sekmēt arī praktiski šķēršļi laulību slēgšanai: tam nepieciešamo līdzekļu trūkums, daudziem lauciniekiem arī grūtības ar transportu, atkārtoti apmeklējot iestādes, lai pieteiktos laulībām, saņemtu izziņas par veselības stāvokli utt. Par šādu sarežģījumu pastāvēšanu liek domāt ārlaulību dzimstības lielāka izplatība laukos nekā pilsētās, turklāt ar tendenci šai starpībai palielināties (sīkāk – skat. nākamā sadaļā). Citi atliek laulības līdz laikam, kad būs dzīvē pilnībā iekārtojušies un droši par materiālo nodrošinājumu pilnvērtīgai ģimenes dzīvei vai arī – iekrāti līdzekļi kāzām, pat ja starplaikā jau paaugušies bērni [Rungule ... 2002: 15., 16.]. Savukārt pusmūža cilvēkiem, kas uzsāk kopdzīvi pēc jau vienas vai divām izirušām laulībām bieži vien vispār trūkst jebkādu motīvu reģistrēt laulību. Diemžēl šādu gadījumu biežums statistikā negūst atspoguļojumu.

Pirmslaulību vai ilgstošas neregistrētas kopdzīves izplatība ar tās izraisīto laulātības mazināšanos mūsdienās ir vērojama daudzās valstīs. Ziemeļeiropā un arī dažās Rietumeiropas valstīs šī parādība vērojama jau kopš 70. gadiem, bet kopš 80. gadiem – pat tādās tradicionālās katoļu zemēs kā Itālija un Spānija (9. tab.). Atbilstoši tam pakāpeniski palielinās arī pirmajā laulībā stājošos vidējais vecums, kas dažās valstīs sievietēm pat pārsniedz pirmā bērna dzimšanas vecumu (sal. 9. un 10. tab.). Jāsecina, ka arvien biežāk tieši bērna parādīšanās tiek uzskatīta par izšķirošo apsvērumu laulību slēgšanai, nerēķinoties ar agrāk izplatītajām morāles normām (sīkāk sk. šī izdevuma apcerē par sieviešu attieksmi pret laulībām).

Laulību un ārlaulību dzimstība.

Kopš 30. gadiem publicētie statistikas dati par visu un ārlaulībā dzimušo skaitu Latvijā liecina, ka laikposmā starp Pirmo un Otro pasaules karu laulātības un dzimstības pārmaiņas bijušas niecīgas. Arī ārlaulībā dzimušo īpatsvars ik gadus svārstījies nedaudz – no 8,2 līdz 9,5 visu jaundzimušo (11. tab.). Vairākums ārlaulībā dzimušo bija pirmsdzimtie, piemēram, 1935. gadā – 64,3%. Tāpēc pirmsdzimto starpā viņu īpatsvars bija augstāks nekā starp visiem dzimušajiem 1935. gadā: vidēji 14,5%, katolietēm nedaudz vairāk – 16,8%, Mozus ticīgajām – vismazāk: 4,5% [Latvijas statistikas gadagrāmata 1935: 23].

Pēc Otrā pasaules kara padomju apstākļos vairāku jau iepriekš minēto faktoru ietekmē kopējais dzimstības līmenis līdz 80.-iem gadiem pakāpeniski samazinājās. Cerībā novērst zemās dzimstības nevēlamās sekas, ieskaitot paredzamo jauniesaucamo skaita mazināšanos, toreizējā PSRS ar 1981. gadu valsts ziemeļu daļā un 1982. gadu Eiropas daļā tika ieviests daļēji apmaksāts 1,5 gada atvaļinājums mātēm jaundzimušo kopšanai. Tas nozīmēja arī šo rūpju valstiskās nozīmes atzīšanu. Latvijā no visām t.s. savienotajām republikām bija viszemākais dzimstības līmenis [Демографический ... 1990]. Tas bija iegansts, lai saziņas līdzekļos aktīvi paustu rūpes par nepieciešamību tautas izdzīvošana labā audzināt ģimenēs vairākus bērnus [Andersons ... 1979; Mežgailis, Zvidriņš ... 1973: 223-238 u.c.]. Lai to īstenotu, 1986. gadā tika pieņemta republikas kompleksā mērķprogramma „Latvijas PSR iedzīvotāji [Zvidriņš, Eglīte ... 1990]. Kopā ar bērnu kopšanas atvaļinājuma daļējo apmaksu un dažām priekšrocībām daudz bērnu ģimenēm pārtikas u.c. preču iegādē, Latvijā tas noveda pie kopējā dzimstības pieauguma par 1/10, palielinoties galvenokārt otro, kā arī trešo un ceturto bērnu dzimšanas biežumam (1. att.).

Kopējo dzimstības mazināšanos visā pēckara posmā pavadīja ārlaulībā dzimušo īpatsvara pieaugums līdz pat 18% 80.-to gadu otrā pusē. Pēdējo nebūtu pareizi izskaidrot ar šai laikā īpaši neatbalstītās kristīgās morāles vājināšanos. Drīzāk tas saistāms ar vidējā bērnu skaita mazināšanos, jo minētajā 1935. gadā pirmsdzimto ar tiem raksturīgo paaugstināto ārlaulībā dzimušo īpatsvaru bija tikai nepilni 32%, bet laikposmā pēc Otrā pasaules kara tas svārstījās starp 44 un 53% [Latvijas demogrāfijas ... 2001: 77]. Kā vienu no cēloņiem ārlaulībā dzimušo īpatsvara pieaugumam padomju laika vēlākajā posmā varētu minēt ikmēneša pabalsta palielinājumu t.s. vientuļajām mātēm 80. gadu sākumā un tiesības ārpus kārtas dabūt vietu mazbērnu novietnēs un bērnudārzos, kā arī stāties rindā uz dzīvokļu apstākļu uzlabošanu. Šo valsts atbalsta veidu dēļ ārlaulībā dzimušo un it īpaši pēc mātes iesnieguma reģistrēto bērnu īpatsvars sāka strauji palielināties tieši 80. gados. 70. gados vientuļajām

mātēm dzimušo jeb pēc mātes iesnieguma reģistrēto īpatsvars svārstījās starp 6,7 un 7,1% no visiem dzimušiem, bet jau 1981. gadā tas sasniedza 7,7 un 10 gadu laikā pieauga līdz 8,7% [Естественное ... 1971-1988; Iedzīvotāju ... 1989-1993]. Attiecīgi kopējais ārļaulībā dzimušo īpatsvars 10 gados palielinājās no 12,9 līdz 16,9% 1990. gadā ar padomju apstākļos sasniegto maksimumu 17,7% 1986. gadā.

9. tabula

**Laulību biežums uz 1000 iedzīvotājiem un sieviešu vecums,
stājoties pirmajā laulībā Eiropas valstīs**
• Crude marriage rate and mean age of women at first marriage in Europe

Valsts • Country	Laulību biežums uz 1000 iedzīvotājiem • Crude marriage rate						Sieviešu vecums, stājoties pirmajā laulībā • Mean age of women at first marriage					
	1975	1980	1985	1990	1995	1999	1975	1980	1985	1990	1995	1999
Dalībvalstis, vidēji • Average in EU	7,2	6,2	5,7	5,9	5,2	5,2	23,2	23,6	24,5	25,6	26,7	27,7
Dānija • Denmark	6,3	5,2	5,7	6,1	6,6	6,7	23,5	24,6	26,2	27,6	29,0	29,7
Somija • Finland	6,7	6,1	5,3	5,0	4,6	4,7	23,4	24,3	25,1	26,0	27,0	27,7
Īrija • Ireland	6,7	6,4	5,3	5,1	4,3	4,9	25,0	24,6	25,4	26,6	27,9	...
Zviedrija • Sweden	5,4	4,5	4,6	4,7	3,8	4,0	24,8	26,0	27,2	27,5	28,7	29,8
Francija • France	7,4	6,2	4,9	5,1	4,4	4,8	22,5	23,0	24,2	25,6	26,9	...
Lielbritānija • United Kingdom	7,7	7,4	6,9	6,5	5,5	...	22,5	23,0	23,9	25,1	26,4	...
Luksemburga • Luxembourg	6,8	5,9	5,4	6,1	5,1	4,8	22,7	23,0	24,1	25,3	26,6	27,4
Nīderlande • Netherlands	7,3	6,4	5,7	6,4	5,3	5,7	22,6	23,2	24,4	25,9	27,1	27,7
Beļģija • Belgium	7,3	6,7	5,8	6,5	5,1	4,3	22,0	22,2	23,1	24,2	25,4	26,1
Vācija • Germany	6,7	6,3	6,4	6,5	5,3	5,2	22,3	22,9	24,1	25,2	26,4	...
Austrija • Austria	6,1	6,2	5,9	5,8	5,3	4,9	22,7	23,2	24,1	24,9	26,1	27,0
Portugāle • Portugal	11,3	7,4	6,8	7,2	6,6	6,9	23,1	23,4	23,4	23,9	24,7	25,8
Itālija • Italy	6,7	5,7	5,3	5,6	5,1	4,8	23,7	23,8	24,5	25,5	26,6	...
Grieķija • Greece	8,5	6,5	6,4	5,8	6,1	5,9	23,4	23,3	23,5	24,8	25,6	...
Spānija • Spain	7,6	5,9	5,2	5,7	5,1	5,2	23,9	23,4	24,2	25,3	26,8	...
Kandidātvalstis, vidēji • Accession countries, average	9,3	8,2	7,7	7,5	5,1	4,8	22,4	22,1	22,3	22,2	23,1	24,0
Lietuva • Lithuania	9,0	9,2	9,7	9,8	6,0	4,8	23,7	23,0	23,3	22,3	22,3	23,1
Latvija • Latvia	10,0	9,8	9,3	8,8	4,4	3,9	23,3	22,8	22,7	22,3	22,9	24,2
Igaunija • Estonia	8,7	8,8	8,4	7,5	4,7	3,9	23,2	22,6	22,8	22,5	23,5	24,5
Polija • Poland	9,7	8,6	7,2	6,7	5,4	5,7	22,8	22,7	22,7	22,6	22,8	...
Ungārija • Hungary	9,9	7,5	6,9	6,4	5,2	4,5	21,1	21,2	21,5	21,9	22,9	24,2
Rumānija • Romania	9,6	8,2	7,1	8,3	6,8	6,2	22,1	21,5	21,9	22,0	22,7	23,2
Slovākija • Slovak Republic	9,2	7,9	7,5	7,6	5,1	5,1	22,0	21,9	22,0	21,9	...	23,2
Bulgārija • Bulgaria	8,6	7,9	7,4	6,9	4,4	4,3	21,4	21,3	21,4	21,4	22,6	23,5
Slovēnija • Slovenia	8,5	6,5	5,4	4,3	4,1	3,9	22,5	22,5	22,8	23,7	25,1	26,3
Čehija • Czech Republic	9,7	7,6	7,8	8,8	5,3	5,2	21,6	21,5	21,6	21,6	22,7	24,1

Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe Press, 2000: 56, 61

Laikposmā pēc padomju totalitārisma sabrukuma Latvijā vienlaikus krasi samazinājās kā laulātība tā dzimstība. Rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, gada laikā noslēgto laulību skaits saruka vairāk nekā divkārt: no 9-10 iepriekšējos gadu desmitos un vēl 1990. gadā līdz 3,9 XX un XXI gadsimtu mijā (sk. 8. tab.). Dzinušo skaits tais pat gados samazinājās no 14,2 uz 1000 iedzīvotājiem līdz 7,6 1998. gadā. Tikai divos pēdējos gadsimta gados dzimstība Latvijā kaut nedaudz palielinājās līdz 8,5 uz 1000 iedzīvotājiem [Latvijas demogrāfijas ... 2001: 54]. Turklāt šis pieaugums noticis palielinoties ne visauglīgākā vecuma sieviešu skaitam un īpatsvaram, bet tieši bērnu skaitam šo vecumgrupu sievietēm (2. att.). Tā kā vidējais bērnu skaits pieaudzis pavisam drīz

pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma palielinājuma 1998. gada vidū un lielāka ikmēneša ģimenes pabalsta apjoma dzimušajiem pēc 1999. gada 1. janvāra, ir pamats domāt, ka tieši valsts atbalsta pastiprinājums ir izraisījis dzimstības pieaugumu (sīkāk par to šī izdevuma sadaļā par vecāku viedokli šai jautājumā). Tas ļauj cerēt, ka vēl palielinot valsts atbalstu, arī dzimstība var atgriezties paaudžu nomaiņai nepieciešamajā līmenī.

10. tabula

Summārais dzimstības koeficients un ārļaulībā dzimušo īpatsvars Eiropas valstīs
• Total fertility rate and extra-marital births per 100 births

Valsts • Country	Summārais dzimstības koeficients • Total fertility rate						Ārļaulībā dzimušo īpatsvars • Extra-marital births, per 100 births					
	1975	1980	1985	1990	1995	1999	1975	1980	1985	1990	1995	1999
Dalībvalstis, vidēji	2,06	1,88	1,64	1,65	1,54	1,54	8,6	11,8	16,2	19,9	24,2	28,6
• Average in EU												
Dānija • Denmark	1,92	1,55	1,45	1,67	1,80	1,73	21,7	33,2	43,0	46,4	46,5	44,9
Somija • Finland	1,68	1,63	1,64	1,78	1,81	1,74	10,1	13,1	16,4	25,2	33,1	38,7
Īrija • Ireland	3,43	3,24	2,48	2,11	1,84	1,88	3,7	5,0	8,5	14,6	22,3	30,9
Zviedrija • Sweden	1,77	1,68	1,74	2,13	1,73	1,50	32,4	39,7	46,4	47,0	53,0	55,3
Francija • France	1,93	1,95	1,81	1,78	1,70	1,77	8,5	11,4	19,6	30,1	37,6	...
Lielbritānija • United Kingdom	1,81	1,90	1,79	1,83	1,71	1,68	9,0	11,5	18,9	27,9	33,6	38,8
Luksemburga • Luxembourg	1,55	1,49	1,38	1,60	1,69	1,73	4,2	6,0	8,7	12,8	13,1	18,8
Nīderlande • Netherlands	1,66	1,60	1,51	1,62	1,53	1,65	2,1	4,1	8,3	11,4	15,5	22,7
Beļģija • Belgium	1,74	1,68	1,51	1,62	1,55	1,61	3,1	4,1	7,1	11,6	...	...
Vācija • Germany	1,48	1,56	1,37	1,45	1,25	1,36	8,5	11,9	16,2	15,3	16,1	...
Austrija • Austria	1,83	1,65	1,47	1,45	1,40	1,32	13,5	17,8	22,4	23,6	27,4	30,5
Portugāle • Portugal	2,75	2,25	1,72	1,57	1,40	1,49	7,2	9,2	12,3	14,7	18,7	20,9
Itālija • Italy	2,21	1,64	1,42	1,33	1,20	1,19	2,6	4,3	5,4	6,5	8,1	9,2
Grieķija • Greece	2,32	2,22	1,67	1,39	1,32	1,30	1,2	1,5	1,8	2,2	3,0	4,0
Spānija • Spain	2,79	2,20	1,64	1,36	1,18	1,20	2,0	3,9	8,0	9,6	11,1	...
Kandidātvalstis, vidēji • Access- sion countries, average	2,27	2,11	2,07	1,91	1,39	1,26	8,1	9,4	11,2	13,7	22,0	30,3
Lietuva • Lithuania	2,18	1,99	2,08	2,02	1,49	1,35	6,2	6,3	7,0	7,0	12,8	19,8
Latvija • Latvia	1,96	1,90	2,09	2,01	1,26	1,16	11,7	12,5	14,4	16,9	29,9	39,1
Igaunija • Estonia	2,04	2,02	2,12	2,04	1,32	1,24	15,7	18,3	20,7	27,1	44,1	54,0
Polija • Poland	2,26	2,26	2,32	2,05	1,62	1,37	4,7	4,7	5,0	6,2	9,5	...
Ungārija • Hungary	2,35	1,91	1,85	1,87	1,57	1,29	5,6	7,1	9,2	13,1	20,7	28,0
Rumānija • Romania	2,60	2,43	2,32	1,84	1,34	1,30	...	...	...	...	19,7	24,1
Slovākija • Slovak Republic	2,53	2,31	2,26	2,09	1,52	1,33	5,2	5,7	6,6	7,6	12,6	16,9
Bulgārija • Bulgaria	2,22	2,05	1,98	1,82	1,23	1,23	9,3	10,9	11,7	12,4	25,7	35,1
Slovēnija • Slovenia	2,17	2,10	1,71	1,46	1,29	1,21	9,9	13,1	19,1	24,5	29,8	35,4
Čehija • Czech Republic	2,40	2,10	1,96	1,90	1,28	1,13	4,5	5,6	7,3	8,6	15,6	20,6

Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe Press, 2000: 71,74

11. tabula

Dzimstības pamatrādītāji Latvijā
• Main indicators on fertility in Latvia

Gads • Year	Dzimušo skaits uz 1000 iedz. • Births per 1000 inhabitants	tai skaitā • among them		Ārlaulībā dzimušo īpatsvars, % • % of extra-marital births	tai skaitā • of them		Mātes vecums • Mean age of mother	
		laulībā • marital	ārlaulībā • extra-marital		vecāku kopīgs iesniegums • with paternity	mātes iesniegums • without paternity	vidēji • average	pirmajam • at 1st birth
1922-1925	21,6	..	..	..	..	..	..	..
1926-1930	20,6	..	..	..	..	..	..	..
1930-1935	18,2	16,6	1,6	8,9	..	..	..	..
1936-1940	18,2	16,5	1,7	9,5	..	..	29,7	26,7
1940-1945	..	..	..	..	..	..	..	..
1946-1950	18,7	14,9	3,8	20,1	..	..	..	..
1951-1955	16,8	14,1	2,7	16,1	..	..	..	..
1956-1960	16,6	14,6	2,0	11,9	..	..	..	..
1961-1965	15,3	13,3	2,0	12,8	..	..	27,4	..
1966-1970	14,1	12,5	1,6	11,1	..	..	26,8	..
1971-1975	14,4	12,7	1,7	11,7	4,9	6,4	25,4	..
1976-1980	13,9	12,2	1,7	12,5	5,2	7,0	25,7	23,0
1981-1985	15,3	13,1	2,2	14,4	5,6	8,0	25,5	23,0
1986-1990	15,3	12,7	2,6	16,9	7,6	8,8	25,7	22,9
1991-1995	10,8	8,2	2,6	29,9	12,6	10,1	25,3	22,7
1996-2000	8,0	5,1	2,9	36,9	24,8	12,1	26,3	23,6
tai skaitā • of which								
1991	13,1	10,7	2,4	18,4	9,6	8,8	25,3	22,6
1992	12,1	9,7	2,4	19,6	10,2	9,3	25,2	22,5
1993	10,4	8,0	2,4	23,0	12,7	10,3	25,1	22,5
1994	9,6	7,1	2,5	26,4	..	..	25,5	22,9
1995	8,7	6,1	2,6	29,9	18,0	11,9	25,5	23,0
1996	8,1	5,4	2,7	33,1	21,5	11,6	25,7	23,1
1997	7,7	5,0	2,7	34,8	23,0	11,8	26,1	23,5
1998	7,6	4,8	2,8	37,1	24,4	12,7	26,3	23,6
1999	8,1	5,0	3,1	39,1	27,0	12,1	26,4	23,8
2000	8,5	5,1	3,4	40,3	28,1	12,2	26,8	23,9

Latvijas Demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga: LR CSP, 2001, 53.-54., 75., 77.-78., 132.-133., 136.-139. lpp.

Latvijas statistikas gadagrāmata 1939. Rīga, 10., 16., 17. lpp.

Численность, состав и движение населения Латвийской ССР. Рига, 1961, 271. стр.

Vienlaikus ar dzimstības mazināšanos 90. gados krasi pieaudzis ārlaulībā dzimušo īpatsvars: no 17% 1990. gadā līdz 40,3% 2000. gadā (11. tab.). Līdzīgas norises vērojamas arī citās Eiropas valstīs (sk. 9. un 10. tab.). Šīs tendences liek jo rūpīgi izpētīt ne vien katras norises cēloņus un ietekmējošos apstākļus, bet arī to savstarpējo saistību. Ziemeļeiropas valstīs, izņemot Somiju, līdzīgs un vēl augstāks ārlaulībā dzimušo īpatsvars novērojams jau kopš 80. gadiem, Islandē – kopš 80. gadu otras puses un Zviedrijā no 90. gadu sākuma tas pārsniedzis pusi dzimušo [Recent ... 1995: 39]. Vienlaikus gandrīz visā Eiropā samazinājies laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem, pārejot uz mazāk formālu kopdzīves modeli, un tas nebūt nav izraisījis dzimstības samazināšanos. Summārais dzimstības koeficients pat Zviedrijā (2000. gadā 1,5) pārsniedz Latvijā vērojamo, bet pārējās Ziemeļvalstīs nav zemāks par 1,7.

Pēc ikgadējiem statistikas datiem var aprēķināt, ka kopējais dzimstības samazinājums šai laikposmā Latvijā ir noticis uz laulību dzimstības rēķina (3. att.). Kopējais gada laikā dzimušo skaits 11 gados ir samazinājies par 46,6%, bet ārlaulībā dzimušo par 27,6%, kas ir izraisījis viņu īpatsvara pieaugumu starp no visiem dzimušajiem. [Latvijas demogrāfijas ... 2001; 77-79].

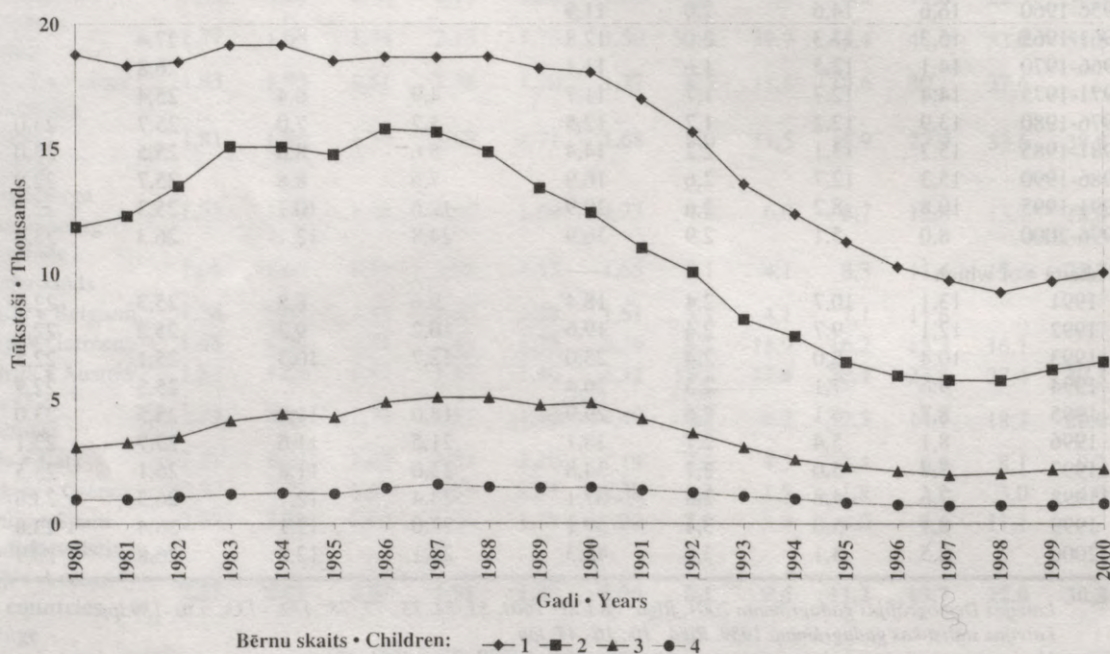
Kā zināms no 70.-80. gadu statistikas datiem par ārlaulībā dzimušo reģistrāciju pēc vecāku kopīga vai mātes iesnieguma, arī Latvijā nebūt ne visi ārlaulībā dzimušie ierauga dienas gaismu

nepilnā jeb viena vecāka ģimenē. Uz vecāku kopīga iesnieguma pamata reģistrēto jaundzimušo īpatsvars arī visā laikposmā pēc Otrā pasaules kara ir audzis no 6,2 % 1971. gadā līdz 10,3% 1993. gadā, bet viņu īpatsvars visu ārlaulībā dzimušo vidū – no 44% 1971. gadā līdz 55,2% 1993. gadā. Tas liecina par jau minēto neregistrētās kopdzīves augošo izplatību.

Diemžēl Latvijas demogrāfijas gadagrāmatā kopš 1994. gada vairs netiek publicēts arvien lielākā skaitā ārlaulībā dzimušo daļējums pēc vecāku kopīga vai mātes iesnieguma. Tādēļ tika veikta 1995.-2000. gadā dzimušo reģistra datu papildapstrāde, atsevišķi izdalot ārlaulībā dzimušos ar atzītu paternitāti un bez tās. Pieļaujot, ka pēc vecāku kopīga iesnieguma līdz 1993. gadam reģistrētie bērni pēc būtības atbilst reģistrētajiem ar atzītu paternitāti 90. gadu otrā pusē, iegūtie dati, mūsdiā, ļauj raksturot ģimenes tipu tālāko maiņu visu 90. gadu laikā. Salīdzinot iegūtos datus ar publicētajiem par laulībā dzimušo vecākiem, var izziņāt arī vecāku sastāva īpatnības neregistrētā kopdzīvē vai nepilnā ģimenē dzimušajiem XX gs. pēdējos 6 gados.

1. attēls

Dzimušie pēc secības 1980.-1999. g. Latvijā
• Live births by order in Latvia

Jaundzimušo sadalījums pa minētajiem vecāku kopdzīves veidiem rāda, ka ārlaulībā ar atzītu paternitāti dzimušo skaits un īpatsvars 90. gados turpina palielināties: 11 gados tas pieaudzis par 83%, bet īpatsvars visu dzimušo vidū sasniedzis 28% (12. tab.). Turpretī bez paternitātes dzimušo bērnu skaits tai pat laikposmā ir aptuveni par ¼ sarucis, bet īpatsvars visu dzimušo vidū pieaudzis tikai tādēļ, ka laulībā dzimušo skaits, kā jau minēts, samazinājies straujāk par kopējo (3. un 4. att.). Tātad ārlaulību dzimstības pieaugums nebūt neliecina par ģimenes vērtības mazināšanos sabiedriskajā domā vai augošu bezatbildību dzimumattiecību jomā, bet vienīgi līdzšinējā laulības institūta krīzi, savstarpējās atbildības tiesisko apliecinājuma arvien biežāku aizvietošanu ar abpusēju uzticēšanos. Šādu ģimenes attiecību maiņu sekmē arī LR Ģimenes tiesības un sociālā palīdzība ģimenēm ar bērniem, tiesības uz visu veidu pabalstiem mātēm, bērniem vai ģimenēm ar bērniem bauda atbilstošie saņēmēji neatkarīgi no viņu laulību statusa un paternitātes esamības [Normatīvo ... 1998; likums par sociālo palīdzību 1995]. Vienīgi bērni bez atzītas paternitātes nevar saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju tēva nāves gadījumā. Tāpēc vien, rēķinoties ar vīriešu priekšlaicīgas mirstības lielo varbūtību Latvijā, gudrāk būtu stāties laulībā vēl pirms bērna dzimšanas.

Īpaši maz ar tādu apsvērumu rēķinās laukos, kur ārlaulību dzimstība ar atzītu paternitāti ir izplatīta vairāk nekā pilsētās, turklāt ar tendenci pieaugt (13. tab.). Turpretī dzimušo bez paternitātes,

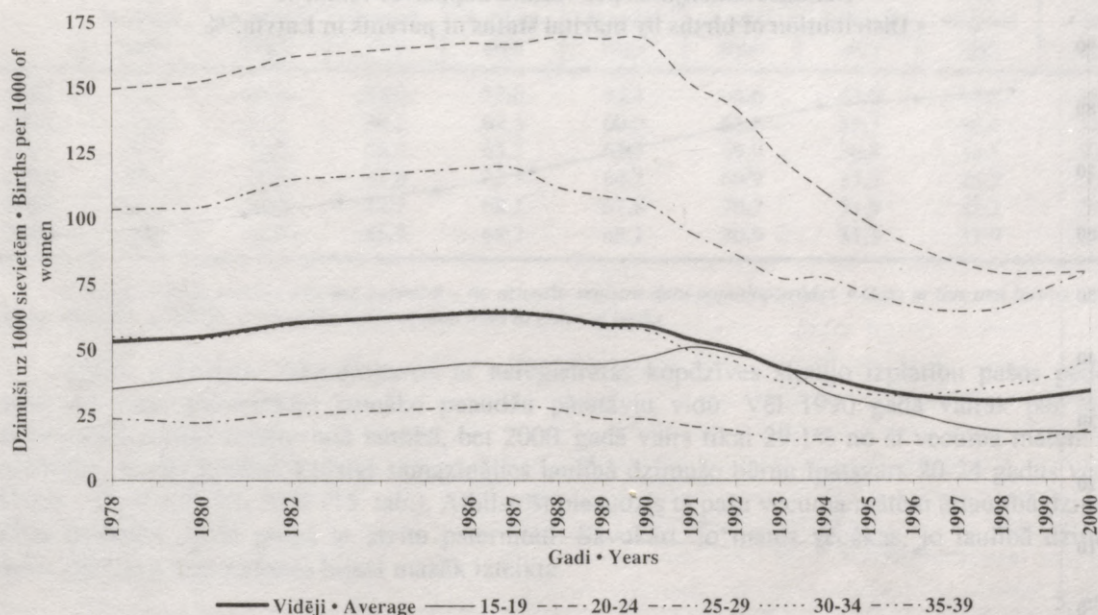
kas vadinātu domāt par partneru trūkumu vai bezatbildību, laukos ir samērā mazāk, kaut to īpatsvars visu ārlaulībā dzimušo starpā mazinās lēnāk nekā pilsētās.

Atlikto laulību iespējamība jāpatur prātā, salīdzinot laulībā un ārlaulībā dzimušo bērnu vecāku sastāvu pēc tādām laikā mainīgām un savstarpēji saistītām pazīmēm kā viņu vecums, vai bērnu dzimšanas secība.

2. attēls

Dzimstības vecumkoeficientu dinamika Latvijā

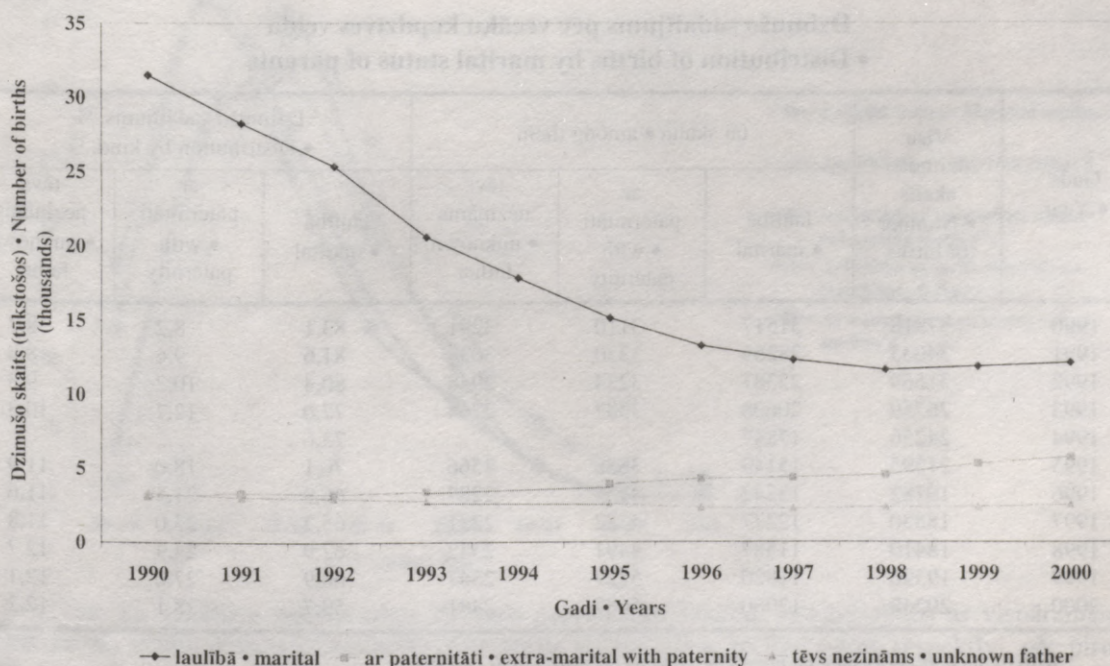
• Age specific fertility rates in Latvia

3. attēls

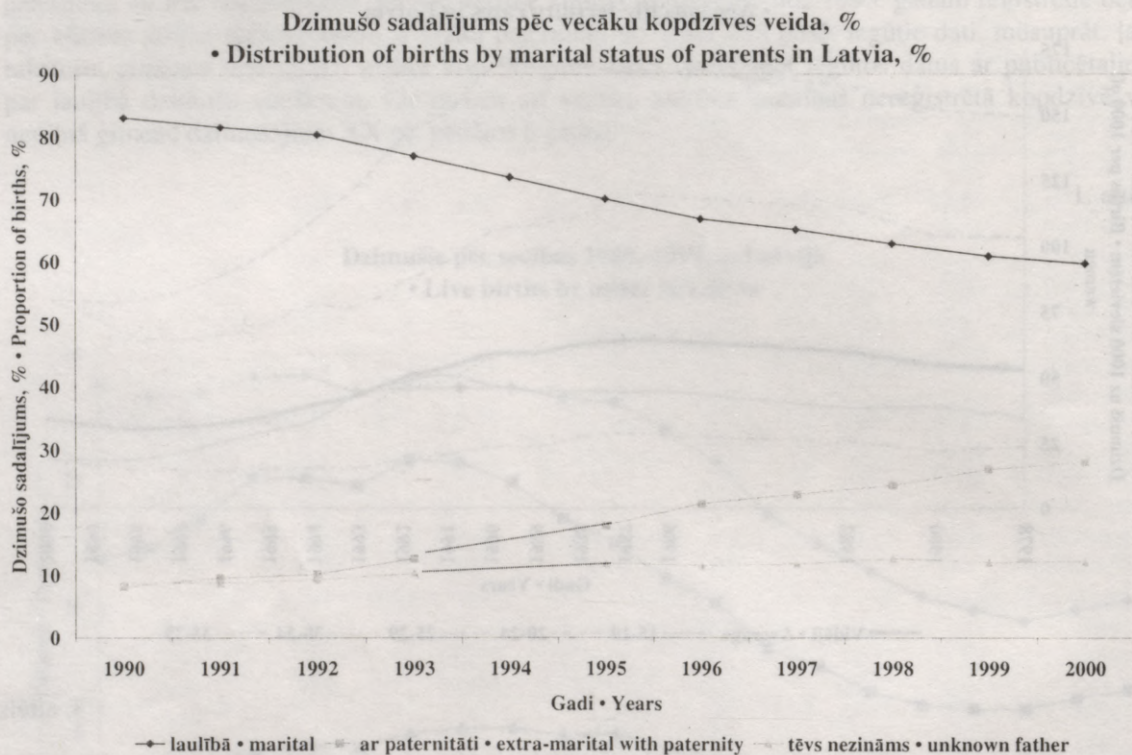
Dzimušo sadalījums pēc vecāku kopdzīves veida Latvijā

• Distribution of births by marital status of parents in Latvia

Ārlaulībā bērni dzimst caurmērā jaunākiem vecākiem nekā laulībā. Visjaunākās mātes ir bērniem bez atzītas paternitātes – 2000. gadā vidēji 25,1 gads, citiem vārdiem – 78% no viņiem dzimuši mātēm līdz 30 gadu vecumam; bērniem ar atzītu paternitāti mātes vidēji par nepilnu gadu vecākas – 25,7 gadi, bet laulībā dzimušajiem mātes izrādījās visvecākās: vidēji 27,6 gadi. Līdzīgi atšķiras tēvu vecums pēdējo divu grupu bērniem: ārlaulībā vidēji 29 gadi, laulībā – 30 (14. tab. un 5. att.).

4. attēls

12. tabula

Dzimušo sadalījums pēc vecāku kopdzīves veida
• Distribution of births by marital status of parents

Gads • Year	Visu dzimušo skaits • Number of births	tai skaitā • among them			Dzimušo sadalījums, % • Distribution by kind, %		
		laulībā • marital	ar paternitāti • with paternity	tēvs nezināms • unknown father	laulībā • marital	ar paternitāti • with paternity	tēvs nezināms • unknown father
1990	37918	31517	3110	3291	83,1	8,2	8,7
1991	34633	28265	3330	3038	81,6	9,6	8,8
1992	31569	25387	3234	2948	80,4	10,2	9,3
1993	26759	20608	3387	2764	77,0	12,7	10,3
1994	24256	17847	..	..	73,6	..	..
1995	21595	15143	3886	2566	70,1	18,0	11,9
1996	19782	13242	4253	2287	66,9	21,5	11,6
1997	18830	12277	4322	2231	65,2	23,0	11,8
1998	18410	11587	4491	2332	62,9	24,4	12,7
1999	19396	11820	5229	2347	60,9	27,0	12,1
2000	20248	12080	5687	2481	59,7	28,1	12,2

*Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas republikā 1990. ... 1993.
Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1994... 2000.*

13. tabula

Ārlaulībā dzimušo īpatsvars ar paternitāti un bez tās, % atbilstošajā apdzīvojuma veidā

• Proportion of extra-marital births with paternity by place of residence, %

Gads • Year	Ārlaulībā dzimušo no visiem dzimušiem • Proportion of extra-marital births			no tiem • of them					
				ar paternitāti • with paternity			tēvs nezināms • unknown father		
	pilsētās • urban area	Rīgā • capital Riga	laukos • rural areas	pilsētās • urban area	Rīgā • capital Riga	laukos • rural areas	pilsētās • urban area	Rīgā • capital Riga	laukos • rural areas
1995	27,9	28,4	33,0	57,0	55,4	64,6	43,0	44,6	35,4
1996	31,1	31,2	36,2	62,3	60,0	68,8	37,7	40,0	31,2
1997	32,7	32,0	38,3	63,2	63,5	69,9	36,8	36,5	30,1
1998	34,2	32,6	41,6	62,7	64,2	69,9	37,3	35,8	30,1
1999	36,0	34,5	44,2	68,1	67,8	70,2	31,9	32,2	29,8
2000	36,9	34,0	46,2	68,7	68,1	70,9	31,3	31,9	29,1

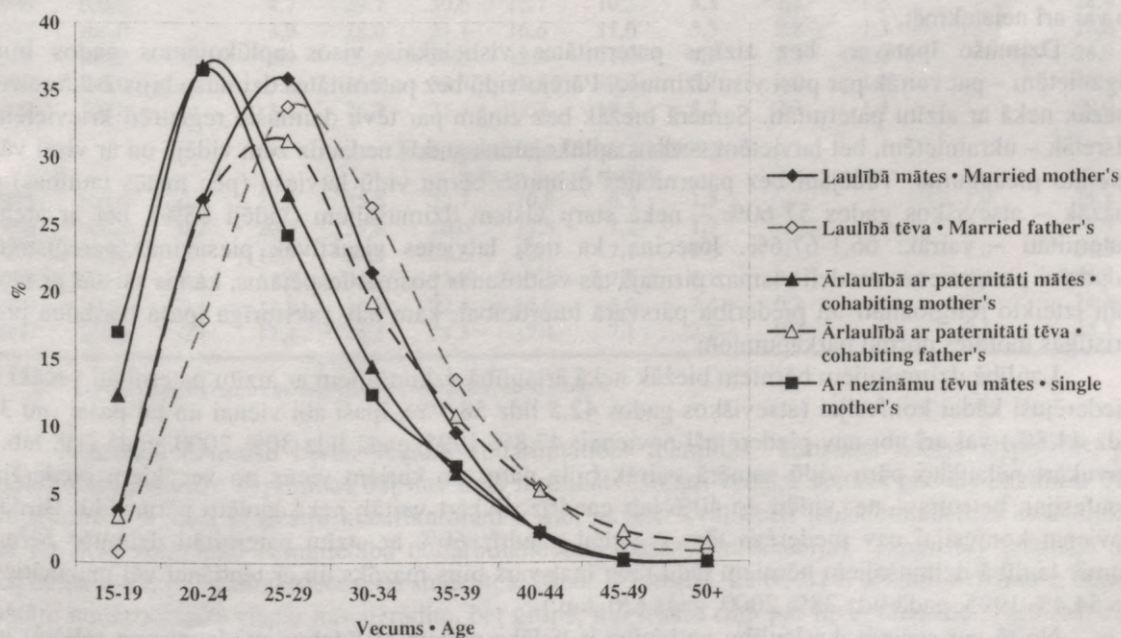
* Šai un tālākās tabulās dati bez norādēm – no dzimušo reģistra datu papildapstrādes • Data in this and further tables without reference gained by special tabulation of data from Register of births

Šādas atšķirības izskaidrojamas ar neregistrētās kopdzīves straujo izplatību pašos pēdējos gados un tātad galvenokārt jaunāko paaudžu pārstāvju vidū. Vēl 1990. gadā vairāk par ¾ no 15-19 gadus vecām mātēm bija laulībā, bet 2000. gadā vairs tikai 29.1% no šī vecuma mātēm bija paspējušas stāties laulībā. Līdzīgi samazināties laulībā dzimušo bērnu īpatsvars 20-24 gadus vecām mātēm – no 86,6% līdz 52% (15. tab.). Atbilstoši pieaudzis tā paša vecuma mātēm ārlaulībā dzimušo bērnu īpatsvars, īpaši grupā ar atzītu paternitāti. Savukārt, jo mātes vecākas, jo laulībā dzimušo bērnu īpatsvara mazināšanās bijusi mazāk izteikta.

5. attēls

Dzimušo sadalījums pēc mātes un tēva vecuma Latvijā 2000. gadā, %

• Distribution of newborns by age of parents in 2000 in Latvia, %

Tas, ka vecākām mātēm bērni dzimuši galvenokārt laulībā, izskaidrojams ar vispārzināmo sakarību, ka viņām dzimst galvenokārt otrie, trešie un augstākas secības bērni, respektīvi, pēc pirmā bērna dzimšanas vai vēl 80. gados noslēgtajās laulībās. Šo divu iemeslu dēļ laulībā dzimušo bērnu vidū ir mazāks pirmo bērnu īpatsvars nekā neregistrētā kopdzīvē (ar atzītu paternitāti) un it īpaši bez

paternitātes dzimušiem (6. att.). Laulībā dzimušo vidū pirmo bērnu īpatsvars nepārsniedz $\frac{1}{2}$ un turpina samazināties: no 47,5% 1995. gadā līdz 42,9% 2000. gadā, turpretī otro īpatsvars pieaudzis no nepilniem 34% līdz 37,4%. Starp dzimušajiem ar atzītu paternitāti pirmo īpatsvars minētajos sešos gados svārstījies starp 58 un 60%, bet otro pieaudzis no nepilniem 25% līdz vairāk par 26%. Sprotams, ka starp bērniem bez atzītas paternitātes pirmo īpatsvars ir vislielākais – vairāk par 60%, tomēr tam ir tendence mazināties; no gandrīz 70% 1995. gadā līdz 63% 2000. gadā. Šis pirmo bērnu īpatsvars bez atzītas paternitātes dzimušo bērnu vidū praktiski sakrīt ar jau minēto pirmdzimto īpatsvaru visu ārlaulībā dzimušo starpā 1935. gadā. Vienlaikus šai grupā pieaudzis ne tikai otro, bet arī ceturto un pat piekto īpatsvars uz pirmo samazināšanās rēķina (16. tab.).

Kopumā izrādās, ka bez atzītas paternitātes dzimušo bērnu skaits un sadalījums pēc secības pēdējos 6 gados mainījies mazāk nekā laulībā un ar atzītu paternitāti dzimušajiem (17. tab.). Tas vedina uz pieļāvumu, ka sabiedrībā pastāv diezgan konstants cilvēku īpatsvars, kas īpaši nerūpējas par varbūtējas grūtniecības plānošanu un bērnu skaita regulēšanu. Tādēļ jo svarīgāk būtu izziņāt, vai viņu sociālais sastāvs atšķiras no laulībā un ar atzītu paternitāti dzimušo bērnu vecākiem.

Dzimušo reģistrā bez vecāku vecuma un dzīvesvietas fiksētas vēl tikai mātes tautība, kas norāda uz varbūtēji piemītošām dzīvesveida tradīcijām, abu vecāku piederība konfesijām un viņu nodarbošanās. Diemžēl šo pazīmju starpā netiek reģistrēta izglītība, kas, kā zināms, visai jūtami ietekmē cilvēku uzvedību visās jomās, ieskaitot partnera izvēli un ģimenes veidošanas pamatu.

Latvietēm un arī citu Latvijā visvairāk pārstāvēto tautību pārstāvēm, izņemot čigānietes, 90. gadu otrajā pusē vairāk par pusi bērnu dzimuši laulībā. Latvietēm gan šis īpatsvars bijis viszemākais, ebrejietēm visaugstākais (18. tab.). Savukārt bērnu ar atzītu paternitāti latvietēm bijis lielāks īpatsvars nekā citu tautību pārstāvēm, un šai ziņā tikai nedaudz atpaliek lietuvietes un čigānietes. Raksturīgi, ka latvietēm un krievietēm dzimušo īpatsvars ar atzītu paternitāti ir nemitīgi palielinājies, kamēr Latvijā mazāk pārstāvētu tautību pārstāvēm vairāk vai mazāk svārstījies. Tas izskaidrojams gan ar samērā niecīgo dzimušo skaitu katrā šai grupā, gan ar lielo etniski jaukto pāru īpatsvaru mazākumtautību vidū tieši viņu nelielā skaita dēļ un ierobežotām iespējām atrast savas tautības partneri. Latvietēm ar atzītu paternitāti dzimušajiem bērniem vidēji 82% gadījumu tēvs bijis tās pašas tautības, krievietēm, kuru skaits starp visām mātēm ir vidēji 2 reizes mazāks nekā latviešu, tās pašas tautības partneris bijis vidēji 54,4% dzimušajiem ar atzītu paternitāti. Pārējām šis īpatsvars ir vēl mazāks. Dažādu tautību un tādā arī kultūru vai konfesiju pārstāvjiem katrā atsevišķā gadījumā partnerattiecību rakstura noteicējs var izrādīties viens vai otrs no vecākiem, un mātes vienas tautība to var arī neietekmēt.

Dzimušo īpatsvars bez atzītas paternitātes vislielākais visos aplūkojamajos gados bijis čigānietēm – pat vairāk par pusi visu dzimušo. Pārējo vidū bez paternitātes dzimušo bijis 2-2,5 reizes mazāk nekā ar atzītu paternitāti. Samērā biežāk bez ziņām par tēvu dzimušie reģistrēti krievietēm, visretāk – ukraiņietēm, bet latvietēm – visos aplūkojamajos gados nedaudz zem vidējā un ar visai vāji izteiktu pieaugumu. Tādējādi bez paternitātes dzimušo bērnu vidū latviešu (pēc mātes tautības) ir mazāk – atsevišķos gados 57-60% – nekā starp visiem dzimušajiem (vidēji 63%), bet ar atzītu paternitāti – vairāk: 66,1-67,6%. Jāsecina, ka tieši latvietes visaktīvāk piesavinās neregistrēto kopdzīvi par ģimenes modeli vismaz pirmajā tās veidošanas posmā. Iespējams, ka tas saistās ar viņu vāji izteikto reliģiozitāti un piederību pārsvarā lutertīcībai, kam nav raksturīga īpaša bardzība pret kristīgās morāles normu pārkāpumiem.

Laulībā dzimušajiem bērniem biežāk nekā ārlaulībā dzimušajiem ar atzītu paternitāti vecāki ir piederējuši kādai konfesijai (atsevišķos gados 42,5 līdz 58,3%), īpaši abi vienai un tai pašai (no 32 līdz 44,8%) vai arī abi nav piederējuši nevienai: 47,8% 1995. gadā līdz 30% 2000. gadā (19. tab.). Savukārt nelaulāto pāru vidū samērā vairāk bijis pāru, no kuriem viens no vecākiem piederējis konfesijai, bet otrs – ne: vidēji ap 40% jeb gandrīz divkārt vairāk nekā laulāto pāru vidū. Biežāk nevienai konfesijai nav piederējis tēvs – vidēji gandrīz 60% ar atzītu paternitāti dzimušo bērnu, kamēr laulībā dzimušajiem bērniem tādu tēvu īpatsvars bijis mazāks un ar tendenci vēl mazināties: no 54,4% 1995. gadā līdz 38% 2000. gadā (20. tab.).

No tā var secināt, ka laulību varbūtība ir lielāka pāriem ar līdzīgu attieksmi pret reliģiju un piederību konfesijai. Taču fakts, ka tikai 1/5 neregistrēto pāru vidū neviens no partneriem nepieder konfesijām, nepārprotami liecina, ka piederība konfesijām arvien retāk kavē dzīvot bez laulību reģistrācijas. Iespējamais izskaidrojums varētu būt visai formālā piederība konfesijām bez dziļas reliģiozitātes (sīkāk sk. šī izdevuma rakstā par sieviešu ģimenes dzīves pieredzi).

14. tabula

Dzimušo sadalījums pēc mātes un tēva vecuma, %
• Distribution of newborns by age of parents, %

Gads • Year	Kopā • Total	tai skaitā pēc vecuma • of them by age, years										Vidējais vecums • Mean age
		<15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50+	Vecums nezināms • Not specified	
<u>Laulībā* • Marital births</u>												
mātes • age of mother												
1995	100,0	..	7,8	39,0	30,2	15,0	6,6	1,3	0,1	-	-	25,9
1996	100,0	..	6,8	36,8	31,7	16,1	7,1	1,4	0,1	-	-	26,2
1997	100,0	..	5,8	34,5	32,9	17,1	7,7	1,9	0,1	-	-	26,6
1998	100,0	..	4,9	32,9	34,1	18,3	7,8	1,9	0,1	-	-	26,9
1999	100,0	..	4,4	29,9	35,8	19,2	8,7	1,9	0,1	-	-	27,2
2000	100,0	..	3,9	26,9	35,9	21,5	9,6	2,1	0,1	-	-	27,6
tēva • age of father												
1995	100,0	-	2,1	29,2	35,2	19,7	9,1	3,1	1,1	0,5	-	27,9
1996	100,0	-	1,8	25,9	36,1	20,6	10,0	3,7	1,3	0,6	-	28,5
1997	100,0	-	1,4	24,3	35,7	21,4	11,4	3,7	1,4	0,7	-	28,9
1998	100,0	-	1,2	22,0	35,8	22,9	11,7	4,5	1,2	0,7	-	29,2
1999	100,0	-	1,0	19,3	35,8	24,7	12,2	4,9	1,5	0,6	-	29,6
2000	100,0	-	0,8	18,0	33,8	26,3	13,5	5,5	1,4	0,7	-	30,0
<u>Ārlaulībā ar paternitāti • Extra-marital births with paternity</u>												
mātes • age of mother												
1995	100,0	-	17,0	38,6	21,8	13,8	7,1	1,5	0,2	-	-	25,0
1996	100,0	-	16,8	38,3	24,1	11,9	7,1	1,6	0,1	0,1	-	25,0
1997	100,0	-	14,2	38,7	24,2	13,0	7,6	2,2	0,1	-	-	25,4
1998	100,0	..	13,2	38,4	25,1	13,9	7,3	2,0	0,1	-	-	25,4
1999	100,0	-	12,7	37,8	27,7	13,0	7,0	1,7	0,1	-	-	25,5
2000	100,0	..	12,4	36,8	27,3	14,5	6,6	2,3	0,1	-	-	25,7
tēva • age of father												
1995	100,0	..	5,4	29,6	29,9	16,8	10,1	5,0	1,9	1,3	-	28,3
1996	100,0	..	4,7	29,7	30,6	16,7	10,3	4,5	2,2	1,3	-	28,4
1997	100,0	..	3,9	28,0	31,1	16,6	11,0	5,3	2,8	1,3	-	28,8
1998	100,0	..	3,9	27,8	30,5	18,3	11,0	4,9	2,4	1,2	-	28,8
1999	100,0	..	3,4	26,2	32,5	18,3	10,6	5,7	2,0	1,3	-	28,9
2000	100,0	..	3,4	26,2	31,3	19,3	10,8	5,3	2,3	1,4	-	29,0
<u>Tēvs nezināms • Father unknown</u>												
mātes • age of mother												
1995	100,0	0,4	21,8	35,5	22,7	10,8	6,3	1,5	..	-	1,0	24,1
1996	100,0	0,2	20,3	37,8	20,0	12,5	7,2	1,3	-	-	0,7	24,4
1997	100,0	-	18,7	37,0	21,3	12,7	7,1	2,2	..	-	1,0	24,7
1998	100,0	0,1	17,6	36,2	23,7	12,3	7,5	2,1	0,1	-	0,4	24,8
1999	100,0	0,1	18,8	36,6	22,4	12,6	6,6	2,4	0,2	-	0,3	24,4
2000	100,0	0,1	17,1	36,5	24,3	12,4	7,1	2,2	0,2	-	0,1	25,1

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

Ārlaulībā dzimušo bērnu vecāku nodarbinātības īpatnības konstatēt nebija iespējams, jo nodarbošanās norāžu nepilnības dēļ nav ticis izstrādāts laulāto vecāku sastāvs pēc šīs pazīmes. Tā, grupējumā atbilstoši profesiju klasifikatoram ir gan ietverti kvalificēti lauksaimniecības darbinieki, bet ne savā zemnieku saimniecībā nodarbinātie bez īpašas kvalifikācijas. Tāpat nav izdalītas ne mājsaimnieces, ne bezdarbnieces, ne studentes. Tāpēc raksturīgi, ka 60-62% ārlaulībā dzimušo bērnu mātēm nodarbošanās vispār nav uzrādīta, bet grupā, kur trūkst ziņu par tēvu, tādu īpatsvars svārstās ap 70%. Atliek vienīgi ierosināt, lai XXI gs. dzimušo reģistrā tiešām atzīmētu vecāku pamatnodarbošanos bērna dzimšanas brīdī, bet ne viņu profesiju, kas attiecināma tikai uz vecāku mazāko daļu.

15. tabula

**Gada laikā noteikta vecuma mātēm dzimušo bērnu sadalījums
atkarībā no vecāku kopdzīves veida, %**

• Proportion of marital and extra-marital births according to age of mother, %

Gads • Year	Kopā • Total	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44
Laulībā* • Marital							
1990	83,1	76,7	86,6	85,6	80,7	72,1	67,4
1991	81,6	75,3	85,0	84,0	78,8	72,8	65,8
1992	80,4	72,4	84,6	82,3	77,7	71,4	64,8
1993	77,0	68,0	80,5	79,9	75,1	69,5	62,8
1994	73,6	54,3	76,2	79,0	73,8	71,5	65,9
1995	70,1	49,3	71,0	76,2	73,6	69,6	66,6
1996	66,9	43,3	66,1	73,9	72,8	66,8	66,0
1997	65,2	41,1	62,9	72,7	71,2	65,8	61,4
1998	62,9	36,3	59,7	70,1	69,9	64,1	62,0
1999	60,9	32,1	55,5	68,1	70,0	66,3	60,4
2000	59,7	29,1	52,0	66,8	69,7	67,8	58,0
Ārlaulībā ar paternitāti • Extra-marital with paternity							
1990	8,2	9,1	6,0	7,7	10,7	15,0	16,4
1991	9,6	11,6	7,1	8,7	12,8	16,3	19,6
1992	10,2	13,0	7,4	10,2	12,9	15,2	19,1
1993	12,7	17,0	10,6	11,3	14,3	17,4	20,5
1994	..	..	..	..	..	..	..
1995	18,0	27,5	18,0	14,2	17,4	19,1	20,5
1996	21,5	34,3	22,1	18,0	17,4	21,4	23,4
1997	23,0	35,1	24,8	18,8	19,1	23,1	25,2
1998	24,4	37,7	27,0	20,0	20,6	23,4	24,2
1999	27,0	40,7	31,0	23,4	20,9	23,7	24,4
2000	28,1	44,2	33,5	24,0	22,1	21,9	29,2
Tēvs nezināms • Father unknown							
1990	8,7	14,8	7,4	6,7	8,6	12,8	16,2
1991	8,8	13,7	7,9	7,2	8,4	10,9	14,6
1992	9,3	14,6	8,0	7,6	9,4	13,4	16,2
1993	10,3	15,1	9,0	8,9	10,6	13,1	16,7
1994	..	..	..	..	..	..	..
1995	11,9	23,2	11,0	9,7	9,0	11,2	13,0
1996	11,6	22,3	11,8	8,0	9,8	11,7	10,6
1997	11,8	23,9	12,3	8,5	9,6	11,0	13,4
1998	12,7	26,1	13,2	9,8	9,4	12,5	13,8
1999	12,1	27,2	13,5	8,5	9,1	10,0	15,1
2000	12,2	26,5	14,5	9,3	8,2	10,3	12,8

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

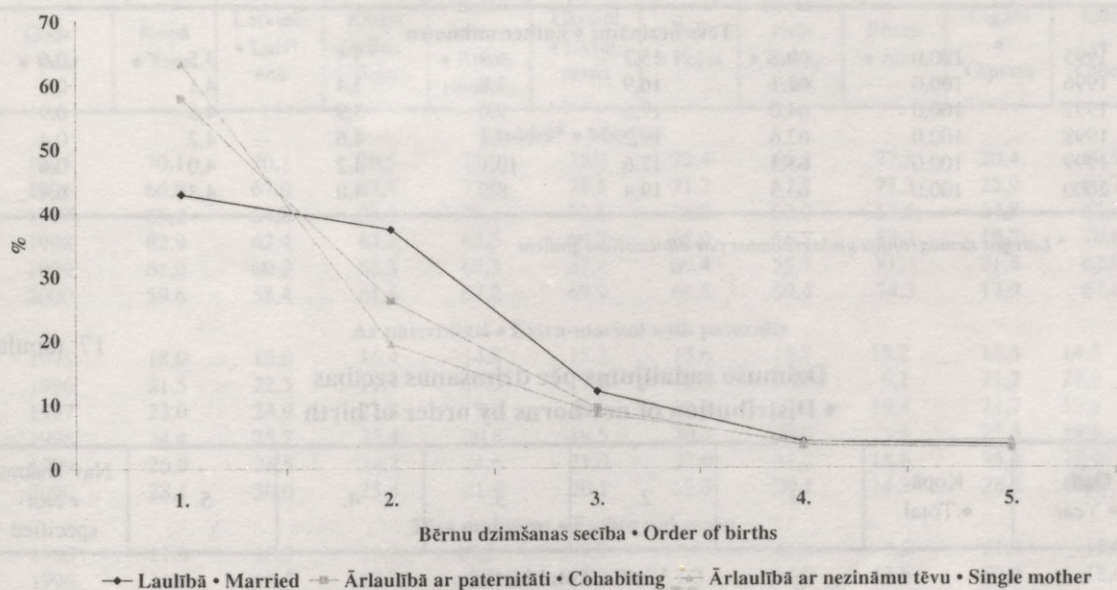
Secinājumi.

Izsekojot laulātību un dzimstību raksturojošo statistikas rādītāju svārstībām Latvijā XX gadsimta laikā, jāsecina, ka mainīgo politisko un sociāli-ekonomisko apstākļu ietekmē neviena tendence nav ilgstoši turpinājusies. Tātad arī nākotnē paredzams, ka XX un XXI gadsimtu mijā vērojamās norises iedzīvotāju ataudzei nelabvēlīgās nebūs noturīgas. Vērtējot tagadnes norišu sekas tautas un valsts turpmākajā attīstībā, ar mērķtiecīgas valsts demogrāfiskās vai ģimenes atbalsta politikas palīdzību ir iespējas izveidot ģimeņu papildināšanai labvēlīgus apstākļus un līdz ar to sekmēt dzimstības pieaugumu līdz pat paaudžu nomainībai pietiekamam līmenim, kā tas jau nesenā pagātnē ticis piedzīvots. Būtu tikai valsts vadītājiem tā saucamā politiskā griba ...

5. attēls

Dzimušo sadalījums pēc vecāku laulības statusa un dzimšanas secības

Latvijā 2000. gadā, %

• Distribution of births by marital status of parents and order of births
in Latvia, 2000, %

16. tabula

Dzimušo sadalījums pēc dzimšanas secības, %

• Proportion of newborns by order of birth, %

Gads • Year	Kopā • Total	1.	2.	3.	4.	5.	Nav zināms • Not specified
Visi* • Total births							
1995	100,0	52,1	29,9	10,7	3,9	3,4	..
1996	100,0	51,8	30,0	10,7	3,8	3,7	..
1997	100,0	51,6	30,6	10,4	3,8	3,6	..
1998	100,0	50,3	31,2	11,0	4,0	3,5	..
1999	100,0	50,0	31,8	11,1	3,7	3,4	..
2000	100,0	49,6	32,0	10,9	3,9	3,6	..
Laulībā* • Marital							
1995	100,0	47,5	33,7	11,6	3,9	3,3	-
1996	100,0	46,8	34,1	11,6	3,9	3,6	-
1997	100,0	46,3	35,2	11,2	3,7	3,6	-
1998	100,0	44,4	36,0	12,0	4,0	3,6	-
1999	100,0	43,7	37,0	12,2	3,8	3,3	-
2000	100,0	42,9	37,4	12,0	4,1	3,6	-
Ārlaulībā ar paternitāti • Extra-marital with paternity							
1995	100,0	58,4	24,7	9,5	3,9	3,5	-
1996	100,0	59,2	24,1	9,4	3,8	3,5	-
1997	100,0	60,1	24,1	8,7	4,0	3,1	-
1998	100,0	59,1	25,4	9,2	3,4	2,9	-
1999	100,0	58,3	26,5	9,1	3,4	2,7	-
2000	100,0	57,9	26,2	9,3	3,5	3,1	-

Tabulas turpinājums nākamā lappusē • To be continued on next page

16. tabulas turpinājums • continuation of Table 16

Gads • Year	Kopā • Total	1.	2.	3.	4.	5.	Nav zināms • Not specified
Tēvs nezināms • Father unknown							
1995	100,0	69,8	15,7	6,9	3,5	3,5	0,6
1996	100,0	67,1	16,9	7,8	3,4	4,1	0,6
1997	100,0	64,0	17,6	9,0	3,9	4,5	0,9
1998	100,0	62,6	19,2	9,1	4,6	4,2	0,4
1999	100,0	63,5	17,6	10,1	4,2	4,0	0,6
2000	100,0	63,3	19,4	8,5	4,0	4,3	0,4

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

17. tabula

Dzimušo sadalījums pēc dzimšanas secības
• Distribution of newborns by order of birth

Gads • Year	Kopā • Total	1.	2.	3.	4.	5.	Nav zināms • Not specified
Visi* • Total births							
1995	21595	11248	6466	2304	832	745	
1996	19782	10256	5929	2115	755	727	
1997	18830	9713	5756	1953	714	694	
1998	18410	9260	5746	2020	728	656	
1999	19396	9697	6176	2159	717	647	
2000	20248	10047	6487	2195	794	725	
Laulībā* • Marital							
1995	15143	7188	5104	1756	594	501	
1996	13242	6204	4518	1538	514	482	
1997	12277	5686	4321	1375	456	439	
1998	11587	5146	4157	1393	470	421	
1999	11820	5162	4378	1446	443	391	
2000	12080	5182	4516	1452	499	431	
Ārlaulībā ar paternitāti • Extra-marital with paternity							
1995	3886	2270	960	370	149	138	-
1996	4253	2518	1024	398	162	151	-
1997	4322	2598	1042	377	171	121	-
1998	4491	2655	1141	414	152	129	-
1999	5229	3044	1385	477	176	135	-
2000	5687	3294	1490	531	196	176	-
Tēvs nezināms • Father unknown							
1995	2566	1791	402	178	89	91	15
1996	2287	1534	387	179	79	94	14
1997	2231	1429	393	201	87	100	21
1998	2332	1459	448	213	106	88	9
1999	2347	1491	413	236	98	95	14
2000	2481	1571	481	212	99	107	11

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

18. tabula

Laulībā un ārļaulībā dzimušo īpatsvars atkarībā no mātes tautības,*% no visiem gada laikā minētās tautības mātēm dzimušiem***• Proportion of marital and extra-marital births according to mother's ethnicity, %**

Gads • Year	Kopā • Total	Latvieši • Latvians	Krievi • Russians	Baltkrievi • Byelorussians	Ukraiņi • Ukrainians	Poļi • Poles	Lietu- vieši • Lithuanians	Ebreji • Jews	Čigāni • Gypsies	Cita • Other
Laulībā* • Marital										
1995	70,1	70,1	70,5	75,0	75,0	72,4	66,2	77,3	20,4	69,9
1996	66,9	67,0	67,4	73,0	71,5	71,2	57,7	77,3	25,9	60,7
1997	65,2	64,8	66,3	70,6	72,2	68,2	62,9	64,5	24,8	62,3
1998	62,9	62,4	63,7	67,5	69,7	68,0	56,5	83,3	19,7	70,8
1999	61,0	60,2	62,3	67,3	67,4	69,4	55,7	81,3	21,8	62,0
2000	59,6	58,4	61,6	67,2	69,9	66,5	59,4	74,3	17,9	67,0
Ar paternitāti • Extra-marital with paternity										
1995	18,0	19,0	16,4	14,8	15,2	15,6	18,2	18,2	18,4	14,3
1996	21,5	22,5	19,9	17,3	17,2	17,6	28,3	9,1	21,2	21,3
1997	23,0	23,9	21,8	19,0	18,0	19,7	27,1	19,4	21,7	17,6
1998	24,4	25,7	23,4	20,8	19,5	20,4	28,0	5,6	22,5	14,6
1999	26,9	28,5	24,2	24,6	21,0	22,0	31,2	15,6	34,4	22,2
2000	28,1	30,0	25,4	21,9	20,1	22,5	29,1	14,3	28,5	20,8
Tēvs nezināms • Father unknown										
1995	11,9	10,9	13,1	10,2	9,8	12,0	15,6	4,5	61,9	15,8
1996	11,6	10,5	12,7	9,7	11,3	11,2	14,0	13,6	52,9	18,0
1997	11,8	11,3	11,9	10,4	9,8	12,1	10,0	16,1	53,5	20,1
1998	12,7	11,9	12,9	11,7	10,8	11,6	15,5	8,3	57,8	14,6
1999	12,1	11,3	13,5	8,1	11,6	8,6	13,1	3,1	43,8	15,8
2000	12,3	11,6	13,0	10,9	10,0	11,0	11,5	11,4	53,6	12,2

*Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

19. tabula

Laulībā dzimušo bērnu vecāku piederība konfesijām***• Distribution of marital births by religious denomination of parents**

Gads • Year	Vienā konfesijā • Both the same	tai skaitā • among them			Dažādās konfesijās • Different denomi- nations	ar konfesijām nepiederošiem • no denomination				Kopā • Total
		luterāņu • lutheran	katoļu • roman catholic	pareizticīgo • orthodox		abiem • both	vienu • one of	tai skaitā • of them		
								māti • mother	tēvu • father	
Pāru skaits • Number										
1995	4860	1297	1753	1375	1575	7391	1317	470	847	15143
1996	4687	1308	1713	1276	1482	5795	1278	436	842	13242
1997	4610	1360	1542	1336	1481	4862	1324	456	868	12277
1998	4868	1304	1632	1526	1442	3880	1397	442	955	11587
1999	5232	1593	1524	1689	1541	3736	1311	427	884	11820
2000	5415	1654	1556	1780	1626	3625	1417	443	974	12080
Procentos no dzimušiem • Proportion, %										
1995	32.2	8.6	11.6	9.1	10.3	48.8	8.7	3.1	5.6	100.0
1996	35.3	9.9	12.9	9.6	11.4	43.8	9.5	3.2	6.3	100.0
1997	37.6	11.1	12.6	10.9	12.0	39.6	10.8	3.7	7.1	100.0
1998	42.0	11.2	14.1	13.2	12.5	33.5	12.0	3.8	8.2	100.0
1999	44.3	13.5	12.9	14.3	13.0	31.6	11.1	3.6	7.5	100.0
2000	44.8	13.7	12.9	14.7	13.5	30.0	11.7	3.7	8.0	100.0

*Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas par atbilstošiem gadiem

20. tabula

Ārļaulībā dzimušo bērnu ar atzītu paternitāti vecāku piederība konfesijām

• Distribution of extra-marital births by religious denomination of parents

Gads • Year	Vienā konfesijā • Both the same	tai skaitā • among them			Dažādās konfesijās • Different denomi- nations	ar konfesijām nepiederošiem • no denomination				Kopā • Total
		luterāņu • Lutheran	katoļu • roman catholic	pareizticīgo • orthodox		abiem • both	vienu • one of	tai skaltā • of them		
								māti • mother	tēvu • father	
Pāru skaits • Number										
1995	717	211	201	260	420	1078	1671	288	1383	3886
1996	839	202	212	367	456	1236	1721	320	1401	4252
1997	698	250	224	370	797	1101	1726	302	1424	4322
1998	934	214	262	393	600	1079	1878	344	1534	4491
1999	1139	286	325	460	670	1376	2039	391	1648	5224
2000	1263	329	361	499	823	1224	2375	458	1917	5685
Procentos no dzimušiem • Proportion, %										
1995	18.5	5.4	5.2	6.7	10.8	27.8	42.9	7.4	35.5	100.0
1996	19.6	4.8	5.0	8.6	10.8	29.0	40.6	7.6	33.0	100.0
1997	20.8	5.8	5.2	8.6	13.8	25.5	39.9	7.0	32.9	100.0
1998	20.8	4.8	5.8	8.8	13.3	24.0	41.9	7.7	34.2	100.0
1999	21.8	5.5	6.2	8.8	12.8	26.3	39.1	7.5	31.6	100.0
2000	22.2	5.8	6.3	8.8	14.5	21.5	41.8	8.1	33.7	100.0

Avoti:

Andersons I. Trešais bērns. Rīga: Liesma, 1979, 29 lpp.

Cīce A., Geidāne I., Goša Z. Laiks un darbs. Rīga: Liesma, 1977, 184 lpp.

Demogrāfijas terminu skaidrojošā vārdnīca (red. P.Zvidriņš). Rīga: LU, 2001, 129 lpp.

Eglīte P. Latvijas iedzīvotāju skaita un etniskā sastāva veidošanās XX gadsimtā. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2001 „Nācija gūstā”. Rīga, 2002, 94.-110. lpp.

Ģimene. (red. A. Studente). Rīga: Zvaigzne, 1982, 205 lpp.

Ģimene un dzimstība Latvijā. (red. P.Zvidriņš). Rīga: LU, 1996, 106 lpp.

Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1989. g. Rīga, 1990, 213 lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata, 1994 ... 2001. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde, 1995 ... 2002

Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde, 2002, 288 lpp.

Latvijas statistikas gadagrāmata, 1939

Mežgailis B., Zvidriņš P. Padomju Latvijas iedzīvotāji. Rīga: Liesma, 1973, 370 lpp.

Multilingual Demographic Dictionary. English Section. Ordina Editions, Liege, Belgium, 1982, P. 161

Normatīvo aktu krājums Ģimenes tiesībās. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 1998, 176 lpp.

Pavlina I. Etniski jauktās laulības Latvijā. LZA Vēstis, A daļa – 1995. Nr. 11/12, 55.-60. lpp.

Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe Press, 2000, P. 332

Rungule R., Lāce T. Nereģistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas. LM Sociālās politikas pētījumu rezultāti 2000. gadā. Rīga, 2001, 13.-18. lpp.

Zvidriņš P., Eglīte P. Demogrāfiskā situācija un demogrāfiskā politika Latvijā. LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstis 1990 Nr.5, 66.-74. lpp.

Zvidriņš P., Ezera L. Dynamics and differentiation of cohabitation in Latvia. Revue Baltique No 13, 1999, Vilnius, 71-81 pp.

Демографический ежегодник СССР 1990. Москва: Финансы и статистика, 1990, 639 с.

Естественное движение и миграция населения Латвийской ССР. ЦСУ ЛССР 1971 ... 1989 г.

Население советской Латвии. П.Звидриньш, Ю.Круминьш, Э.Витольньш и др. Рига: Зинатне, 1986, 256 стр.

Факторы и мотивы демографического поведения. П.Эглите, З.Гоша, И.Зариньш и др. Рига: Зинатне, 1984, 291 стр.

Iveta Pavlina, Māris Brants

Valdības deklarētā demogrāfiskā politika un tās īstenojums Latvijā (1990. – 2002.) *

“Latviešu bīstami mazais īpatsvars Latvijā, nelabvēlīgā vecumu un dzimumu struktūra, mazā dzimstība, liels šķirto laulību un nelabvēlīgo ģimeņu skaits spiež domāt par vispusīgu un tālejošu demogrāfisko politiku latviešu tautas nākotnes nodrošināšanai”.

Valda Birkava valdības deklarācija, 1993.gada jūlijs.

Ievads.

Demogrāfiskā politika ir pasākumu kopums demogrāfisko procesu un struktūru apzinātai izmaiņai nolūkā sasniegt vēlamo (politikas realizētāja iecerēm atbilstošu) stāvokli [Sociālā ... 2000: 44].

Nepieciešamība pēc aktīvas demogrāfiskās politikas pieaug līdz ar vispārējās demogrāfiskās situācijas pasliktināšanos. Latvijā nepieciešama demogrāfiskā politika, kas sekmētu paaudžu nomaiņu. Demogrāfiskās politikas īstenošana nozīmē atsevišķu indivīdu, visas sabiedrības un dažādu institūciju sadarbību, kurā, atbilstoši daudzveidīgajām vēlmēm, tiek meklēti savstarpēji pieņemamākie risinājumi. Indivīdu, ģimeņu, visas sabiedrības rīcību var izmainīt, uz to iedarbojoties nevis tieši, bet pakārtoti – radot vajadzībām un interesēm atbilstošu vidi un apstākļus.

Tādējādi demogrāfiskā politika nav un nevar būt no pārējās sociālās politikas atrauts, patstāvīgs process. Tikai kompleksā ar pārējo sociālo politiku iespējama efektīva demogrāfiskās politikas realizācija, bet sarežģītā demogrāfiskajā situācijā tikai kompleksā ar veiksmīgu demogrāfisko politiku iespējams efektīvi realizēt pārējo sociālo politiku. Ideāla sociālā politika būtu tāda, kura ietvertu sevī vienmērīgu visu sfēru attīstību, tā vietā, lai katru gadu, dalot budžetu, ņemtu vērā galvenokārt subjektīvus faktorus (kā konkrētā ministra izdarītā spiediena efektivitāte, partejiskā piederība, konjunktūra masu mediju un tautas masu aktivitāšu rezultātā u.tml.). Protams, ka, arī realizējot sabalansētu sociālo politiku, to nepieciešams sadalīt sastāvdaļās, taču tas jādara virzienā no vispārīgā uz atsevišķo, no stratēģiskajiem mērķiem uz to realizācijas līdzekļiem. Cerot uz sabalansētu politiku, ir neauglīgi piedāvāt vienīgi atsevišķu sociālās politikas sfēru (tai skaitā demogrāfiskās politikas) stratēģiskos mērķus.

Demogrāfiskās politikas saistība ar pārējām sociālās politikas sfērām ir īpaši akcentējama arī tāpēc, ka demogrāfiskajai politikai (salīdzinot ar dažām citām sociālās politikas sfērām) ir ilglaicīgs raksturs – tās rezultāti nav jūtami uzreiz. Ja, piemēram, veselības aizsardzības politikā iespējams gūt īslaicīgus uzlabojumus visai strauji (tas gan attiecas tikai uz slimību ārstēšanu, ne uz profilakses pasākumiem un veselības saglabāšanu), tad demogrāfiskās politikas rezultāti parādās pēc gadu desmitiem. Protams, bērnu skaita pieaugumu kā tādu iespējams panākt salīdzinoši strauji, taču uzreiz tas nozīmēs nevis ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita pieaugumu, bet tieši otrādi – atkarīgo skaita pieaugumu. Tikai pēc pāris desmitiem gadu šie jaundzimušie kļūs ekonomiski aktīvi. Bet līdz tam šī izmaiņa demogrāfiskajā situācijā būs paspējusi ietekmēt gan izglītības, gan sociālās nodrošināšanas sfēru, gan bērnu vecāku nodarbinātību, gan virkni citu sfēru. Un būtu vēlams šo ietekmi plānot preventīvi, nevis darboties ar “ugunsgrēka dzēšanas metodi”.

No ekonomiskā viedokļa demogrāfiskā politika ir viena no ilglaicīgākajām investīcijām. Līdz ar to valdībai, to realizējot, jādomā tiešām tālā perspektīvā.

Viens no reālākajiem veidiem, kā analizēt politiku, ir salīdzināt ieceres ar reāli paveikto. Valdību ieceres atrodamas to deklarācijās. Šī pētījuma ietvaros apskatījām atjaunotās Latvijas Republikas valdību deklarācijas (izņemot I.Godmaņa valdību, kurai deklarācijas nebija), izvērējām to kontinuitāti un salīdzinājām ar reāli paveikto – pieņemtajiem tiesiskajiem aktiem (likumiem, lēmumiem, noteikumiem). Protams, jāņem vērā, ka ne jau valdības pieņem likumus. Tomēr praktiski visas Latvijas valdības (izņemot vienīgi M.Gaiļa vadīto) ir bijušas vairākuma valdības, strādājušas

* Šis raksts ir papildināts un atjaunināts LZA Vēstīm publicēšanai iesniegta raksta variants

roku rokā ar parlamenta vairākuma koalīciju. Valdības pieņemušas MK noteikumus un rīkojumus demogrāfijas jomā, bet dažreiz izmantojušas arī Satversmes 81.pantā noteiktās tiesības. Bez tam virknē valdību deklarāciju sastopami solījumi pieņemt tos vai citus likumus, kas taču tiešā veidā nekādi neietilpst valdības pienākumos. Vēl vairāk – A.Šķēles otrās valdības deklarācijā (gan ne demogrāfiskās politikas sakarā) sastopama pat frāze: “Līdz 1.01.98. nodrošināt jauna Izglītības likuma pieņemšanu” [Deklarācija ... 19.02.97], kas vedina domāt, ka parlaments pakļauts valdībai, bet ne otrādi.

Tā kā rakstā visai bieži tiks operēts ar tās vai citas valdības deklarēto un paveikto, būtu lietderīgi uzskatāmā veidā atspoguļot katras valdības darbības laiku (1. tab.).

1.tabula.

Latvijas Republikas valdību darba uzsākšanas laiks
• Time Latvian Governments Took up their Duties

Likumdevējs • Parliament	Valdības vadītājs • Prime Minister	Valdība darbu uzsāka • Government took up duties
LR Augstākā Padome • Supreme Soviet of Latvia	Ivars Godmanis	1990.gada maijā • May 1990
5.Saeima • 5 th Saeima	Valdis Birkavs Māris Gailis	1993.gada jūlijā • July 1993 1994.gada septembrī • September 1994
6.Saeima • 6 th Saeima	Andris Šķēle (1.valdība • 1 st government) Andris Šķēle (2.valdība • 2 nd government) Guntars Krasts	1995.gada decembrī • December 1995 1997.gada februārī • February 1997 1997.gada augustā • August 1997
7.Saeima • 7 th Saeima	Vilis Krištopans Andris Šķēle (3.valdība • 3 rd government) Andris Bērziņš	1998.gada novembrī • November 1998 1999.gada jūlijā • July 1999 2000.gada maijā • May 2000

Reāli termins “demogrāfiskā politika” (kā pasākumu kopums, kā instruments vai kā prioritāte) parādās tikai V.Birkava un M.Gaiļa valdību deklarācijās. Pēc tam tiek plānoti tikai *atsevišķi pasākumi*.

Demogrāfijas sfēra gan nav izņēmums, jo valstī pagrūti konstatēt kompleksu “sociālo politiku” kā tādu – šis jēdziens, sākot no G.Krasta valdības laikiem deklarācijās vispār neparādās. V.Birkava un M.Gaiļa valdību deklarācijās tas ir sinonīms “sociālajai palīdzībai”, bet A.Šķēles pirmo divu valdību deklarācijās jēdziens gan lietots plašākā nozīmē (ietverot arī izglītību un zinātni, kultūru, veselību), tomēr plānotais tik un tā palicis *atsevišķu pasākumu* līmenī.

Tie *atsevišķie pasākumi*, kurus varētu attiecināt uz demogrāfisko jomu, visbiežāk atrodami deklarācijas sadaļā “sociālā drošība”. Tādēļ runāt par demogrāfisko politiku iespējams nosacīti, jo demogrāfiskā politika nav tikai sociālā drošība vai vienīgi pabalsti. Tomēr reālā darbība atbilstoši deklarētajam demogrāfiskās politikas jomā izpaužas vairāk kā sociālās drošības pasākumi.

Jebkuras politikas pamatā ir naudas sadales un pārdales mehānisms, bet sociālās sfēras finansējums tiek iedalīts pēc tā saucamā pārpalikuma principa, kas, protams, ietekmē politikas veidošanu: priekšroka tiek dota pasākumiem, kuri neprasa investīcijas.

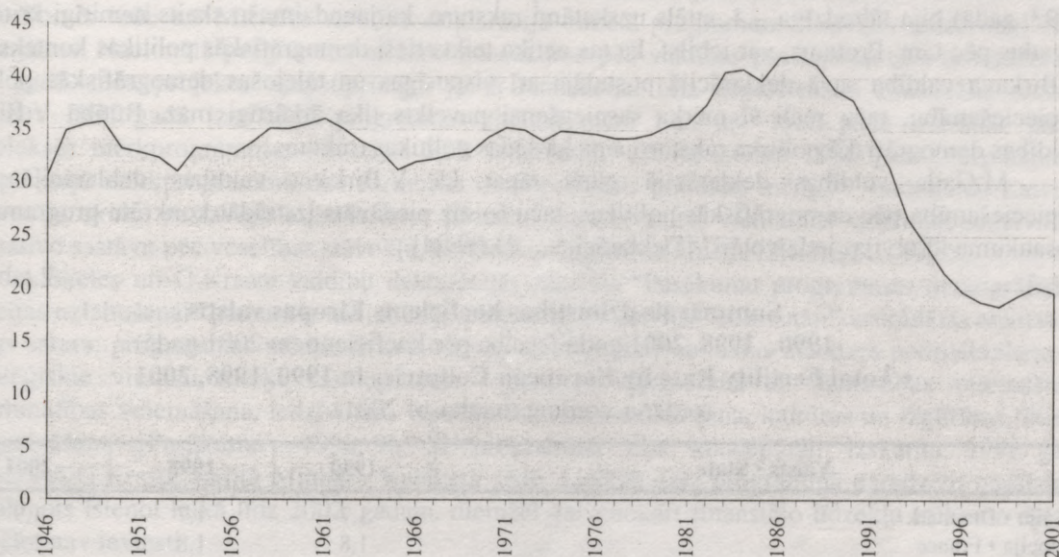
Nemot vērā, ka vēlēšanas ir būtisks faktors likumu un lēmumu pieņemšanā, analīze veikta dalījumā pa Saeimu darbības laikiem. Tomēr vairākos gadījumos atspoguļotie jautājumi attiecas uz vairāku Saeimu darbības laiku, tāpēc šis iedalījums nav strikts: tā, piemēram, programma “Latvijas iedzīvotāji” ir spilgts piemērs valdību darba kontinuitātei, tāpēc tā apskatīta vienkopus; līdzīga situācija ir arī tajā šī raksta daļā, kur apskatīta aizbildniecības problemātika.

LR Augstākās Padomes un 5. Saeimas darbības laiks.

Ja vadās no atziņas, kura izteikta V.Birkava valdības deklarācijā: “Mēs uzskatām, ka sociālā politika ir saimnieciskās politikas turpinājums, jo budžeta iespējas ir atkarīgas no saimnieciskās reformas sekmēm” [Ziņojums ... 23.07.93], jāsecina, ka arī demogrāfiskās politikas realizācija ir dārgs priekš, kas iespējama tikai veiksmīgas saimnieciskās reformas rezultātā. Tai paš laikā zinām, kādas sekas krīze saimnieciskajā sfērā atstāja uz demogrāfisko situāciju valstī – tas atspoguļots 1. attēlā.

1.attēls

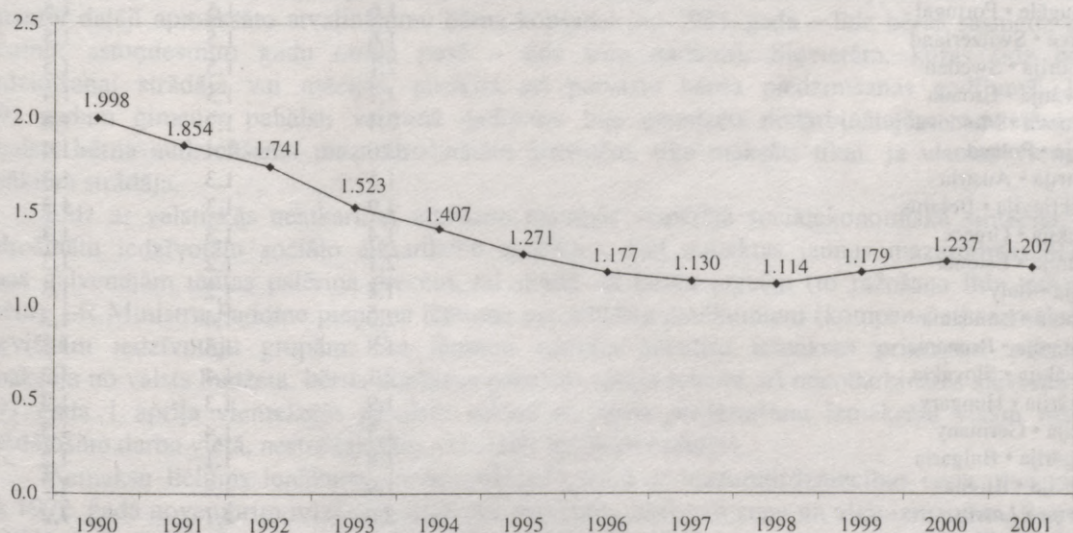
Jaundzimušo skaita izmaiņas Latvijā 1946 - 2001, tūkstošos
 • Number of Children Born in Latvia 1946 - 2001, in thousands

[Latvijas demogrāfijas ... 2001: 72-73; Latvijas statistikas ... Februāris 2002: 8]

2.attēls

Summārais dzimstības koeficients Latvijā 1990.-2000. g.
 • Total Fertility Rate in Latvia 1990 - 2000

[Latvijas demogrāfijas ... 2001: 75]

Skatoties ilglaicīgā perspektīvā, grūti atrast kādu notikumu XX gadsimtā (ieskaitot karus), kas būtu atstājis tik katastrofālas sekas uz demogrāfisko stāvokli valstī kā 90.gadu krīze – laika posmā no 1987. līdz 1998. gadam dzimušo skaits samazinājās gandrīz 2,3 reizes. Faktiskā situācija liecina, ka Latvijā paaudžu nomaiņa netiek īstenota pat vienkāršā apjomā (2. att.). Lai tiktu īstenota vienkārša paaudžu nomaiņa, summārajam dzimstības koeficientam – vidējam bērnu skaitam, kas piedzimtu vienai sievietei tās mūža laikā, pastāvēt konkrētā gada dzimstības līmenim – jābūt vismaz 2,10-2,15. Summārā dzimstības koeficienta dinamika Latvijā liecina par aktīvas demogrāfiskās politikas īstenošanas nepieciešamību. Dzimstības rādītāji Latvijā uz pārējās pasaules fona šķiet

katastrofāli zemi. Zemi tie ir, pat salīdzinot ar citām Eiropas valstīm – tas uzskatāmi redzams 2. tabulā. Pie tam minētās sekas šobrīd jūtamas drīzāk kā ietaupījums sociālās politikas izdevumu pozīcijās – situācija kļūs katastrofāla tad, kad krīzes laikā dzimušie nonāks darbaspējas vecumā.

Līdz ar to nākas konstatēt, ka diez vai šāda politika (minēto tēzi V.Birkava valdība izteica 1993. gadā) bija tālredzīga – 1. attēls uzskatāmi raksturo, ka jaundzimušo skaits nemitīgi kritās vēl 5 gadus pēc tam. Protams, var iebilst, ka tas netika teikts tieši demogrāfiskās politikas kontekstā, ka V.Birkava valdība savā deklarācijā postulēja arī vispusīgas un tālejošas demogrāfiskās politikas nepieciešamību, taču reāli šī mērķa sasniegšanai paveikts tika ārkārtīgi maz. Būtībā V.Birkava valdības demogrāfiskā politika raksturojama kā šādas politikas trūkums.

M.Gaiļa valdības deklarācijā gluži tāpat kā V.Birkava valdības deklarācijā atzīta nepieciešamība pēc demogrāfiskās politikas, taču šoreiz piedāvāts izstrādāt konkrētu programmu ar nosaukumu “Latvijas iedzīvotāji” [Deklarācija ... 21.09.94].

2.tabula

Summārais dzimstības koeficients Eiropas valstīs
1990., 1998., 2001. gadā (secība pēc koeficientiem 2001. gadā)
• Total Fertility Rate by European Countries in 1990, 1998, 2001
 (order according to rates of 2001)

Valsts • State	1990	1998	2001
Dānija • Denmark	1,7	1,7	1,9
Francija • France	1,8	1,8	1,9
Īrija • Ireland	2,1	1,9	1,9
Maķedonija • FYR of Macedonia	2,1	1,9	1,9
Norvēģija • Norway	1,9	1,8	1,8
Lielbritānija • Great Britain	1,8	1,7	1,7
Nīderlande • Netherlands	1,6	1,6	1,7
Somija • Finland	1,8	1,7	1,7
Beļģija • Belgium	1,6	1,6	1,6
Bosnija un Hercegovina • Bosnia and Herzegovina	1,7	1,6	1,6
Portugāle • Portugal	1,6	1,5	1,5
Šveice • Switzerland	1,6	1,5	1,5
Zviedrija • Sweden	2,1	1,5	1,5
Horvātija • Croatia	1,7	1,5	1,4
Moldova • Moldova	2,4	1,7	1,4
Polija • Poland	2,0	1,4	1,4
Austrija • Austria	1,5	1,3	1,3
Baltkrievija • Belarus	1,9	1,3	1,3
Grieķija • Greece	1,4	1,3	1,3
Igaunija • Estonia	2,1	1,2	1,3
Itālija • Italy	1,3	1,2	1,3
Lietuva • Lithuania	2,0	1,4	1,3
Rumānija • Romania	1,8	1,3	1,3
Slovākija • Slovakia	2,1	1,4	1,3
Ungārija • Hungary	1,9	1,3	1,3
Vācija • Germany	1,5	1,4	1,3
Bulgārija • Bulgaria	1,8	1,1	1,2
Krievija • Russia	1,9	1,2	1,2
Latvija • Latvia	2,0	1,1	1,2
Slovēnija • Slovenia	1,5	1,2	1,2
Spānija • Spain	1,4	1,2	1,2
Čehija • Czech Republic	1,9	1,2	1,1
Ukraina • Ukraine	1,9	1,2	1,1

[Коэффициент ... 2002; Основные ... 2002]

Tālāk jau ideju par pasākumu nepieciešamību demogrāfiskās situācijas uzlabošanai pārņēma vispirms viena, bet pēc tam arī otra A.Šķēles valdība. Pirmā no A.Šķēles vadītajām valdībām plānoja veikt ilglaicīgu pasākumu kompleksu demogrāfiskās situācijas atveseļošanai [Deklarācija ... 28.12.95], bet otrā jau norādīja konkrētu datumu – 1998. gada 1. janvāri – līdz kuram šādas programmas veikšana būtu jāuzsāk [Deklarācija ... 19.02.97]. Tomēr plānoto datumu A.Šķēles

valdība nepiedzīvoja – 1997. gada augustā pie varas nāca G.Krasta valdība, kura pārņēma ieceri, tai skaitā arī minētās programmas uzsākšanas datumu. G.Krasta valdība deklarācijā konkretizēja arī programmas realizēšanas virzienus – to bija iecerēts darīt, “palielinot valsts atbalstu ģimenēm, kurās ir bērni, un uzlabojot mātes un bērna veselības aprūpi” [Deklarācija ... 07.08.97].

Tomēr reāli arī M.Gaiļa valdības deklarācijā minētā programma “Latvijas iedzīvotāji” nav nekas jauns. Nacionālā programma ar šādu nosaukumu pēc valdības pasūtījuma tika izstrādāta jau 1991. gadā, taču projektu neapstiprināja, jo tā realizācijai bija nepieciešami finansiālie resursi. Savukārt 1991. gadā izstrādātā programma zināmā mērā bija jau 1983. gadā izstrādāt sāktās kompleksās mērķprogrammas “Latvijas PSR iedzīvotāji” (sākta īstenot 1986. gadā) turpinājums. Kompleksajā mērķprogrammā tika formulēts demogrāfiskās politikas mērķis – nodrošināt Latvijas iedzīvotāju skaita pastāvīgu atjaunošanos paaudžu maiņas gaitā, vienlaikus uzlabojot iedzīvotāju kvalitatīvo sastāvu pēc veselības stāvokļa, kultūras un izglītības līmeņa [Zvidriņš ... 1990].

A.Šķēles un G.Krasta valdību deklarācijās minētās “Pasākumu programmas demogrāfiskās situācijas uzlabošanai” pamatā ir nacionālajā programmā “Latvijas iedzīvotāji” izstrādātās atziņas un līdzīgs saturs: programmas mērķis ir kvalitatīvas un kvantitatīvas tautas ataudzes nodrošināšana un 4 stratēģiskie virzieni mērķa sasniegšanai – ģimenes stiprināšana un dzimstības veicināšana, nodarbinātības veicināšana, iedzīvotāju veselības stāvokļa uzlabošana, kultūras un izglītības līmeņa paaugstināšana [Pasākumu ... 1998: 9]. Šī programma tika konceptuāli izskatīta 1998. gada 27. oktobrī G.Krasta vadītā Ministru Kabineta sēdē. Lielākā daļa programmā paredzēto pasākumu bija plānots īstenot laikā līdz 2002. gadam, diemžēl galvenokārt finansiālo līdzekļu trūkuma dēļ tie joprojām nav ieviesti.

Pamati ģimeņu atbalsta sistēmai neatkarīgajā Latvijā un līdz ar to demogrāfiskās situācijas uzlabošanai tika ielikti jau I.Godmaņa vadītās Ministru Padomes laikā – konkrētāk – kopš 1991. gada. Attiecībā uz ģimenēm ar bērniem daļēji tika pārņemta astoņdesmito gadu Padomju Latvijā eksistējušā pabalstu un atvieglojumu sistēma. Nodarbinātās sievietes par grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma laiku bija tiesīgas saņemt pabalstu pilnas mēneša vidējās izpeļņas apmērā (par 56 dienām pirms un 56 dienām pēc dzemdībām), kuru izmaksāja darba vietā. Sievietēm, kuras nestrādāja, atvaļinājumu nepiešķīra un pabalstu nemaksāja. Bez tam strādājošās sievietes varēja izmantot daļēji apmaksāto atvaļinājumu bērna kopšanai (no 1981. gada – līdz bērns sasniedz gada vecumu; astoņdesmito gadu otrajā pusē – līdz trim gadiem). Sievietēm, kuras līdz bērna piedzimšanai strādāja vai mācījās, piešķīra arī pabalstu bērna piedzimšanas gadījumā. Līdz 1991. gadam ģimenes pabalsti vairumā gadījumu bija paredzēti nodarbinātajām sievietēm, arī pabalsts bērna audzināšanai maznodrošinātām ģimenēm, tika maksāts tikai, ja vismaz viens no vecākiem strādāja.

Līdz ar valstiskās neatkarības atgūšanu mainījās vispārējā sociālekonomiskā situācija. Lai nodrošinātu iedzīvotāju sociālo aizsardzību apstākļos, kad noteiktas jaunas mazumtirdzniecības cenas galvenajām tautas patēriņa precēm, tai skaitā arī bērnu precēm (to ražošana līdz tam tika dotēta), LR Ministru Padome pieņēma lēmumu par atbalsta pasākumiem (kompensāciju izmaksām) atsevišķām iedzīvotāju grupām. Šie lēmumi mainīja pabalstu izmaksas principus: pabalstus izmaksāja no valsts budžeta, bērna kopšanas pabalstu varēja saņemt arī nenodarbinātās sievietes, no 1991. gada 1. aprīļa vienreizējo pabalstu sakārā ar bērna piedzimšanu izmaksāja visām mātēm (strādājošām darba vietā, nestrādājošām – sociālās aprūpes iestādēs).

Piemaksu lielums ienākumu kompensācijai sakārā ar mazumtirdzniecības cenu pieaugumu līdz 1992. gada novembrim reizi ceturksnī tika pārskatīts atbilstoši cenu un algu izmaiņām. Bez tam no 1991. gada 1. janvāra kā kompensācija bērnu preču cenu atbrīvošanai tika ieviests jauns ikmēneša ģimenes pabalsta veids atkarībā no bērna vecuma [Sociālie ... 1998]. Pabalstam bija vispārējs raksturs, tas bija neatkarīgs no sociālās apdrošināšanas sistēmas. Pēc savas būtības tas bija demogrants – no valsts budžeta finansējams pabalsts personām, kurām ir atzīts sociālais risks, bet kurām palīdzība vēl nav nepieciešama [LR Labklājības ... 1998].

V.Birkava valdības laikā esošie pabalsti tika saglabāti, bet to lielums nemainījās. Laikā no 1993. gada līdz 1995. gadam Sociālās apdrošināšanas pārvalde pakāpeniski pārņēma no darba vietām visu valsts pabalstu izmaksas funkcijas. V.Birkava valdības laikā (MK noteikumi Nr.55, 01.03.94.) ieviesa divkārsoto bērna piedzimšanas pabalstu, ja grūtniece laikus uzsāka aprūpi ārstnieciski profilaktiskajā iestādē.

1994.gada septembrī darbību uzsākusī M.Gaiļa valdība demogrāfiskās politikas jomā paveica ievērojami vairāk – sakārtoja tiesisko pamatu sociālās palīdzības sistēmai, pieņemot virkni likumu un MK noteikumu, kuri lielākā vai mazākā mērā noteica demogrāfisko pasākumu virzību. Māra Gaiļa valdība izdeva neatkarīgās Latvijas laikā vienīgo Ministru kabineta rīkojumu saistībā ar demogrāfisko politiku. Rīkojums Nr. 391 “Par demogrāfiskās situācijas uzlabošanu” (1995. gada 19. jūlijs) uzdeva atsevišķām ministrijām izstrādāt pasākumus demogrāfiskās situācijas uzlabošanas jomā ar mērķi “nodrošināt latviešu nācijas skaitlisko atjaunošanos, kā arī Latvijas iedzīvotāju kvalitatīvā sastāva (veselība, izglītība, kultūra un tikumība) un dzīves apstākļu uzlabošanas valstī” [MK Rīkojums ... 26.07.95]. Mērķis ir analogs 1998. gada programmā “Latvijas iedzīvotāji” formulētajam, kurš, savukārt, atkārtoti 1991. gada programmā “Latvijas iedzīvotāji” rakstīto..

M.Gaiļa valdības deklarācijā par iecerēto darbību tika plānots izstrādāt juridisko pamatu maternitātes pabalstu piešķiršanai, kā arī sociālo garantiju sistēmu, kas arī tika izdarīts. 1995. gada 6. novembrī Saeima pieņēma likumu “Par maternitātes un slimību pabalstiem” (stājās spēkā no 1997. gada 1. janvāra) [LR Likums ... 12.12.00], 1995. gada 7. septembrī likumu “Par sociālo drošību” [LR Likums ... 21.09.95] un 1995. gada 26. oktobrī – likumu “Par sociālo palīdzību” [LR Likums ... 14.11.95]. Jāpiemin, ka likumprojekti sociālās palīdzības jomā tika sākti izstrādāt jau V.Birkava valdības laikā.

Minētie likumi bija juridisks pamats sociālās palīdzības sistēmas izveidei, tajos tika formulēts arī sociālās palīdzības mērķis. Sociālā palīdzība nav demogrāfiskā politika, tomēr Latvijas demogrāfiskajā attīstībā tai ir būtiska loma. Latvijā tādi valsts pabalsti kā bērna piedzimšanas, ģimenes valsts pabalsts, kā arī pabalsts bērna kopšanai ir ietverti sociālās palīdzības shēmā, bet pēc savas būtības tie ir demogranti [LR Labklājības ... 1998].

Visticamāk tuvu 6. Saeimas vēlēšanu ietekmē likumā “Par sociālo palīdzību” ierakstītais, lai arī pēc būtības bija atbilstošs citu valstu pieredzei un nepieciešams reālajai situācijai Latvijā, tomēr bija pārāk optimistisks attiecībā pret budžeta reālajām iespējām. Nodrošināt bērna kopšanas pabalsta lielumu 90% apmērā no minimālās darba algas, proti, Ls 45,00 esošo Ls 12,00 vietā, reāli ir pārāk straujš lēcienš (3,75 reizes). Bez tam 1995. gada maijā bija banku krīze, kas atsvieda Latvijas ekonomiku atpakaļ par vairākiem gadiem – tā izraisīja līdzekļu trūkumu gandrīz katrā maciņā, arī budžetā. Līdz ar to redzam arī virkni objektīvu iemeslu, kāpēc M.Gaiļa valdības veiksmīgi uzsāktajai demogrāfiskajai politikai pietrūka turpinājuma.

6. Saeimas darbības laiks.

Likums “Par sociālo palīdzību” stājās spēkā 1996. gada 1. janvārī, bet reāli tā darbības nodrošināšanai ģimenes atbalsta jomā, sevišķi attiecībā uz ģimenes valsts pabalstu, nebija vajadzīgo finanšu līdzekļu, proti, likuma 17.3 pants paredzēja mainīt ģimenes valsts pabalsta izmaksu principu: nevis atkarībā no bērna vecuma, bet no bērnu skaita ģimenē. Mērķis – veicināt tādu ģimeņu skaita pieaugumu, kurās būtu vismaz divi vai trīs bērni (vislielākā pabalsta summa bija paredzēta par trešo un ceturto bērnu) [LR Likums ... 14.11.95]. Lai izmaiņas īstenotu, bija nepieciešami papildus līdzekļi, kurus budžets neparedzēja. Tādēļ pie varas nākusī A.Šķēles valdība Satversmes 81. panta kārtībā atlika šī likuma punkta stāšanos spēkā. Tomēr sabiedrība prasīja plānoto īstenot, un tika atrasts kompromisa variants – sākotnēji paredzētos pabalsta apmēru diferencējošos koeficientus noteica par 20% mazākus un pabalsta lielumu par pirmo bērnu (Ls 4,25) – tādā apmērā, ka kopējā ģimenes valsts pabalstos izlietotā summa pieauga neievērojami (jo lielākais īpatsvars bērnu kopskaitā bija pirmajiem un otrajiem bērniem). Likums tika ieviests no 1996. gada augusta, lai arī reāli cerēto atbalstu nenodrošināja. Vēlāk – no 1998. gada 1. jūlija paaugstināja koeficientus (līdz 1,8) par ceturto un nākamajiem bērniem [LR Likums ... 14.11.95].

Ministru kabineta veiktie grozījumi (minētie un tālākie) attiecībā uz ģimenes valsts pabalstu ir spilgts piemērs, kā manipulēt ar atbalstu ģimenēm, būtisku palīdzību nesniedzot (3. tab.). Tuvojoties vēlēšanām, pieņemtie lēmumi kļūst populistiski. Reāli arī pēc uzlabojumiem pabalsta vidējais lielums, kas gān dažādos datu avotos atšķiras, ir visai niecīgs – 1996. gadā tas bija 21% no minimālās darba algas, bet pēc izmaiņām 1997. gadā – vairs tikai 13%.

A.Šķēles valdības (gan pirmā, gan otrā) pamatā orientējās uz ekonomisko izaugsmi, runājot par valsts labklājību. Tomēr ekonomiskā izaugsme nenozīmē arī atbilstošu indivīda labklājību, tieši otrādi, lielākā sabiedrības daļa to neizjūt uzreiz, pat pieaug nepieciešamība pēc sociālās palīdzības, un sociālās politikas atstāšana novārtā var negatīvi ietekmēt ekonomisko attīstību nākotnē, jo

palielinās difference starp bagātākajiem un nabadzīgākajiem iedzīvotāju slāņiem. Savukārt iedzīvotāju labklājība nav tikai ekonomiskās attīstības rezultāts, bet arī būtisks ekonomiskās augsmes priekšnoteikums – tā nodrošina pirkjspēju.

Lai arī A.Šķēles pirmo divu valdību deklarācijās par iecerēto darbību demogrāfiska rakstura pasākumi salīdzinājumā ar citām valdībām plānoti vairāk, reāli būtiski uzlabojumi netika panākti – dzimstība turpināja kristies, dzimušo skaitā lielākā daļa bija pirmie bērni ģimenē, bet pēc mājsaimecību budžetu pētījumu datiem redzams, ka vairums ģimeņu ar bērniem atrodas materiāli sliktāk nodrošināto kategorijā (3. tab.). A.Šķēles pirmās valdības deklarācijā iecerētais “demogrāfiskās situācijas atveseļošanas ilglaicīgo pasākumu komplekss” [Deklarācija ... 28.12.95] reāli netika izstrādāts.

1997. gadā stājās spēkā 1995. gadā pieņemtais likums “Par maternitātes un slimības pabalstiem”, kas noteica, ka minētos pabalstus var saņemt tikai sociāli apdrošinātas personas, par kurām veiktas sociālās iemaksas. Ja darba devējs sociālās iemaksas nebija pārskaitījis, pabalstu nevarēja saņemt. Šī norma tika atcelta tikai 2001. gada martā ar Satversmes tiesas lēmumu. Faktiski maternitātes pabalstu saņem vidēji 45-47% sieviešu [Sociālais ... 2001: 31].

G.Krasta valdības deklarācijā netika plānoti konkrēti pasākumi ģimeņu pabalstu jomā, tomēr faktiski šī valdība pieņēma lēmumus par vairāku pabalstu ģimenēm ar bērniem paaugstināšanu. Likums “Par sociālo palīdzību” paredzēja to lieluma pieaugumu jau 1996. gadā.

Bērna piedzimšanas pabalsts no 1997. gada 1. oktobra pieauga līdz Ls 98 (divkārtotais – Ls 196) (MK noteikumi Nr.325, 16.09.97), bet bērna kopšanas pabalsts par bērniem līdz 1,5 gadu vecumam – divarpus reizes (no Ls 12,00 līdz Ls 30,00), sākot no 1998. gada 1. jūlija (MK noteikumi Nr.193, 26.05.98.). Toties pabalsts par bērniem vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem (Ls 7,50) netika mainīts.

Nevar apgalvot, ka minētie pasākumi bija šīs valdības iniciatīva, tā drīzāk bija nepieciešamība, jo bērna kopšanas pabalsts nebija palielināts kopš 1992. gada novembra un dzīves dārdzības pieauguma dēļ zaudējis savu nozīmību. Savukārt par piedzimšanas pabalstu sākotnējos MK noteikumos (1995. gadā) jau tika paredzēts, ka tā lielums ir jāpārskata atbilstoši cenu izmaiņām.

G.Krasta valdības laikā tika paaugstināti arī ģimenes valsts pabalsta apmēru noteicošie koeficienti par ceturto un nākamajiem bērniem (3. tab.). Bez tam šīs valdības laikā (1997. gada 1. oktobrī) Saeima pieņēma likumu “Par sociālo apdrošināšanu”, kurš stājās spēkā no 1998. gada 1. janvāra.

7. Saeimas darbības laiks.

Nākamo trīs valdību (V.Krištopana, A.Šķēles trešās un A.Bērziņa valdības) deklarācijās parādījusies jauna tendence: rakstīt, ka atbalsts ģimenēm ar bērniem jānodrošina atbilstoši tām vai citām rekomendācijām. V.Krištopana valdības deklarācijas preambulā minēts: “Atbilstoši Eiropas Padomes rekomendācijām 4 gados tiks paaugstināti ģimenes valsts pabalsti” [Deklarācija ... 26.11.98]. Savukārt sadaļā “Bērnu stāvokļa uzlabošana” (šādas sadaļas pastāvēšana jau pati par sevi liecina par problēmas aktualitātes apzināšanos, kādu iepriekšējās deklarācijās nevarēja konstatēt) sacīts: “Ministru kabinets nodrošinās atbalstu ģimenēm ar bērniem atbilstoši Eiropas Padomes rekomendācijām” [Deklarācija ... 26.11.98].

Pirms 7. Saeimas vēlēšanām kārtējo reizi tika veikti grozījumi likumā “Par sociālo palīdzību”, solot palielināt bērnu pabalstus: no 1999. gada 1. janvāra ģimenes valsts pabalsta apmēru piesaistot minimālajai darba algai (par pirmo bērnu 15% no tās lieluma), bet no 2000. gada 1. janvāra visai būtiski – 1,7 reizes – paaugstinot arī koeficientu par otro un nākamajiem bērniem (3. tab.). Bez tam bērnu kopšanas pabalsts no 1999. gada 1. janvāra tika noteikts 90% apmērā no minimālās darba algas (bērniem līdz 1,5 gadu vecumam), bet pabalsts bērna no 1,5 līdz 3 gadiem kopšanai – 70% no minimālās darba algas. Naudā tas būtu Ls 45,00 un Ls 35,00 (līdz tam attiecīgi Ls 30 un Ls 7,50) [LR Likums ... 14.11.95].

Valdībām, kas nāk pie varas pēc vēlēšanām vispirms jānodarbojas ar priekšvēlēšanu iespaidā pieņemto lēmumu piemērošanu faktiskajai situācijai, tādēļ jāpieņem nepopulāri lēmumi (iepriekš A.Šķēles pirmā valdība, tagad – V.Krištopana). Jau 1998. gada decembrī tika atcelta likuma grozījumos oktobrī paredzētā pabalstu apmēru piesaiste minimālajai darba algai. Bet, lai nodrošinātu atbalstu ģimenēm ar bērniem atbilstoši Eiropas Padomes rekomendācijām, V.Krištopana vadītā Ministru kabineta darbības laikā lēmums par ģimenes valsts pabalsta lieluma paaugstināšanu tomēr

tika pieņemts. Saskaņā ar grozījumiem likumā “Par sociālo palīdzību” no 1999. gada 1. janvāra tika paaugstināts pabalsts par pirmo bērnu, nosakot to 20% apmērā no sociālā nodrošinājuma pabalsta (mainīgs lielums). Jaunais pabalsts ir Ls 6,00, t.i., 1,4 reizes lielāks par iepriekšējo jeb 12% no minimālās mēneša darba algas lieluma (pirms tam bija 8,5%). Pirms vēlēšanām tika solīti 15%. Būtiska piebilde: palielinājums paredzēts vienīgi par tiem bērniem, kas dzimuši pēc 1999. gada 1. janvāra, bet jau esošajiem bērniem saglabājot tos pašus piešķiršanas nosacījumus (3. tab.). Šis ir visai savdabīgs rekomendāciju traktējums, jo parasti tās paredz sociālā taisnīguma principu ievērošanu.

Bez tam, darbību neuzsācis, tika atcelts pants, kurš noteica, ka MK ik pēc pusgada pārskata ģimenes valsts pabalsta apmēru un indeksē to, ņemot vērā patēriņa cenu izmaiņas [LR Likums ... 14.11.95]. Pats lēmums bija rekomendācijām atbilstošs, ko nevarētu teikt par tā atcelšanu.

Tā kā V.Krištopana valdība nenoturējās savās pozīcijās pat gadu, par plānotajiem četriem nerunājot, ir pilnīgi loģiski, ka ieceri bērnu stāvokļa uzlabošanā nācās pārņemt A.Šķēles trešajai valdībai, ko tā arī darīja, deklarācijā ierakstot: “nodrošināsim valsts atbalsta politiku ģimenēm ar bērniem, vienkāršojot garantiju sistēmu atbilstoši Eiropas Savienības rekomendācijām” [Deklarācija ... 16.07.99]. Termini gan šai sakarā deklarācijā neparādās.

Tomēr viss liecina par to, ka arī A.Šķēles trešā valdība, kuras mūžs tāpat bija īsāks par gadu, ieceri realizēt nepaspēja, tāpēc tā, stingri ievērojot kontinuitātes principu valdību politikā, pārceļoja A.Bērziņa valdības deklarācijā. Citātu šai gadījumā dot būtu bezjēdzīgi, jo teksts ir identisks kā iepriekšējās valdības deklarācijā.

Pie A.Šķēles trešās valdības iecerēm demogrāfiskajā politikā gribētos pakavēties īpaši. Nedrīkstam aizmirst, ka 1999. gadā A.Šķēle jau bija Tautas partijas priekšsēdētājs (atšķirībā no 1995.-1997. gada, kad viņš deklarēja savu apolitiskumu), bet Tautas partija savā programmā 7.Saeimas vēlēšanām uzsver tieši ģimeni kā vērtību.

Tiešā veidā par demogrāfisko politiku vai tās nepieciešamību programmā gan nekas nav sacīts, taču šādas politikas pastāvēšana no programmas tomēr izriet. Tā kā vienīgās pieminētās valsts garantētās bērnu tiesības ir “piedzimt gaidītiem, veseliem un laimīgiem” [Tautas ... 2002], varam secināt, ka par to, lai bērni varētu arī izaugt veseli un laimīgi, valsts Tautas partijas izpratnē tieši nav atbildīga. Acīmredzot šī ir vecāku kompetence, kuriem valsts savukārt garantē tiesības “uz darbu un drošību, ka nopelnīto viņiem neatņems ne zagļi uz ielas, ne ierēdnis kukuļņēmējs, ne kārtējā komunisma ideju reanimācijas brigāde” [Tautas ... 2002].

No tā varam secināt, ka partija uzskata par nepieciešamu realizēt demogrāfisko politiku, bet ne ģimenes politiku, ja neskaita to, ka valsts nodrošina ģimenei tiesības “uz privātā īpašuma neaizskaramību, kas garantē dzimtas tradīciju un latviskas kultūras pastāvēšanu” [Tautas ... 2002]. Šādu izpratni par demogrāfisko un ģimenes politiku varētu klasificēt kā konservatīvu (deklarētās pamatvērtības – ģimene, morāle un valsts – to vēlreiz apstiprina, lai gan apgalvojumi, ka valsts pensijas apjomam jāgarantē cilvēka cienīga iztika, savukārt par tradicionāli konservatīvu pieeju ne visai liecina). Toties konservatīvismam it kā atbilstu tas, ka Tautas partija īpaši vēlas atbalstīt daudzbērnu ģimenes: “Īpaši atbalstot ģimenes, kurās aug trīs un vairāki bērni, tiek veidots pamats saliedētai un pilsoniskai sabiedrībai” [Tautas ... 2002].

Taču jautājums nav par to, cik precīzi Tautas partijas piedāvātā politika atbilst tradicionālā konservatīvisma kanoniem, bet par ko citu: vai gandrīz pusgadsimtu sociālismā dzīvojuši sabiedrība, kurā jau sen par pamatu kļuvusi nukleārā ģimene, ir gatava pieņemt konservatīvu ģimenes politiku kā savu? Šķiet, ka tomēr nav. To pierāda 1. attēlā atspoguļotais dzimstības kritums, kam ir tiešs sakars ar 90. gadu ekonomisko reformu. Šī reforma gan nebija konservatīva, bet liberāla, tomēr valsts funkciju samazinājums raksturīgs abām ideoloģijām. Konservatīvismā tradicionāli pastāv daudz lielākas ģimenes, nodrošinot savstarpējo palīdzību, tāpat palīdzības funkciju veic baznīca. Ja šo pārdalīšanu veicinošo institūciju loma sabiedrībā mazinās, kā pie mums noticis, grūti atrast citu alternatīvu kā vienīgi nodot pārdalīšanas funkcijas valstij. No jauna ieviest konservatīvismu ir problemātiski.

Taču, ja tā, tad arī par efektīvu demogrāfisko politiku nevar būt runa. Konservatīva politika šai jomā no iedzīvotāju puses vienkārši netiks akceptēta, apzinoties kādu slogu ģimenei rada katrs nākamais bērns, nespējot bērnus nodrošināt vai nevēloties atraut sev pašā nopelnītos nelielos ienākumus. Situācija atspoguļota 4. tabulā – redzam, cik lielā mērā bērnu skaits nosaka ģimenes labklājību. Acīmredzot šeit problēma slēpjas tieši tai apstākļi, kas minēts jau raksta sākumā –

demogrāfisko politiku nevar realizēt izolēti no pārējās sociālās politikas – bērniem ne tikai jāpiedzimst gaidītiem, veseliem un laimīgiem, bet viņus kādam pēc piedzimšanas jāuztur ne vienu vien gadu.

Protams, būtu neadekvāti uzskatīt, ka zemo dzimstību Latvijā nosaka vienīgi ekonomiskā situācija un demogrāfiskā politikas trūkums. Sava nozīme šeit noteikti ir gan kultūras īpatnībām, gan valstu etniskajai un sociālekonomiskajai struktūrai. Vēl kādu hipotēzi par šo tēmu, uzstājoties lekcijā LU socioloģijas studentiem, izteica bijusī Latvijas Dzimumu līdztiesības apvienības izpilddirektore Inese Ķīkule: zemā dzimstība uz apkārtējo valstu fona skaidrojama arī ar to, ka Latvijā jaunām sievietēm ir nesalīdzināmi lielākas karjeras iespējas nekā citur, bet strauju karjeru grūti savienot ar mātes rūpēm.

A.Šķēles trešās valdības laikā – 1999. gada 29. oktobrī Rīgā notika demogrāfijas jautājumiem veltīta Pasaules Brīvo latviešu apvienības konference. Tajā Labklājības ministrijas toreizējais parlamentārais sekretārs Andrejs Požarnovs, runājot par valdības programmu demogrāfijas jautājumā, atzina, ka tādas visaptverošas programmas nav, ir tikai dzimstības veicināšanas programma, kurā ietverti ministriju, pašvaldību un NVO dažādie pasākumi. Ģimenes nespēj nodrošināt sev un bērniem pilnvērtīgu iztiku, bet šo situāciju var atrisināt ne jau ar pabalstiem vien. Ģimenei jābūt garantijām par savu bērnu nākotni, lai varētu plānot bērnu radīšanu [Konferences ... 2000.gada jūnijs: 47].

Iespējams, par nākotnes garantijām domājot, 1999. gadā Labklājības ministrija sāka izstrādāt koncepciju "Valsts atbalsts ģimenēm ar bērniem". Koncepcijas izstrādes mērķis – izveidot pasākumu sistēmu, kas veicinātu stipru un stabilu ģimeņu veidošanos un saglabāšanos, īpašu uzmanību pievēršot valsts lomai šo pasākumu īstenošanā [Koncepcija ... 10.02.00]. Koncepcijas projekts tika izskatīts valdības sēdē 2000. gada 2. februārī. Pieņemot zināšanai koncepcijas pamatnostādnes, Labklājības ministrijai tika uzdots papildināt tās ar esošās situācijas izvērtējumu, organizēt apspriešanu sabiedrībā, apkopot sabiedrības viedokli un līdz 2000. gada 1. jūlijam iesniegt koncepcijas projektu Ministru kabinetā. Minētajā koncepcijā parādās teikums "valdība ir deklarējusi savu atbalstu ģimenēm".

Tomēr A.Šķēles valdība nenoturējās līdz noteiktajam datumam. Iespējams, sakarā ar valdību maiņu 'iestrēga' arī koncepcijas tālākā izstrāde, tomēr darbs turpinājās. 2001. gadā koncepcija ieguva jaunu nosaukumu "Par atbalstu ģimenēm ar bērniem". Pašlaik (2002. gadā) koncepcija ir iesniegta izskatīšanai Ministru kabinetā ar jaunu nosaukumu "Valsts ģimenes politika". Tajā sacīts: "Īstenojot koncepciju (10-20 gadu laikā), valsts, sabiedrības un ģimenes sadarbības rezultātā izveidosies situācija, kad lielākā daļa ģimeņu spēs pašas uzņemties atbildību par ģimenes funkciju veikšanu, nepieciešamības gadījumā saņemot optimālu, atbilstošu valsts, pašvaldību un sabiedrības atbalstu" [Stratēģijas ... 2002]. Diemžēl plānotais 10 – 20 gadu periods arvien pagarinās, jo koncepcija tiek izstrādāta jau ceturto gadu (kopš 1999. gada). Turklāt divu pelnītāju ģimenēm, kas spētu "pašas uzņemties atbildību", atbalsta saņemšana ir ierobežota – nav tiesība uz bērnu kopšanas pabalstu.

A.Šķēles trešās valdības deklarācijā plānots "nodrošināt vienkāršu un stingru uzturlīdzekļu piedziņas kārtību" [Deklarācija ... 16.07.99], tas pats paredzēts arī A.Bērziņa valdības darbības iecerēs [Deklarācija ... 06.05.00]. Alimentu piedziņas jautājums Latvijā ir aktuāls sakarā ar lielo šķirto laulību īpatsvaru. Pēc statistikas datiem 90. gados vidēji 62% šķirto ģimeņu bija nepilngadīgi bērni [Latvijas demogrāfijas ... 2001: 16]. Par nepieciešamību sakārtot likumdošanu alimentu jomā tiek runāts jau sen, tomēr reāli neviena no valdībām problēmu nav risinājusi. Jau pirms minētās valdības uzsāka darbu, bija ierosinājums tiesiski nostiprināt šķirto tēvu atbildību par bērnu uzturēšanu, bet gadījumos, kad no tēva nav ko pieprasīt, par atbildīgajiem bija jāklūst vecvecākiem. Šī norma tika noraidīta – jācer, ka ne lēmēju individuālā ieinteresētība bija šādas rīcības pamatā, bet gan nepilnīgi izstrādāts priekšlikums.

Likuma "Par sociālo palīdzību" grozījumi 1998. gada 14. oktobrī papildināja 6. pantu, kurš nosaka valsts pienākumus sociālās palīdzības sniegšanā, ar vēl vienu punktu: "(7) nodrošināt sociālo palīdzību bērniem, kuru uzturēšanai nav iespējams piedzīt tiesas piespriestos uzturlīdzekļus". Taču jau nākamie likuma grozījumi 1999. gada 25. novembrī šo punktu atkal izslēdza (A.Šķēles valdības laikā) [LR Likums ... 14.11.95].

Paredzētās un īstenotās izmaiņas ģimenes valsts pabalsta apmērā 1995.-2004.*

Tiesiskais akts		Pabalsta lielums par katru bērnu**				
		pirmo	otro	trešo	ceturto	piekto
Likums "Par sociālo palīdzību" pieņemts 26.10.95, spēkā no 01.01.96.		nosaka MK	× 1,5	× 2,0	× 2,0	× 1,5
MK not. Nr. 131, pieņemti 10.04.96.						
MK not.Nr.276, pieņemti 30.07.96.		nosaka MK	× 1,2	× 1,6	× 1,6	× 1,2
MK not.Nr.277, pieņemti 30.07.96., spēkā no 02.08.96.		Ls 4,25	(= Ls 5,10)	(= Ls 6,80)	(= Ls 6,80)	(= Ls 5,10)
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 20.11.97, spēkā no 01.07.98.		nosaka MK (=Ls 4,25)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 14.10.98.	spēkā no 01.01.99., atceļ 17.12.98	15% no minimālās algas (=Ls 7,50)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	spēkā no 01.01.00., atceļ 25.11.99	15% no minimālās algas (=Ls 7,50)	× 2,0	× 2,6	× 3,0	× 3,0
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 17.12.98., spēkā no 01.01.99.	par bērniem, kuri dzimuši līdz 01.01.99.	nosaka MK (=Ls 4,25)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par bērniem, kuri dzimuši pēc 01.01.99.	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 25.11.99., spēkā no 01.01.01.	par bērniem, kuri dzimuši līdz 01.01.99.	nosaka MK (=Ls 4,25)	× 2,0	× 2,6	× 3,0	× 3,0
	par bērniem, kuri dzimuši pēc 01.01.99.	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 2,0	× 2,6	× 3,0	× 3,0
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 30.11.00, spēkā no 01.01.01.			(= Ls 12,00)	(= Ls 15,60)	(= Ls 18,00)	(= Ls 18,00)
Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību" pieņemti 20.06.02., spēkā no 01.07.02.		nosaka MK (=Ls 4,25)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par bērniem, kuri dzimuši līdz 31.12.93.	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par bērniem, kuri dzimuši pēc 01.01.94.	nosaka MK (=Ls 4,25)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par bērniem, kuri dzimuši līdz 31.12.97.	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par bērniem, kuri dzimuši pēc 01.01.88.	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
	par visiem bērniem	20% no soc. nodr. pab. (=Ls 6,00)	× 1,2	× 1,6	× 1,8	× 1,8
spēkā no 01.01.04.			(= Ls 7,20)	(= Ls 9,60)	(= Ls 10,80)	(= Ls 10,80)

*. - īstenotās likumdošanas izmaiņas tabulā atīlētas uz pelēka fona ** - pabalsta apmērs par pirmo bērnu tiek reizināts ar uzrādītajiem koeficientiem.

Planned and Implemented Changes in the Amount of Family Allowance 1995 – 2004 *

Laws and rules		Amount of allowance for each child**					
		first	second	third	fourth	fifth	sixth and next ones
Law "About Social Help" adopted in 26.10.95, in force from 01.01.96.		defines CM (Council of Ministers)	× 1,5	× 2,0	× 2,0	× 1,5	× 1,0
Rules of CM No 131, adopted in 10.04.96.		suspends differentiation of Family allowance until 01.08.96.					
Rules of CM No 276, adopted in 30.07.96.		defines CM	× 1,2	× 1,6	× 1,6	× 1,2	× 1,0
Rules of CM No 277, adopted in 30.07.96., in force from 02.08.96.		Ls 4,25	(= Ls 5,10)	(= Ls 6,80)	(= Ls 6,80)	(= Ls 5,10)	(= Ls 4,25)
Changes in law "About Social Help" adopted in 20.11.97, in force from 01.07.98.		defines CM (= Ls 4,25)	× 1,2 (= Ls 5,10)	× 1,6 (= Ls 6,80)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)
Changes in law "About Social Help" adopted in 14.10.98.	in force from 01.01.99., repealed in 17.12.98	15% of the minimal wage (=Ls 7,50)	× 1,2 (=Ls 9,00)	× 1,6 (=Ls 12,00)	× 1,8 (=Ls 13,50)	× 1,8 (=Ls 13,50)	× 1,8 (=Ls 13,50)
	in force from 01.01.00., repealed in 25.11.99	15% of the minimal wage (=Ls 7,50)	× 2,0 (=Ls 15,00)	× 2,6 (=Ls 19,50)	× 3,0 (=Ls 22,50)	× 3,0 (=Ls 22,50)	× 3,0 (=Ls 22,50)
Changes in law "About Social Help" adopted in 17.12.98., in force from 01.01.99.	for children born before 01.01.99.	defines CM (= Ls 4,25)	× 1,2 (= Ls 5,10)	× 1,6 (= Ls 6,80)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)
	for children born after 01.01.99.	20% of Social allowance (= Ls 6,00)	× 1,2 (= Ls 7,20)	× 1,6 (= Ls 9,60)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)
Changes in law "About Social Help" adopted in 25.11.99., in force from 01.01.01.	for children born before 01.01.99.	defines CM (= Ls 4,25)	× 2,0 (= Ls 8,50)	× 2,6 (= Ls 11,05)	× 3,0 (= Ls 12,75)	× 3,0 (= Ls 12,75)	× 3,0 (= Ls 12,75)
	for children born after 01.01.99.	20% of Social allowance (= Ls 6,00)	× 2,0 (= Ls 12,00)	× 2,6 (= Ls 15,60)	× 3,0 (= Ls 18,00)	× 3,0 (= Ls 18,00)	× 3,0 (= Ls 18,00)
Changes in law "About Social Help" adopted in 30.11.00, in force from 01.01.01.		repeals changes adopted in 25.11.99.					
Changes in law "About Social Help" adopted in 20.06.02., in force from 01.07.02.	for children born before 31.12.93.	defines CM (= Ls 4,25)	× 1,2 (= Ls 5,10)	× 1,6 (= Ls 6,80)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)
	for children born after 01.01.94.	20% of Social allowance (= Ls 6,00)	× 1,2 (= Ls 7,20)	× 1,6 (= Ls 9,60)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)
in force from 01.01.03.	for children born before 31.12.97.	defines CM (= Ls 4,25)	× 1,2 (= Ls 5,10)	× 1,6 (= Ls 6,80)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)	× 1,8 (= Ls 7,65)
	for children born after 01.01.88.	20% of Social allowance (= Ls 6,00)	× 1,2 (= Ls 7,20)	× 1,6 (= Ls 9,60)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)
in force from 01.01.04.	for all the children	20% of Social allowance (= Ls 6,00)	× 1,2 (= Ls 7,20)	× 1,6 (= Ls 9,60)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)	× 1,8 (= Ls 10,80)

*. realised changes in legislation are depicted on grey background **, the amount of allowance for the first child is multiplied by given coefficients

4.tabula.

Ienākumu apjoms dažāda tipa mājsaimniecībās Latvijā 1996.-2000.g.
• Income amount in different types of households in Latvia 1996-2000

Mājsaimniecības tips • Type of household		Ienākumi vidēji uz vienu cilvēku mēnesī, latos • Income on average per household member per month in lats					Ienākumi % no vidējiem 1998.-2000. • Income in % from average 1998-2000
		1996	1997	1998	1999	2000	
vidēji visās mājsaimniecībās • all households on average		51.52	55.43	62.33	64.73	69.19	100.0
mājsaimniecības bez bērniem • households without children		...	...	71.81	75.83	72.26	112.1
mājsaimniecības ar bērniem līdz 17 gadu vecumam: • households with children under 17:	ar 1 bērnu • with 1 child	50.80	56.16	62.57	61.31	66.92	97.2
	ar 2 bērniem • with 2 children	44.07	46.69	48.77	54.69	53.99	80.2
	ar 3 bērniem • with 3 children	35.92	34.67	45.68	39.72	37.02	62.4
	ar 4 bērniem • with 4 children	30.11	32.81	31.24	33.62	41.03	54.0
	ar 5 bērniem • with 5 children	29.98	25.53	26.71	24.53	29.26	40.8

[Bērni ... 2000: 23; Bērni ... 2001:55]

Valdību īstenošanās (gan deklarētās, gan nedeklarētās) darbības vai to trūkums atspoguļojas reālajā situācijā: ģimenes pārdzīvo nopietnu krīzi. Kopš 1990. gada pastāvīgi pieaug bērnu skaits sociālās aprūpes iestādēs (3. att.), kaut gan Latvijā bērnu skaits un īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā samazinās. Sociālās aprūpes institūcijās bērni ir valsts gādībā, bet izdevumi uz vienu bērnu mēnesī tajās ir daudzārt lielāki nekā atbalsts ģimenēm. Finanšu līdzekļu izlietojums uz vienu bērnu mēnesī sociālās aprūpes iestādē 1998. gadā vidēji bija Ls 166,86, bet 2001. gadā – Ls 203,08 [Bērni ... 2002: 44]. Bez tam bērnu sociālās aprūpes iestāžu iemītnieku vidū 2001. gadā tikai 6,4% bija bāreņi, bet lielākajai daļai jeb 72,9% bērnu atrašanās iemesls minētajās institūcijās bija vecākiem pārtrauktā vai izbeigtā vara pār bērniem [Bērni ... 2002: 39].

Lai novērstu radušās sekas, valdības pieņēmušas vairākus lēmumus ar mērķi veicināt bērnu audzināšanu ģimenes vidē, atbalstot aizbildniecību. Pakāpeniski palielinot aizbildņa pabalsta lielumu un saņēmēju loku, panākts aizbildniecībā nodoto bērnu skaita pieaugums. 2000.gadā aizbildnībā atradās 2,7 reizes vairāk bērnu nekā 1993. gadā [Bērni ... 2001: 73]. Bez tam A.Šķeles otrā valdība pieņēma noteikumus par audžuģimenēm (10.06.1997., spēkā no 01.01.1998). Saskaņā ar noteikumiem, audžuģimene ir ģimene uz laiku (uz dažiem mēnešiem, uz gadu), kamēr bērns var atgriezties savā ģimenē, tiek adoptēts, pieņemts aizbildniecībā vai ievietots sociālās aprūpes iestādē. Audžuģimenei pienākas arī materiāls atbalsts par pienākumu pildīšanu (no valsts) un bērna uzturēšanu (no pašvaldības).

Tomēr ne viss no ārzemēm pārņemtais ir piemērojams Latvijas apstākļiem, jo, kā liecina reālā situācija, faktiski šādu audžuģimeņu skaits ir neliels – 1998. gadā bija tikai 2 audžuģimenes, bet 1999. gadā – 3 [Bērni ... 2000: 37].

Diemžēl gandrīz visu valdību laikā pieņemtajiem tiesiskajiem aktiem par atbalstu ģimenēm ar bērniem raksturīgs populisms. Reālo valsts attieksmi atspoguļo lielākajiem valsts pabalstiem – ģimenes valsts pabalstam, bērna piedzimšanas un bērna kopšanas pabalstiem – izlieto to līdzekļu kopapjoma īpatsvars kopējos budžeta izdevumos (4. att.).

A.Bērziņa valdības deklarācijā, atšķirībā no iepriekšējo valdību iecerēm, iekļauts punkts par ģimenes lomas palielināšanu un ģimenisko vērtību saglabāšanu. Tomēr uzmanību piesaista cits nodoms: “saglabāsim bērnu pabalstus iepriekšējā līmenī” [Deklarācija ... 06.05.00]. Parasti valdības min deklarācijā to, ko tās cenšas darīt, mainīt. Bet lasot šādu teikumu, rodas jautājums, kāda tad ir alternatīva. Palielināt vai samazināt? Iespējams, tam ir sakars ar V.Krištopana valdības deklarācijā plānoto ģimenes valsts pabalstu palielinājumu 4 gadu laikā, taču tad tas ir visai dīvaini – A.Bērziņa

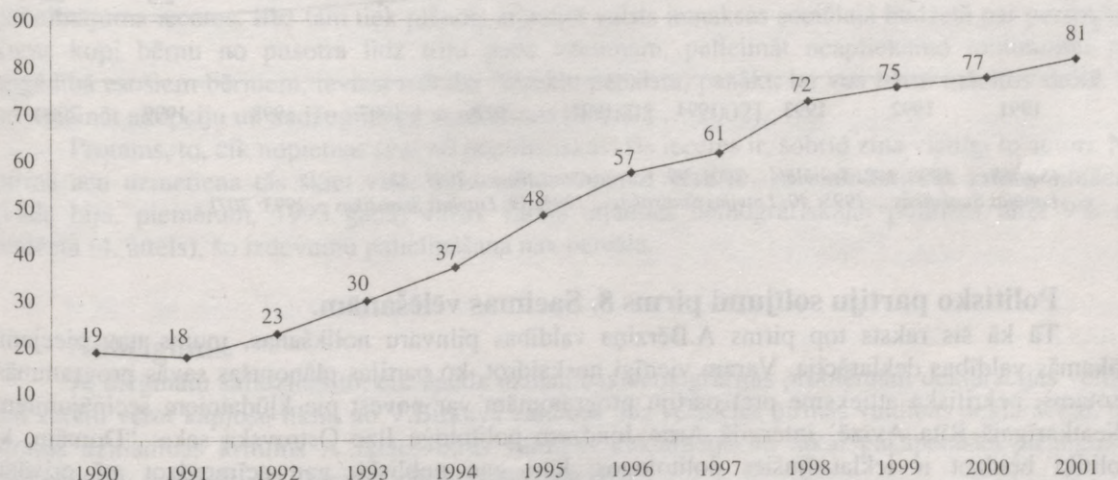
valdībai noliekot pilnvaras, aprit 4 gadi kopš V.Krištopana valdības deklarācijas sacerēšanas brīža. Ja tiešām ieceres ir pretrunā, jārunā par acīmredzamu nekonsekvenci valdību (pie tam vienas partijas pārstāvju vadītu valdību) demogrāfiskās politikas plānos. Tomēr visticamāk deklarācijā minētais ir ciniski reāls skats uz faktisko situāciju, jo visdrīzāk līdzekļi pabalstu palielināšanai neatradīsies.

Sākotnēji A.Bērziņa valdība arī praktiski īstenoja deklarācijā minēto par bērnu pabalstu saglabāšanu iepriekšējā līmenī. 2000. gada 30. novembrī tika atcelts no 2001. gada 1. janvāra plānotais ģimenes valsts pabalsta apmēru diferencējošo koeficientu palielinājums (3. tab.). Bez tam Labklājības ministrija sakarā ar sabiedrības neapmierinātību bija ierosinājusi no 2002. gada izlīdzināt pabalsta lielumu pirms un pēc 1999. gada 1. janvāra dzimušajiem, bet 2001. gada septembrī valdība neatbalstīja šo ieceri, solot uz vienādu ģimenes pabalsta lielumu pāriet tikai, sākot no 2003. gada, trīs gadu laikā.

2002. gada 20. jūnijā Saeimā tika pieņemti kārtējie grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību", kas paredzēja ģimenes pabalsta izlīdzinājumu agrāk: par bērniem, kuri dzimuši pēc 1994. gada 1. janvāra jau no 2002. gada 1. jūlija (3. tab.). Papildus izdevumus paredzēts segt no privatizācijas rezultātā iegūtajiem naudas līdzekļiem, bet ar piebildi: no 2002. gada 1. jūlija līdz 2002. gada 31. decembrim [LR Likums "Par sociālo palīdzību" ... groz.20.06.02]. Par tālāko finansējumu jālemj jaunajai valdībai, arī par līdzekļiem, lai nodrošinātu minētajos grozījumos paredzēto ģimenes valsts pabalsta izlīdzinājumu par bērniem, kuri dzimuši pēc 1988. gada 1. janvāra. Tiem vajadzētu stāties spēkā no 2003. gada 1. janvāra. No 2004. gada janvāra tiek plānota ģimenes valsts pabalsta apmēra izmaksa neatkarīgi no bērna dzimšanas gada (3. tab.).

3.attēls

Bērnu skaits sociālās aprūpes iestādēs Latvijā
(uz 10 000 bērniem vecumā 0-15 g.)
• **Number of Children in Childcare Institutions in Latvia**
(per 10 000 children 0 to 15 years old)

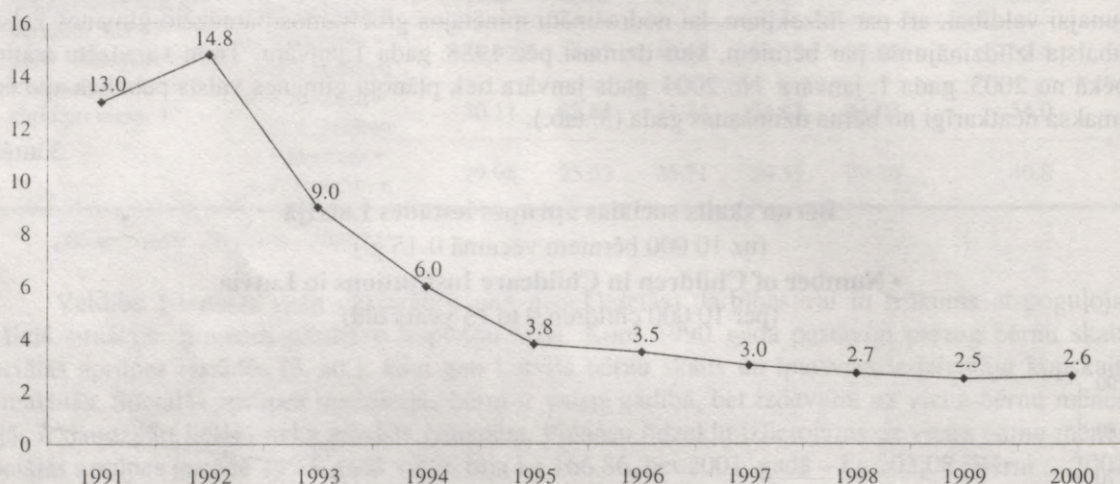
[Bērni ... 2002: 39; Sociālie ... 1998: 108; Latvijas demogrāfijas ... 2001: 24; Latvijas Statistikas ... 2001: 116]

1987. gadā piedzima visvairāk bērnu, arī 1988. gadā krietni daudz (attiecīgi 42 un 41 tūkst.), nākamajos gados arvien mazāk. Ģimenes pabalsta palielinājums šiem bērniem prasa vislielākos līdzekļus. Ģimenes valsts pabalsts tiek maksāts par bērniem līdz 15 gadu vecumam, bet, ja bērns turpina mācības vispārīgglītojošā skolā, arī vēlāk, taču ne ilgāk kā līdz 20 gadiem. Bērns, kurš dzimis 1988. gada 1. janvārī, 2003. gada 1. janvārī kļūst 15 gadus vecs un, ja neturpina mācības, tad pabalsta palielinājums viņu vairs neskar. Jāatzīst, ka valsts ģimenes pabalsta izlīdzinājums ir pietiekami ilgi novilcināts un atlikts, lai tam tiktu izlietoti mazāki līdzekļi. Bet valdība pie paveiktajiem darbiem var pierakstīt, ka palielinājums ir īstenots.

Eiropas Savienības rekomendācijas paredz ievērot dzimumu līdztiesību bērnu aprūpē, paplašinot tēvu tiesības iesaistīties. Šai virzienā tiek strādāts jau ilgu laiku. Sākotnēji ieviešot normu par iespēju izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu arī tēvam, vēlāk – paternitātes atvaļinājumu. Taču arī šai jomā paveiktais nav iecerētā īstenojums pilnībā. No 2001. gada atbilstoši grozījumiem likumā "Par maternitātes un slimību apdrošināšanu" bērna tēvs var izmantot paternitātes atvaļinājumu, bet attiecībā uz pabalstu šī likuma norma stāsies spēkā tikai tad, kad sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ieņēmumi pārsniegs izdevumus [LR Likums ... 23.11.95]. Tuvākajā nākotnē tas nav paredzams.

4.attēls

**Bērna piedzimšanas, bērna kopšanas un ģimenes valsts pabalstiem
izlietoto līdzekļu īpatsvars kopējos budžeta izdevumos, procentos**
• The Share of Birth Grant, Child Care Allowance and Family Allowance
in Total State Budget Expenditures, in %

[Sociālie ... 1998: 102; Sociālais ... 2001: 99; Latvijas Statistikas ... 2001: 22;

Latvijas Statistikas ... 1995: 40; Latvijas Statistikas ... 1994: 39; Latvijas Statistikas ... 1993: 307]

Politisko partiju solījumi pirms 8. Saeimas vēlēšanām.

Tā kā šis raksts top pirms A.Bērziņa valdības pilnvaru nolikšanas, mums nav pieejama nākamās valdības deklarācija. Varam vienīgi noskaidrot, ko partijas plānojušas savās programmās. Protams, nekritiska attieksme pret partiju programmām var novest pie kļūdainiem secinājumiem. 'Neatkarīgajā Rīta Avīzē' intervijā Arno Jundzem politoloģe Ilze Ostrovska saka: "Domāju, ka politiķi beidzot ir ieklausījušies politologos, kuri gan publiski, gan acīmredzot arī privātās konsultācijās teikuši – vēlētajiem programmas nelasa. Programmas ir tikai formāls pasākums, kurš noteikti nepieciešams kā rituāla elements. Un līdz ar to politiķi pret tām tā arī izturas" [Jauno ... 13.09.02]. Neapšaubāmi tas jāņem vērā, analizējot programmas.

Vispirms apskatīsim Saeimā iekļuvušo partiju īsās 4000 zīmju programmas. Jākonstatē īpatnēja sakritība. Demogrāfiskās politikas problemātiku savās programmās piemin tieši tās četras partijas, kas vienojušās par valdības veidošanu. Apvienība "Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK programmā raksta sekojošo: "Paaugstināt bērnu pabalstus, paredzot piemaksas kārtīgiem vecākiem. Atbalstīt ekonomisku un veselīgu ģimenes māju būvi". Partija "Jaunais laiks" paredz: "Jaunais laiks maksimāli atbalstīs Tavu ģimeni, un pabalsti bērniem regulāri tiks paaugstināti". Latvijas Pirmās partijas programmā lasām: "LPP apņemas veicināt lielāku valsts atbalstu jaunajām un daudz bērnu ģimenēm, ieskaitot lielāku bērnu pabalstu piešķiršanu (...) Ir jāpanāk, lai tuvāko 10 gadu laikā būtu iespējams likvidēt bērnumamus Latvijā, nodrošinot katram bērnam iespēju dzīvot ģimenē". Visbeidzot "Zaļo un zemnieku savienība" savā programmā raksta: "Mūsu sociālās politikas

stūrakmens ir Latvijas bērnu nākotne. Tiks palielināts atbalsts jaunajām, it īpaši daudzbērnu ģimenēm, pastiprināta bērnu aizsardzība, nepieļaujot, ka viņi nonāk noziedzīgo grupējumu un atkarības vielu iespaidā". Savukārt politisko organizāciju apvienība "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā", kā arī Tautas partija savās 4000 zīmju programmās demogrāfijas problēmas nepiemin [8. Saeimas ... 31.08.02].

PCTVL plašākajā programmā gan atrodam teikumu: "Valstij jā rūpējas par ģimenēm ar bērniem. Bērnu pabalsti jāpalielina līdz krīzes iztikas minimuma līmenim" [2002.-8. Saeimas... 2002]. Oficiāli publicētā programma ir šīs programmas saīsināts variants. Zīmīgi, ka teikumi, kas attiecas uz rūpēm par ģimeni, īsinot programmu, politiķiem šķituši nebūtiski.

Arī Tautas partijas pilnā programma satur informāciju par ģimeni. Jāsaka gan, ka tur nav atrodams gandrīz nekas konkrēts – runāts par to, ka "pateicoties ģimenei, latviešu tautai ir pasaulē bagātākā mutvārdu daiļrade – mūsu dainas", ka "ģimene dod mums fizisko un garīgo spēku ikdienas rosmē". Konkrētākais izteikums ir: "Tautas partija iestājas par sabiedrības un valsts atbalstu ģimenei un bērniem. Mūsu mērķis ir nodrošināt, lai ikvienai ģimenei, abiem vecākiem strādājot, būtu iespējams izaudzināt un izskolot trīs bērnus" [Ģimene ... 2002]. Par mērķa realizācijai veicamajiem pasākumiem programmā nav runāts. Tas šķiet mazliet dīvaini partijai, kuras emblēmā attēlota trīs bērnu ģimene.

Pievēršoties partijām, kuras gatavojas veidot valdību, jāsaka, ka tikai viena no tām – „Jaunais laiks” – piedāvā izvērstu programmu demogrāfiskās politikas jomā. Pārējām partijām tas, šķiet, palicis kā viens no visai formāliem punktiem programmās. 'Jaunais laiks' gan nonācis otrā galējībā. Programmas sadaļā 'Sociālā drošība' gandrīz pusi no apjoma aizņem plāni demogrāfiskajā politikā. Par sabalansētu šādu sociālo politiku nosaukt laikam nevar. Tomēr iespējams, ka šis ir vienīgais risinājums situācijā, kad demogrāfiskā politika tiktāl pamesta novārtā (arī relatīvi uz pārējās sociālās politikas fona), kā tas ir šobrīd Latvijā.

Ko tad „Jaunais laiks” piedāvā? Programmā varam atrast gan ļoti konkrētas ģimenes valsts pabalsta palielinājuma ieceres (kuras gan aizejošā valdība lielākā vai mazākā mērā paspējusi ieviest), uzsvāru liekot uz daudzbērnu ģimenēm. Pietiekami konkrētas ir arī bērna piedzimšanas pabalsta palielinājuma ieceres. Bez tam tiek plānots atjaunot valsts iemaksas sociālajā budžetā par personām, kuras kopj bērnu no pusotra līdz triju gadu vecumam, palielināt neapliekamo minimumu par apgādībā esošiem bērniem, ieviest mācību līdzekļu pabalstu, panākt, lai visi bērni mācītos skolā, kā arī veicināt adopciju un audžuģimeņu veidošanos [Sociālā ... 2002].

Protams, to, cik nopietnas (vai arī populistiskas) šīs ieceres ir, šobrīd zina vienīgi to autori. No pirmā acu uzmetiena tās šķiet visai pārdomātas. Ņemot vērā to, kā ekonomiskās krīzes situācijā (kāda bija, piemēram, 1993. gadā) valsts varēja atļauties demogrāfiskajai politikai tērēt 9% no budžeta (4. attēls), šo izdevumu palielināšana nav nereāla.

Nobeigums.

Ja mēģinātu salīdzināt to, cik daudz uzmanības demogrāfijas problēmām deklarācijās veltīts, tad varētu vērot kāpjošu līkni, no V.Birkava valdības līdz A.Šķēles pirmās valdības deklarācijai, tad straujš uzmanības kritums A.Šķēles otrās valdības deklarācijā un atkal pakāpenisks pieaugums, maksimumu sasniedzot A.Bērziņa valdības deklarācijā.

Tomēr izvērtējot deklarācijās par iecerēto darbību kopumā, jāsaka, ka valdības paredz tikai atsevišķus pasākumus demogrāfiskās situācijas uzlabošanai, kuri pārceļo no vienas valdības deklarācijas nākamajā. Pēc būtības tā ir pozitīvi vērtējama stratēģija, ja tai seko arī reāls īstenojums – vienas valdības iesākto nākamā turpina jau augstākā līmenī. Diemžēl uz valdību faktiski paveikto demogrāfiskajā jomā to nevar attiecināt. Tiek pieņemti populistiski lēmumi, par kuriem jau iepriekš zināms, ka nebūs finansu līdzekļu to īstenošanai, tādēļ tos vai nu neievieš, vai arī to spēkā stāšanās laiks tiek atlikts.

Atsevišķas likumu normas nenodrošina sociālo taisnīgumu: bērna kopšanas pabalstu var saņemt tikai nestrādājošas vai nepilnu darba dienu nodarbinātas mātes, bet ģimenes pabalsta lielums palielināts tikai daļai bērnu (tiem, kuri dzimuši pēc 1999. gada 1. janvāra).

Biežā ģimeņu atbalsta sistēmas maiņa neviens uzticību no iedzīvotāju puses, plānojot ģimenes pieaugumu. Reālā situācija (zemā dzimstība, pirmo bērnu lielais īpatsvars dzimušo kopskaitā,

ģimeņu ar bērniem nabadzība, bērnu skaita pieaugums sociālās aprūpes institūcijās u.c.) rāda, ka valsts atbalsts ģimenēm nav pietiekams.

Demogrāfiskā politika nav pabalsti, bet pabalsti ir būtiska demogrāfiskās un ģimeņu politikas sastāvdaļa, īpaši, ja to nepieciešamību nosaka faktiskā sociālekonomiskā situācija. Ja valsts pabalstu lielums ģimenēm ar bērniem ir noteikts atbilstoši valsts ekonomiskajām iespējām, tad par valsts labklājību (A.Šķēle) runāt pagrūti.

Ja atbalsts ir nepietiekams, nākas novērst sekas, izlietojot lielākus līdzekļus nekā vajadzētu, laikus atbalstot. Izlietoto līdzekļu palielinājums ģimeņu atbalstam bērnu uzturēšanā (rēķinot uz katru bērnu) būtu mazāks nekā izdevumi valsts un pašvaldību finansēto bērnu sociālās aprūpes institūciju uzturēšanai un arī sabiedrībai nevēlamo parādību izplatības novēršanai.

Lai šīs iespējamās sekas nepieļautu, šķiet, lietderīgāk būtu netērēt laiku un līdzekļus jaunu projektu un programmu izstrādei, bet vispirms sākt īstenot jau izstrādātās, taču finanšu trūkuma dēļ neieviešot, protams, aktualizējot to saturu atbilstoši notikušajām izmaiņām un prioritātēm.

Avoti:

- Bērna un ģimenes labklājības tendences un rādītāji Latvijā. Rīga, LR CSP, 2000.
- Bērni Latvijā. Rīga, LR CSP, 2001.
- Bērni Latvijā. Rīga, LR CSP, 2002.
- Deklarācija par Ministru kabineta darbu / Latvijas Vēstnesis. 28.12.1995.
- Deklarācija par Ministru kabineta darbu / Diena. Saeimā un ministru kabinetā. 19.02.1997.
- Deklarācija par Ministru kabineta darbu / Diena. 16.07.1999.
- Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību / Latvijas Vēstnesis. 07.08.1997.
- Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību / Latvijas Vēstnesis. 26.11.1998.
- Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību / Latvijas Vēstnesis. 06.05.2000.
- Deklarācija par valdības iecerēto darbību / Diena. Saeimā un ministru kabinetā. 21.09.1994.
- Ģimene / <http://www.tautaspartija.lv/index.php?pid=171&l=1&vp=12> (pēdējoreiz skatīta 2002. gada 24.oktobrī).
- Jauno laiks nav pienācis / Neatkarīgā Rīta Avīze, 13.09.2002, 9.lpp.
- Konferences "Latviešu tautas demogrāfiskais stāvoklis – grūtības un iespējas" materiāli. PBLA forums Nr.10, 2000.gada jūnijs.
- Koncepcija "Valsts atbalsts ģimenēm ar bērniem". Latvijas Vēstnesis, 10.02.2000.
- Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga, LR CSP, 2001.
- Latvijas Statistikas gadagrāmata 1992. Rīga, LR VSK, 1993.
- Latvijas Statistikas gadagrāmata 1993. Rīga, LR VSK, 1994.
- Latvijas Statistikas gadagrāmata 1994. Rīga, LR VSK, 1995.
- Latvijas Statistikas gadagrāmata 2001. Rīga, LR CSP, 2001.
- Latvijas statistikas ikmēneša biļetens Nr.1(92)/2001, LR CSP Rīga, Februāris 2002.
- Likumprojekts Nr.1076. Grozījumi likumā "Par sociālo palīdzību". Latvijas Vēstnesis, 29.11.2001.
- LR Labklājības ministrijas nacionālā programma "Latvijas iedzīvotāji". Rīga, 1998.
- LR likums "Par maternitātes un slimības pabalstiem". Latvijas Vēstnesis, 23.11.1995. (ar grozījumiem: Latvijas Vēstnesis, 12.12.2000.).
- LR likums "Par sociālo drošību". Latvijas Vēstnesis, 21.09.1995.

LR likums "Par sociālo palīdzību". Latvijas Vēstnesis, 14.11.1995. (ar grozījumiem: Latvijas Vēstnesis, 05.12.1997., 14.10.1998., 29.12.1998., 14.12.2000., 20.06.2002.).

LR Ministru Padomes lēmums Nr.238 "Par naudas izmaksām iedzīvotājiem sakarā ar jauno mazumtirdzniecības cenu ieviešanu" LR AP un MP Ziņotājs, Nr.5/6, 1991.gads.

MK rīkojums "Par demogrāfiskās situācijas uzlabošanu". Latvijas Vēstnesis, 26.07.1995.

Pasākumu programma demogrāfiskās situācijas uzlabošanai. Rīga, LR Labklājības ministrija, 1998.

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. L.Šiļņeva (red.). Rīga, Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskola "Attīstība", 2000.

Sociālā drošība / <http://www.jaunaislaiks.lv/programma.php?id=176> (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 24.oktobrī).

Sociālais ziņojums 2001. Rīga, LR Labklājības ministrija, 2001.

Sociālie procesi Latvijā. LR CSP, Rīga, 1998.

Stratēģijas un koncepcijas / http://www.lm.gov.lv/saturs_norm_akti_i_strateg.html (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 24.oktobrī).

Tautas partijas priekšvēlēšanu programma 7.Saeimas vēlēšanām / <http://www.tautaspartija.lv/index.php?pid=154> (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 24.oktobrī).

Ziņojums par kabineta sastādīšanu un deklarācija par kabineta iecerēto darbību / Diena. Saeimā un Ministru kabinetā. 23.07.1993.

Zvidriņš, P., Eglīte, P. "Demogrāfiskā situācija un demogrāfiskā politika Latvijā" / LPSR ZA Vēstis, 1990, Nr.5, 66.-74.lpp.

2002. – 8.Saeimas vēlēšanas / <http://www.pctvl.lv/index.php?cat=032&lan=lv> (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 24.oktobrī).

8.Saeimas vēlēšanu dokumenti / Latvijas Vēstnesis, 31.08.2002.

Коэффициент суммарной рождаемости / <http://demoscope.ru/weekly/app/app4007.html> (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 25.oktobrī).

Основные демографические показатели по всем странам мира в 2002 году. Раздел 2 / http://demoscope.ru/weekly/app/world2001_2.php (pēdējoreiz skatīta 2002.gada 25.oktobrī).

Vecāku viedokļi par ģimenes pieaugumu

Pētījuma aktualitāte, metodika un izlases kopuma raksturojums.

Pārejas periodā Latvijā krasi samazinājās dzimstība: summārais dzimstības koeficients nokritās no 2,210 1987. gadā līdz 1,093 1998. gadā, kad piedzima vismazāk bērnu. Paaudžu nomaīņa deviņdesmito gadu otrajā pusē tika īstenota vidēji 55 % apjomā. Pēc bērnu kopšanas pabalsta palielinājuma no 1998. gada vidus un valsts lielāka ikmēneša ģimenes pabalsta pēc 1999. gada 1. janvāra dzimušajiem XX gadsimta pēdējos divos gados dzimušo skaits nedaudz palielinājās: 1999. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu par 5,4% un 2000. gadā attiecīgi par 4,4% vairāk. Summārais dzimstības koeficients attiecīgi palielinājās 1999. gadā līdz 1,154 un 2000. g. līdz 1,237. Taču 2001. gadā pieauguma tendence nesaglabājās, jo piedzima par 2,9% mazāk bērnu nekā 2000. gadā. Tāds dzimstības līmenis paaudžu nomaīnai vēl ir nepietiekams, tādēļ valstij būtu jāaktivizē atbalsts ģimenēm ar bērniem. Lai tas sekmētos, iepriekš jāizzina vecāku vēlmes un gaidāmā atsaucība valsts rūpēm.

Nolūkā izpētīt 1998. un 1999. gadā palielināto bērnu kopšanas un ikmēneša ģimenes pabalstu varbūtējo ietekmi uz lēmumu paplašināt ģimeni LZA Ekonomikas institūts 2001. gadā sagatavoja un veica pēdējos 2 gados dzimušo bērnu vecāku aptauju. Atbilstoši pētījuma mērķim aptaujas lapā (sk. pielikumā) bija iekļauti jautājumi par

- dažādu apsvērumu nozīmību lēmumu pieņemšanā par ģimenes paplašināšanu,
- vēlamo bērnu skaitu un faktisko sastāvu,
- ģimenes materiālā stāvokļa vērtējumu un abu vecāku nodarbošanos pirms un pusgadu pēc bērna dzimšanas.

Izlese tika veidota ar dzimtsarakstu biroja vietējo nodaļu un bērnu veselības aprūpes iestāžu palīdzību Rīgā, citās dažāda lieluma Latvijas pilsētās (Daugavpilī, Ventspilī, Madonā, Rēzeknē u.c.) un vairāk vai mazāk attālos no centra lauku rajonos (Rīgas, Aizkraukles, Madonas, Ludzas, Ventspils u.c.). Pavisam aizpildītas 411 aptaujas lapas, jeb 1,04% no visiem 2 gados dzimušajiem, no visām aizpildītajām lapām 222 jeb 54% iegūtas Rīgā, lai arī lielpilsētā ar tai raksturīgo vienbērna ģimeņu izplatību iegūtu pietiekamu daudzumu aptaujāto, kam dzimis trešais vai tālākas secības bērns. Tādu starp Rīgā aptaujātajām ģimenēm izrādījās 16 jeb 7,2%, bet visā izlases kopumā 11,9%. Standartizējot trešo un tālāko bērnu īpatsvaru izlasē pēc dzimušo faktiskā sadalījuma pa apdzīvojuma tiem (Rīgā kopā pēdējos 2 gados – 26,4% un laukos 37,4%) – trešo un tālāko bērnu būtu 15,3%. Tas tikai nedaudz atpaliek no šādu bērnu īpatsvara visu dzimušo vidū atbilstošajos gados – 18,2% [Latvijas ... 2001: 77].

Māšu sadalījums pēc vecuma izlasē katrā no apdzīvojuma veidiem izrādījās tuvs faktiskajam. Attiecīgi viņu vidējais vecums tikai par 0,5-1 gadu pārsniedza statistikā fiksēto pilsētās un laukos. Tas izskaidrojams ar divu gadu laikā dzimušo bērnu vecāku iekļaušanu izlasē: iepriekšējā gadā dzimušo bērnu mātes aptaujas laikā bija kļuvušas par gadu vecākas, nekā bērnam pasaulē nākot. Tāpat statistikā fiksētajam atbilst laulībā dzimušo īpatsvars: faktiski vidēji 2 gados – 60,3%, izlasē 60,6% [Latvijas ... 2002: 79]. No visiem atbildējušiem 66,7% izvēlējās aptaujas lapas latviešu valodā. Tas atbilst māšu sadalījumam pa tautībām 2000. gadā: latvietes (63,3%), lietuvietes (1,5%), citu mazāk pārstāvētu mazākumtautību pārstāves, kas vairumā prot latviski (2,0%), – kopā 65,8%; slāvu tautām piederīgās – 33,2% [Latvijas ... 2002: 86].

Tādējādi aptaujāto kopums uzskatāms par visumā atbilstošu ģenerālajam kopumam, respektīvi, 1999. un 2000. gadā dzimušo bērnu vecāku sastāvam, un viņu sniegtās atbildes – par šo vecāku vairākuma viedokli pareizi izteicošām.

Kā zināms no pieredzes un novērojumiem, bērna parādīšanās rada virkni pārmaiņu ģimenes dzīvē, ieskaitot vecāku kopdzīves veidu. Par neregistrētās kopdzīves turpināšanu pārliecināti bija 23,4% aptaujāto no 32,5%, kas tā dzīvojuši pirms bērna dzimšanas. No pārējiem daži atsāktu dzīvot atsevišķi, kas liecina par izmēģinātas kopdzīves neveiksmi. Aptuveni desmitā daļa neregistrētā kopdzīvē pabijušo jau paspējuši vai stingri vienojušies noslēgt laulību. Tas pilnībā atbilst sieviešu aptaujā par viņu ģimenes dzīves pieredzi (sk. atbilstošā šī izdevuma sadaļā) vairāku jaunāko respondentu izteiktajam viedoklim, ka neregistrēta kopdzīve ir vēlāma galvenokārt kā pirmslaulību

stāvoklis, it īpaši, kamēr nav pieteicies trešais. Savukārt tikko par vecākiem tapušo neregistrēto pāru vidū pusgadu pēc bērna dzimšanas vēl neizlēmušo daļa ir divreiz lielāka, nekā jau izlēmušo un registrēto. Tātad šiem pāriem trūkst saprašanās vai nu par laulību registrāciju vispār, vai tās veidu (baznīcas vai civilo) vai arī kāzu rīkošanu.

Otra būtiska pārmaiņa mēdz būt mātes nodarbinātībā. Pusgadu pirms bērna piedzimšanas gandrīz 60% mātes bija nodarbinātas apmaksātā darbā (strādāja algotu darbu, uzņēmējas, pašnodarbinātās, zemnieku saimniecībā u.tml.), 12% atradās bērna kopšanas atvaļinājumā, vēl 12% uzskatīja sevi par māsaimniecēm, nepilni 7% bezdarbnieces statusā. Pusgadu pēc bērna nākšanas pasaulē atvaļinājumu bērna kopšanai izmantoja 62,5% māmiņu, bet savu iepriekšējo nodarbošanos saglabāja tikai 15% algoto darbinieču, 42% uzņēmēju, 69% pašnodarbināto un 63% studējošo. Saņemot bērna kopšanas pabalstu, arī daļa bezdarbnieču un māsaimnieču sevi vairs neuzskata par piederīgām šīm kategorijām, bet gan attiecīgajā atvaļinājumā esošām. Tēvu nodarbošanās gan pēc bērna dzimšanas paliek nemainīga. Viņu ekonomiskā aktivitāte un ienākumi, saskaņā ar veikto faktoranalīzi, izrādījās galvenais priekšnoteikums bērna dzimšanai. Un tas arī saprotams – bez pastāvīga iztikas avota, it īpaši mātei saņemot vien bērnu kopšanas pabalstu puses minimālās algas apjomā, būtu apdraudēta bērna normāla attīstība.

Aptaujas brīdī 84% ģimeņu atzina, ka saņem pabalstu bērna kopšanai, 82% viens no ienākumu avotiem bija peļņa pamatdarbā (vismaz vienam no vecākiem), 22% piepelnījās papildus darbā, ievērojama loma bija arī regulārai vecvecāku palīdzībai (23%), zināma nozīme arī palīgsaimniecībā izaudzētajai produkcijai (11%). Tomēr aptaujājot ģimenes par ienākumu avotiem un arī atbildēs uz citiem jautājumiem, atklājās, ka lielai daļai ģimeņu pietrūkst izpratnes par dažādajiem pabalstiem, kas ģimenēm pienākas, proti, kas ir ģimenes valsts pabalsts, kas bērna kopšanas pabalsts. Visai bieži minētie pabalsti tika apvienoti vienā jēdzienā “bērnu nauda”. Tādēļ atbildēs par ģimenes ienākumu avotiem, minot bērnu kopšanas pabalstu kā vienu no avotiem, tika domāts arī ģimenes valsts pabalsts, proti, “bērnu nauda”. Vidēji katra ģimene minēja vismaz 2-3 ienākumu avotus (atbilstošo anketas jautājumu ar atbilžu variantiem skat. pielikumā).

Ģimenes materiālo stāvokli visvairāk aptaujāto – vidēji 42,3% – novērtēja kā “dzīvot var, ja prot taupīgi saimniekot”, 29,0% atzina, ka pašreizējā materiālā situācija ir “visumā laba, bez lielām problēmām”, 20,4% uzskatīja, ka “bieži izjūt naudas grūtības”, parādos bija nonākuši 3,9%, bet 4,4% domā, ka “visa diezgan, var pat iekrāt”. Izmantojot šo sadalījumu, jāņem vērā, ka tas ir subjektīvais vērtējums – proti, cilvēki novērtē materiālo stāvokli salīdzinot savu situāciju ar citiem, turklāt vēlmes un prasības mēdz būt dažādas. Tomēr savas labklājības vērtējums, kā tas jau konstatēts statistikā, atšķiras atkarībā no ģimenes sastāva un abu vecāku kopdzīves veida (1. tab.). Aptaujāto jauno vecāku labklājības vērtējums izrādījās nedaudz augstāks par vidējo. Tas izskaidrojams gan ar viņu optimismu šai dzīves posmā, bez kura bērns nedzimtu, gan ar vēl samērā mazākiem izdevumiem jaundzimušiem salīdzinājumā ar pusaudžiem.

1. tabula

Savas labklājības vērtējums atkarībā no saimes sastāva, %
• Self-assessment of welfare by type of household, %

Vērtējums • Welfare	Pāris ar bērniem • Couple with children		Viens pieaugušais ar bērnu • One parent with children	
	1999*	2001**	1999*	2001**
1. Ļoti labs* (var iekrāt)** • Very good (able to save)	0,7	5,0	-	-
2. Labs (bez lielām problēmām) • Good (with no problems)	8,2	32,2	4,3	18,5
3. Vidējs (var dzīvot, ja taupīgi saimnieko) • Average (need to economize)	53,6	41,4	40,8	37,0
4. Slihts bieži naudas grūtības) • Bad (often shortage of means)	29,9	17,6	36,9	37,0
5. Ļoti slikts (parādos) • Very bad (In debts)	7,6	3,8	18,0	7,4

* Māsaimniecību budžets 1999. Rīga: CSP, 2002

** LZA Ekonomikas institūta aptauja • Survey conducted by Institute of Economics

No visām ģimenēm 44,1% bērnu mātēm bija augstākā (30,7%) vai nepabeigta augstākā (13,4%) izglītība, 46,2% vidējā izglītība (vispārējā 16,5%, speciālā 29,7%), arodskolas izglītība 2,9% un pamatizglītība 6,8% māmiņu. Diemžēl statistikā nav datu par dzimušo sadalījumu pēc mātes izglītības līmeņa, tādēļ nav iespējams novērtēt šo datu atbilstību.

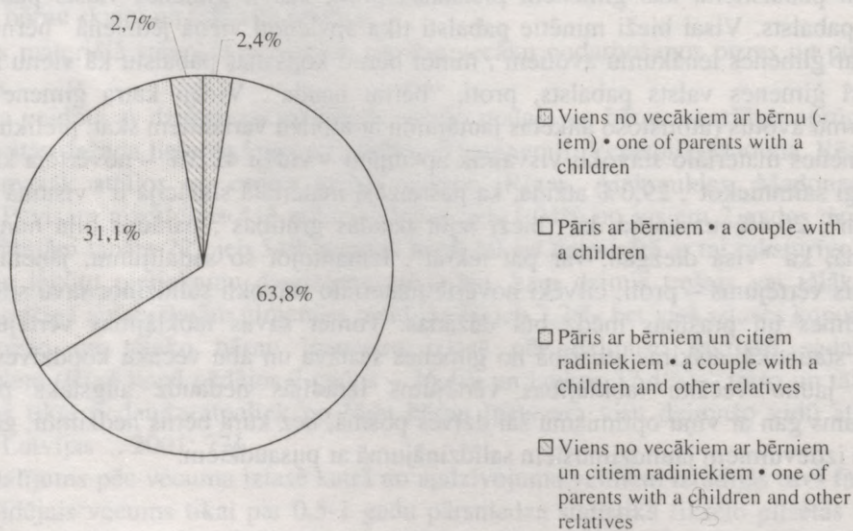
Vēlamais bērnu skaits.

Savā ģimenē vēlamais bērnu skaits ir ļoti būtisks augstākā normālos apstākļos sasniedzamā dzimstības līmeņa nosacījums. Ja tas ir lielāks par faktisko, var cerēt uz dzimstības līmeņa celšanos ar aktīvas valsts ģimeņu politikas palīdzību. Pretējā gadījumā, ir maza varbūtība, ka jebkāds ģimeņu atbalsts ietekmētu dzimušo skaitu.

Vēlamo bērnu skaitu ietekmē tādi apstākļi kā : dzimums, vecums, izglītība, esošo bērnu skaits, laulības saites vai to trūkums u.c. No visiem respondentiem vienulīte vecāki (pārsvarā mātes) bija tikai 5,1%, bet 94,8% laulībā vai neregistrētā kopdzīvē, tādēļ atbildēs pārstāvēts lielākoties ģimeņu viedoklis, kuri vēlamo bērnu skaitu varētu arī īstenot, pastāvēt labvēlīgiem nosacījumiem.

1. attēls

Izslases kopuma raksturojums pēc ģimenes tipa
• Distribution of respondents by type of a household, 2001, %

Atbildes sniedza lielākoties mātes (78,3%), tādēļ pārsvarā dominē sieviešu viedoklis. Kā to ir pierādījuši dažādu sociāldemogrāfisko aptauju dati, vīriešu nosauktais ģimenē vēlamais bērnu skaits parasti ir nedaudz lielāks nekā sieviešu (sīkāk sk. šī izdevuma sadaļā par izglītības līmeņa ietekmi uz tēvu dalību rūpēs par bērniem, 1. tab.).

Ģimenēm, kurās bērni jau ir, raksturīga zināma pieredze – priekšstats par rūpēm, izdevumiem, laika patēriņu, tādēļ, izzinot ģimenei (indivīdam) vēlamo bērnu skaitu, iegūtajiem rezultātiem ir samērā augsta ticamības pakāpe, ja aptaujā ģimenes ar bērniem.

No visiem aptaujātajiem 3,6% par vēlamo bērnu skaitu nav domājuši, 6,6% paļaujas uz “cik Dievs dos”, bet 1,2%, neskatoties uz faktu, ka viņiem bērni jau ir, tomēr negribētu nevienu. Uz jautājumu “Cik pavisam bērnu Jūs vēlētos savā ģimenē, ja būtu to audzināšanai nepieciešamie apstākļi?” konkrētu atbildi sniedza 89,8% – šo respondentu viedoklis tiks aplūkots detalizētāk.

Salīdzinot ģimenēs esošo bērnu skaitu un vēlamo bērnu skaitu labvēlīgos apstākļos, var apgalvot, ka ieceres jau īstenojuši vai gribētu pat mazāk bērnu, nekā tiem ir, 28,7% aptaujāto. Pārējie vēlas vairāk bērnu nekā ir faktiski: no tiem, kas ģimenē audzina vienu bērnu, lielākā daļa jeb 87,0% gribētu vairāk, no divu bērnu ģimenēm 56,8%, bet no ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem vēl kādu mazuli pie labvēlīgiem apstākļiem labprāt audzinātu 30,6% (2. tab.).

Faktiski aptaujas brīdī vienu bērnu audzināja 56,3% ģimeņu, divus – 33,9%, trīs un vairāk 9,8%. Ja ģimenēm būtu, vecākuprāt, nepieciešamie bērnu audzināšanas apstākļi, divus bērnus atļautos 45,0%, trīs – 39,3%, četrus un vairāk 7,9% aptaujāto ģimeņu un tikai 6,5% apmierinātos ar vienu bērnu ģimenē (3. attēls).

2. tabula

Vēlamais bērnu skaits ģimenēs atkarībā no esošo bērnu skaita, %
• Desired number of children by actual number of them, %

Esošo bērnu skaits • Actual	Vēlamais bērnu skaits • Desired						Kopā • Total	Skaits • N
	0	1	2	3	4	5+		
1	1,9	11,1	54,3	28,9	2,9	0,9	100,0	225
2	0,8	0,8	41,6	48,8	6,4	1,6	100,0	137
3+	-	-	2,7	66,7	22,2	8,4	100,0	49
Vidēji • Average	1,3	6,5	45,0	39,3	6,0	1,9	100,0	411

Avots: šai un pārējām tabulām - aptaujas dati • data from the survey, 2001

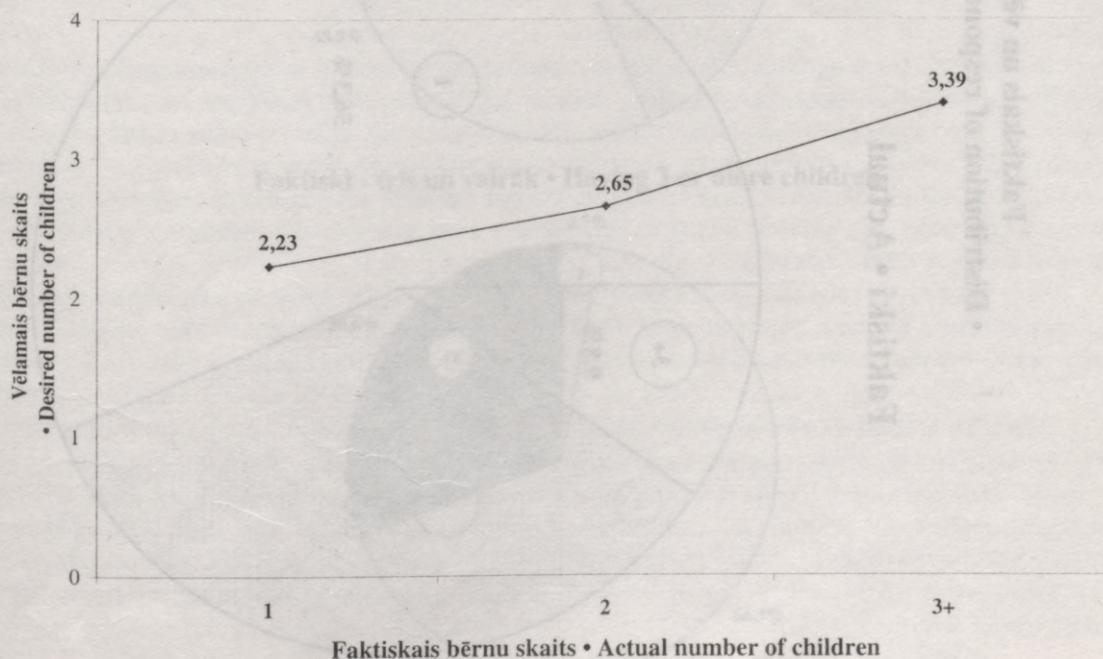
Salīdzinot vēlmes ar esošo bērnu skaitu, redzams, ka vairāk nekā pusei aptaujāto ģimeņu, kurās bērns dzimis 1999.-2001.g., faktiski tas ir pirmais bērns, bet pie labvēlīgiem apstākļiem vismaz 90% ģimeņu audzinātu divus un trīs bērnus.

Zināmā mērā vēlamo bērnu skaitu nosaka jau esošo bērnu skaits, kā tas uzskatāmi redzams 2. un 4. attēlā: vēlamais pārsniedz faktisko vairumā gadījumu. Tas apstiprina pieņēmumu: nodrošinot labvēlīgus apstākļus ģimenēm, pieaug varbūtība bērnu skaita palielinājumam, un faktu – bez otrā bērna nevar būt trešais un nākamie.

Ģimenēs, kuras domājušas par noteiktu bērnu skaitu un kurās jau vismaz viens bija, vēlamais bērnu skaits pēc aptaujas datiem izrādījās vidēji 2,45 bērni, faktiski – 1,53 bērni. Taču mātes vecums aptaujas laikā vairumam pilnīgi atļautu papildināt bērnu skaitu līdz vēlamajam.

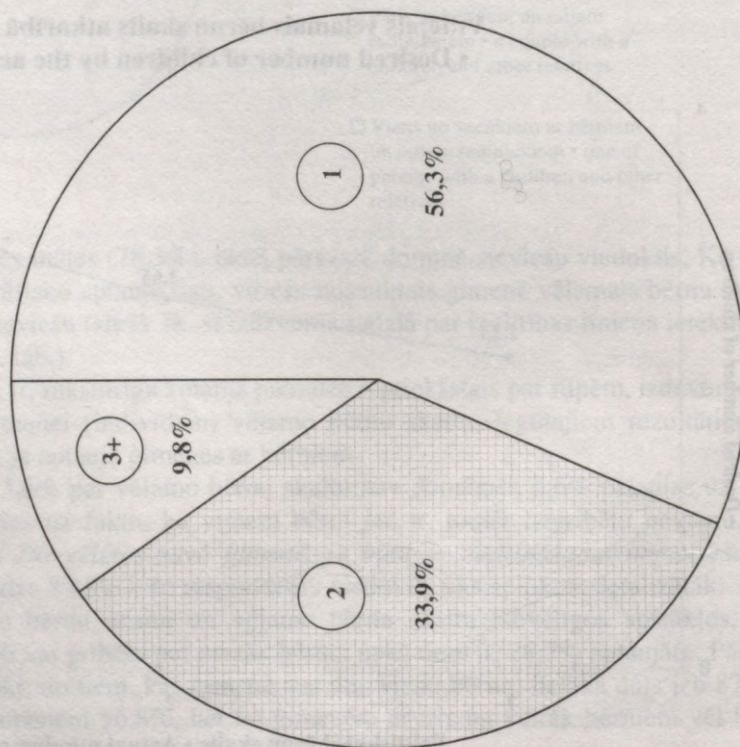
2. attēls

Vidējais vēlamais bērnu skaits atkarībā no faktiskā
• Desired number of children by the actual, 2001

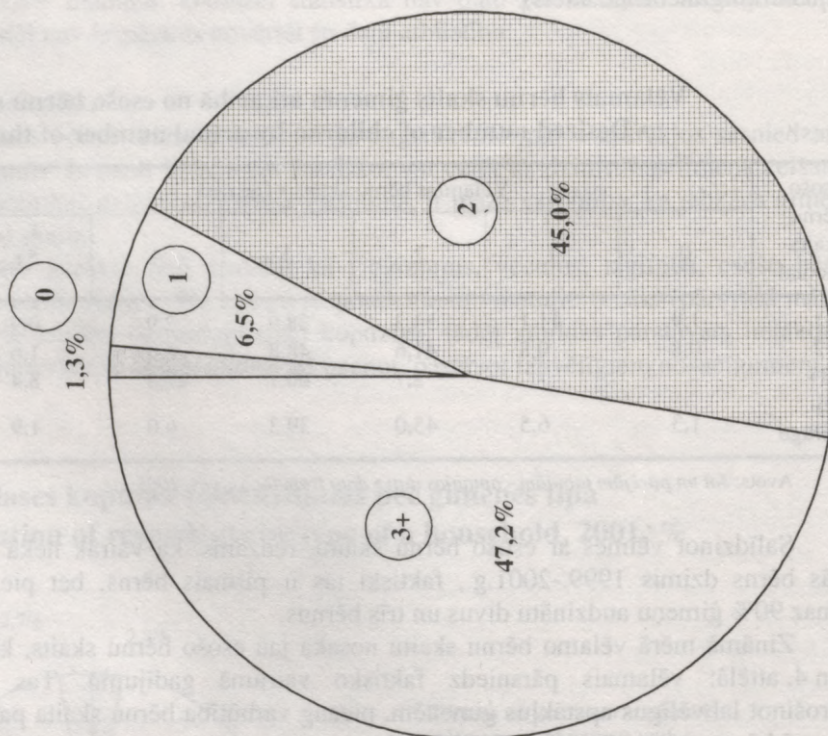

Faktiskais un vēlamais bērnu skaits aptaujātajās ģimenēs, procentos
• Distribution of respondents by the actual and desired number of children, 2001, %

Faktiski • Actual

Vēlmes • Desired

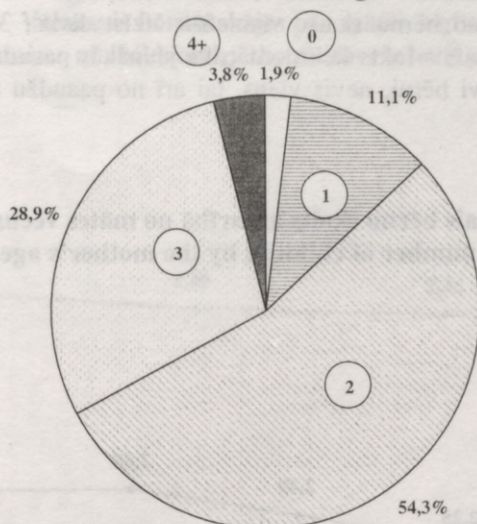

4. attēls

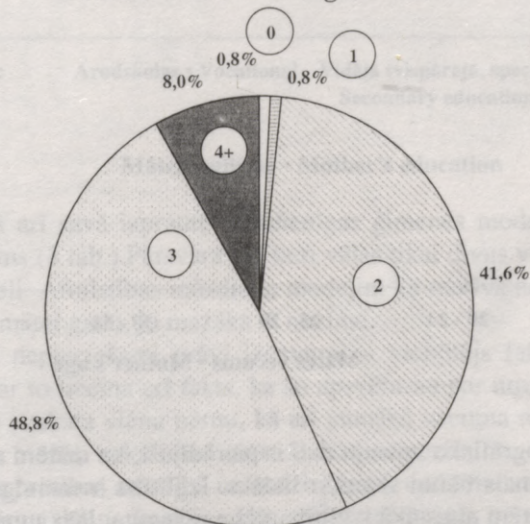
Pašreizējo vienbērņa un vairākbērņu ģimeņu sadalījums pēc vēlamā bērnu skaita, 2001, %

• Distribution of families with one child or several children by the desired number of them, 2001, %

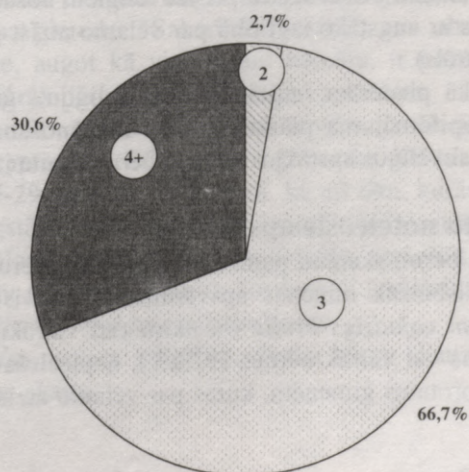
Faktiski - viens • Having 1 child

Faktiski - divi • Having 2 children

Faktiski - trīs un vairāk • Having 3 or more children

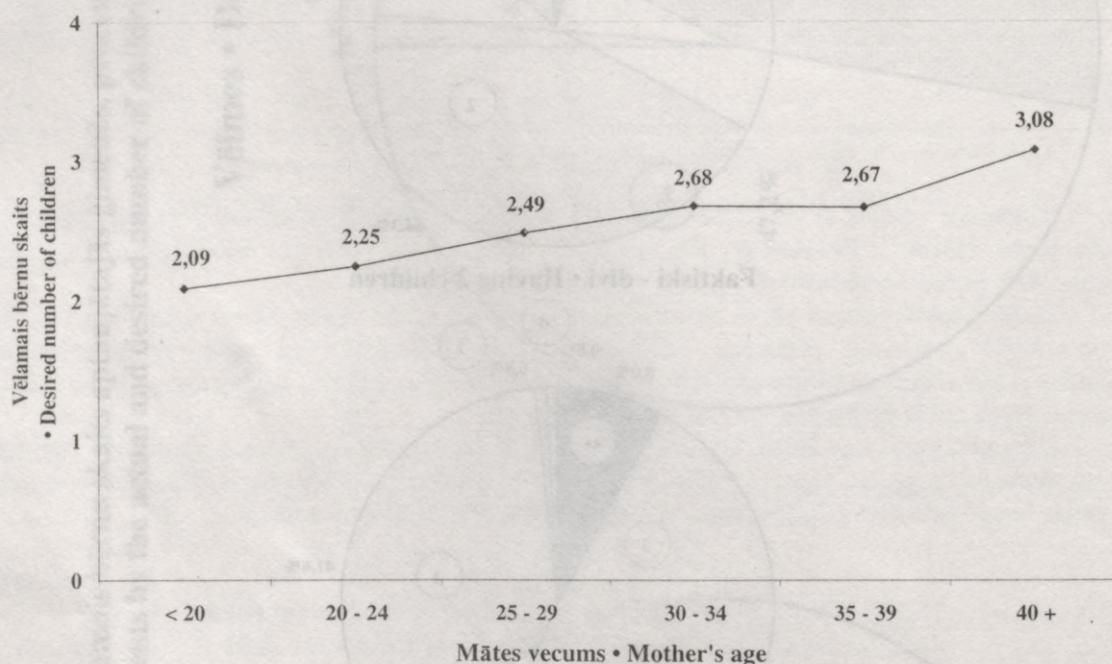

Pēc statistikas datiem visvairāk bērnu dzimst sievietēm 20-29 gadu vecumā. Pakāpeniski pieaug mātes vidējais vecums. Vidējais mātes vecums, piedzimstot pirmajam bērnam, 1990. gadā Latvijā bija 22,7 gadi, bet 2000. gadā jau 23,9 gadi [Latvijas ... 2001: 75.].

Vēlamais bērnu skaits atkarībā no mātes vecuma ir atšķirīgs. Pie labvēlīgiem nosacījumiem 20 gadīgās māmiņas par vēlamā bērnu skaitu visbiežāk atzīst divus, 30 gadīgās vēlētos audzināt biežāk trīs nekā divus (5. attēls). Šis fakts liek domāt, ka jaunākās paaudzes sievietes izvēlas mazāk bērnus, tomēr tie vismaz ir divi bērni, nevis viens, lai arī no paaudžu nomaiņas viedokļa tas nav pietiekami.

5. attēls

Vēlamais bērnu skaits atkarībā no mātes vecuma
• Desired number of children by the mother's age, 2001

Dažādu sociāldemogrāfisko aptauju dati ir pierādījuši, ka mātēm ar augstāku izglītības līmeni labvēlīgos apstākļos vēlamais bērnu skaits ir lielāks. Izglītība ir mainīgs faktors un cieši saistīta ar vecumu – 20-gadīgām mātēm augstākā izglītība vēl nav iegūta. Pēc aptaujas datiem mātes, kurām ir pamatzglītība par vēlamā bērnu skaitu visbiežāk min divus un trīs, mātes ar vidējo (gan vispārējo, gan speciālo) izglītību par vēlamāko bērnu skaitu pie labvēlīgiem nosacījumiem atzīst divus bērnus, krietni mazāk – trīs, bet mātes ar augstāko izglītību par vēlamā atzīst galvenokārt trīs bērnus, bieži minot arī divus un četrus (6. attēls).

Tādi faktori kā reliģiskā piederība (attieksme pret reliģiju), ģimenes saites pirms jaunākā bērna dzimšanas, ģimenes papildinājuma plānošana (vai neplānošana), kā to rāda aptaujas datu analīze, nav nozīmīgi faktori labvēlīgos apstākļos vēlamā bērnu skaita izvēlē.

Vēlamo bērnu skaitu noteicošie apsvērumi.

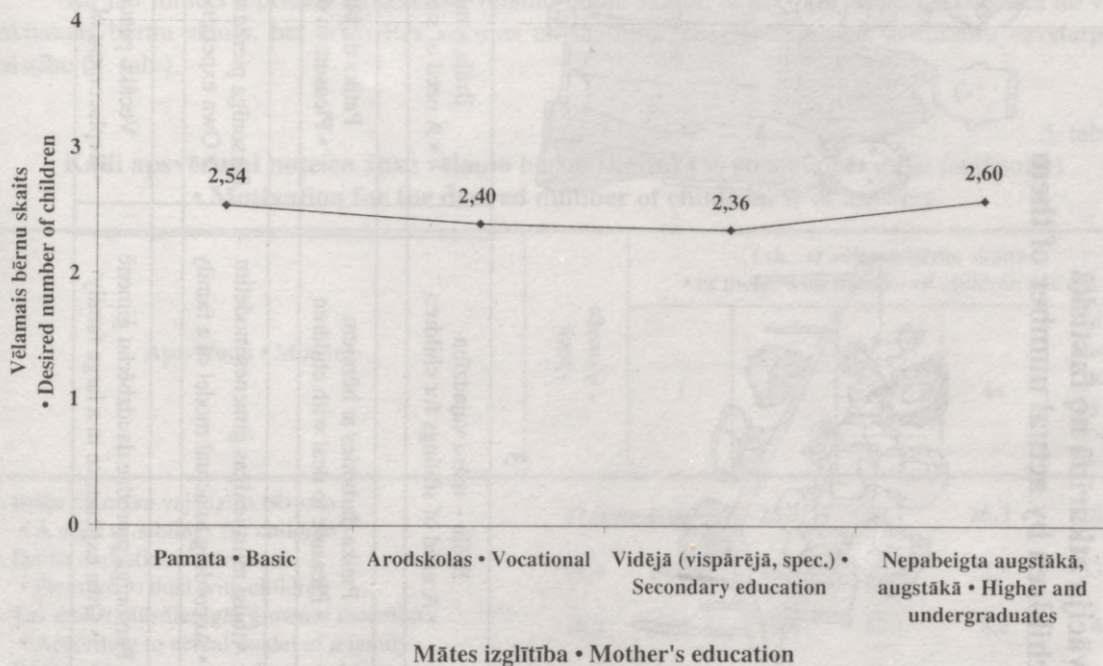
Izvēlētajam vēlamajam bērnu skaitam pamatā ir zināmi apsvērumi – kāpēc tieši divi vai trīs un nevis viens vai otrādi. Visbiežāk minētais apsvērums vidēji visiem vecākiem neatkarīgi no vecuma un izglītības – *bērnā vajadzīgs brālis vai māsa* (arī vairāki). No visiem respondentiem, kuri gribētu savā ģimenē divus vai vairāk bērnus (92,2%), nepieciešamību pēc brāļa vai māsas kā nozīmīgāko atzina 68,6%. Saprotams ģimenēm, kuras par vēlamā atzīst vienu bērnu, šis apsvērums nav aktuāls (3. tab. un 7. att.).

Būtiska nozīme ir arī apstāklim, ka *darbošanās ar bērniem sagādā prieku*, visbiežāk sievietēm līdz 20 gadiem un 30-34 gadu vecumā, kā arī mātēm ar augstāko izglītību un ģimenēs, kuras par vēlamu bērnu skaitu atzīst četrus un vairāk.

6. attēls

Vēlamais bērnu skaits pēc mātes izglītības

• Desired number of children by the mother's level of education, 2001

Ģimenes piemērojas arī savā izpratnē mūsdienīgas ģimenes modelim – vidēji visiem tas ir trešais svarīgākais apsvēruma (3 tab.). Pārsvarā tie, kuri vēlas tikai divus vai vienu bērnu, atsauces uz mūsdienīgas ģimenes modeli. Atbilstības mūsdienu modelim kā motīva nozīmīgums sarūk, pieaugot mātes vecumam: jo vairāk mātei gadu, jo mazāka tā nozīme.

Bērnu audzināšanai nepieciešami prāvi izdevumi – varbūtējs faktors, kas drīzāk ierobežo bērnu skaita pieaugumu. Par to liecina arī fakts, ka šo apsvērumu par nozīmīgu lielākoties atzinušas ģimenes, kuras par vēlamu uzskata vienu bērnu, kā arī jaunākā vecuma mātes (līdz 24 gadiem). Arī mātes ar augstāko izglītību biežāk nekā citas atzīst šī faktora nozīmību, visticamāk tādēļ, ka vairāk izglītotajām ir arī augstākas prasības attiecībā uz audzināšanas un bērna attīstības iespēju realizāciju.

Izvēloties vēlamu bērnu skaitu, vecāki vadās arī no personīgās bērniecības pieredzes, kas iegūta, augot ar vai bez brāļiem un māsām. Pie tam, atzīstot par vēlamu trīs un vairāk bērnu ģimeni, kā nozīmīgs apsvēruma tiek minēta pieredze augot daudz bērnu ģimenē, bet vecākiem, kuri vēlas tikai vienu bērnu – vienīgā bērna pieredze. Sakarība, protams, nav absolūta, jo ir arī pilnīgi pretēji varianti, piemēram, pieredze, augot kā vienīgajam bērnam, ir nozīmīgs motīvs, lai savā ģimenē vēlētos audzināt piecus un vairāk bērnus, tam labvēlīgos apstākļos.

Nepieciešamība nomainīt vecāku paaudzi kā motīvs, izvēloties noteiktu bērnu skaitu, šķita svarīgs vidēji piektajai daļai aptaujāto. Būtiski tas ir ģimenēm, kuras vēlētos četrus un vairāk bērnus, biežāk sievietēm vecumā 25-29 gadi un 35-39 gadi, kā arī tām, kurām ir pamatzglītība (varētu būt kā pašapliedzinājums) vai augstākā izglītība (lielāka izpratne par paaudžu nomaiņas nozīmību).

Pārējie apsvērumi vēlamā bērnu skaita motivācijai izrādījās mazāk nozīmīgi. Arī iespēja saņemt lielāku valsts atbalstu (ja vairāk bērnu), kas netieši apstiprina, ka šis atbalsts tomēr nav tik nozīmīgs, lai būtiski ietekmētu bērnu skaita palielinājumu.

Būtiskākais faktors, kas noteica atšķirību vēlamā bērnu skaita izvēles apsvērumos, izrādījās tieši par vēlamu atzītais bērnu skaits.

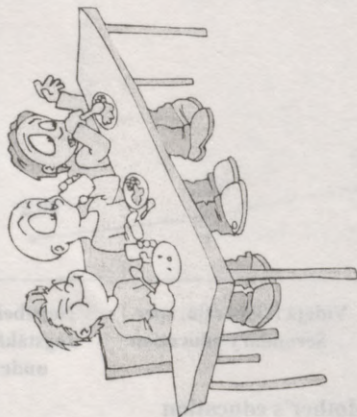
Vēlamais bērnu skaits un motivācija atkarībā no faktiskā
• Motivation of the desired number of children by actual number of them

1

2

3

4+

Atbilst mūsdienu ģimenes modelim • According to actual model of a family	Brāļu – māsu vajadzība • A need of siblings for children	Brāļu – māsu vajadzība • A need of siblings for children	Brāļu – māsu vajadzība • A need of siblings for children
Katram bērnam nepieciešamie izdevumi • Expenditures for each child	Atbilst mūsdienu ģimenes modelim • According to actual model of a family	Patika darboties ar bērniem • Pleasure to deal with children	Patika darboties ar bērniem • Pleasure to deal with children
Patika darboties ar bērniem • Pleasure to deal with children	Atbilst mūsdienu ģimenes modelim • According to actual model of a family	Personīga pieredze daudz bērnu ģimenē • Own experience in a large family	Personīga pieredze daudz bērnu ģimenē • Own experience in a large family
Vienīgā bēma pieredze • Own experience being the only child	Katram bērnam nepieciešamie izdevumi • Expenditures for each child	Personīga pieredze daudz bērnu ģimenē • Own experience in a large family	Vecāku paaudzes pilna maiņa • Replacement of a parents' generation

Ģimenes, kuras par vēlamo atzīst vienu bērnu, uzskata, ka tāds modelis ir vismūsdienīgākais, jo katram bērnam nepieciešami krietni izdevumi, kas attiecīgi vairākiem bērniem ir lielāki. Ģimenes ar vairākiem bērniem par nozīmīgāko atzīst brāļu-māsu nepieciešamību bērnam. Trīs un vairāk bērnu ģimenēm (pēc vēlāmā skaita) būtiska ir arī personīgā pieredze, augot daudz bērnu ģimenē. Iegūto datu analīze rāda, ka izdevumi bērnu audzināšanai šķiet nozīmīgāki viena un divu bērnu ģimenēm, un tas arī acīmredzot ir iemesls bērnu skaita ierobežošanai. Vairāk bērnu ģimenēm lielie izdevumi vairs nešķiet tik svarīgi, cik patika ar tiem daroties un lielākas ģimenes ideāls.

Kā jau minēts iepriekš, kā izvēlēto vēlamo bērnu skaitu, tā arī motivāciju tam nosaka ne vien faktiskais bērnu skaits, bet arī mātes vecums un izglītība, neizslēdzot visu šo faktoru savstarpējo saistību (4. tab.).

3. tabula

Kādi apsvērumi noteica Jūsu vēlamo bērnu skaitu? (% no atbildēm uz šo jautājumu)

• Motivation for the desired number of children, % of answers

Apsvērumi • Motives	Vidēji • Average	t.sk.: ar vēlamo bērnu skaitu • of them: with number of children desired				
		1	2	3	4+	cik Dievs dos • by the God's will
1. Brāļu un māsu vajadzība bērnam • A need of siblings for children	27,0	10,4	25,3	30,1	26,3	28,0
2. Patika darboties ar bērniem • Pleasure to deal with children	18,4	14,6	15,9	20,3	22,8	33,3
3. Tas atbilst mūsdienīgas ģimenes modelim • According to actual model of a family	16,3	20,8	19,6	13,1	8,8	4,5
4. Katram bērnam nepieciešamie izdevumi • Expenditures for each child	9,2	16,7	11,4	6,8	3,5	7,4
5. Pašas(-a) pieredze daudz bērnu ģimenē • Own experience in a large family	8,1	2,1	5,4	10,7	14,0	10,3
6. Vecāku paaudzes pilna maiņa • Replacement of a parents' generation	8,1	6,2	7,2	8,7	10,5	10,3
7. Pašas(-a) kā vienīgā bērna pieredze • Own experience being the only child	6,0	12,5	8,2	4,9	7,0	7,4
8. Neizbēgamie profesionālā darba pārtraukumi • Inevitable interruptions in professional career	3,4	6,3	4,5	2,2	-	-
9. Iespēja saņemt lielāku valsts atbalstu • Possibility to receive more of the state's support	1,8	6,2	1,5	1,6	1,8	3,0
10. Citi apsvērumi • Other	1,7	4,2	1,0	1,6	5,3	8,9

Situācija ģimenes papildinājuma plānošanā.

Gandrīz 58% aptaujāto ģimeņu, gaidīdami jaunāko (t.sk. pagaidām pirmo) bērnu, NAV plānojuši tam noteiktu laiku, bez tam 21% vispār neko nav regulējuši attiecībā uz bērnu varbūtējo rašanos. Un tikai 15% vairāk vai mazāk plānoja: gandrīz 10% plānoja bērnu vecuma starpību, nepilni 5% uz laiku, kamēr pabeigs mācības vai iekārtosies dzīvē, bērna radīšanu bija atlikuši.

Visbiežāk bērna dzimšanu bija plānojušas sievietes vecumā 25-35 gadi, tās, kuras par savā ģimenē vēlamo bērnu skaitu atzīst divus un trīs, arī sievietes ar augstāku izglītības līmeni (5. tab.).

Visbiežāk neplānoja sievietes vecumā līdz 20 un pēc 40 gadiem, tās, kuras par vēlamo bērnu skaitu atzīst sešus un vairāk bērnus vai vienu bērnu, arī tās, kuras par vēlamo bērnu skaitu nav domājušas, un sievietes ar arodskolas izglītību.

Fakts, ka lielākā daļa ģimeņu jaunākā bērna dzimšanu netika plānojušas, neapstiprina pieņēmumu, ka ģimenes pabalstu palielinājums būtu būtiski ietekmējis dzimstību. Tomēr nenoliedzami, ka tas varēja veicināt izšķirties par labu bērnam ("bērnu gribējām, bet laiku neplānojām").

4. tabula

Vēlamā bērnu skaita pamatojums atkarībā no mātes vecuma,
% no aptaujātiem vecumgrupā

• **Motivation for desired number of children by the mother's age,**
% of respondents in age group

Apsvērumi • Motives	Vecums, gadi • Age, years						Vidēji • Average
	<20	20-24	25-29	30-34	35-39	40+	
1. Brāļu un māsu vajadzība bērnam • A need of siblings for children	54,5	61,2	74,5	66,7	66,7	46,2	66,6
2. Patika darboties ar bērniem • Pleasure to dual with children	54,5	41,7	45,3	51,0	30,0	46,2	45,1
3. Tas atbilst mūsdienu ģimenes modelim • According to actual model of a family	50,0	42,7	36,5	35,4	33,3	15,4	37,7
4. Katram bērnam nepieciešamie izdevumi • Expenditures for each child	27,3	28,2	21,2	19,8	20,0	23,1	22,9
5. Pašas pieredze daudz bērnu ģimenē • Own experience in a large family	13,6	20,4	24,1	15,6	23,3	15,4	20,2
6. Vecāku paaudzes pilna maiņa • Replacement of a arents' generation	9,1	17,5	24,8	14,6	33,3	23,1	20,2
7. Pašas kā vienīgā bērna pieredze • Own experience being the only child	31,8	14,6	16,1	19,8	13,3	15,4	17,2
8. Neizbēgami profesionālā darba pārtraukumi • Inevitable interruptions in professional career	4,5	9,7	8,8	8,3	3,3	15,4	8,5
9. Iespēja saņemt lielāku valsts atbalstu • Possibility to receive more of the state's support	18,2	3,9	4,4	3,1	6,7	-	4,7
10. Citi apsvērumi • Other	4,5	2,9	7,3	5,2	6,7	-	5,2
Aptaujāto skaits • N	22	107	139	97	31	15	411

5. tabula

Ģimenes papildinājuma plānošana, %

• **Family planning before the births in year 1999 and 2000, % of respondents in the group**

Grupējumi (pazīmes) • Groups	Faktiskā rīcība					
	nekas netika regulēts • without any	bērnu gribējām, bet laiku neplānojām • wanted with no timing/ but no timed	plānojām bērnu vecumu starpību • planned the difference in children age	atlikām līdz būsīm beiguši mācīties • postponed until education is completed	atlikām līdz būsīm dzīvē iekārtojušies • postponed until certain level of well-being	cits variants • other
Pēc mātes vecuma • By mother's age						
<20	59,1	31,8	-	4,5	-	4,5
20-24	25,2	58,9	5,6	-	4,7	5,6
25-29	10,8	61,2	14,4	1,4	4,3	7,9
30-34	17,5	59,8	13,4	1,0	2,1	6,2
35-39	29,0	61,3	-	-	3,2	6,5
40+	40,0	33,3	-	-	13,3	13,3

Tabulas turpinājums nākamā lappusē • To be continued on next page

5. tabulas turpinājums • continuation of Table 5

Grupējumi (pazīmes) • Groups	Faktiskā rīcība					
	nekas netika regulēts • without any	bērnu gribējām, bet laiku neplānojām • wanted with no timing/ but no timed	plānojām bērnu vecumu starpību • planned the difference in children age	atlikām līdz būsīm beiguši mācīties • postponed until education is completed	atlikām līdz būsīm dzīvē iekārtojušies • postponed until certain level of well-being	cits variants • other
Pēc mātes izglītības • By mother's education						
pamata un arodskolas • basic, vocational	35,0	45,0	7,5	2,5	5,0	5,0
vidējā (vispārējā un speciālā) • secondary	25,3	56,8	8,4	-	4,2	5,3
augstākā (arī nepabeigta) • higher	13,8	61,3	11,0	1,7	3,4	8,8
Pēc vēlamā bērnu skaita • By desired number of children						
1	45,8	41,7	4,2	-	4,2	4,2
2	17,5	61,4	7,8	1,8	3,6	7,8
3	16,6	62,1	11,7	0,7	4,8	4,1
4+	24,2	51,8	10,3	-	3,4	10,3
nenosaucot noteiktu skaitu • no certain number	35,7	40,5	9,5	-	2,4	11,9

Lēmumu par ģimenes papildināšanu ietekmējušie apsvērumi.

Saskaņā ar pētījuma mērķi par vienu no būtiskākajiem mūsu 2001. gada aptaujā uzskatāms jautājums par motīviem bērnu dzimšanai pēdējos divos gados. Izrādījās, ka gandrīz 58%, gaidīdami bērnus, nav plānojuši tam noteiktu laiku, un vēl 21% vispār neko nav regulējuši attiecībā uz bērnu varbūtējo rašanos. Tāpēc likumsakarīgi, ka, vērtējot varbūtējo – aptaujas lapā vērtējumam piedāvāto apsvērumu nozīmību viņu lēmumā par ģimenes papildināšanu 1999. un 2000. gadā, visbiežāk atzīmēti vērtējumi – bez nozīmes, grūti novērtēt vai arī atbilde vispār nav sniegta (6. tab.). Tomēr šo indifferento atbildi, tāpat kā lielākas un mazākas nozīmības vērtējumu biežums ievērojami atšķiras par dažādiem ģimenes papildinājumu ietekmējušiem apstākļiem.

Par visbūtiskāko visā aptaujāto kopumā nepārprotami atzīta vēlēšanās veidot pilnvērtīgu ģimeni, atstājot otrā vietā dzīvesbiedra (galvenokārt – vīra, jo atbildēja pārsvarā sievas) vēlēšanos. Šie apsvērumi, līdzīgi vairākiem citiem vērtējumam piedāvātajiem, nav specifiski tieši XX gs. pēdējiem 2 gadiem, un tāpat tie diez vai varēja izraisīt dzimstības pieaugumu. Drīzāk tie uzskatāmi par priekšnosacījumu dzimstībai vismaz pēdējos gados vērojamā minimālā līmenī.

Par gadsimta pēdējiem gadiem Latvijā raksturīgu var uzskatīt mātes piemērotākā vecuma drīzu beigšanos, jo 90. gadu nelabvēlīgo ekonomisko apstākļu dēļ liela iedzīvotāju daļa nebija atļāvusies īstenot vēlamo ģimenes lielumu mātes auglīgā vecuma agrīnākā posmā – parasti 20-24 gadu vecumā. Savukārt atlikt ģimenes papildināšanu uz 35-39 gadiem vai vēl vēlāku laiku, īpaši, ja tikusi atlikta pirmā bērna dzimšana, tiek uzskatīts par nevēlamu. Šo apsvērumu par ļoti būtisku vai būtisku apsvērumu atzinuši nedaudz vairāk nekā 1/5 aptaujāto, un tas izrādās trešais pēc nozīmības.

Savukārt kopš 1998. gada vasaras palielināto bērna kopšanas pabalstu un pēc 1999. gada 1. janvāra dzimušajiem paaugstināto ikmēneša ģimenes pabalstu, kas varēja ietekmēt dzimstību tieši gadsimta beigās, par ļoti būtiskiem vai būtiskiem atzinuši vēl mazāk aptaujāto – kopā 20,9%. No tā var secināt, ka minētajos gados notikušais dzimstības pieaugums tikai aptuveni par pusi izskaidrojams ar valsts atbalsta ģimenēm uzlabojumiem, bet otra puse drīzāk saistāma ar agrākos gados atlikto ģimenes papildinājumu.

Protams, atlikto plānu īstenošana tieši aplūkojamos gados arī daļēji varēja būt notikusi, pateicoties valsts ģimenes politikas aktivizēšanai. Taču gandrīz tik pat bieži aptaujātie par būtisku

apsvērumu atzinuši arī zināma turības līmeņa un citu mērķu sasniegšanu, kas arī varēja izraisīt atlikto ģimenes papildināšanu tieši pēdējos divos gados. Par to liecina iegūto atbilžu sīkāka analīze par to vai citu apsvērumu nozīmi bērna dzimšanas laika izvēlei dažādās aptaujāto grupās.

Raksturīgas ir bērna dzimšanas motīvu nozīmības atšķirības atkarībā no viņa kārtas skaitļa ģimenē. Tieksme veidot pilnvērtīgu ģimeni visbiežāk minēta, laižot pasaulē pirmo bērniņu: gandrīz ¾ gadījumu šis apsvēruma bijis būtisks vai ļoti būtisks, stipri pārsniedzot visu pārējo motīvu nozīmību, gaidot otru vai tālākas secības atvasi (7. tabula). Minētā apsvēruma pārsvars tieši ģimenes papildināšanas sākumposmā liecina par Latvijas sabiedrībā valdošo priekšstatu par pašu jēdzienu ģimene: to nevar visā pilnībā attiecināt uz pāri bez bērniem. Vismaz viens bērns šķiet vajadzīgs arī vecāku pašaplicinājumam, un vēl nepiedzīvotu jūtu izbaudīšanai. Turklāt pirmais bērns saprotama iemesla dēļ biežāk nekā nākamie dzimst jaunākiem vecākiem un prasa mazākus izdevumus nekā vairāku bērnu uzturēšana. Tādēļ arī daudzi citi no vērtējumam piedāvātajiem apsvērumiem ģimenēs ar pirmo bērnu vēl nav kļuvuši nozīmīgi.

6. tabula

Apsvērumi, kas ietekmējuši lēmumu par ģimenes papildinājumu 1999. vai 2000. gadā,
% no aptaujātiem

• **Importance of certain considerations in decision to have a child in 1999 and 2000, % of respondents**

Apsvērumi • Considerations	Ļoti būtiski • Very important	Būtiski • Im-portant	Zināma loma • Certain role	Bez nozīmes • No meaning	Grūti novērtēt • Hard to say	Nav atbildes • No answer
Vēlēšanās izveidot pilnvērtīgu ģimeni • To have a decent family	43,1	27,5	12,4	6,8	5,8	4,4
Dzīvesbiedra vēlēšanās • Desire of spouse	23,6	29,4	18,5	10,0	6,6	11,9
Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās • Ending of suitable age	8,3	14,1	16,1	41,6	6,6	13,4
Pietiekama turības līmeņa sasniegšana • Already reached level of welfare	5,4	15,3	20,0	32,6	12,4	14,4
Jau sasniegtais citu mērķu piepildījums • Other aims already reached	1,7	11,4	18,7	31,1	20,4	16,5
Vecvecāku gatavība pieņemt bērnu • Readiness of grandparents to take care	3,2	8,5	16,8	49,4	8,0	14,1
Bērna kopšanas pabalsta palielinājums • Child-care allowance raised in 1998	3,4	8,0	12,9	54,3	6,8	14,6
Bērna piedzimšanas pabalsts • Birth grant	4,1	6,1	15,1	53,3	6,6	14,8
Ģimenes pabalsta palielinājums • Monthly family allowance raised since 1999	3,2	6,3	11,9	51,8	10,2	16,5
Tiesības uz maternitātes pabalstu • Maternity benefit	1,9	7,8	14,4	47,4	10,5	18,0
Citi apsvērumi • Other	4,6	1,7	0,2	8,5	7,1	77,9

Tomēr dažādu apsvērumu nozīmības vērtējums ģimenēs ar pirmo bērnu liecina, ka arī pirmie tiek laisti pasaulē ne bez apdoma. Līdztekus tieksmei veidot pilnvērtīgu ģimeni, ģimenes ar pirmo bērnu biežāk par citām kā būtiskus vērtējušas līdz tam sasniegto turību vai citus mērķus, kā arī iespēju atstāt mazuli vecvecākiem piekūšanā. Tas ļauj mātei nepārtraukt profesionālo darbu un tāpat arī saglabāt iespēju papildināt ģimenes budžetu, kas nepieciešams bērna daudzējādo vajadzību apmierināšanai un pilnvērtīgai attīstībai. Salīdzinoši retāk par būtiskām minētās minēti valsts atbalsta veidi ģimenēm: ar 1998. gada vidu palielinātais bērnu kopšanas pabalsts, pusotru gadu mātei pieskatot pirmo mazuli, arī kopš 1999. gada palielinātais ikmēneša ģimenes pabalsts samērā retāk – pēdējos gados nemainīgais bērna piedzimšanas pabalsts. Jāsecina, ka topošās vēl samērā jauno

cilvēku ģimenes vairāk aptver un izmanto savas iespējas, nekā paļaujas uz sabiedrības palīdzību tās jaunās maiņas radīšanā.

Gaidot otro bērnu, pilnvērtīgas ģimenes izveides apsvērumu nozīmība nedaudz mazinās, tomēr vēl saglabā savu vadošo lomu. Tas pilnībā atbilst Latvijas iedzīvotāju par vēlamu atzītajam bērnu skaitam savās ģimenēs – visbiežāk divi vai nedaudz retāk – trīs, pie kā nevar tikt bez otrā. Vienlaikus ar dominējošo motīva nozīmības relatīvo mazināšanos, pieaug dzīvesbiedra vēlēšanās kā būtiskas vērtējums. Tā kā atbildētājas aptaujā bija galvenokārt sievietes, jāsecina, ka pēc pirmā bērna aprūpes pieredzes viņu vēlēšanās no jauna uzņemties šīs rūpes ir nedaudz saplākusi, ko nevar teikt par attiecību uzturēšanu ar dzīvesbiedru. Kā zināms no citām aptaujām [sk. šī izdevuma sadaļā analizētās par Latvijas sieviešu ģimenes dzīves pieredzi], otrs bērns mātei bieži parādās otrā laulībā vai kopdzīvē, tātad attiecībās ar jaunu partneri, kam varbūt līdz tam bērnu nav bijis.

7. tabula

**Ģimenes papildināšanu varbūtēji ietekmējošo apsvērumu nozīmība
atkarībā no bērnu skaita, % no aptaujātiem grupā**
**• Importance of certain considerations in decision to have a child
by number of children in the family, % of the group**

Apsvērumi • Considerations	1 (N=225) • 1st (N=225)			2 (N=137) • 2rd (N=137)			3+ (N=49) • 3rd (N=49)		
	būtiski • im-portant	zināma loma • certain role	bez nozīmes • no meaning	būtiski • im-portant	zināma loma • certain role	bez nozīmes • no meaning	būtiski • im-portant	zināma loma • certain role	bez nozīmes • no meaning
Vēlēšanās izveidot pilnvērtīgu ģimeni • To have a decent family	74,3	9,8	6,7*	69,3	16,8	6,6	57,1	12,3	8,2
Dzīvesbiedra vēlēšanās • Desire of spouse	51,1	18,2	10,7	53,3	19,0	10,9	61,2	18,4	4,1
Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās • Ending of suitable age	15,3	12,9	44,4	16,7	19,7	39,4	24,5	20,4	34,7
Pietiekama turības līmeņa sasniegšana • Already reached level of welfare	24,0	20,9	32,0	19,0	21,2	28,5	10,2	12,2	46,9
Jau sasniegtas citu mērķu piepildījums • Other aims already reached	16,0	18,7	28,4	10,3	18,2	35,8	8,2	20,4	30,6
Vecvecāku gatavība pieņemt bērnu • Readiness of grandparents to take care	15,6	16,9	46,2	8,8	17,5	51,8	2,0	14,3	57,1
Bērna kopšanas pabalsta palielinājums • Child-care allowance raised in 1998	12,0	12,4	56,9	9,4	10,9	54,7	14,2	20,4	40,8
Bērna piedzimšanas pabalsts • Birth grant	9,3	16,4	53,8	9,5	9,5	59,9	16,3	24,5	32,7
Ģimenes pabalsta palielinājums • Monthly family allowance raised since 1999	10,3	11,1	53,3	5,8	12,4	54,0	16,3	14,3	38,8
Tiesības uz maternitātes pabalstu • Maternity benefit	11,1	14,2	48,0	8,8	13,1	48,2	6,1	18,4	42,9
Citi apsvērumi • Other	7,1	0,4	8,0	5,1	-	8,8	6,1	-	10,2

* starpība līdz 100% – grūti teikt • up to 100% – hard to say

Izšķiroties par otrā bērna dzimšanu, biežāk nekā pirmā bērna mātēm par būtisku tiek minēta arī piemērotākā vecuma gaidāmā izbeigšanās, jo otrā bērna mātes, dabiski, ir vecākas par pirmo: vidēji par 4 gadiem [Latvijas demogrāfijas ... 2001: 81]. Savukārt tā vai cita valsts atbalsta veida nozīmība nepieaug. Zināmā mērā tas izskaidrojams ar otrā bērna parādīšanās mazāku ietekmi uz vecāku dzīvesveida maiņu, nekā parādoties pirmajam. Otrs izskaidrojums ir sava veida ģimeņu atlase: otrie bērni parādās galvenokārt ģimenēs, kam pirmā audzināšana nav bijusi pārāk apgrūtināta, un turības līmenis atļauj ģimeni vēl paplašināt. Varbūt tāpēc 1998. un 1999. gadā palielinātie pabalsti šīm ģimenēm šķituši mazāk nozīmīgi nekā tām, kas laidošas pasaulē pirmo mazuli. Trešajam vai tālākas secības bērnam dzimstot, dažādu apsvērumu nozīmības samēram raksturīgas atkal citas iezīmes. Atšķirībā no ģimenēm ar pirmo un otro bērnu, lēmumā par trešo vai tālākajiem bērniem dzīvesbiedra vēlēšanās izrādījās būtiskāka par vēlēšanos veidot pilnvērtīgu

ģimeni, atzīstot šo vēlmi par otru nozīmīgāko. Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās, protams, tiek uzskatīta par būtisku daudz biežāk, nekā pirmo un arī otro bērnu gadījumā. Savukārt iespēja atstāt bērnus vecvecāku uzraudzībā šķitusi pavisam maznozīmīga: laikam jau lielākās ģimenēs daudzas mātes pašas pilnībā nododas bērnu aprūpei un vajadzība pēc palīgiem sarūk. Domājams tāpēc šīm ģimenēm iespēja saņemt nestrādājošām mātēm nepienākošas maternitātes pabalstu šķitusi mazāk būtiska kā pirmajam un otrajam bērnam nākot pasaulē. Kuplākajām ģimenēm tā izrādījusies būtiska par 1,5-2 reizes biežāk nekā ģimenēm ar otro bērnu. Domājams, jo īpaši tāpēc, ka ikmēneša ģimenes pabalsts trešajam un tālākajiem bērniem ir 1,6-1,8 reizes lielāki nekā pirmajam. Tātad pēc 1999. gada 1. janvāra dzimušajiem tie sasniedz 10,8 Ls šiem tālākas secības bērniem.

No veiktā salīdzinājuma par dažādu apsvērumu nozīmību, izšķiroties par pirmo vai nākamo bērnu dzimšanu, var secināt, ka valsts materiālais atbalsts ģimenēm nav un nevar būt par ierosu ģimenes paplašināšanai. Toties tas var un ir sekmējis vecāku emocionālo vēlmju īstenošanu audzināt vairākus bērnus. Līdz ar to šis atbalsts reāli kalpo savam galvenajam mērķim – palielināt vidējo bērnu skaitu ģimenēs un dzimstību valstī.

8. tabula

Ģimenes papildināšanu ietekmējušos apsvērumus par būtiskiem atzinušo īpatsvars atkarībā no mātes izglītības līmeņa, % no aptaujātiem grupā

• Proportion of families, recognized certain considerations to have a child as important, by educational level of the mother, % in a group

Apsvērumi • Considerations	Pamata • Basic	Vispārējā vidējā • Secondary	Vidējā speciālā • Secondary specialized	Nepabeigta augstākā • Under- graduate	Augstākā • Higher
Vēlēšanās izveidot pilnvērtīgu ģimeni • To have a decent family	71,4	69,1	68,0	63,6	76,1
Dzīvesbiedra vēlēšanās • Desire of spouse	21,4	47,1	58,2	54,6	58,7
Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās • Ending of suitable age	25,0	18,2	20,5	18,2	29,4
Pietiekama turības līmeņa sasniegšana • Already reached level of welfare	21,5	16,2	24,6	18,2	22,2
Jau sasniegtais citu mērķu piepildījums • Other aims already reached	7,1	8,9	13,1	10,9	17,5
Vecvecāku gatavība pieņemt bērnu • Readiness of grandparents to take care	21,4	17,6	11,5	5,5	8,7
Bērna kopšanas pabalsta palielinājums • Child-care allowance raised in 1998	17,9	16,1	12,3	10,9	5,6
Bērna piedzimšanas pabalsts • Birth grant	21,4	20,6	13,1	7,3	3,2
Ģimenes pabalsta palielinājums • Monthly family allowance raised since 1999	21,4	13,2	11,5	5,4	4,0
Tiesības uz maternitātes pabalstu • Maternity benefit	21,4	10,3	11,4	9,1	5,6
Sadalījums %* • Distribution	6,8	16,5	29,7	13,4	30,7

* starpība līdz 100% – ar arodizglītību • up to 100% – vocational

Kā zināms, salīdzinoši augstāks izglītības līmenis, īpaši sievietēm nodrošina ievērojami labākas nodarbinātības iespējas un līdz ar to arī augstāku ģimenes materiālās labklājības līmeni [Eglīte ... 1998: 5-12; Mājsaimniecības ... 2001: 38; Dzīves apstākļu ... 2001: 74-77]. Tas ir viens no cēloņiem sievietes vēlmei izglītoties un atlikt ģimenes papildināšanu līdz iecerētā izglītības līmeņa iegūšanai. Bērna dzimšanas dažādo apsvērumu nozīmības vērtējumā tas izpaužas kā citu mērķu un zināma turības līmeņa sasniegšanas, kā arī piemērotākā vecuma drīza beigšanās samērā augstāks vērtējums ģimenēs, kur mātei ir augstākā izglītība (8. tab.). Savukārt grupās ar samērā zemāku mātes izglītību un attiecīgi apgrūtinātām droša vai labi atalgota darba iespējām biežāk par būtiskām bērna dzimšanai atzītas dažādu valsts pabalstu, īpaši samērā lielā piedzimšanas un ar 1999. gadu

palielinātā ikmēneša, saņemšanas iespējas. Augstu vērtēta arī vecvecāku gatavība (bez maksas!) pieskatīt mazbērnus, kamēr izglītotākās un tātad vairumā gadījumu turīgākās ģimenes, domājams, var atļauties aukles pakalpojumus vai arī uz laiku pārtraukt darbu jaundzimušā aprūpei, neraizējoties par iespēju no jauna stāties darbā pēc tam.

Bērnu uzturēšanai nepieciešamo līdzekļu pieejamības ietekme uz lēmumu paplašināt ģimeni izpaužas arī dažādu šo lēmumu ietekmējošo apsvērumu nozīmības vērtējumā iedzīvotāju grupās ar atšķirīgu turības līmeni. Jo tas pašu aptaujāto vērtējumā bijis augstāks, jo vairāk izšķiršanos par bērna dzimšanu ietekmējuši morālie – pilnvērtīgas ģimenes izveides apsvērumi un dzīvesbiedra vēlēšanās, kā arī citi sasniegtie mērķi, ieskaitot zināmu turības līmeni (9. tab.).

Turpretī ģimenēs, kas bieži piedzīvo naudas grūtības un pat nonākušas pārādos, visu valsts pabalstu saņemšanas iespējas pat vairākkārt biežāk vērtētas par būtiskām, nekā turīgākajās grupās. Īpaši augstu vērtēti lielākie – piedzimšanas, maternitātes un bērnu kopšanas pabalsti. Atbilstoši iedzīvotāju sastāva īpatnībām un nodarbinātības, kā arī vidējā bērnu skaita ģimenēs, atšķirībām dažādās apdzīvojuma vidēs, morālie apsvērumi un līdz šim sasniegtie mērķi samērā nozīmīgāki bijuši pilsētās un it īpaši Rīgā, bet valsts atbalsta saņemšanas iespējas – laukos (sk. 9. tab.).

9. tabula

Ģimenes papildināšanu ietekmējošos apsvērumus par būtiskiem atzinušo īpatsvars ar atšķirīgu ģimenes labklājības vērtējumu, % no aptaujātiem grupā
• Proportion of families, recognized certain considerations to have a child as important, by welfare and place of residence, % of the group

Apsvērumi • Considerations	Labklājības vērtējums • Welfare					Dzīvesvieta • Place of residence		
	visa diezgan • very good	bez problēmām • no problems	dzīvot var • average	naudas grūtības • bad	pārādos • in debts	Rīga • capital Riga	cita pilsēta • other urban	lauki • rural
Vēlēšanās izveidot pilnvērtīgu ģimeni • To have a decent family	88,9	76,5	70,2	59,5	68,8	73,4	71,5	62,1
Dzīvesbiedra vēlēšanās • Desire of spouse	55,5	53,0	56,9	47,6	37,6	52,3	54,3	53,6
Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās • Ending of suitable age	16,7	20,1	25,3	21,4	18,8	25,2	21,9	15,4
Pietiekama turības līmeņa sasniegšana • Already reached level of welfare	44,4	31,1	16,7	12,0	6,3	23,5	22,9	10,7
Jau sasniegtais citu mērķu piepildījums • Other aims already reached	33,3	19,3	11,4	6,0	-	14,0	15,3	8,3
Vecvecāku gatavība pieskatīt bērnu • Readiness of grandparents to take care	-	11,8	12,0	10,7	25,1	11,3	9,5	15,5
Bērna kopšanas pabalsta palielinājums • Child-care allowance raised in 1998	5,6	6,7	12,6	14,0	25,1	10,4	11,4	14,3
Bērna piedzimšanas pabalsts • Birth grant	-	5,9	8,6	19,0	25,0	9,9	10,5	10,7
Ģimenes pabalsta palielinājums • Monthly family allowance raised since 1999	-	3,4	10,9	15,5	18,8	8,1	9,6	13,2
Tiesības uz maternitātes pabalstu • Maternity benefit	-	7,6	10,9	9,5	25,0	11,3	6,7	9,5
Aptaujāto skaits • N	18	119	174	84	16	222	105	84
Sadalījums % • Distribution by welfare	4,4	29,0	42,3	20,4	3,9	-	-	-

No ģimenes papildināšanas lēmumu ietekmējošo apsvērumu nozīmības salīdzinājuma pa iedzīvotāju grupām nākas secināt, kas visās tajās vismaz daļai ģimeņu ļoti būtisks vai būtisks ir valsts materiālais atbalsts viena vai otra pabalsta veidā. Raksturīgi, ka biežāk par būtisku šis pabalsts atzīts ģimenēs ar lielāku bērnu skaitu un zināmu labklājības līmeni. Valsts izmaksājamo pabalstu nelielo ietekmi uz samērā turīgāku ģimeņu izšķiršanos par bērna dzimšanu, domājams, noteic šo pabalstu pieticīgais apjoms salīdzinājumā ar šīm ģimenēm pieejamiem ienākumiem no citiem avotiem. Ar šo pabalstuniecīgo īpatsvaru kopējos bērnu uzturēšanas izdevumos acīmredzot izskaidrojams arī pētījumos konstatētais fakts, ka lēmuma pieņemšanā par bērna dzimšanu pabalstu saņemšanas iespējai un to palielinājumam 90.-to gadu beigās bijusi mazāka loma (aprakstāmajā aptaujā būtiska ietekme vidēji 12,6% jaundzimušo vecākiem) nekā neapmierinošā materiālā stāvokļa ietekme uz atteikšanos papildināt ģimeni – aptaujā par iedzīvotāju reproduktīvo uzvedību 35,9% aktīvā vecuma vīriešu un 29,7% sieviešu [Iedzīvotāju ... 1998: 30]. Tātad valsts pabalstu palielinājums ģimenēm vismaz proporcionāli vidējās algas vai valsts iekšzemes kopprodukta pieaugumam varētu būtiski mainīt to lomu bērnu skaita ierobežošanā vai palielināšanā ģimenēs un labvēlīgi ietekmēt dzimstību Latvijā.

Avoti:

Dzīves apstākļi Latvijā 1999. g. Rīga: CSP, 2001

Eglīte P. Sieviešu darba potenciāls un nodarbinātība Latvijā XX gs. izskaņā. LZA Ekonomikas institūta gadagrāmata '97/98. Rīga, 1998, 5.-12/ lpp.

Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Vērtējums un ieteikumi. Rīga, 1998, 86 lpp.

Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2001. Rīga: CSP, 2002

Mājsaimniecību budžets 1999. Rīga: CSP, 2000

Pārsla Eglīte

Izglītības līmeņa ietekme uz tēva lomas izpildi

Vīrieši Latvijā grib bērnus. Kā apliecinājumu savai vīrietībai, kā savas dzīves turpinājumu, kā iespēju izbaudīt tēva priekus, vērojot bērnu svaigo pasaules uztveri un veidojot jauno personību – kas nu katram galvenais vai arī viss kopā. Tā vai citādi, vairākās dažādu pētniecisko kopu 90.tajos gados veiktajās aptaujās izrādījās, ka vairums vīriešu savā ģimenē vēlētos vairākus bērnus: gandrīz puse – divus, nepilna trešā daļa – trīs, viena desmitā – vienu un tikai nepilna desmitā daļa – vispār negrib bērnus vai nav par to domājuši [Baltijas ... 1997, Zariņa ... 1994, Zvidriņš ... 1996].

Raksturīgi, ka vidējais savā ģimenē vēlamais bērnu skaits nedaudz augstāks ir precētajiem, vairumam no kuriem jau ir savi pēcnācēji, nekā neprecētajiem, kam šādas pieredzes vēl nav [Zariņa ... 1994: 2]. Arī vīrieši ar samērā augstāku izglītības līmeni caurmērā vēlas vairāk bērnu: ar pamata izglītību vidēji divus, ar vidējo 2,12 un ar augstāko – 2,25 [Zvidriņš ... 1996: 95].

Ģimenes pieauguma ieceru īstenošanās savukārt iespējama tikai kopīgi ar pretējā dzimuma pārstāvi. Tāpēc faktiskais bērnu skaits dažāda vecuma un izglītības līmeņa vīriešiem ir atkarīgs gan no paša aktivitātes partneres meklējumos un ģimenes veidošanā, gan izredzētās vēlamajam bērnu skaitam un to audzināšanas veidam.

Kā zināms, lielākā daļa cilvēku atrod savu otro pusīti tās pašas sociālās grupas pārstāvju vidū – starp skolas, studiju vai darba biedriem, kopējā draugu lokā. Tāpēc arī aptuveni 2/3 pāru ir viendabīgi pēc izglītības, nodarbošanās veida vai tautības, kā arī vecuma: stājoties laulībā, vidējā dzīvesbiedru vecuma starpība ir tikai 2 gadi. Atbilstoši tam priekšstatu atbilstība par vēlamu ģimenes modeli īpaši būtiska ir atsevišķām paaudzēm un izglītības grupām piederīgo vīriešu un sieviešu starpā.

Kopumā abu dzimumu pārstāvju savā ģimenē vēlamais, kā arī šo cilvēku Latvijā par labāko uzskatītais bērnu skaits gandrīz neatšķiras: vidējais atsevišķās paaudzēs svārstās no 2,1 līdz 2,3 [Zvidriņš ... 1996: 95] un no 2,2 līdz 2,4 [Baltijas ... 1997]. Un visās vīriešu izvēlētais bērnu skaits ir pavisam nedaudz, bet lielāks. Kaut cik jūtamas atšķirības abu dzimumu iecerēs vērojamas vienīgi cilvēkiem ar augstāko izglītību. Šīs grupas sievietes mūsdienās dod priekšroku nedaudz mazākam bērnu skaitam nekā mazāk izglītotās, bet vīriešiem vēlamais bērnu skaits, kā jau minēts, palielinājās ar katru nākamo izglītības līmeni (1. tab.).

1. tabula

Auglīgā vecuma Latvijas iedzīvotāju iecerētais bērnu skaits, vidēji grupās pēc izglītības
• Average number of children ultimately expected by Latvian population
15-49 years of age

Izglītība • Education	1995 ¹⁾		1997 ²⁾	
	vīrieši • men	sievietes • women	vīrieši • men	sievietes • women
Pamata • Basic	2,00	2,10	2,16	2,16
Vidējā • Secondary	2,12	2,16	2,13	2,15
Augstākā • Higher	2,25	1,99	2,22	2,06

¹⁾ Zvidriņš P., (red.) Ģimene un dzimstība Latvijā. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 1996: 95

²⁾ AN Attīstības programmas finansētā pētījuma par Latvijas iedzīvotāju reproduktīvo uzvedību nepublicētie dati. 1997

• unpublished data of project, financed by UNFPA on Reproductive Health Strategy in Latvia, 1997

Sieviešu lielāka atturība ģimenes paplašināšanā viegli izskaidrojama. Tieši viņām nākas ziedot visvairāk pūļu un laika bērna aprūpei. Turklāt izglītotākajām viņu kvalifikācija dod labākas nodarbinātības iespējas ar atbilstošu pienesumu ģimenes ienākumos [Eglīte ... 2000: 69]. Darba pārtraukumi vairāku bērnu dzimšanas dēļ šo pienesumu var laupīt un līdz ar to ierobežot bērnu izglītības un attīstības iespējas. No šīs XX gadsimta sieviešu lielākās daļas grūtās izvēles: darbs vai bērni, lielāka ģimene vai augstāka dzīves kvalitāte, – var sekmīgi izvairīties, ja tēvu reālā dalība kopējās rūpēs atbilst viņu vēlmēm pēc bērniem.

Dažādu pētījumu rezultāti liecina, ka izpratne par tēvu pilnvērtīgas līdzdalības nepieciešamību bērnu aprūpē un audzināšanā ir stipri vien atkarīga no vīriešu izglītības līmeņa.

1992. gadā LZA Ekonomikas institūta pētnieku kopa veica rīdzinieku aptauju "Ģimene, veselība, izglītība, darbs – Jūsu viedoklis". Atbildes tajā sniedza 824 darbaspējas vecuma vīrieši un 985 sievietes. Aptaujas lapā citu starpā bija iekļauts arī jautājums, uz kuru sniegtās atbildes raksturo, kāda pienākumu sadale dzīvesbiedru starpā tiek uzskatīta par pareizāko: "Ko jūsuprāt labā ģimenē parasti dara vīrs, sieva vai abi vienlīdz?" Salīdzinot atbilžu biežumus dažādās iedzīvotāju grupās, izrādījās, ka abu dzimumu pārstāvji ar samērā augstāku izglītības līmeni biežāk atzīst par pareizāko vienlīdz lielu abu dzīvesbiedru dalību kā saimnieciskās rūpēs, tā savstarpējās attiecībās, bet jo īpaši – bērnu aprūpē (2. tab.).

2. tabula

Vīriešu uzskati par to, ko viņuprāt labā ģimenē parasti dara abi dzīvesbiedri vienlīdz,

1992. g., atbilstošo uzskatu paudušo īpatsvars iedzīvotāju grupā, %*

**• Views of men about activities which used to be done equally by both spouses, 1992,
% of respondents in the group**

Rīcība • Activities	Latvieši ar izglītību • Latvians by education			Cittautieši ar izglītību • Other by education		
	nepilnu vidējo • basic	vidējo • second- dary	augstāko • higher	nepilnu vidējo • basic	vidējo • second- dary	augstāko • higher
Saimniecībā • For household						
pērk pārtiku • buys food	61	62	70	62	53	64
glabā kopējo naudu • keeps money	46	43	60	38	45	49
Savstarpējās attiecībās • Mutual relations						
patur galavārdu, izšķiroties par lielākiem izdevumiem • decision about expenditures	43	48	55	51	61	68
pienes otram svētdienas rītos kafiju • brings coffee to the spouse on sunday mornings	44	47	57	24	28	33
pirmais izbeidz ķildu • gives – up at disputes	43	40	48	21	24	34
regulē grūtniecību • takes care about contraception	46	45	60	33	45	48
Rūpēs par bērniem • Child care						
pastaigājas ar bērniem • walks with children	76	72	82	51	69	81
apmeklē vecāku sapulces • attends meetings at school	36	38	60	32	35	51
rūpējas par bērnu papildus izglītību • takes care about additional education	67	69	73	46	64	67
rūpējas par bērnu veselību un piesaistīšanu sportam • takes care about children's health and sporting	64	66	71	43	61	66

* Zariņa I. Vēlamais ģimenes modelis Latvijas iedzīvotāju skatījumā. LZA Vēstis. A. – 1994, Nr. 5/6 (562/563), 59.-62. lpp.

Citā aptaujā – par iedzīvotāju laika izlietojumu – radās iespēja pārliecināties, kā izglītotāko vīru uzskati par puslīdz vienlīdzīgas pienākumu sadales nepieciešamību ģimenē īstenojas dzīvē. Pētījumu 1996. gadā veica LZA Ekonomikas institūts sadarbībā ar Centrālo Statistikas pārvaldi, izmantojot EUROSTAT metodiku. Pavisam 2131 Latvijas iedzīvotāji vecumā virs 11 gadiem pierakstīja visas savas nodarbības vienā darbadienā, sestdienā un svētdienā [Eglīte ... 1999].

Nodarbību biežuma un ilguma salīdzinājumam atkarībā no izglītības līmeņa izvēlēta iespējami viendabīga grupa – apmaksātā darbā nodarbinātie vīrieši un sievietes. Kā viena tā otra dzimuma pārstāvju vidējais vecums grupās ar pamata un augstāko izglītību izrādījās praktiski vienāds, bet ar vidējo izglītību – par dažiem gadiem jaunāki. Tātad viņu bērni caurmērā ir jaunāki, kas, kā zināms, prasa vairāk rūpju. Tas uzskatāmi atspoguļojās sieviešu laika izlietojumā.

Grupā ar vidējo izglītību viņas biežāk minējušas bērnu fiziskās aprūpes darbības, un katra veicēja tam ziedojusi arī vairāk laika (3. un 4. tab.). Savukārt sievietes ar augstāko izglītību biežāk pavadījušas jau paaugušos bērnus uz pirmsskolas, mācību vai interešu izglītības iestādēm, kas arī noteicis kopumā nedaudz lielāku laika patēriņu darbībām ar bērniem. Tomēr kopējais laika patēriņš darbībām ar bērniem to veicējām ar dažādu izglītības līmeni atšķiras nedaudz – par 1/3 – 1/4 daļu.

3. tabula

Darbībām ar bērniem laiku veltījušo nodarbināto Latvijas sieviešu un vīriešu īpatsvars 1996.,
% no cilvēku skaita grupā

• Share of employed women and men, who had devoted time to child care during a week, Latvia, 1996, %

Nodarbības un to grupas • Activities	Sievietes ar izglītību • Women with education			Vīrieši ar izglītību • Men with education		
	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher
Darbības ar bērniem, kopā • Child care	33,3	49,9	43,6	20,9	29,4	40,0
tai skaitā: • of this:						
Bērnu aprūpe • Physical care and supervision	21,2	39,4	32,5	9,0	12,9	17,6
no tās: • including:						
fiziskā aprūpe • physical care	21,2	36,9	32,5	9,0	10,7	15,3
uzraudzība • supervision	3,0	4,5	0,9	-	3,9	2,4
sīkāk nesadalīti • unspecified	-	2,1	0,9	1,5	1,6	1,2
Darbības garīgai attīstībai • Activities with children	21,2	35,7	31,6	13,4	20,7	35,3
no tām: • including:						
lasīšana, rotaļas • reading or playing	12,1	12,6	11,1	10,4	12,0	15,3
runāšanās • talking	6,1	15,0	12,8	3,0	6,2	14,1
mācīšana • teaching	6,1	21,0	16,2	-	7,8	17,6
Iestāžu apmeklējumi • Attendance of children institutions	3,0	4,8	8,6	-	1,6	2,4
no tiem: • including:						
bērnu pavadīšana • accompanying child	3,0	3,0	5,1	-	1,0	1,2
pārrunas skolā, bērnu dārzā • visits to school/nursery	-	1,8	3,4	-	0,6	1,2
ceļā • travel	9,1	8,4	16,2	-	6,8	7,1
Atbildējušo skaits • N	33	333	117	67	309	85
Vidējais vecums, gadi • Average age, years	43,0	38,9	42,6	42,5	37,9	43,1

According to Survey data: Time Use in Latvia, 1996

Vīrieši visumā retāk nekā sievietes darbojušies ar bērniem un arī patērējuši tam mazāk laika. Taču viņiem atšķirībā no sievietēm gan darbību daudzums gan to vidējais ilgums katram veicējam pieaug ar katru izglītības pakāpi. Tādējādi līdz ar izglītību mazinās atšķirības tēva un mātes rūpēs

par bērniem. Ja tēvi ar pamatzglītību atvēl darbībām ar bērniem 2,1 reizes mazāk laika nekā mātes, tad tēvi ar vidējo izglītību – 1,5 reizes mazāk un ar augstāko izglītību – tikai 1,2 reizes mazāk. Darbības bērnu garīgai attīstībai izglītotākie tēvi veic pat biežāk nekā mātes, un vidēji katrs veicēs tām atvēl arī vairāk laika. Un tieši šai nodarbību grupā ir vislielākās tēvu aktivitātes atšķirības atkarībā no izglītības līmeņa. Jāsecina, ka izglītotākie vīrieši ne tikai pieliek visvairāk pūļu, lai viņu sievas būtu gatavas tiem dāvēt iecerētos divus vai vairāk bērnus. Viņi arī pilnīgāk izbauda tēva priekus un īsteno iespēju ietekmēt pēcnācēju personības veidošanos.

4. tabula

Laika izlietojums nodarbībām ar bērniem vidēji vienam to veicējam nodarbināto Latvijas sievietēm un vīriešiem vidū 1996., minūtes nedēļā

• Time devoted to child care by employed women and men, minutes a week per participant, Latvia, 1996

Nodarbības un to grupas • Activities	Sievietes ar izglītību • Women with education			Vīrieši ar izglītību • Men with education		
	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher
Darbības ar bērniem, kopā • Child care	316	386	405	148	259	333
tai skaitā: • of this:						
Bērnu aprūpe • Physical care and supervision	186	229	188	185	154	146
no tās: • including:						
fiziskā aprūpe • physical care	164	223	179	168	111	125
uzraudzība • supervision	150	138	150	-	148	245
sīkāk nesadalīti • unspecified	-	73	200	100	144	70
Darbības garīgai attīstībai • Activities with children	181	216	215	73	182	267
no tās: • including:						
lasīšana, rotaļas • reading or playing	185	148	175	69	150	235
runāšanās • talking	140	102	103	90	77	112
mācīšana • teaching	125	206	219	-	192	241
Iestāžu apmeklējumi • Attendance of children institutions	60	157	177	-	328	65
no tās: • including:						
bērnu pavadīšana • accompanying child	60	136	228	-	263	50
pārrunas skolā, bērnu dārzā • visits to school/nursery	-	192	100	-	425	80
ceļā • travel	283	206	198	-	198	165

According to Survey data: Time Use in Latvia, 1996

Izglītības labvēlīgo ietekmi uz tēvu aktivitāti bērnu audzināšanā apliecina arī LZA Ekonomikas institūta 1998. gadā veiktā pirmklasnieku vecāku aptauja [Eglīte ... 1999]. Šai aptaujā iegūtās atbildes gan salīdzinātas grupās atkarībā no mātes izglītības, jo 16% ģimeņu tēvu nebija. Taču, kā jau minēts, ne mazāk par 60% pāru izglītības līmenis ir vienāds. Otra šo atbilžu īpatnība, ka tās sniedza galvenokārt sievietes. Līdz ar to ir izslēgta iespējamība, ka tēvi pārspīlētu savu dalību.

Iegūto atbilžu salīdzinājums liecina, ka maz ir tādu ģimeņu, kurās kādas darbības ar bērniem veiktu galvenokārt tēvi vieni paši. Tomēr līdz ar izglītību būtiski pieaug tādu ģimeņu īpatsvars, kur tēvi nodarbojas ar bērniem vismaz vienlīdz bieži ar mātēm (5. tab.). Atbilstoši mazinās varbūtība, ka bērniem trūktu vecāku uzmanības ar visām no tā izrietošām sekām. Vislabprātāk tēvi piedalās dažādās spēlēs ar bērniem, māca tiem darba iemaņas, uzklausa un atbild uz jautājumiem, apmeklē izklaides pasākumus, veic galvenokārt aktīvas, attīstošas darbības. Vienīgā no vērtējumam

piedāvātajām darbībām, kur tēvu dalība līdz ar izglītību mazinās, ir skolas uzdevumu izpildes pārbaude. Domājams, ka tādējādi izpaužas izglītotāko tēvu centieni laikus veidot bērnu atbildības sajūtu un patstāvību. Savukārt samērā izglītotākās mātes biežāk par citām seko bērnu skolas uzdevumu izpildei, kas gan var notikt ļoti dažādos veidos un pakāpēs, un pirmklasniekiem var izrādīties lietderīga.

5. tabula

Pirmklasnieku vecāku dalība nodarbībās ar bērniem, 1998, Latvijā, %, atkarībā no mātes izglītības

• Participation of fathers in activities with children according to mothers' education, Latvia, 1998, % in the group

Darbības • Activities	Galvenokārt tēvs • Mainly father			Abi vienlīdz • Both equally		
	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher
Radīna pie tīrības un kārtības • Guiding in washing, cleaning	6,8	2,9	3,8	45,5	42,6	47,7
Māca darba iemaņas • Instructing in work	13,6	11,8	12,1	36,4	40,1	53,1
Pavada uz skolu • Accompanying to school or nursery	9,1	8,6	12,1	11,4	22,0	26,8
Seko skolas uzdevumu izpildei • Assistance in school tasks	6,8	2,9	2,5	22,7	24,2	23,0
Stāsta/lasa vakara pasaciņu • Tales or reading before sleep	6,8	5,4	4,2	6,8	15,2	21,8
Uzklausa, atbild uz jautājumiem • Answer on questions	9,1	3,0	2,5	40,9	58,7	62,3
Kopīgi dzied vai muzicē • Mutual singing, music	2,3	4,5	6,3	4,5	9,3	12,6
Kopīgi apmeklē izklaides pasākumus • Mutual culture and entertainment	2,3	1,8	2,5	34,1	50,4	56,9
Spēlē bumbu, galda spēles • Ball games, gambling	20,5	23,4	31,4	22,7	34,2	36,4
Gādā līdzekļus iztikai • Earns living	22,7	33,8	31,0	31,8	39,4	48,1
Atbildējušo skaits • N	44	559	239			
Ģimeņu % ar abiem vecākiem • Share of two parent's families, %	-	-	-	68,2	84,0	86,2

Eglīte P. (red.) Ģimenes situācija Latvijā. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999, 82. lpp.

• Eglite P. (ed) 1998. Situation of Family in Latvia. Riga: Institute of Economics, 1999, p.82

Vecāku ietekme uz bērniem, protams, neizpaužas tikai kopīgās nodarbībās, bet arī pašu uzvedības piemēru. Nerunājot par vecāku izglītības iespējamo labvēlīgo ietekmi uz bērnu gatavību mācīties, samērā izglītotāki vecāki biežāk rāda labu priekšzīmi arī veselības uzturēšanā. To apliecina Vides veselības centra 1998. gada aptaujas dati par darbaspējas vecuma Latvijas iedzīvotāju veselības ieradumiem [Pudule ... 2000]. Tā, starp vīriešiem ar pamatizglītību tikai 13% nekad nav smēķējuši, ar vidējo izglītību tādu ir 17%, bet ar augstāko – 28% (starp sievietēm attiecīgi 30, 37 un 45%). Biežāk par reizi dienā zobus tīra 19% vīru ar pamata izglītību, 24% ar vidējo un 46% ar augstāko (sievietēm 24, 36 un 53%). Ne velti arī savu veselības stāvokli samērā izglītotākie biežāk vērtējuši par labu vai ļoti labu: ar pamata izglītību to varējuši 41% vīriešu, ar vidējo – 45%, ar augstāko – 54%. Sievietēm līdzīgi citu aptauju rezultātiem savas veselības vērtējums tais pašās vecumgrupās ir zemāks nekā vīriešiem: vidēji pa izglītības līmeņiem – laba un ļoti laba – 29, 35 un 50%.

Atšķirības dažādu iedzīvotāju grupu veselības pašvērtējumā neizbēgami ietekmē arī viņu prasme pareizi atpūsties. Jau minētajā pētījumā par iedzīvotāju laika izlietojumu izrādījās, ka izglītotākiem cilvēkiem, neraugoties uz mazāku brīvā laika apjomu, tajā ir lielāka nodarbību dažādība un arī lielāks aktīvās atpūtas īpatsvars (6. tab.).

Biežāk un vairāk viņi atvēl laiku papildmācībām, sabiedriskai darbībai, sporta nodarbībām, lasīšanai, bet mazāk televīzijas pārraidēm, mūzikas ierakstiem un pasīvai atpūtai.

Salīdzinot iespējamo un par tēviem jau tapušo vīriešu uzvedību atkarībā no viņu izglītības līmeņa, nākas pārliecināties par zinību visnotaļ labvēlīgo ietekmi virzībā uz atdarināšanas cienīgu vīra un tēva lomas izpildi. Un tomēr vēl daudz ko varētu vēlēt. Pat izglītotākie vīrieši vairumā gadījumu mazāk piedalās ģimenes kopējās rūpēs nekā viņu sievas. Bet sieviešu nesamērīgi lielā darba slodze liedz viņām pietiekami rūpēties par savu izskatu un veselību, ierobežo kopīgas atpūtas iespējas un galu galā var graut savstarpējo saskaņu ģimenē. Pēdējais, kā zināms, izraisa bērnu vēlmi vairāk atrasties ārpus mājas, gatavību mazināt savu iekšējo nemieru ar narkotiku palīdzību [Koroļeva ... 2000: 42].

Lai laikus izvairītos no šīm nevēlamajām sekām, nepietiek ar vīriešu (un arī sieviešu) izglītošanos tikai un galvenokārt profesionālam darbam. Acīmredzot, arī vecākiem jāmacās veikt savas lomas. Mēs taču prasām auklei sertifikātu un skolotājam pat augstākās pedagogiskās izglītības diplomu. Tai pat laikā, atzīstot ģimenes ietekmi par galveno nākamās personības tapšanā, topošajiem vecākiem tiek piedāvāts apgūt vienīgi grūtniecības plānošanu, dalību dzemdībās un krūts barošanu. Taču būtu šis tas laikus jāapgūst arī piemērotā partnera izvēlē, savstarpējo attiecību veidošanā, pienākumu sadalē un bērnu audzināšanā. Tikai tad var cerēt, ka kļūs mazāk bezatbildīgu tēvu, pavestu meiteņu un pamestu vai pat nogalinātu bērnu, ģimenes strīdu, šķiršanos, cauriem vakariem ekrānā iegrimušu vecāku, neuzklaustu un narkotikās aizmiršanos meklējošu pusaudžu. Informācijas laikmetam taču jāatnes kas jauns un labs arī ģimenē.

6. tabula

Nodarbināto Latvijas vīriešu brīvā laika izlietojums atkarībā no izglītības līmeņa, 1996
• Activities and frequency of men's leisure activities according to education, Latvia, 1996

Darbības • Activities	st:min nedēļā • h:min a week			veikušo % • participating %		
	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher	pamata • basic	vidējo • secondary	augstāko • higher
Brīvais laiks • Free time	31:22	27:27	25:40	100,0	100,0	100,0
tai skaitā: • including:						
papildmācības	00:01	00:03	00:36	1,5	1,6	7,1
• additional studies						
sabiedriskā darbība	00:53	00:24	01:17	13,4	14,0	21,2
• civic activities						
saiešanās • socializing	04:28	03:18	03:01	61,2	59,6	63,5
izklaide un kultūras baudīšana	00:36	00:34	00:39	9,0	9,1	12,9
• entertainment, culture						
pasīvā atpūta • resting	02:46	02:17	02:12	67,2	61,2	60,0
sportošana, pastaigas	01:15	01:45	01:41	34,3	42,1	52,9
• sports, walks						
makšķerēšana u.c. nodarbības dabā	00:48	00:29	00:40	7,5	6,8	8,2
• fishing et.al.						
mākslinieciskā jaunrade	-	00:07	00:02	-	1,0	1,2
• creative art						
amatierisms, kolekcionēšana	00:03	00:01	-	1,5	0,6	-
• hobbies						
galda, dator- u.c. spēles	00:05	00:08	00:05	4,5	4,5	3,5
• games						
lasīšana • reading	03:08	03:05	03:53	59,7	62,1	77,6
TV un video • TV, video	15:05	14:46	11:16	95,5	95,5	92,9
radio, mūzikas ieraksti	01:24	00:30	00:18	34,3	18,8	21,2
• radio, recording						

According to Survey data: Time Use in Latvia, 1996

Papildmācībās visiem cilvēkiem būtiskajā ģimenes dzīvē jāapgūst, kā sadalīt pienākumus, lai nevienam netiktu nodarīts pāri; ko iegūtu visi ģimenes locekļi no patiesas dzimumu līdztiesības; kā sadalīt ģimenes ienākumus un laiku tā, lai jebkuros apstākļos dzīvotu iespējami veselīgi un saskanīgi. Šādas zinības būtu piedāvājamas gan jaunlaulātajiem, gan dažādas ģimenes dzīves grūtības jau piedzīvojušiem pāriem.

Jau 1998. gada 13. maijā Izglītības un zinātnes ministrija ar savu rīkojumu Nr. 281 apstiprināja Ģimenes izglītības koncepciju [Ģimenes ... 1998]. Tajā raksturots gan šādu mācības saturs dažādām mērķauditorijām, gan iespējamie piedāvātāji; minētā ministrija nozīmēta par atbildīgo, lai ģimenes izglītību pilnībā vai atsevišķas sadaļas būtu iespējams apgūt kā skolās un pieaugušo izglītības sistēmā, tā arī jaunā ģimenes enciklopēdijā vai dažādos preses izdevumos, popularizējot draudzīgāko un veiksmīgāko ģimeņu pieredzi. Diemžēl, pagaidām vezums nekust no vietas.

Mūsdienu Latvijas sabiedrība, labi apzinoties jaunās maiņas nepieciešamību tautas pastāvēšanai, vēl arvien izceļ tikai mātes nepārvērtējamo lomu tās radīšanā. Tas izpaužas aicinājumos sievietēm apzināties savu sūtību un „svēto pienākumu”, atgādinājumos par dzīvības svētumu kopš tās ieņemšanas brīža, vīriešu izplatāmajā mītā par vienīgi mātes tuvuma labvēlīgo ietekmi uz bērna labsajūtu un attīstību, Mātes dienas atzīmēšanā maija otrajā svētdienā. Pagaidām tikai Daudz bērnu ģimenes atceras arī jau 1994. gadā ANO iedibināto Starptautisko Ģimenes dienu 15. maijā. Taču tā būtu īstā reize atgādināt tēva lomu ne vien bērnu dzimšanā, bet arī to sekmīgā audzināšanā. Atliek vien cerēt, ka pieaugot izglītotāku, tālrad gudrāku un atbildīgāku tēvu īpatsvaram soli pa solim palielināsies arī viņu labvēlīgā ietekme uz jaunās maiņas tapšanu.

Avoti:

Baltijas Datu nams. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Reproductīvā veselība. 1997. Rezultātu tabulas (nepublicēts).

Eglīte P., red. Ģimenes situācija Latvijā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr. 3. LZA Ekonomikas institūts, 1998, 98 lpp.

Eglīte P., red. Laiks darbam un atpūtai pēcatmodas gados Latvijā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr. 4. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999, 122 lpp.

Eglīte P. Tiesiskās līdztiesības nepilnība Latvijā. Dzimumlīdztiesība Latvijā gadsimtu mijā. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2000, 56.-86. lpp.

Eglīte P. Kopīgās rūpes. Piedod, māt! Atziņas, dzeja un proza par māti. Rīga: Annele, 2002, 391.-398. lpp.

Ģimenes izglītība. Konference Jūrmalā, 1998, 03.-04.12. Rīga, 66 lpp.

Koroļva I., Rungule R. Narkotiku lietošanas uzsākšanas motivācija jaunatnes vidū Rīgas pilsētas izklaides vietās. Rīga: Rīgas Narkomānijas profilakses centrs, 2000, 106 lpp.

Pudule I., Grīnberga D., Rītuma A., Villeruša A., Zīle S., Prattala R., Helasoja V., Puska P. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 1998. Helsinki: National Public Health Institute, 2000

Zariņa I. Vēlamais ģimenes modelis Latvijas iedzīvotāju skatījumā. LZA Vēstis. A. – Nr. 5/6 (562/563), 1994, 59.-62. lpp.

Zvidriņš P., red. Ģimene un dzimstība Latvijā. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 1996, 106 lpp.

Latvijas sieviešu attieksme pret ģimeni un laulību

Tradicionālajā izpratnē ģimenes pamats ir laulība, un vairākumā gadījumu ģimenē tiek audzināti bērni. Tieši bērnu audzināšana ģimenei piešķir sabiedrisku nozīmību. Ģimenes kā sociāla institūta evolūcija ir saistīta gan ar to, kā sievietes un vīrieši uztver ģimeni konkrētajā laikā, gan arī – kā mainās sabiedrības attieksme pret laulību, tās nozīmi vīriešu un sieviešu dzīvē.

Bieži vien ģimene kā vīrieša un sievietes kopdzīve pastāv arī bez laulības, un šī parādība mūsdienās ir visai izplatīta. Statistikā gan tiek uzskaitītas tikai oficiāli reģistrētās laulības konkrētā laika periodā.

Laulības sievieti un vīrieti bieži nostāda atšķirīgā situācijā: sievietei un vīrietim izsenis ģimenē un sabiedrībā katram ir bijusi sava loma un vieta, un atšķirīgi pienākumi, kas izriet gan no dabas ieprogrammētajiem uzdevumiem (reproduktīvā funkcija), gan no sabiedriskās iekārtas, sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, tradīcijām, kas savukārt sekmē vai apgrūtina ģimenes funkciju un peļņas vai sabiedriskā darba apvienošanu.

Runājot par ģimeni, jāievēro kardinālās izmaiņas, kas ar ģimeni notikušas 20. gadsimtā – sieviešu un bērnu emancipācija, pāreja no slēgtā uz atklāto ģimenes veidošanās tipu, indivīda brīvība ģimenes ietvaros, neregistrētas kopdzīves un ārļaulības dzimstības pieaugums.

S. Golods [Ģimene ... 1998: 4] uzsver, ka, no vienas puses, ģimene tiešām ir lielā mērā atkarīga no sabiedrības, un izmaiņas sabiedrībā maina ģimeni, no otras puses – ir jāatzīst ģimenes evolūcija, ko nosaka tās immanentās likumsakarības. Šīs iedarbības rezultāts ir pretrunīgs, ģimenes pārveidošanās laika gaitā atrisina vienas problēmas, un vienlaicīgi rada citas.

Sabiedrībā izplatītie uzskati par tradicionālo ģimeni, neregistrētu kopdzīvi, seksuālo uzvedību, ārļaulības dzimstību, vīriešu un sieviešu līdztiesību u.tml. ietekmē sabiedrības attīstību caur konkrētu indivīdu un ģimeņu uzvedību.

Saistībā ar zemo dzimstību un vienlaicīgi ārļaulībā dzimušo skaita un īpatsvara pieaugumu Latvijā pēc pārejas uz brīvā tirgus saimniecību un “dzelzs priekšvara” likvidēšanas īpašu interesi izraisa sieviešu nostāja pret laulību un ģimeni. Tas ir visnotaļ svarīgi, lai mērķtiecīgi veidotu sabiedrisko domu par labu sabiedrības attīstībai vēlamākā ģimenes modeļa iedzīvināšanai. Tāpēc 2001. gadā ar Džordža Vašingtona universitātes atbalstu tika veikta auglīgā vecuma sieviešu aptauja.

Pētījuma mērķis – izziņāt sieviešu attieksmi pret laulību un ģimeni. Šī mērķa sasniegšanai bija nepieciešams analizēt sieviešu uzskatus (jo rīcība sakņojas gan apstākļos, gan uzskatos) par laulību un ģimeni, par bērnu nozīmi sieviešu dzīvē, par ģimenes dzīves un karjeras apvienošanas iespējām, par vīriešu un sieviešu atbildību, līdztiesību, par ārļaulības dzimstību, par valsts un sabiedrības nostāju dažādos ar laulību, seksuālo uzvedību, ārļaulības dzimstību saistītos jautājumos. Tā kā sieviete ir tiesīga pati brīvi lemt par savu seksuālo un reproduktīvo uzvedību, par savu darbu un ģimenes dzīvi, patstāvīgi izvēlēties laulību (kopdzīves) partneri, viņas viedoklis var būtiski ietekmēt ģimenes attīstību.

Pētījumam nepieciešamās informācijas iegūšanai izmantota Džordža Vašingtona universitātes (Vašingtona, ASV) socioloģijas profesores Daina Stukuls-Eglītis izstrādāta anketa. Aptaujas anketā ietvertas ziņas par tautību, izglītību, dzīves vietu, ģimenes stāvokli, bērnu skaitu, līdz ar to savāktās informācijas analizē ir iespējams konstatēt sieviešu uzskatu atšķirības saistībā ar minētajiem faktoriem.

Anketā bija triju veidu jautājumi:

1. jautājumi – apgalvojumi, uz kuriem sievietes varēja atbildēt piekrītoši vai noliedzoši, saskaņā ar saviem uzskatiem par apgalvojumā ietverto problēmu, pie kam bija iespējams savu viedokli paust vairāk vai mazāk kategoriskā formā (piekrītu, ļoti piekrītu; nepiekrītu, ļoti nepiekrītu);
2. pamatojuma jautājumi – kāpēc respondente izvēlējusies tieši šo atbildes variantu; savu viedokli sievietes puda pašas izvēlētajā formulējumā;
3. jautājumi par konkrētu sabiedrisko parādību ietekmējošiem faktoriem – to izvēle pēc svarīguma pakāpes.

Jautājumi – apgalvojumi bija izvēlēti tā, lai atbildes uz tiem raksturotu sieviešu uzskatus par dažādām dzīves jomām:

- karjera, darbs, tā ietekme uz bērnu audzināšanu;
- ģimene, līdztiesība ģimenē un sabiedrībā, valsts un sabiedrības attieksme;
- laulība;
- ārļaulības dzimstība;
- seksuālās attiecības.

Konkrētā pētījuma rezultāti atspoguļo mūsdienu Latvijas sieviešu uzskatus par ģimeni un laulību, kas jau ir izgājusi 20. gadsimta sociālo, ekonomisko un politisko apstākļu radīto pārvērtību procesu – cik lielā mērā viņas atbalsta tradicionālo ģimeni, cik iecietīgi (vai pretēji) vērtē ārļaulības dzimstību, kāds ir viedoklis par vīriešu un sieviešu līdztiesību un iespējām apvienot ģimenes pienākumus ar peļņas darbu u. tml. Līdz ar to ir iespējams mēģināt paredzēt iespējamo attieksmes maiņu sabiedrībā pret šiem jautājumiem.

Izlases kopuma raksturojums.

Izlases kopuma veidošanā tika izmantots “sniega pikas” paņēmieni. Iegūtas 218 derīgas anketas. Aptauja notika Rīgā, pārējās pilsētās un laukos, un katrā no minētajiem apdzīvotuma tipiem sieviešu skaits tika izvēlēts ar tādu aprēķinu, lai to sadalījums pēc dzīves vietas atbilstu statistiskā fiksētajam (pilsētās 68,1%, t. sk. Rīgā 32,1%, laukos 31,9%), un tas ir pilnībā ievērots (1. tabula).

Aptaujāto kopums samērā vienmērīgi sadalās pa vecuma grupām, ar neredz paaugstinātu jaunāko grupu īpatsvaru, īpaši – laukos (2. tabula). Sadalījumā pēc tautības vērojams lielāks latviešu īpatsvars – 64,7% (pēc CSP datiem reproduktīvā vecuma sieviešu kopskaitā latvietes ir 55,8%).

1. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc dzīves vietas un tautības, %
• Distribution of respondents by ethnicity and place of residence, %

Tautība • Ethnicity	Dzīves vieta • Place of residence			Kopā • Total	Skaits • N
	Rīga • Riga	citas pilsētas • other urban	lauki • rural		
Latvietes • Latvian	24,8	33,4	41,8	100,0	141
Citas • Other	51,3	43,4	5,3	100,0	76
Nav uzrādīta • No answer	100,0	-	-	100,0	1
Kopā • All the country	34,4	36,7	28,9	100,0	218

2. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc vecuma, atkarībā no tautības un dzīves vietas, %
• Distribution of respondents by age, according to ethnicity and place of residence, %

Vecums, gadi • Age, years	Kopā • Total	Tautības • Ethnicity			Dzīves vieta • Place of residence		
		latvietes • latvians	citas • other	nav norādīta • n.a.	Rīga • Riga	citas pilsētas • other urban	lauki • rural
< 19	13,8	13,5	14,5	-	14,7	11,3	15,9
19-24	17,4	18,4	15,8	-	16,0	18,8	17,5
25-29	15,6	14,9	17,1	-	14,7	15,0	17,5
30-34	12,4	11,3	14,5	-	10,7	13,8	12,7
35-39	14,2	14,2	14,5	-	18,7	12,5	11,1
40-44	14,2	14,9	11,8	100,0	14,7	12,5	15,9
45-49	12,4	12,8	11,8	-	14,7	12,5	15,9
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skaits • N	218	141	76	1	75	80	63

Aptaujāto sadalījumā pēc izglītības salīdzinoši vairāk ir sieviešu ar vidējo izglītību, kas zināmā mērā saistās ar vecuma struktūru (3. tabula).

Augstāko izglītību ieguvušo sieviešu īpatsvars augstāks ir laukos un Rīgā, bet pārējās pilsētās pārsvarā ir sievietes ar vidējo izglītību (4. tabula). Latvietes un citu tautību sievietes izglītības līmeņa ziņā atšķiras nedaudz – no latvietēm mazliet vairāk par trešo daļu ir ar vidējo un tik pat arī ar augstāko izglītību, cittautiešu vidū augstāko izglītības līmeni sasniegušo īpatsvars ir nedaudz augstāks (5. tabula), un to, kurām ir tikai vidējā izglītība – pārsniedz 40%.

3. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc vecuma un izglītības, %
• Distribution of respondents by age and education, %

Vecums, gadi • Age, years	Izglītība • Education			Kopā • Total	
	vidējā • secondary	speciālā tehniskā • secondary special	augstākā • higher	%	Skaitis • N
<19	100,0	-	-	100,0	17
19-24	70,3	18,9	10,8	100,0	37
25-29	37,5	21,9	40,6	100,0	32
30-34	23,1	26,9	50,0	100,0	26
35-39	25,8	41,9	32,3	100,0	31
40-44	16,1	35,5	48,4	100,0	31
45-49	7,7	26,9	65,4	100,0	26
Kopā • Total	38,0	26,0	36,0	100,0	200*

* Pārējām aptaujātajām izglītības līmenis nav uzrādīts • Other had not characterized level of education

4. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc dzīves vietas un izglītības, %
• Distribution of respondents by place of residence and education, %

Dzīves vieta • Place of residence	Izglītība • Education			Kopā • Total	
	vidējā • secondary	speciālā tehniskā • secondary special	augstākā • higher	%	Skaitis • N
Rīga • Capital Riga	36,2	23,2	40,6	100,0	69
Citas pilsētas • Other urban	40,8	28,9	30,3	100,0	76
Lauki • Urban	36,4	25,5	38,2	100,0	55

5. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc tautības un izglītības, %
• Distribution of respondents by ethnicity and education, %

Tautība • Ethnicity	Izglītība • Education			Kopā • Total	
	vidējā • secondary	speciālā tehniskā • secondary special	augstākā • higher	%	Skaitis • N
Latvietes • Latvian	36,7	28,1	35,2	100,0	128
Citas • Other	40,8	21,1	38,1	100,0	71
Nav uzrādīta • No answer	-	100,0	-	100,0	1
Kopā • All the country	76	52	72	100,0	200

Izlases kopumā pārstāvēti visi ģimenes stāvokļa tipi. Visizplatītākais ir – precējusies pirmoreiz; ievērojami mazāk ir neprecējušos, bet neregistrētā kopdzīve pēc izplatības ir trešajā vietā. Ģimenes stāvoklis zināmā mērā ir saistīts ar vecumu (6. tabula). Nedaudz mazāks ir šķirto sieviešu

īpatsvars. Latvietes salīdzinoši ar cittautietēm retāk dzīvo šķirtenes statusā un biežāk ir precējušās otrreiz (7. tabula). No latvietēm precēto ir trīs reizes vairāk nekā neregistrētā kopdzīvē dzīvojošo, no cittautietēm – 2,6 reizes. Neregistrētā kopdzīvē ir raksturīgāka pilsētniecēm, jo sevišķi rīdziniecēm, savukārt laukos dzīvojošās biežāk nekā pilsētnieces ir precējušās pirmoreiz, bet šķīrušos īpatsvara ziņā viņas tikai nedaudz atpaliek no rīdziniecēm.

Precēto, un neprecēto un šķīrušos sieviešu īpatsvars aptaujāto kopskaitā aptuveni sakrīt ar tautskaites datiem (no visām sievietēm vecumā virs 15 gadiem 2000. gadā precējušās bija 51,3%, neprecējušās 25,7%, šķīrušos 10,7%). Aptauja aptvēra sievietes tikai reproduktīvajā vecumā, līdz ar to salīdzinājumā ar tautskaiti ir zemāks atraitņu īpatsvars – pēc tautskaites datiem 12,2% [Latvijas ... 2002: 75].

6. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc ģimenes stāvokļa un vecuma, %
• Distribution of respondents of certain age by family status, %

Ģimenes stāvoklis • Family status	Vecums, gadi • Age, years						
	<19	19-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Precēta (pirmo reizi) • Married (1st time)	-	7,9	41,2	48,1	45,2	71,0	63,0
Precēta (otro reizi) • Married (2nd time)	-	-	2,9	7,4	16,1	12,9	7,4
Šķirta • Divorced	-	-	11,8	7,4	19,4	12,9	25,9
Atraitne • Widow	-	-	-	7,4	6,5	3,2	3,7
Neprecēta • Single	92,9	71,1	17,6	14,8	9,7	-	-
Neregistrētā kopdzīvē • Cohabiting	7,1	21,1	38,2	18,5	6,5	3,2	7,4
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skaitis • N	28	38	34	27	31	31	27

7. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc ģimenes stāvokļa, tautības un dzīves vietas, %
• Distribution of respondents by family status, ethnicity and place of residence, %

Ģimenes stāvoklis • Family status	Kopā • Total	Tautība • Ethnicity		Dzīves vieta • Place of residence		
		latvietes • latvians	citas • other	Rīga • Capital Rīga	citas pilsētas • other urban	lauki • rural
Precēta (pirmo reizi) • Married (1st time)	40,5	41,0	33,8	33,3	40,0	42,6
Precēta (otro reizi) • Married (2nd time)	7,0	7,9	3,9	9,3	6,3	3,3
Šķirta • Divorced	11,5	8,6	14,3	13,3	7,5	11,5
Atraitne • Widow	3,0	2,9	2,6	5,3	2,5	-
Neprecēta • Single	26,5	28,8	33,3	29,3	31,3	31,1
Neregistrētā kopdzīvē • Cohabiting	16,0	15,8	14,3	17,3	15,0	13,1
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skaitis • N	216	139	77	75	80	61

Nepietiekamais aptaujāto skaits atsevišķos ģimeņu stāvokļa tipos nedod iespēju detalizēti analizēt konkrētajam ģimenes stāvoklim piederīgo sieviešu viedokļus un to savstarpējās atšķirības.

Sieviešu sadalījums pēc ģimenes stāvokļa un izglītības netieši apstiprina to, ka gan izglītība, gan ģimenes stāvoklis lielā mērā ir vecuma funkcija: neprecēto vidū izplatīta ir vidējā izglītība, kamēr pārējām sievietēm pārsvarā ir raksturīga augstākā izglītība (8. tabula).

8. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc ģimenes stāvokļa un izglītības, %
• Distribution of respondents by family status and education, %

Ģimenes stāvoklis • Family status	Izglītība • Education			Kopā • Total	
	vidējā • secondary	speciālā tehniskā • secondary special	augstākā • higher	%	Skaits • N
Precēta (pirmo reizi) • Married (1st time)	27,2	32,1	40,7	100,0	81
Precēta (otro reizi) • Married (2nd time)	7,1	35,7	57,1	100,0	14
Šķirta • Divorced	30,4	26,1	43,5	100,0	23
Atraitne • Widow	-	16,7	83,3	100,0	6
Neprecēta • Single	71,7	17,0	11,3	100,0	53
Nereģistrētā kopdzīvē • Cohabiting	37,5	18,8	43,8	100,0	32

9. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc vecuma un bērnu skaita, %
• Distribution of respondents by age and number of children, %

Vecums, gadi • Age, years	Bērnu skaits • Number of children				Kopā • Total	Skaits • N
	0	1	2	3+		
<19	100,0	-	-	-	100,0	30
19-24	89,5	7,9	2,6	-	100,0	38
25-29	67,6	17,6	14,7	-	100,0	34
30-34	25,9	37,0	33,3	3,7	100,0	27
35-39	19,4	25,8	41,9	12,9	100,0	31
40-44	16,1	22,6	41,9	19,4	100,0	31
45-49	3,7	18,5	59,3	18,5	100,0	27
Vidēji • Average	48,6	17,9	26,1	7,3	100,0	218

10. tabula

Aptaujāto ar bērniem sadalījums pēc ģimenes stāvokļa un bērnu skaita, %
• Distribution of respondents having children by family status and number of them, %

Ģimenes stāvoklis • Family status	Bērnu skaits • Number of children			Kopā, pēc ģimenes stāvokļa • Total by family status	
	1	2	3+	%	Skaits • N
Precēta (pirmo reizi) • Married (1st time)	24,3	58,6	17,1	100,0	70
Precēta (otro reizi) • Married (2nd time)	50,0	41,7	8,3	100,0	12
Šķirta • Divorced	54,5	31,8	13,6	100,0	22
Atraitne • Widow	33,3	66,7	-	100,0	3
Neprecēta • Single	-	50,0	50,0	100,0	2
Nereģistrētā kopdzīvē • Cohabiting	80,0	10,0	10,0	100,0	10
Kopā • Total	34,9	50,9	14,2	100,0	119

Arī bērnu skaits lielā mērā saistās ar vecumu un ģimenes stāvokli (9. un 10. tabula), un ar to izskaidrojamas bērnu skaita atšķirības, pirmkārt, dažādu tautību sievietēm (11. tabula), – latviešu vidū precēto īpatsvars bija augstāks otrkārt, sievietēm ar atšķirīgu izglītības līmeni (12. tabula) – jaunākajām ir salīdzinoši zemāks izglītības līmenis, un viņu vidū ir augsts neprecējušos īpatsvars.

Aptaujas rezultāti apliecina arī statistikā atspoguļoto faktu, ka laukos sievietēm ir vairāk bērnu nekā pilsētniecēm (11. tabula).

Aptaujāto kopums pēc dažādām pazīmēm (vecuma, izglītības u. c.), ģimenes dzīves pieredzes ir visai daudzveidīgs. Līdz ar to jautājumos, kas saistīti ar ģimeni un laulību, iespējama liela sieviešu viedokļu dažādība, kas vienlaicīgi arī atspoguļo sabiedrībā kopumā un atsevišķās tās grupās izplatītākos uzskatus.

11. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc bērnu skaita, tautības un dzīves vietas, %
• Distribution of respondents by number of children, ethnicity and place of residence, %

Bērnu skaits • Number of children	Kopā • Total	Tai skaitā pēc tautības • Ethnicity			Dzīves vietas • Place of residence		
		latvietes • latvians	citas • other	nav norādīta • n.a.	Rīga • Riga	citas pilsētas • other urban	lauki • rural
0	48,6	46,1	53,9		46,7	56,3	41,3
1	17,9	14,9	22,4	100,0	30,7	10,0	12,7
2	26,1	28,4	22,4		20,0	30,0	28,6
3+	7,3	10,6	1,3		2,7	36,7	17,5
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Skaitis • N	218	141	76	1	75	80	63

12. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc bērnu skaita, tautības un dzīves vietas, %
• Distribution of respondents by number of children, ethnicity and place of residence, %

Bērnu skaits • Number of children	Izglītība • Education		
	vidējā • secondary	speciālā tehniskā • secondary special	augstākā • higher
0	64,5	28,8	43,7
1	10,5	21,2	26,4
2	18,4	44,2	27,8
3+	6,6	5,8	11,1
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0
Skaitis • N	76	52	72

Aptaujas rezultātu analīze.

Sabiedrībā diezgan spēcīgi ir iesakņojies uzskats, ka sievietes daļa ir – laulība, ģimene, bērni, bet darbs ārpus mājas, karjera, sevis apliecināšana darbā – tas attiecināms uz vīriešiem. Intervijās ar dažādās jomās panākumus guvušām sievietēm viņām neiztrūkstoši tiek uzdots jautājums – kā viņas ir varējušas savienot algas darbu, mākslinieces karjeru, sabiedrisko darbību ar ģimenes pienākumiem, bet vīriešiem tiek jautāts – ko par viņu darba un sabiedriskajām aktivitātēm saka ģimene. Gadu desmitiem ilgst, un laikam nekad nenorims, diskusijas par sievietes vietu – vai tā ir tikai ģimenē, vai arī darbā, ar karjeras iespējām. Doma par sievietes dzīves ierobežošanu ar ģimeni saistās ar nekritisku to laiku idealizāciju, kad sievietes darbs ģimenes aprūpē teritoriāli bija vienots ar darbu saimniecībā (kā tas atkal ir mūsdienās zemnieku saimniecībās, kur sievietes bieži vien ir t.s. neapmaksātie ģimenes locekļi). Iespējams, ka šāda viedokļa uzturēšana ir arī konkurences apkarošanas veids. Tīkmēr dzīve šajā diskusijā jau ir atbildes sakārtojusi: statistika liecina, ka no visiem tautsaimniecībā nodarbinātajiem 49,1% ir sievietes [Darbaspēka ... 2002:], un tās nepavisam nav tikai neprecētās un bez bērniem.

Arī šajā pētījumā sievietes tika lūgtas atbildēt uz jautājumu par to, kas sievietes dzīvē ir liekams pirmajā vietā: laulība vai karjera. Lietderīgi atzīmēt, ka šādu jautājumu nekad neuzdod par vīriešiem – ne viņiem pašiem, ne sievietēm. Karjera – tas ir kaut kas vairāk ne kā tikai algots darbs,

ar karjeru saprot izvirzīšanos darbā, vēlmi/iespējas ieņemt augstāku amatu, gūt atzinību. Zināmā mērā var arī uzskatīt, ka jautājuma nostādne nav īsti korekta, jo tiek salīdzinātas nesalīdzināmas lietas.

Attiecībā uz **karjeras vai laulības prioritāti** sieviešu dzīvē aptaujāto sieviešu vidū vienlīdz izplatīti ir divi pretēji viedokļi: 48,2% uzskata, ka sievietes dzīvē karjerai jābūt svarīgākai par laulību, un 51,8% – ka tomēr laulībai jābūt svarīgākai (13. tabula). Karjeru augstāk par laulību biežāk stāda gados jaunas sievietes (jaunākas par 19 gadiem – 60,0%), arī vecumā no 30 līdz 40 gadiem salīdzinoši biežāk tiek izteikts viedoklis par labu karjerai – 51,8-54,8%, un tas varētu būt saistīts ar iespējām, kas sabiedrībā pavērušās 90 – tajos gados pēc totalitārās iekārtas sabrukuma. Pēc gadiem 40 sievietes biežāk sliecas domāt, ka svarīgākai jābūt laulībai. Karjeru kā svarīgāku salīdzinājumā ar laulību uzskata sievietes ar vidējo speciālo izglītību – 61,5%, bez bērniem – 51,9%, kas izriet no vecumsastāva, kā arī laukos un salīdzinoši nelielās pilsētās dzīvojošas – attiecīgi 52,4 un 42,6%. Par labu karjerai izsakās šķirtenes un atkārtoti precējušās – 56,5 un 57,1%, kas liek domāt par sākotnēji neveiksmīgas laulības dzīves pieredzes ietekmē izdarītu vērtību pārvērtēšanu. Arī bērni ietekmē domas par karjeru un laulību, pavēršot tās par labu laulībām – no sievietēm ar vienu bērnu laulību augstāk par karjeru liek 59,0%, ar trim bērniem – 62,6%. Visticamāk, ka tieši orientācija uz ģimeni ar bērniem nosaka lielāku bērnu skaitu ģimenē. Viedokļos par karjeras vai laulības prioritāti parādās nelielas atšķirības latviešu un citu tautību sieviešu vērtību sistēmā: no latvietēm domu par karjeru kā svarīgāko izsakās 51,0%, kamēr citu tautību pārstāves tā domā tikai 42,9% gadījumu: viņas vairāk piekrīt domai pat laulības prioritāti sieviešu dzīvē. Izvēlētais atbildes apgalvojumam, ka sievietei laulībai jābūt svarīgākai nekā karjerai, apliecina šo abu dzīves vērtību augsto vietu sieviešu vērtību sistēmā, un atšķirības saistībā ar vecumu un bērnu skaitu, domājams, izriet no sieviešu salīdzinoši ierobežotajām bērnu audzināšanas un karjeras savienošanas iespējām, kādas tās bija pirms gadiem 10 un senāk.

Sievietei izšķirties starp laulību un karjeru – tā ir grūti atrisināma problēma, to apliecina sieviešu viedokļi sakarā ar apgalvojumu, ka “sieviete var nodzīvot laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās”. Šo uzskatu atbalstošo un noraidošo balsu skaits sadalās uz pusēm. Ģimenes dzīves pieredzes ietekmē sievietes pieļauj laimīgas dzīves iespējamību arī bez apprecēšanās – tā domā 52,4% pirmoreiz precēto, 56,7% šķirteņu, 64,5% neregistrētā laulībā dzīvojošo. Precības kā laimīgas dzīves priekšnoteikumu uzsver tās, kuras ir precējušās otrreiz (78,6%), visticamāk, šī pārliecība viņas noved pie atkārtotām laulībām. Līdzīgās domās ir arī jauniešas līdz 19 gadiem – 56,7% – bez dzīves pieredzes, kā arī gados visvecākās (45-49 gadu vecumā) – 59,3%, kad vērtības tiek sakārtotas dzīves pieredzes ietekmē. Interesanti, ka tieši jaunās meitenes vairākumā piekrīt domai, ka karjerai jābūt svarīgākai nekā laulībai, bet tajā pašā laikā uzskata, ka bez precēšanās pilnvērtīga dzīve nav iespējama – tas zināmā mērā raksturo Latvijas sieviešu centienus šīs sfēras savienot. Latvietēm un cittautietēm viedokļi par laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās atšķiras – latvietes biežāk uzskata, ka tas ir iespējams (52,5%), bet citu tautību sievietes šādu variantu biežāk neatzīst – 54,6%; tas apliecina dažādu tautību sieviešu atšķirīgās vērtību sistēmas. Dzīvi bez apprecēšanās kā laimīgu salīdzinoši retāk spēj iedomāties sievietes ar bērniem – viņu priekšstatos precības un bērni ir nesaraucama vienība un pilnvērtīgas dzīves priekšnoteikums.

70 % aptaujāto sieviešu piekrīt domai, ka mazu bērnu mātēm nevajadzētu strādāt ārpus mājas, ja ģimene var iztikt bez viņu ienākumiem: priekšroka dodama bērniem, un darbs un ar to saistītā karjera it kā atkāpjas bērnu aprūpes priekšā, kaut arī varbūt tikai uz laiku – kamēr bērni mazi. Sievietes darbs zināmā mērā tiek vienādots tikai ar nepieciešamību gūt ienākumus, nevis ar sevis izteikšanu, pašapliecināšanos, savu spēju un talantu realizāciju. Domu par atteikšanos no darba bērnu aprūpes dēļ vairāk atbalsta sievietes ar vienu, kā arī trīs un vairāk bērniem: ar pirmo bērnu dzīve ieiet pilnīgi jaunā kvalitātē, un apvienot darbu ar bērna aprūpi ir sarežģīti, un tas ir grūti izdarāms arī tad, ja ir vairāki bērni, kas prasa daudz rūpju un laika. Aptuveni 30% sieviešu izsakās, ka materiālas pārticības gadījumā sieviete ar maziem bērniem tomēr varētu strādāt algotu darbu, par to biežāk “balso” sievietes līdz 20 gadu vecumam, un vecumā no 25 līdz 29 gadiem, precējušās un šķirtenes, ar diviem bērniem. Latvietes retāk nekā citu tautību sievietes piekrīt tam, ka mazu bērnu audzināšanas laikā ģimenēs ar pietiekamiem ienākumiem sievietēm strādāt nevajadzētu, un viņas savu spriedumu šajā jautājumā salīdzinoši retāk izsaka kategoriskā formā. Ar domu, ka sievietēm ar maziem bērniem nevajadzētu strādāt ārpus mājas, biežāk vienisprātis ir pilsētnieces. Tas, visticamāk,

saistīts ar to, ka pilsētās ir lielāks cittautiešu īpatsvars. Līdz ar vecumu sievietes pārliecinošāk atbalsta atteikšanos no darba ārpus mājas bērnu aprūpes dēļ.

Lai gan sievietes pārsvarā piekrīt domai, ka mazu bērnu mātēm nevajadzētu strādāt ārpus mājas, tomēr vairāk nekā puse (56,5%) atzīst, ka “kopumā bērnus pozitīvi ietekmē tas, ka māte strādā ārpus mājas”. Šajā ziņā nedaudz skeptiskāk noskaņotas salīdzinājumā ar latvietēm ir citu tautību sievietes, un salīdzinājumā ar rīdzinieciem – citās pilsētās un laukos dzīvojošās. Var pieņemt, ka atšķirīgo viedokļu veidošanos šajā jautājumā dažāda vecuma sievietēm un ar dažādu bērnu skaitu lielā mērā noteikusi personīgā pieredze. Mātes darba pozitīvo ietekmi uz bērniem biežāk atzīmējušas sievietes ar salīdzinoši augstāku izglītības līmeni (ar augstāko izglītību – 62,5%).

13. tabula

**Sprīdumus par karjeru, darbu, tā ietekmi uz bērnu audzināšanu noliedzoši vai apstiprinoši
vērtējušo sieviešu īpatsvars, %**

• **Opinions of respondents about woman's career and its impact on child-raising, %**

Sprīdumi • Statements	Viedokļi • Opinions			
	Ļoti nepiekrīt • Strongly disagree	Nepiekrīt • Disagree	Piekrīt • Agree	Ļoti piekrīt • Strongly agree
1. Sieviete laulībai jābūt svarīgākai nekā karjerai • For a woman family should be more important than career	3,2	45,0	46,3	5,5
2. Sieviete ar maziem bērniem nevajadzētu strādāt algotu darbu ārpus mājas, ja ģimene var iztikt bez viņas ienākumiem • A woman with small children should not have a paid job outside the home, if the family is able to maintain without her income	1,8	29,4	54,6	14,2
3. Kopumā bērnus pozitīvi ietekmē tas, ka viņu māte strādā ārpus mājas • On common, it is good for children, if their mother is employed outside home	3,7	39,9	52,8	3,7
4. Vairums mūsdienu Latvijas sieviešu var veiksmīgi apvienot profesionālo karjeru ar bērnu audzināšanu un rūpēm par ģimeni • Majority of Latvian women can successfully combine professional career with childraising and domestic tasks	4,1	34,4	55,5	6,0

Ja par nepieciešamību sievietēm ar maziem bērniem strādāt ārpus mājas un par šī darba pozitīvo ietekmi uz bērnu attīstību sieviešu vidū vienlīdz izplatīti pretēji viedokļi, tad diezgan lielākā vienprātībā tiek izteikta piekrišana domai, ka “vairums mūsdienu Latvijas sieviešu var veiksmīgi apvienot profesionālo karjeru ar bērnu audzināšanu un rūpēm par ģimeni” – šai atziņai pievienojas vidēji 61,5% aptaujāto. Skeptiskākas ir sievietes ar diviem bērniem, ar salīdzinoši zemāku izglītības līmeni, rīdzinieci, un arī citu tautību sievietes salīdzinājumā ar latvietēm.

Mazāk nekā piektā daļa sieviešu piekrīt viedoklim, ka “sievietēm vajadzētu **aprupēt māju un ģimeni, atstājot valsts vadīšanu un politiku vīriešu ziņā**” (14. tabula), latvietes to atbalsta retāk nekā citu tautību sievietes (attieciņi 14,9% un 22,1%). Pieņemamāks tas šķiet sievietēm ar vienu bērnu (25,6 %) un vecumā no 25 līdz 29 gadiem (35,3 %) – kad sievietēm mājas darbu slodze pieaug sevišķi strauji [Laiks ... 1999: 58], kā arī pēc 45 gadiem (25,9%), kad bieži vien nākas uzņemties papildus pienākumus mazbērnu audzināšanā, un uz mājas rūpēm orientētas sievietes šādu dzīves veidu bieži atzīst par pilnīgi pieņemamu.

Par vēlamu – ka “vīram un sievai līdzīgi jādala atbildība par bērniem” – sievietes gandrīz visas ir vienprātīgas, ka tā tam jābūt (98,2%). Toties situācijas raksturojumam, ka “mūsdienu Latvijas sabiedrībā vairums vīriešu dala atbildību par bērnu audzināšanu līdzīgi ar sievu” piekrīt tikai 1/5 – vairākums šādu parādību tomēr nesaskata. Bērnu audzināšana un gadi, tātad – dzīves pieredze tomēr šo aspektu liek izvērtēt savādāk – minētajam viedoklim piekrīt 29,8% sieviešu ar diviem bērniem, 37,5% – ar trim, un vecumā pēc 35 gadiem – 32,3%.

14. tabula

Uz jautājumiem par līdztiesību ģimenē un sabiedrībā, par valsts un sabiedrības attieksmi pret ģimeni noliedzoši vai apstiprinoši atbildējušo sieviešu īpatsvars, %

• Opinion of respondents about public's and the governments attitude to gender equality, %

Spriedumi • Statements	Viedokļi • Opinions			
	Ļoti nepiekrīt • Strongly disagree	Nepiekrīt • Disagree	Piekrīt • Agree	Ļoti piekrīt • Strongly agree
1. Sievietēm vajadzētu aprūpēt māju un ģimeni, atstājot valsts vadīšanu un politiku vīriešu ziņā • A woman should be responsible for home and family while state's affairs and politics are still men's domain	19,3	62,8	15,1	2,3
2. Mūsdienā Latvijas sabiedrībā vīrieši un sievietes ir vienlīdzīgi • Nowadays in Latvia both genders are fairly equal	5,5	61,9	26,6	5,5
3. Vīram un sievai ir līdzīgi jādala atbildība par bērnu audzināšanu • Men and women should share equally the work of raising children	-	1,8	48,2	50,0
4. Mūsdienā Latvijas sabiedrībā vairums vīriešu daļa atbildību par bērnu audzināšanu līdzīgi ar sievu • Men in Latvia today usually share house and child-care duties equally with wives	4,1	34,4	55,5	6,0
5. Vīram un sievai ir līdzīgi jādala atbildība par mājas kopšanu • Men and women should share housework equally	0,5	13,3	68,8	17,4
6. Tradicionālās ģimenes koncepts ir nemoderns • The traditional concept of a family is out-dated	2,8	58,7	35,8	2,3
7. Valdībai vajadzētu darīt vairāk, lai veicinātu to, ka jaunieši precas • The government should do more to promote marriages among young people	-	22,5	61,0	16,1
8. Valstij vajadzētu atbalstīt tikai tradicionālās ģimenes ar bērniem • The government should support only traditional families with children	32,6	63,8	2,8	0,9

Sieviešu vidū valda arī diezgan liela vienprātība par to, ka “vīram un sievai ir līdzīgi jādala atbildība par mājas kopšanu” – tam piekrīt vairāk nekā 80%. Vairāk pret to iebilst pilsētnieces, sievietes ar trim un vairāk bērniem, kā arī citu tautību sievietes (ne – latvietes). Laika budžetu pētījumi liecina, ka šajā jomā sabiedrībā valda izteikta nevienlīdzība: strādājošie vīrieši vidēji nedēļā mājāsaimniecībai ziedo 16 stundas, sievietes – gandrīz 29 stundas [Laiks ... 1999: 57].

Tikai aptuveni trešā daļa sieviešu uzskata, ka “mūsdienā Latvijas sabiedrībā vīrieši un sievietes ir vienlīdzīgi”. Optimistiskāk noskaņotas ir laucinieces (41,2%), sievietes ar trim bērniem (50,1%) – bez mājas pienākumu racionālas sadales (kas ir uzskatāma par vienu no līdztiesības izpausmēm sadzīves līmenī) sekmīga vairāku bērnu audzināšana ir apgrūtināta. Latvietes abu dzimumu līdztiesību sabiedrībā saskata biežāk (35,5%) nekā citu tautību sievietes (26,0%). Runājot par līdztiesību, tāpat kā par to, vai vīrieši daļa atbildību par bērnu audzināšanu līdzīgi ar sievu, noraidošie atzinumi izteikti arī kategoriskā formā – “ļoti nepiekrītu”, saistībā ar vecumu, izglītību,

ģimenes dzīves pieredzi. Savukārt kategorisku pozitīvu spriedumu – “ļoti piekrītu” – visas sievietes izteikušas par to, ka vīram un sievai līdzīgi jādala atbildība par bērniem.

Līdztiesības jomā, pēc sieviešu uzskatiem, realitāte no vēlamā atpaliek.

Vairākums sieviešu uzskata, ka “mūsdienās jaunai sievietei ir **grūti atrast piemērotu vīrieti laulībām**” – vidēji 69,2% (15. tabula), un šo domu atbalsta sievietes ar dažādu ģimenes stāvokli, vecumu, bērnu skaitu, neatkarīgi no izglītības, vecuma, dzīves vietas un tautības. Tikai nedaudz retāk salīdzinājumā ar pārējām šim viedoklim pievienojas neprecētās, salīdzinoši jaunas (tātad viņas savas izredzes vērtē diezgan optimistiski), un latvietes, kaut gan arī viņām dominē pārliecība, ka laulībām piemērotu vīriešu trūkst. Attiecībā uz laulību partnera atrašanas grūtībām sievietes samērā bieži izteikušas kategoriski: “ļoti piekrītu” – vidēji 17,4%.

15. tabula

**Par dažiem ar laulībām saistītiem aspektiem noliedzoši vai
apstiprinoši atbildējušo sieviešu īpatsvars, %**
• Opinion of respondents about marriage, %

Spriedumi • Statements	Viedokļi • Opinions			
	Ļoti nepiekrīt • Strongly disagree	Nepiekrīt • Disagree	Piekrīt • Agree	Ļoti piekrīt • Strongly agree
1. Mūsdienās jaunai sievietei ir grūti atrast piemērotu vīrieti laulībām • These days it is difficult for a young woman to find an appropriate man to marry	1,4	29,4	51,8	17,4
2. Jaunai sievietei ir labāk apprecēt vīrieti, kurš neatbilst viņas ideālam, nekā palikt neprecētai • It is better for a woman to marry a man who is not her ideal than not marry at all	16,5	61,0	20,6	1,8
3. Mūsdienā Latvijas sabiedrībā sievietei ir labāk būt šķirtenei nekā vecmeitai • These days in Latvia it is better for a woman to be divorced than unmarried	5,5	49,5	40,8	3,7
4. Mūsdienās kopā dzīvojošām pārīm nebūtu iemesla laulāties • Majority of Latvian women can successfully combine professional career with childraising and domestic tasks	4,1	55,0	39,4	1,4
5. Sieviete var nodzīvot laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās • A woman can live full and happy life without marriage	6,0	44,0	45,0	4,6
6. Vīrietis var nodzīvot laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās • A man can live full and happy life without marriage	4,1	46,3	45,9	3,2

83% to sieviešu, kuras uzskata, ka trūkst precamu vīriešu, savu viedokli ir centušās arī pamatot, dažas ir minējušas vairākus iemeslus. Ceturtā daļa uzskata, ka vīrieši negrib uzņemties atbildību, un uz viņiem nevar paļauties; tik pat izplatīts ir viedoklis, ka vīrieši ir “sabojājušies” – neizglītoti, neuzticīgi, dzērāji, narkomāni, izlutināti, glēvi, slinķi, “ne šādi, ne tādi”, utt. Aptuveni sestā daļa sieviešu raizējas par to, ka vīrieši nav materiāli nodrošināti, nedaudz mazāk – ka viņus neapmierina sievietes – viņas ir emancipētas, mērķtiecīgas, ar salīdzinoši augstāku izglītību, norūdījušās dzīves grūtībās – sieviešu sasniegumi iedragā vīriešu pašapziņu. Tik pat daudz izteikti spriedumi, kuri ietver arī jau minētos: “ir ļoti maz vīriešu, kas būtu gan jauni, gan simpātiski, gan gudri un vēl nodrošināti, un vēl ļoti Tevi mīlētu”, “es tādu vīrieti meklēju 10 gadus”, “tādu vīriešu ir maz”, “piemērotu vīrieti laulībām atrast nav bijis viegli nevienos laikos. Tāpat kā vīrietim sievieti”, “laulība visos laikos ir bijusi loterija”. Ieskanas doma par to, ka arī vīrietim atrast īsto laulību partneri atrast nav viegli. Ļoti reti, bet tomēr ir pieminēts, ka laulības nav aktuālas, ka vīriešiem ir

negatīva attieksme pret laulību, un ka viņiem pirmajā vietā ir karjera, ka vīrieši negrib dalīt mājas pienākumus un ļaut sievietei ieņemt labu amatu. Minētie iemesli atspoguļo sabiedrībā valdošo situāciju sieviešu interpretācijā, un daļēji izskaidro, kāpēc sievietes izvēlās dzīvi bez oficiālām laulībām.

Līgavaiņu relatīva deficīta apstākļos sievietes neatbalsta viedokli, ka "jaunai sievietei ir labāk apprecēt vīrieti, kurš neatbilst viņas ideālam, nekā palikt vecmeitās". Jaunās, neprecētās, bez bērniem un laucinieces šādai domai piekrīt retāk, un savu pārlicību pauž kategoriskākā formā, kamēr gados vecākas sievietes un ar ģimenes dzīves pieredzi pieļauj arī šādu variantu. Latvietēm salīdzinājumā ar citu tautību sievietēm nostāja ir nedaudz kategoriskāka – no viņām precības "aubes dēļ" neatbalsta 80,1%, pārējās – 72,7%. Tas daļēji izskaidro arī, kāpēc tā domājošo laukos (82,6%) ir vairāk nekā pilsētās (Rīgā 77,3%, pārējās pilsētās 73,8%) – aptaujāto atšķirīgā nacionālā sastāva dēļ (1. tabula).

Iespējams, ka uzskati par šo aspektu ietekmē arī domas par to, ka "mūsdienu Latvijas sabiedrībā sievietei ir labāk būt šķirtenei nekā vecmeitai": vairāk nekā puse aptaujāto tam nepiekrīt. Acīmredzot laulības tikai laulātā statusa dēļ nav cieņā. Ka labāk būt šķirtenei nekā vecmeitai – tā salīdzinoši biežāk domā laucinieces, precētas sievietes, sievietes ar diviem bērniem, un gados vecākas – spriedumi tiek izteikti pieredzes iespaidā, kas ļauj izvērtēt abu variantu trūkumus un priekšrocības. Savukārt neprecējušās vairumā gadījumu uzskata, ka būt šķirtenei nav pats labākais variants, labāk neprecēties. Uzskati par to, vai ir vērts precēties ar vīrieti, kurš neatbilst iecerētajam ideālam, un par to, kāda dzīve labāka – šķirtas sievas vai vecmeitas statusā, ir pretrunīgi: latvietes retāk (salīdzinājumā ar citu tautību sievietēm) atbalsta precības "aubes dēļ", un viņas arī vairāk piekrīt uzskatam, ka labāk apprecēties un, ja vajadzīgs, šķirties, nekā palikt neprecētai. Savukārt citu tautību sievietēm viedokļu izplatība šajos divos jautājumos ir pretēja. Var pieņemt, ka viennozīmīgi šos abus aspektus izvērtēt ir grūti, jo sievietēm ir pieņemams arī trešais variants – dzīve bez apprecēšanās, bet ar ārīlulības bērnu.

Precēšanos kā pilnvērtīgas dzīves priekšnoteikumu biežāk akceptē citu tautību sievietes (55,8%) salīdzinājumā ar latvietēm (47,5%). Uzskati šajā ziņā arī mainās līdz ar gadiem – jaunās sievietes, neprecētās salīdzinoši biežāk domā, ka pilnvērtīga dzīve ir iespējama bez apprecēšanās, gados vecākās domā, ka tas nav iespējams; mērauklai droši vien kalpo personīgā pieredze. Arī par to, ka "vīrietis var nodzīvot laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās", sievietes domā līdzīgi kā par laulību lomu sieviešu dzīvē. Izteikta ir uzskatu maiņa līdz ar vecumu – gados vecākas sievietes uzskata, ka vīrietis bez apprecēšanās nevar būt laimīgs.

Kontekstā ar neregistrētas kopdzīves izplatīšanos un ārīlulības dzimstības pieaugumu var izteikt pieņēmumu, ka **sabiedrības attieksme pret tradicionālo ģimeni** (kuras pamatā ir laulība) ir mainījies. Uz to zināmā mērā norāda arī iepriekš aplūkoto viedokļu izplatība – par to, ka arī bez laulībām ir iespējama pilnvērtīga un laimīga dzīve, ka labāk palikt vecmeitās nekā precēties tikai precētas sievas statusa dēļ un pēc tam piedzīvot šķiršanos. Pētījumā ir mēģināts izziņāt sieviešu domas par to, vai tradicionālā ģimene savas pozīcijas zaudē tāpēc, ka tā sabiedrības uztverē vairs nav pietiekami moderna institūcija.

Šajā ziņā tomēr dominē viedoklis, ka ģimene nav "izgājusi no modes", tai par labu izteikušies 61,5% aptaujāto. Pretējas domas pauž vairāk nekā trešā daļa, un tas liecina, ka tradicionālā ģimene savu pašvērtību tomēr var zaudēt. Pašreiz ģimeni kā nenovecojušu parādību vairāk uzsver gados vecākas un precētas sievietes (atkal jāpiemin, ka, visticamāk, dzīves un laulību pieredze ļauj izvērtēt), kamēr salīdzinoši jaunākas, neprecējušās un arī dzīvojošās neregistrētā kopdzīvē biežāk atzīst, ka "tradicionālās ģimenes koncepts ir nemoderns". Minētajam spriedumam latvietes piekrīt mazākā mērā nekā citu tautību sievietes, iespējams, ka tas izriet no atšķirīgā aptaujāto dažādu tautību sieviešu sastāva pēc ģimenes stāvokļa: latviešu vidū bija salīdzinoši augstāks precēto īpatsvars (8. tabula).

To iemeslu vidū, kas, pēc sieviešu domām, sekmējuši laulību skaita samazināšanos, pirmajā vietā minēta valsts neieinteresētība – "valsts nepietiekami atbalsta jaunās ģimenes" (16. tabula), to nosaukušas 67,4%, un 1/4 daļa atbalsta nepietiekamību izvirza pirmajā vietā: laulība netiek uzskatīta par indivīda vēlmī, drīzāk – par valstisku nepieciešamību. Otrs izplatītākais iemesls ir tas, ka "samazinās jauniešu cieņa pret ģimeni", to atzīst 48,6%, un 1/5 daļa uzskata par visietekmīgāko. 46,8% sieviešu laulību samazināšanos saista ar sieviešu neatkarību, un par vissvarīgāko šo faktoru

nosauc 11,0%. Vairāk nekā 14% sieviešu kā būtiskāko nosauc precamu vīriešu trūkumu, un 41,3% atzīmējušas, ka tieši šis faktors vairāk vai mazāk ietekmē laulību skaita samazināšanos.

16. tabula

Laulību skaita samazināšanās iemesli, %
• Views about reasons for decreased number of marriages, %

Iemesli • Reasons	Vieta pēc svarīguma • Evaluation by importance									Kopā • Total
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Samazinās jauniešu cieņa pret ģimeni kā institūciju • Family has lost its value for young generation	21,1	11,0	7,3	4,6	1,4	1,4	0,9	0,9	-	48,6
2. Sievietēm vairāk interesē karjera nekā ģimenes veidošana • Women are more interested in career than family life	7,8	8,3	7,3	2,3	2,8	1,8	1,8	0,5	-	32,6
3. Vīriešiem vairāk interesē karjera nekā ģimenes veidošana • Men are more interested in career than family life	5,0	11,0	6,0	3,7	2,3	1,8	1,8	0,5	-	32,1
4. Trūkst precamu vīriešu • No enough appropriate men for marriage	14,7	8,7	9,2	4,6	2,3	1,4	0,5	-	-	41,3
5. Pieaugusi sieviešu neatkarība • Increased independance of women	11,0	16,1	8,3	6,0	2,8	0,9	0,5	1,4	-	46,8
6. Dzīvojamās platības trūkums jaunām ģimenēm • Difficulties of new families to rent a flat	5,0	6,4	6,4	4,1	3,2	1,4	2,3	1,4	-	30,3
7. Precību vecuma cilvēki nevar atļauties dzīvot neatkarīgi no vecākiem • Financial dependence of people at the best age for marriage on their parentēs	7,3	14,7	6,9	3,2	2,8	1,4	0,9	1,8	-	39,0
8. Valsts nepietiekami atbalsta jaunas ģimenes dibināšanu • The state's unsufficient support for new families	25,2	12,4	16,1	6,9	2,8	2,3	0,9	0,5	0,5	67,4
9. Cits iemesls • Other	3,7	0,9	0,5	0,5	0,9	-	-	-	-	6,4

Aptuveni trešā daļa sieviešu uzskata, ka laulībām nākas atkāpties sieviešu un vīriešu karjeras tieksmju priekšā – karjera izkonkurē ģimeni. Jauno iespēju laikā, iespējams, mainījušās prioritātes sieviešu vērtību sistēmā.

Minot nepietiekamo valsts atbalstu jaunām ģimenēm kā būtiskāko neprecēšanās iemeslu, sievietes arī lielā vienprātībā domā, ka “valdībai vajadzētu darīt vairāk, lai veicinātu to, ka jaunieši precas” – vairāk nekā ¾ šo domu atbalsta no visas sirds: cilvēki gaida, kad kādam no malas jāveido viņu laulību motivācija, ka laulātībā vairāk ieinteresēta varētu būt valsts, nevis katrs indivīds. Salīdzinoši kategoriskā formā piekrišanu šim viedoklim izteikušas sievietes ar augstāko izglītību, rīdzinieces, atkārtoti precējušās, sievietes ar vienu bērnu.

Par nepieciešamību valdībai veikt pasākumus laulātības veicināšanai skeptiski izsakās nedaudz vairāk nekā piektā daļa (22,5%). Jādomā, ka iekšējā motivācija nav pietiekama, tradicionālā ģimenes ārējā forma ir sašķobījusies, bet visumā sabiedrība ilgojas pēc stabilām vērtībām, un to vidū tiek ieskaitīta arī ģimene. Tomēr ir aktualizējies jautājums par to, vai sabiedrības attīstībai ir nepieciešamas tradicionālās ģimenes, vai to saglabāšanās jāsekmē, vai vispār ģimenes attīstība ir jāietekmē, varbūt jāpieņem par labu pārmaiņas – neregistrētās kopdzīves izplatība. Arī neregistrētā laulībā dzīvojošās, no kurām 57,5% atzīst, ka tradicionālās ģimenes koncepts ir nemoderns, uzskata, ka valdība varētu kaut ko darīt, lai laulības tiktu oficiāli noformētas, tikai nepilni 10% izsakās noraidoši – ka tā nav valdības darīšana. Kā redzams, viedokļi ir visai pretrunīgi.

Ievērojot to, kādus laulību skaita samazināšanās cēloņus sievietes ir minējušas, iedarbība uz laulātību no “ārpuses” uzskatāma par iespējamu.

Var teikt, ka sievietes sirds dziļumos laulību tomēr uzskata par ļoti svarīgu dzīves sastāvdaļu.

To zināmā mērā apstiprina arī viedokļi par apgalvojumu, ka “mūsdienās kopā dzīvojošam pārim nebūtu iemesla laulāties”: gandrīz 60% tam nepiekrīt. Nepiekrītēju vairāk ir starp sievietēm ar augstāko izglītību, atkārtoti precēto vidū, vecumā no 19 līdz 29 gadiem; to biežāk noraida laucinieces salīdzinājumā ar pilsētniecēm, un sievietes ar 3 un vairāk bērniem.

Liela vienprātība sieviešu vidū vērojama attiecībā uz apgalvojumu, ka “sieviete ir labāk dzemdēt bērnu ārpus laulības nekā nodzīvot dzīvi bez bērna” – tam piekrīt $\frac{3}{4}$ aptaujāto sieviešu. Līdzīgi kā ar apgalvojumu, ka “valdībai vajadzētu darīt vairāk, lai veicinātu to, ka jaunieši precas”, arī par ārlaulības bērnu prioritāti salīdzinājumā ar dzīvi bez bērna bieži sava piekrišana izteikta kategoriskā formā “ļoti piekrītu”: $\frac{1}{5}$ rīdzinieču, neprecētās un dzīvojošās neregistrētā kopdzīvē, vecumā no 25 līdz 29 gadiem, sievietes ar vienu bērnu. Kā redzams, bērns ir būtiskākais sievietes dzīves papildījums, viņas drīzāk piekrīt viedoklim, ka sieviete var nodzīvot pilnvērtīgu dzīvi bez apprecēšanās, nekā – bez bērna.

Ka laulība sievietēm nav tik svarīga kā bērns, to apliecina viedokļi par apgalvojumiem, ka “neprecētai sievietei, kas ir stāvoklī, bet nemīl savu partneri, tomēr vajadzētu viņu apprecēt”, un “sieviete, kura nonāk stāvoklī ārlaulības attiecībās un netaisās precēties, vajadzētu taisīt abortu” (17. tabula). Tos atbalsta mazāk nekā 10%; pret pirmo sevišķi kategoriski iebilst ļoti jaunas sievietes, rīdzinieces un tās, kurām vēl nav bērnu. Laulību nepieciešamību šādā gadījumā nedaudz atbalsta pirmo reizi precētās, salīdzinoši vecāka gada gājuma sievietes un sievietes ar augstāko izglītību. Latvietes tam nepiekrīt biežāk nekā citu tautību sievietes.

Abortu pretinieces ārlaulības grūtniecības gadījumā ir gandrīz visas sievietes, valdošais viedoklis – labāk bērns bez oficiālas laulības nekā aborts, dzīve bez bērna, precības ar ideālam neatbilstošu vīrieti.

15% sieviešu tomēr pauž viedokli, ka “valdībai vajadzētu spert soļus, lai atturētu sievietes no bērnu dzemdēšanas ārpus laulībām”, un šinī ziņā parādās neliela viedokļu atšķirība latvietēm (12,8%) un citu tautību sievietēm (20,8%), aktīvu valdības politiku ārlaulības dzimstības samazināšanā vēlās pirmoreiz precējušās (24,1%), sievietes ar 3 un vairāk bērniem (37,5%), un gados vecākas: pēc 45 gadiem – 25,9%. Var teikt, ka ārlaulības bērns sieviešu uztverē ir alternatīva tradicionālajai ģimenei apstākļos, kad ir grūtības ar piemērota laulību partnera izvēli. Neraugoties uz visnotaļ plaši pausto domu, ka ārlaulības dzimstība ir pieņemama parādība, vairāk nekā puse sieviešu tomēr pievienojas uzskatam, ka “dzemdības neprecētām mātēm ir nopietna sociāla problēma” – vidēji 56,9%, galvenokārt vecumā pēc 35 gadiem. Par to, vai tā ir sociāla problēma, vai arī “bērnu dzemdēšana ārpus laulības ir personīgs jautājums un sabiedrībai par to nevajadzētu uztraukties”, sieviešu viedokļi ir pretrunīgi un atspoguļo sabiedrības nesapratni – kā šo parādību vērtēt: to par personīgas dabas problēmu uzskata arī vairāk nekā puse – 57,3%. Citu tautību sievietes gandrīz 2 reizes biežāk nekā latvietes to atzīmē kā personīgu lietu – attiecīgi 70,2% un 36,4% (ka bērni neprecētām mātēm ir nopietna sociāla problēma, – no latvietēm to atzīst 57,4%, citu tautību sievietes – 55,9%). Šo viedokli izteikti pauž jaunas sievietes un tās, kuras dzīvo neregistrētā kopdzīvē. Personīgā izvēle par labu ārlaulības dzimstībai, kuru atbalsta arī sabiedrības attieksme, pāraug sociālā problēmā.

Tas atspoguļojas uzskatos par valsts atbalsta nepieciešamību ārlaulībā dzimušo bērnu mātēm. Sieviešu vidū vērojama izteikta vienprātība par to, ka “sieviete, kas izvēlas dzemdēt bērnu ārpus laulības, pienākas valsts pabalsts, ja viņai tas nepieciešams bērna uzturēšanai” – par to “balso” 95%, pie kam vairāk nekā 40% par to izteikušās kategoriskā formā: “ļoti piekrītu”. Pabalstu piešķiršanas

aspektā sievietes nešķiro, vai bērns ir dzimis ārļaulībā vai tradicionālā ģimenē, un tāpēc noraida domu, ka "valstij vajadzētu atbalstīt tikai tradicionālās ģimenes ar bērniem", sevišķi pret tādu variantu iestājas jaunas sievietes (97-100%), neprecējušās (97%), un tās, kuras savu kopdzīvi ar partneri nav oficiāli noformējušas (100%).

Aptuveni 90% sieviešu piekrīt viedoklim, ka "valdībai vajadzētu spert soļus, lai nodrošinātu to, ka ārļaulību bērnu tēvi palīdzētu uzturēt savus bērnus" – tāvad sievietes atzīst, ka šī personīgā rakstura problēma rada sekas, kuru novēršanā nepieciešama iejaukšanās no malas. Laucinieces un gados jaunas sievietes savu piekrišanu pauž salīdzinoši kategoriskākā formā: 93 – 100% tam "ļoti piekrīt". Bērnu dzemdēšana ārļaulībā, pēc dziļas sieviešu pārliecības, ir viņu pašu darīšana, bet par to materiāla atbildība pienākas arī bērna tēvam, un te, viņuprāt, nepieciešama valsts iejaukšanās – iespējams, ka vīrieši neiedomājas par savu atbildību, un līdzdalība bērna audzināšanā viņiem nešķiet tik pašsaprotama kā sievietēm, ne vienmēr tā ir labprātīga. Izrādās, ka sievietēm ir puslīdz vienalga, kāds ir viņu partneris, un vieglprātība šajā ziņā galu galā atbrīvo ārļaulības bērnu tēvus no līdzdalības un atbildības par savu bērnu audzināšanu, par ko, pēc sieviešu domām, vajadzētu gādāt valdībai – piespiest tēvus šīs rūpes uzņemties. Pirmslaulību sakari, nepadomājot par sava partnera nostāju, ir pretrunīgi vērtēta problēma.

17. tabula

**Spriedumus par ārļaulības dzimstību noliedzoši vai
apstiprinoši vērtējušo sieviešu īpatsvars, %**
• Opinions of respondents about non-marital births, %

Spriedumi • Statements	Viedokļi • Opinions			
	Ļoti nepiekrīt • Strongly disagree	Nepiekrīt • Disagree	Piekrīt • Agree	Ļoti piekrīt • Strongly agree
1. Sieviete ir labāk dzemdēt bērnu ārpus laulības nekā nodzīvot dzīvi bez bērna • It is better for a woman to have a child outside of marriage than to live her life without a child	1,4	22,9	59,6	15,6
2. Neprecētai sievietei, kas ir stāvoklī, bet nemīl savu partneri, tomēr vajadzētu viņu apprecēt • A pregnant woman should marry her partner even without love	17,4	73,4	7,8	0,9
3. Sieviete, kas izvēlas dzemdēt ārpus laulības, pienākas valsts pabalsts, ja tas viņai nepieciešams bērna uzturēšanai • If a woman wants to have a child as a sole parent' she should receive the state's support to cover needs of the child	-	4,6	50,5	44,5
4. Dzimstības neprecētām mātēm ir nopietna sociāla problēma • Deliveries by single mothers is a serious social problem	1,4	41,7	48,6	8,3
5. Bērnu dzemdēšana ārpus laulības ir personīgs jautājums un sabiedrībai par to nevajadzētu uztraukties • Delivery outside marriage is an individual choice, and public should not be concerned	3,7	38,1	51,4	6,9
6. Sieviete, kura nonāk stāvoklī ārpus laulības attiecībām un netaisās precēties, vajadzētu taisīt abortu • Pregnant cohabiting women with no intention to marry should have an abortion	30,3	64,2	3,7	1,4
7. Valdībai vajadzētu spert soļus, kas atturētu sievietes no bērnu dzemdēšanas ārpus laulības • Government should have certain activities to prevent non-marital births	14,7	69,7	15,1	0,5
8. Valdībai vajadzētu spert soļus, lai nodrošinātu to, ka ārļaulību bērnu tēvi palīdzētu uzturēt savus bērnus • Government should ensure that fathers of non-marital children help to maintain them	-	8,3	74,1	37,2

Ārlaulības dzimstības (domātas dzemdības neprecētām mātēm) pieauguma cēloņus sievietes galvenokārt saskata pieaugošajā sieviešu neatkarībā – tā domā 64,7% aptaujāto (18. tabula), 35,8% šo faktoru likušas pirmajā vietā. Divreiz mazāk – 17,0% – pirmajā vietā ierindojušas to, ka daudzi vīrieši nevēlās precēties, kad viņu partnere paliek stāvoklī (to atzīmējuši 49,1% aptaujāto), nedaudz retāk kā būtiskākais faktors minēts morāles līmeņa pazemināšanās (16,5% to minējuši kā pirmo). Trešais izplatītākais nosauktais iemesls ir – “trūkst precamu vīriešu”. Kā minēts iepriekš, šie paši iemesli (nepietiekama cieņa pret laulībām un precībām piemērotu vīriešu trūkums) izsauc arī laulību skaita samazināšanos. Var uzskatīt, ka ārlaulību dzimstība un laulību skaita samazināšanās ir savstarpēji saistītas sabiedrībā notiekošo procesu izpausmes, ārlaulības dzimstības pieaugums ir laulību skaita samazināšanās sekas: sievietes drīzāk ir ar mieru dzīvot neprecējušās (kas nenozīmē, ka viņas ir vientuļas) nekā bez bērna. Tomēr zināmas pārdomas izraisa tas, ka ļoti reti ārlaulības dzimstības pieauguma cēloņu vidū tiek minēts, ka “daudzas sievietes nevēlās precēties, kad ir nonākušas stāvoklī” – un savukārt augsts ir to sieviešu īpatsvars, kuras noraida viedokli, ka “sievietei, kura palikusi stāvoklī, vajadzētu apprecēt savu partneri.” It kā pretrunīgi viedokļi, bet to atšķirīgais vērtējums liecina, ka sievietes šādā situācijā vēlas apprecēties, bet viņas nevar “apprecēt savu partneri”, jo tieši vīrieši šādos gadījumos ļoti bieži no laulību saistībām izvairās, to atzīmējušas 49,1% aptaujāto sieviešu.

18. tabula

Faktori, kas ietekmējuši ārlaulības dzimstības pieaugumu, %
• Reasons for increase in extramarital births, %

Faktori • Reasons	Vieta • Range by importance						Kopā • Total
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
1. Sabiedrības morāles līmeņa krišanās • Decrease in public's moral	16,5	3,7	4,6	4,1	1,4	0,9	31,2
2. Sieviešu pieaugošā neatkarība • Increased independance of women	35,8	20,2	3,7	3,2	1,4	0,5	64,7
3. Trūkst precamu vīriešu • No enough men suitable for marriage	12,4	13,8	8,3	2,3	1,4	-	35,1
4. Sabiedrībā zūd cieņa pret laulībām • Decrease of family's value in public's opinion	13,8	18,3	10,6	3,2	1,8	1,4	49,1
5. Daudzi vīrieši nevēlās precēties, kad sieviete ir palikusi stāvoklī • A lot of men avoid marriage if a women is pregnant	17,0	14,2	12,4	3,7	1,8	-	49,1
6. Daudzas sievietes nevēlās precēties, kad ir palikušas stāvoklī • A lot of women do not want to marry being pregnant	0,9	4,1	1,8	1,8	1,4	2,3	12,4
7. Citi • Other	3,7	1,8	0,5	0,5	0,5	0,5	7,8

Var pieņemt, ka ar sieviešu liberālo attieksmi pret ārlaulības dzimstību zināmā mērā saistās arī viņu uzskati par pirmslaulību seksuālo attiecību pieļaujamību – tās atzīst 93%, un šajā ziņā izdalās divas grupas: kuras šādus sakarus par pieņemamiem uzskata jebkurās attiecībās starp diviem cilvēkiem (46,3%) un kuras – tikai gadījumos, ja vīrieša un sievietes attiecības ir ilgstošas – 50,0%. Kā redzams, puse sieviešu akceptē neregistrētu kopdzīvi. Pirmslaulību seksuālo sakaru pieļaujamības noliedzēju ir ļoti maz – nepilni 3%. Uzmanību pievērš fakts, ka apgalvojumam: “sievietēm pienākas tāda pati seksuālā brīvība kā vīriešiem” pievienojas gandrīz 84% sieviešu

(19. tabula), it sevišķi pilsētnieces, jaunas sievietes, neprecējušās, dzīvojošas neregistrētā kopdzīvē – vairāk nekā 90%. Konservatīvākas ir gados vecākas sievietes (pēc 40 gadiem) un tās, kurām ir vairāki bērni. Izmaiņas sabiedrības attieksmē pret seksuālo brīvību sievietēm ienes jaunākās paaudzes sievietes.

19. tabula

**Spriedumus par seksuālajām attiecībām noliedzoši vai
apstiprinoši vērtējušo sieviešu īpatsvars, %**
• **Opinion of respondents about sexual relations, %**

Spriedumi • Statements	Viedokļi • Opinions			
	Ļoti nepiekrīt • Strongly disagree	Nepiekrīt • Disagree	Piekrīt • Agree	Ļoti piekrīt • Strongly agree
1. Sievietēm pienākas tāda pati seksuālā brīvība kā vīriešiem • Women are entitled to the same sexual freedom as men	2,3	12,8	66,5	17,4
2. Sabiedrības attieksme pret seksuālās uzvedības normām ir mainījusies pēdējā desmitgadē • Public attitude to norms of sexual behaviour has changed during the last 10 years	-	4,1	72,0	23,9

Tikpat kā nekādas uzskatu atšķirības sieviešu vidū nepastāv attiecībā uz to, ka “**sabiedrības attieksme pret seksuālās uzvedības normām ir mainījusies pēdējā desmitgadē**” – šādam viedoklim piekrīt vairāk nekā 90% sieviešu, neregistrētā kopdzīvē dzīvojošās un ar vairākiem bērniem – pat 100%. Šo izmaiņu vērtējums biežāk ir negatīvs (41,3%) nekā pozitīvs (36,3%) vai neitrāls (18,3%), var teikt, ka kopumā sabiedrības attieksmes izmaiņu vērtējums ir piesardzīgs.

Par būtiskāko faktoru, kas mainījis sabiedrības attieksmi pret seksuālās uzvedības normām, sievietes atzinušas to, ka sabiedrībā valda lielāka atklātība par seksu – tas pirmajā vietā ir minēts 40,4% gadījumu, un no visām aptaujātajām šo faktoru ir atzīmējušas 68%. Otrs “vaininieks” pēc sieviešu domām ir – rietumvalstu uzvedības normu popularitāte – pavisam to nosauc 64,7%, un 32,6% to izvirzījušas pirmajā vietā. Gandrīz puse sieviešu (48,2%) būtiskāko faktoru vidū ierindojušas pretapaugļošanās līdzekļu izplatību, tas biežāk ir likts 2. un 3. vietā, līdzīgi kā erotisko materiālu pieejamība (20. tabula). Apstākļu daudzveidība, izvēles iespējas veido dažādus viedokļus.

20. tabula

**Faktori, kas ietekmējuši sabiedrības attieksmi pret seksuālās uzvedības normām,
% no aptaujātiem**

• **Determinants of public's opinion about sexual behaviour, %**

Faktori • Determinants	Vieta • Range by importance						Kopā • Total
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
1. Feminisma ietekme • Impact of feminism	2,3	2,8	5,0	1,8	3,2	4,6	19,7
2. Rietumu uzvedības normu popularitāte • Growing popularity of western norms of behaviour	32,6	15,1	12,8	2,8	0,9	0,5	64,7
3. Erotisko materiālu izplatīšanās • Erotic movies etc.	5,0	19,3	13,3	6,9	1,4	-	45,9
4. Pornogrāfijas pieejamība • Availability of porno	11,0	10,1	8,3	3,7	3,2	0,9	37,2
5. Lielāka atklātība sabiedrībā par seksuāliem jautājumiem • Increased freedom of expression about sex issues	40,4	15,1	5,5	6,4	0,5	-	67,9
6. Pretapaugļošanās līdzekļu pieejamība • Availability of contraceptives	3,2	18,3	15,1	3,7	3,2	4,6	48,2
7. Citi • Other	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	2,0

Secinājumi.

Reproduktīvā vecuma sieviešu aptauja par viņu viedokļiem attiecībā uz laulību nozīmību, bērnu audzināšanas un karjeras apvienošanas iespējām, ārļaulības dzimstību un dzimumu līdztiesību rāda, ka sievietes savos uzskatos biežāk ir vienotas nekā savstarpēji dalītās domās.

Sievietes ir vienotas uzskatos par to, ka mūsdienā Latvijas sabiedrībā vīrieši un sievietes nav līdztiesīgi, un ka nav saprātīga pieeja: sievietēm – māja un bērni, vīriešiem – politika un valsts vadīšana.

Salīdzinoši lielā vienprātībā viņas piekrīt viedoklim, ka sievietei bērni ir nozīmīgāki nekā laulības; ka ārļaulības bērni gan ir sieviešu personīga darīšana, kas tomēr pāraug nozīmīgā sociālā problēmā. Tās risināšanā, pēc sieviešu domām, jāpiedalās šo bērnu tēviem un valstij. Kā būtiski ārļaulības dzimstības pieauguma un arī laulību skaita samazināšanās cēloņi tiek minēti: pieaugošā sieviešu neatkarība, cieņas zudums sabiedrībā pret laulībām, arī precībām piemērotu vīriešu trūkums.

Pretrunīgi viedokļi izteikti jautājumos par pilnvērtīgas un laimīgas dzīves iespējamību bez apprecēšanās, par sievietes peļņas darba nepieciešamību bērnu audzināšanas laikā.

Sievietes bieži uzskata, ka vīrieši ir pārlietu konservatīvi dzimumu līdztiesības jautājumos, un viņas, šķiet, nedomā samierināties ar savu līdz šim pakārtoto lomu sabiedrībā un ģimenē. Darba, karjeras vilinājums un nepieciešamība reizēm traucē viņām izveidot ģimeni, un viņas ir gatavas to upurēt, laulību un pilnu ģimeni aizstājot ar bērnu. Racionāla pieeja karjerai viņu uztverē sadzīvo ar mūsaprāt neracionālu attieksmi pret otru cilvēku – savu iespējamo bērnu, liedzot viņam dzīvi pilnā ģimenē. Vīrietis tiek uztverts kā seksuālais partneris, nevis potenciāls laulātais, un viņa loma bieži vien tiek reducēta līdz valsts regulētai materiālai palīdzībai bērna apgādāšanā, kas gan tiek pamatota ar vīriešu morālo degradāciju.

Vienlaicīgi sievietes atzīst, ka joprojām mūsdienīga ir ģimene, kuras pamatā ir laulība un valdībai būtu jāveic īpaši pasākumi, kas sekmētu precēšanos: pašreiz jauniem cilvēkiem neesot iemesla laulāties, un par galveno laulību skaita samazināšanās cēloni tiek nosaukts nepietiekams valsts atbalsts jaunām ģimenēm.

Tomēr sieviešu uzskati par laulību, seksuālo brīvību, ārļaulības bērniem liecina, ka seksuālā dzīve un bērnu radīšana netiek vairs viennozīmīgi saistīta ar laulībām. Līdz ar to var secināt, ka arī Latvijas sabiedrībā ģimene atrodas pārvērtību procesā, kad tradicionālajām normām ir par šauru jaunajā ekonomiskajā situācijā; pārvērtības pavada ļoti pretrunīgi viedokļi par ģimeni, laulību un dažādiem ar tām saistītiem jautājumiem.

Ģimene joprojām sievietēm ir svarīga, bet jaunā paaudze ienes jaunas vēsmas sabiedriskajā domā: laulība vairs netiek viennozīmīgi uztverta kā ģimenes pamats.

Pētījuma rezultāti apstiprina pieņēmumu, ka sievietēm svarīgāks par laulību ir bērns, tas dod dzīvei pilnskanību.

Sievietes ļoti grib visu – ģimeni, darbu, bērnus, bet to visu grūti apvienot, un galvenie iemesli ir materiālās grūtības, vīriešu bezatbildība, arī morālais pagrimums, (kas bieži vien sakņojas bezdarbā, kam savukārt cēloņi meklējami viņu zemajā izglītības līmenī un nepietiekamajā ražošanas attīstībā pilsētās un laukos), faktiskā nevienlīdzība ģimenē un sabiedrībā kopumā.

Pretrunīgie viedokļi attiecībā uz pētījumā skartajiem jautājumiem lielā mērā saistīti ar aptaujāto vecuma sastāvu: brīvākus uzskatus pauž jaunākās paaudzes sievietes, tas ļauj izteikt pieņēmumu, ka pamazām vien sabiedrībā ģimenes un laulības prestižs varētu mazināties.

Avoti.

Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji. 2001. gada novembris. Rīga, Marts, 2002., 51 lpp.

Golods S. I. Ģimene un laulība: vēsturiski – socioloģiska analīze. Sankt-Pēterburga, 1998., 272 lpp. (krievu val.)

Laiks darbam un atpūtai pēcatmodas gados Latvijā. Rīga, 1999., 122 lpp.

Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga, 2002., 287 lpp.

Pārsla Eglīte

Latvijas sieviešu pieredze ģimenes veidošanā un pārmaiņas attieksmē pret to

Ievads. Pētījuma mērķis un metodika.

Partnerattiecības un ģimeni veido divi – katrs no savām ilgām un priekšstatiem par nākamo kopdzīvi, savu un partnera dalību kopējo attiecību kopšanā un sadzīves rūpēs, katrs ar savu raksturu un tā attīstību ciešā saskarsmē ar dzīves biedru, katrs ar savu jūtību pret vecāku un sabiedrības attieksmi pret jauno ģimeni un tās locekļu rīcību. Ja abu ieceres attiecībā pret uzsākto kopdzīvi ir līdzīgas un abi ir vienlīdz gatavi saskaņot savu rīcību ar otra vēlmēm, iespējam un vajadzībām, ja abiem ir vienāda attieksme pret apkārtējo varbūtējiem centieniem ietekmēt šī pāra attiecības un darbību, tad diezgan droši var cerēt uz laimīgu un noturīgu ģimenes dzīvi. Taču atrast atbilstošu otro pusīti vai paredzēt abu personību un attiecību attīstību gadiem uz priekšu vēl nezināmās dzīves situācijās ir tikpat kā neiespējami. Atliek palauties uz veiksmi un savu gatavību lietišķi un draudzīgi risināt visus sarežģījumus, rēķinoties ar citu saimes locekļu vēlmēm.

Šāda gatavība un atbilstošās prasmes reti kam piemīt. To var veidot un attīstīt īpašās mācību nodarbībās un konsultācijās, pārdomājot citu pieredzi pēc lasītā, filmās redzētā un pažiņu stāstītā. Taču daudzas grāmatas, filmas un pēdējos gados Latvijā plaši pieejamie psihologu un ģimenes konsultantu ieteikumi bieži vien ir aizgūti no ārzemēm ar citu kultūru, vēsturisko pieredzi, tām atbilstošu sabiedrības attieksmi un risinājumu iespējām. Tāpēc lietderīgi izziņāt savstarpējās attiecībās sastopamās grūtības Latvijas ģimenēs un to risināšanas pieredzi, izvērtējot to līdzību un atšķirības ar citās valstīs vēroto. Latvijā dažādas pētnieku grupas jau ir veikušas aptaujas un publicējušas pētījumu rezultātus par patstāvīgas dzīves un partnerattiecību sākšanas vecumu dažādu paaudžu pārstāvju vidū [Zvidriņš ... 1996; Iedzīvotāju ... 1998], cilvēku attieksmi pret atšķirīgiem partnerattiecību veidiem un ģimenes lomu izpildi [Zariņa ... 1995; Zvidriņš, Ezera ... 1999; Koroļeva ... 1997; Rungule ... 2000; Peipiņa ... 1995], cilvēku apmierinātību ar savu ģimenes dzīvi un šķiršanās iemesliem [Zariņa ... 1986].

2001. gada sākumā veiktā aptauja papildina līdzšinējo izpēti ar Latvijas sieviešu izteikumiem par savu pieredzi partneres un mātes lomā: dažu rīcības aktu motivāciju un abu partneru sadarbību, izjusto sabiedrības spiedienu un attieksmi pret to. Pētījuma galvenais mērķis – izziņāt varbūtējās pārmaiņas sieviešu rīcībā un attieksmē pret ģimenes izveidi laikposmā pēc totalitārās iekārtas sabrukuma un viņu viedokli par šīm pārmaiņām.

Aptauju veica LZA Ekonomikas institūta pētnieciskā kopa ar Džordža Vašingtona universitātes (ASV) atbalstu, pēc tās asociētās profesores Dainas Stukuls-Eglītes iniciatīvas un jautājumu izvēles. Tie aptvēra vairākus tematiskus blokus:

- galveno ģimenes dzīves notikumu secību un laiku (pašas vecumu),
- bērnu skaitu un ģimenes attiecībām to dzimšanas laikā,
- partnerattiecību vēsturi un to raksturojumu,
- pašas attieksmi pret laulību un seksuālo uzvedību, kā arī viedokli par sabiedrisko domu šais jautājumos un sieviešu stāvokļa pārmaiņām Latvijā pēdējos 10 gados.

Aptaujai par piemērotāko atzīta formalizētas intervijas metodika ar respondentu brīvi izvēlētiem izteikumiem un atbilžu izvērsumu, taču neizbēgami ierobežotā intervēto daudzuma dēļ tā nedod pamatu vērtēt parādības izplatību.

Intervējamo atlase bija pilnīgi nejauša, tiecoties vienīgi pēc lielākas likteņu un viedokļu, kā arī to varbūtēji ietekmējošo apstākļu dažādības. Sievietes tika aptaujātas kā galvaspilsētā Rīgā, tā dažās mazākās pilsētās un laukos dažādās Latvijas daļās.

Aptaujāto sastāvs.

Pavisam aptaujātas 32 sievietes vecumā no 21 līdz 56 gadiem. To starpā vairāk par 2/3 – visaktīvākajā ģimenes attiecību vecumā no 25 līdz 44 gadiem. Atbilstoši intervēto sastāvam pēc vecuma tikai vienai no visām nebija ne laulības, ne kopdzīves pieredzes ar partneri. Tātad viņu spriedumi par sabiedrības attieksmi pret dažādiem partnerattiecību veidiem un seksuālo uzvedību, kā arī viņu pašu piedzīvoto, veidojušies salīdzinājumā ar pašu rīcību vai likteni.

Izplatītākais **dzimumdzīves sākšanas vecums** intervēto vidū izrādījās 18.-21. dzīves gads, tikai vienai – 24 gadi, divām – 17, vienai – 16 un divām visjaunākajām – 15. Atskaitot šīs divas, nebūt nav vērojama noteikta tendence jaunākajās paaudzēs sākt dzimumattiecības ātrāk. Turklāt nav noteiktas sakarības, ka tas notiktu agrāk vai vēlāk par aiziešanu no vecāku mājas vai darba gaitu sākumu. Savukārt pirmā kopdzīve vai laulība tikai septiņām jeb nepilnai piektajai daļai uzsākta tai pašā mūža gadā, kurā sākušās dzimumattiecības. Pārējām kopdzīve sākusies 1 līdz 6 gadus pēc dzimumattiecību uzsākšanas, bet vienai no visjaunākajām kopdzīve sāka pirms dzimumattiecībām. Jāsecina, ka kopdzīve visbiežāk tiek uzsākta jau ar zināmu dzimumattiecību pieredzi.

Partnerattiecību vēsture intervētajām izrādījās visai daudzveidīga. Sešas dažādu paaudžu intervētās kopdzīvi ar partneri sākušas laulībā, kura turpinās līdz aptaujas brīdim. Vēl sešas pirms pirmās līdz aptaujai nepārtrauktās laulības vienu vai vairākus gadus pavadījušas neregistrētā kopdzīvē ar to pašu partneri. Vēl trim divus līdz četrus gadus turpinās pirmā kopdzīve. Viņu starpā gan neviena nav sasniegusi 30 gadu vecumu, tāpēc vēl var salaulāties ar to pašu partneri vai sākt dzīvi ar citu.

Pusei aptaujāto nācies piedzīvot arī šķiršanos. Četras piedzīvojušas pa divām laulībām un divām šķiršanās reizēm. Dažas no intervētajām pēc pirmās laulības šķiršanas uzsākušas neregistrētu kopdzīvi, bet arī tā izbeigta. Vēl citām otra kopdzīve – citām laulībā, citām neregistrēta – līdz aptaujas brīdim tika turpināta. Tikai viena vispār nebija mēģinājusi sākt kādu kopdzīvi. Pirmslaulību kopdzīves ilgums bijis gan gadu, gan ilgāk – līdz pat sešiem gadiem. Savukārt tām, kas piedzīvojušas šķiršanos, pirmā laulība vai kopdzīve turpinājusies vienu līdz 12 gadiem, bez kāda parastākā pirmo laulību ilguma. Savukārt nākamā kopdzīve, ja tāda piedzīvota, citām sāka jau gadu pēc iepriekšējās izjukšanas, citām – bet retāk, pēc ilgāka pārtraukuma, kas pārsniedz pirmās kopdzīves ilgumu.

Tāpēc aptaujāto pieredze izrādījās ļoti daudzveidīga, ietverot bezmaz visus iespējamus laulības, neregistrētas kopdzīves un šķiršanās secības un turpinājuma variantus. Līdz ar to ir iespēja salīdzināt, vai viņu spriedumi par mātes lomu un sabiedrības attieksmi atšķiras pašu piedzīvotā ietekmē. Taču jau bez iedziļināšanās interviju saturā ir skaidrs, ka cilvēku ģimenes stāvokļa raksturojumam līdz šim izplatītie varianti – precēta, neprecēta, šķirta, atraitne, tikai retumis to papildinot ar “neregistrētā kopdzīvē” ir nepietiekami. Arvien biežāk oficiāli šķirta vai atraitne faktiski ir uzsākusi neregistrētu kopdzīvi, kas pēc dzīvesveida un bērnu stāvokļa ģimenē būtiski atšķiras no situācijas bez jauna dzīvesbiedra.

Atbilstoši aptaujāto sieviešu vecumam un ģimenes dzīves pieredzei lielākajai viņu daļai ir **bērni**: deviņām pa vienam, četrpadsmit – pa diviem un divām – trīs. Aptaujas nolūkiem pietiekami liela ir arī grupa bez bērniem – septiņas dažādu paaudžu (no 21 līdz 39 gadiem) pārstāves.

Intervēto sastāvs ir gana daudzveidīgs arī citiem personas raksturojumiem. Aptuveni trešajai daļai ir augstākā **izglītība**, kas ir raksturīgi vispilnīgāk pārstāvētajai trīsdesmitgadnieču paaudzei [Latvijas ... 2001, 2002]. Uz pusi mazāk intervēto izrādījās ar nepabeigtu augstāko izglītību. Gandrīz tik pat daudz jeb gandrīz pusei ir vidējā speciālā un vispārējā vidējā izglītība.

Aptaujātās ar katru no minētajiem iegūtās izglītības līmeņiem ir diezgan vienmērīgi sadalītas pa visiem **apdzīvotības tiptiem**, kaut arī visu iedzīvotāju sastāvā rīdzinieces ir vairāk izglītotas, bet laucinieces – samērā mazāk. Kopumā divpadsmit no aptaujātajām ir rīdzinieces, kuru vidū tāpat kā visā kopumā trešajai daļai ir augstākā izglītība, četrpadsmit citu pilsētu iedzīvotājas un sešas – laucinieces, kuru vidū ir vienīgā no intervētajām ar pamata izglītību, bet pārējās kā ar vidējo speciālo, tā nepabeigtu un pabeigtu augstāko. Tāpēc varbūtējās pieredzes, spriedumu un viedokļu atšķirības pēc izglītības nav saistāmas ar viņu dzīvesvietas ietekmi.

Tas pats attiecas uz personības veidošanās vidi. Intervēto sadalījums pa apdzīvotības tiptiem, kur tās uzaugušas, gandrīz neatšķiras no sadalījuma pa patreizējām dzīves vietām. Protams, dzīves gaitā ir nedaudz mazinājies laucinieču īpatsvars un pieaudzis – rīdzinieču. Rīgā augušas deviņas no patreizējām divpadsmit tās iemītniecēm, bet laukos palikušas sešas no deviņām tur augušajām. Citās pilsētās augušo un dzīvojušo skaits ir vienāds, kaut arī mūža laikā daļa no tām savu dzīvesvietu ir mainījušas: dažas pārcēlušās uz Rīgu, citas ieradušās no laukiem vai arī pārbraukušas no vienas pilsētas uz otru.

Atbilstoši intervēto vecumsastāvam vairums no viņām ir **nodarbinātas** peļņas darbā: tikai viena ir bezdarbiece, divas vēl mācās un četras – mājāsaimnieces.

Vēl vienveidīgāks aptaujāto sastāvs izrādījās pēc **tautības**: tikai divas viņu vidū nebija latvietes. Tātad tālākajā spriedumu un viedokļu analizē praktiski nav meklējamas varbūtējas etniskās mentalitātes īpatnības.

Neraugoties uz etniskā sastāva vienveidību, **piederība tai vai citai reliģiskai konfesijai** ir visai atšķirīga. Divpadsmit intervētās atzīst sevi par luterāņiem, astoņas par katolietēm, viena – baptiste, bet vienpadsmit jeb aptuveni trešdaļa par konfesijām nepiederošām. Savukārt uz jautājumu par reliģiozitāti tikai piecas atbildēja apstiprinoši, un viņu starpā izrādījās divas luterietes, viena katoliete, divas konfesijām nepiederošas. Vēl pa vienai savu reliģiozitāti raksturoja nenoteikti: “neitrāla attieksme”, “reizēm”, “ne baznīcas izpratnē”, “cik manai dvēselei prasās”, bet trīs luterietes to apzīmēja ar “nevisai”. Taču arī atzinušām sevi par reliģiozām – nācies gan šķirties, gan sākt ģimenes dzīvi ar vairākus gadus ilgušu neregistrētu kopdzīvi, nemaz nerunājot par dzimumattiecību uzsākšanu pirms laulībām. Tas viss nav gluži atbilstoši kristīgās morāles nosacījumiem, un tādēļ arī pašu atzītās reliģiozitātes ietekme uz aptaujāto faktisko uzvedību vismaz attiecībā uz laulātību uzskatāma par visai nelielu. Vēl mazāk par uzvedību ietekmējošu faktoru uzskatāma piederība kādai konfesijai, ja pašas tām piederīgās neuzskata sevi par reliģiozām.

Personas raksturlielumu un viņu dzīves notikumu ārkārtīgi daudzveidīgās kombinācijas aptaujāto vidū liek domāt, ka šīm anketās un aptaujās parasti fiksējamām pazīmēm ir visai niecīga loma cilvēka rīcībā un tās motivācijā. Noteicošā ir individualitāte, kas veidojas milzīga ietekmējošo apstākļu kopuma iespaidā. Turpmākās saturīgās analīzes uzdevums ir pārbaudīt šo pieņēmumu, kā arī izziņāt šo visai atšķirīgo sieviešu viedokļu daudzveidību vai varbūt arī zināmu līdzību, dzīvojot vienā laikmetā un vienā mazā valstī.

Attieksme pret mātes lomu un tās izpilde.

Saprotams, ka pilnībā izjust un raksturot savas izjūtas mātes lomā un gatavību to uzņemties var tikai tās sievietes, kam ir bērni. Kā jau minēts, tādu bija 25, t.i., lielais vairums mūsu intervēto, kas dod pamatu cerēt uz gana plašu pieredzes raksturojumu un vērtējumu.

Dabiski, ka biežāk un lielāka pieredze mātes lomā ir gados vecākajām: vecākām par 36 gadiem visām bijuši bērni, jaunākām tikai nedaudz vairāk nekā pusei – astoņām no četrpadsmit. Līdzīgi mazinās līdz aptaujai viņām dzimušo bērnu skaits. Vecākajā grupā vairumam ir pa 2 bērniem, tikai divām no 15 ir pa vienam bērnam, bet divām – pa 3 bērniem, kādu vispār nav jaunākajā grupā. Tajā turpretī tikai divām no astoņām ir divi bērni, pārējām – pa vienam. Savukārt vecums, kādā dzimis pirmais bērns, abās grupās praktiski neatšķiras: vecākajā tas noticis gan 19 gan 32 gadu vecumā, bet vidēji – 24 gadu vecumā, jaunākajā grupā bērni dzimuši 16-29 gadu vecumā un vidēji – nepilni 23. Taču pārējās šai grupā, kam vēl nav bērnu, vairs nevar pie tiem tikt ātrāk par 21 gadu vecumu, ko tās intervijas brīdī jau bija sasniegušas. Iespējams gan, ka vecākās no viņām, kas jau pārsniegušas 30 gadu vecumu paliks bez bērniem, jo arī vecākajā grupā reti kurai pirmie bērni dzimuši šai mūža posmā.

Intervāls starp pirmā un otrā bērna dzimšanu arī mēdz būt ļoti atšķirīgs. Vairumā gadījumu tas ir 2-5 gadi vienā laulībā, un līdz pat 13 gadiem, ja katrs no tiem dzimis citā laulībā vai kopdzīvē. Tomēr arī tas tā nav visos gadījumos: ja otra laulība noslēgta drīz pēc pirmā bērna dzimšanas un pirmās laulības šķiršanas, arī vienai mātei dažādās laulībās dzimušajiem bērniem vecuma starpība bijusi tikai divi gadi. Un otrādi – arī vienā nepārtrauktā laulībā divi bērni dzimuši ar 9 gadu atstarpi, kas tomēr ir mazāka, nekā otras samērā vēlas laulības noslēgšanas gadījumos. Viss minētais gan attiecas uz intervēto vecāko grupu, jo jaunākajā – tieši viņu mazākā gadu skaita dēļ – ir pārāk maz otro bērnu un otro laulību (pa 2 gadījumiem), lai varētu meklēt kādas līdzības vai īpatnības.

Savu pieredzi mātes lomā, izjūtas un to vērtējumu intervētās tika lūgtas raksturot ar vairāku uzvedinošu jautājumu palīdzību.

Pirmie no tiem – **par bērna plānotu vai nejaušu ieņemšanu un šīs rīcības motivāciju**. Dabiski, ka XX gadsimta otrajā pusē dzimušie bērni ir bijuši gribēti ilgi pirms ieņemšanas vai jau pēc tam, citādi tie diez vai būtu dzimuši. Tomēr šī gribēšana var būt vairāk vai mazāk aktīva, ar ieplānotu laiku vai paļaujoties uz likteni. Intervēto atbildēs sastopami visi šie rīcības varianti, tomēr ne vienādi bieži.

Visretāk minēta apzināta plānošana: „Vēlējos bērnu un pārtraucu lietot pretapaugļošanās līdzekļus. Ar bērna tēvu bijām vienisprātis” (bērns 22 gadu vecumā, pašai 35); „Pirmie divi bērni bija plānoti” (1. bērns 22 gadu vecumā, aptaujas laikā 40 gadu).

Visai reti intervētās minējušas arī apsvērumus, kas noteikuši bērna dzimšanai izvēlēto laiku: „Abi ar vīru vēlējāmies bērnu, bijām kopā nodzīvojuši 7 gadus, sapratāmies labi, materiālu problēmu nebija” (1. bērns dzimis 28 gadu vecumā, pašai 48); „Vēlējos pēc gadiem būt jauna māte, lai bērns ātrāk izaugtu, un es nebūtu sasniegusi 40 gadu vecumu. Biju jau arī gandrīz beigusi augstskolu. Partneris piekrita” (22 gadus veca); „Bija partneris, kā arī materiāli nodrošināti apstākļi” (ar vīru nav ticis apspriests, pēc 3 gadiem laulība šķirta).

Vairākkārt par motīvu minēta mīlestība, taču ne katru reizi tā izrādījusies noturīga: „Aiz mīlestības un pēc abpusējas gatavības” (laulība turpinās); „Bērns tika ieņemts pēc manas un vīra kopējas gribas un izvēlēta laika. Manu izvēli ietekmēja vīra mīlestība un ļoti labā veselība” (laulība tomēr pēc 8 gadiem šķirta); „Pirmā gadījumā lomu nospēlēja mīlestība, otrajā – ģimenē jābūt vismaz diviem bērniem” (bet tas – jau otrā laulībā, pirmā kopdzīve izbeigta gadu pēc bērna dzimšanas, ar vīru ticis apspriests).

Atkārtoti minēts arī apsvēruma par bērnu nepieciešamību ģimenē. Bez iepriekš citētā sastopami vēl līdzīgi izteikumi: „Ar pirmo partneri bērnu nebija, precējos ar otru cerībā tikt pie bērniem. Ar vīru, protams, apspriests” (bērns dzimis 32 gadu vecumā, 2 gadus vēlāk laulība šķirta); „Biju precējusies, un bērns ir pats par sevi saprotama lieta. Tā tam jābūt. Ar vīru, protams, apspriedām: nebija nekāds “nūģis”” (laulība tomēr 10 gadus vēlāk šķirta).

Gandrīz vai visbiežāk par noteicošo bērnu dzimšanas laika izvēlē nosaukts laiks to darīt, piemēram: „Bijām jau vairākus gadus kopā un bērnu gribējām – bija pienācis laiks” (25 gadu vecumā, pēc 3 gadiem laulībā); „Bija pienācis laiks dibināt ģimeni, vīrs atbalstīja” (bērns 21 gada vecumā, bet pēc 9 gadiem uzsākta cita kopdzīve); „Domāju, pienācis laiks parūpēties par pēcnācējiem, kopdzīves partnerim un vēl līdz šim – vīram – bija vienalga” (bērna dzimšanas laikā 27 gadi).

Vēl citām vēlēšanās laist pasaulē bērnus nav izraisījusi kādas darbības tās īstenošanai: „Bērnus gribējām, un nekas netika iepriekš plānots. Kā būs, tā būs” (2 bērni, laulība turpinās 21 gadu); „Gribēju bērnu, bet neplānojām konkrēti. Vīrs atbalstīja” (divi bērni, katrs savā laulībā, abas šķirtas); „Bērni nāca paši, manu izvēli nekas neietekmēja. Bērnu tēvs uzskatīja, ka vēl par agru dibināt ģimeni” (tolaik 23 gadi, 2 bērni, laulība turpinās, aptaujas laikā 25 gadi).

Būtībā šī gribētā bērna fatālā gaidīšana neatšķiras no nejaušas ieņemšanas: „Patiesībā sevišķi mēs neizsargājāmies, bet jau iepriekš zinājām, ja iestāsies grūtniecība, tad to turpināsim un gaidīsim bērniņu. Tobrīd es to īpaši nevēlējos, bet bērna tēvs gan” (bērns dzimis 16 gadu vecumā pirmajā kopdzīvē, kas tai pat gadā izbeigusies); „Otrs bērns ir “nejaušs” bērns. Bet tā kā vienmēr esam vēlējušies ģimenē vairākus bērnus, tad nolēmu grūtniecību saglabāt. Ja būtu izvēlējusies pati, tad otrs bērns būtu piedzimis pāris gadus vēlāk. Arī par otro bērnu (saglabāt grūtniecību vai nē) bijām vienisprātis” (otrais bērns dzimis 30 gadu vecumā 1. nepārtrauktā laulībā); „Otrs bērns pieteicās nejauši, nospriedu, ka tas ir liktenis” (otrā kopdzīvē pēc pirmās laulības šķiršanas, 34 gadu vecumā, partneris atbalstījis, tomēr pēc 6 gadiem kopdzīve izbeigta).

Vairākos gadījumos bērns nav bijis iepriekš iecerēts, bet izšķirošā ir bijusi nevēlēšanās pārtraukt grūtniecību: „Tā bija pirmā grūtniecība, un arī partneris nebija pret” (pēc 2 gadiem dzimis vēl otrs bērns, laulība turpinās); „Trešais bērns nebija plānots. Grūtniecību saglabāju, jo nevarēju pieļaut pat domu par abortu. Vīrs piekrita” (3 bērni, dzimuši ikreiz ar 2 gadu intervālu, tā pati laulība turpinās).

Dažām šī nevēlēšanās bijusi tik stipra, ka citi bērna audzināšanai būtiski nosacījumi likušies mazsvarīgi: „Neienāca prātā pat doma, ka varētu pārtraukt grūtniecību, neskatoties uz to, vai laulība tiks reģistrēta vai ne” (iespējams, ka tieši šīs nostājas dēļ ar partneri jautājums nav ticis apspriests, bet laulība tomēr reģistrēta); „Tā sagadījās, un es par to biju ļoti priecīga. Lai arī gadījās nejauši, nepieļāvu pat domu pārtraukt grūtniecību. Tēva viedoklis nebija svarīgs” (bērns dzimis 24 gadus vecai, laulība pēc 3 gadiem šķirta).

Citām, savukārt, grūtniecības saglabāšana saistīta ar reliģisko pārliecību: „Abos gadījumos palāvos uz likteni. Ieņēmu nejauši, ticība neļāva taisīt abortu. Otro gribēja vīrs, tāpēc pēc ieņemšanas tas nav ticis apspriests” (katoliete, bet neuzskata sevi par reliģiozu, piedzīvojusi 2 laulības, abas šķirtas); „Tas notika nejauši, un to noteica Dieva griba. Esmu pret abortiem” (bērns 20 gadus vecai, baptiste).

Kā var izsekot pēc intervēto izteikumiem, Latvijas sievietes ģimenes paplašināšanas jautājumos ir stipri vien patstāvīgas: tālu ne visas ir apspriedušās ar vīru vai partneri, bet viedokļu

atšķirību gadījumos gandrīz vienmēr rīkojušās pēc sava prāta. Turklāt, salīdzinot citētās atbildes uz šiem dažiem jautājumiem, nākas secināt, ka ne liela mīlestība, ne vienprātība bērna radīšanas jautājumos nenodrošina laulības noturību. Tāpat to neietekmē patstāvīga rīcība, nerēķinoties ar partnera viedokli. Jāsecina, ka būtiskāka ir saprašanās citos savstarpējo attiecību jautājumos, kas aplūkoti tālākā analīzes posmā.

Saistībā ar bērna dzimšanu intervētās tika aicinātas izteikties arī par **varbūtēji piedzīvoto apkārtējo spiedienu kļūt mātei**. Vairums atbildēja, ka tāda nav bijis, bet dažām to tomēr nācies izjust. Galvenokārt tas izpaudies kā radnieku atgādinājumi, ka būtu laiks. Viņu starpā ir tādas, kam bērni dzimuši 25 un 28 gadu vecumā, kā arī viena, kas nav rīkojusies atbilstoši izdarītajiem mājieniem. Neviena no viņām aptaujas laikā nebija jaunāka par 31 gadu. Vēl dažām nācies uzklaut visai nesmalkjūtīgus jautājumus par savu veselību un spēju radīt bērnus. Vienai no viņām pirmais bērns dzimis 27 gados, bet divām – 32 gadu vecumā. Aptaujas brīdī šai grupā visas bija jau pārsniegušas 42 gadu vecumu, un neviena nedzīvoja Rīgā.

Atliek secināt, ka Latvijas sabiedrībā pat radu starpā nav īpaši pieņemts piedāvāt padomus intīmos jautājumos, un jo īpaši pēdējos gados jaunās sievas netiek steidzinātas ar ģimenes papildināšanu.

Intervēto stāstījums par savu pieredzi dažādos gados atbilst atbildēm par vērojumiem mūsdienu Latvijas sabiedrībā, **vai pastāv spiediens kļūt mātēm**. Atšķirībā no atbildēm par savu pieredzi, uz pēdējo jautājumu atbildēja visas aptaujātās, bet divas atzinušas, ka nespēj novērtēt. Vairums no viņām šāda spiediena esamību noliedz, un šī uzskata paudējā pašām visām, izņemot vienu, ir bērni. Daļa no viņām ir arī pamatojušas pastāvošo sabiedrisko domu: "Uzskats netiek uzspiests, jo ne jau katra var atļauties bērnu materiālo apstākļu dēļ" (pašai 24 gadi, dzīvo laulībā, bērnu nav); "Spiediens noteikti ir mazāks, jo pašreiz liela nozīme ir darba dzīvei, karjerai" (pašai 33 gadi, šķīrusies, viens bērns, augstākā izglītība); "Katrs cilvēks, arī sievietē, var pats izvēlēties, kādu dzīvi dzīvot" (studente, 22 gadi, jau ir 6 gadus vecs bērns); "Tas ir sievietei no dabas uzlikts, un sieviete pilda šo dabas pienākumu" (pašai 43 gadi, 2 bērni, divas reizes šķīrusies); Viena no intervētajām, noliedzama sabiedriskās domas spiedienu sievietēm kļūt mātēm, atzīst, ka tas nav vispārējs viedoklis: "Izņemot statistiķus, ka jādzemdē bērni, lai būtu, kas uztur pensionārus!" (trīs pieaugušu bērnu māte, augstākā izglītība).

Ceturtdaļa intervēto atzīst sabiedriskās domas esamību, ka sievietei jāklūst mātei. Dažas gan piebilst, ka to nevarētu saukt par spiedienu, piemēram: "Uzskats pastāv, bet tas netiek uzspiests".

Dažas konkretizē šī uzskata nesējus un viņu viedokļa pamatojumu: "Masu medijos pastāv, kā arī politiķi izskata viedokļus par šādu sievietes misiju"; "Principā pastāv – kā norma. Tas ir diezgan neapzināts – dabiska funkcija: sieviete – māte"; "Domāju, ka tas ir saistīts ar zemo dzimstības līmeni". Šai grupā tikai vienai no sešām bija savi bērni. Vēl citas aplūkojamā spiediena esamību saista galvenokārt ar noteiktām sieviešu grupām: "Ja sievietei jau ir pāri 30 gadiem, tad ne vienu vien reizi nākas noklausīties dažādas pārdomas par šo jautājumu. Tas varētu būt diezgan nepatīkami" (pašai 27 gadi, bērnu nav); "Negatīvā attieksme pret vecmeitām vai neauglīgām sievietēm. Tas, vai sieviete ir auglīga, ir viņas vērtības kritērijs, īpaši vēlākos gados" (pašai 26 gadi, precējusies, ir bērns).

Visas mūsu intervētās, kas kļuvušas par mātēm, izsaka apmierinātību ar to, kaut arī pakāpe un attieksmes raksturojumi ir dažādi.

Gandrīz puse no intervētajām ar bērniem uzskata sevi par ļoti apmierinātu ar mātes lomu, taču ne visas viņas spējušas raksturot, kas tieši rada šo apmierinātību, piemēram: "Tas ir tik dabiski un pašsaprotami, vārdos nemāku izteikt" (divas reizes šķīrusies un pirmo reizi tāpēc, ka nav bijis bērnu; dēlam 4 gadi, pašai 36). Biežāk tiek aprakstīts pašas guvums no mātes lomas: "Bērni ir dzīves jēga un prieks"; "Bez bērniem nav pilnvērtīga dzīve. Vecumdiēnās nebūšu vientuļa" (38 gadi, divi bērni, divas reizes šķīrusies); "Bērns ir mans turpinājums, rūpes, kas mijas ar laimes brīžiem. Bērnu uzskatu par savu vistuvāko dārgāko draugu" (dēlam 16, pašai 40, ar dēla tēvu šķīrusies, dzīvo ar neregistrētu draugu); "Lai arī rada zināmu spriedzi, tomēr nav lielākas vērtības pasaulē par to, ja tev ir mīlošs vīrs un bērns" (turpina dzīvot pirmā laulībā, bērnam 6 gadi). Citas vairāk izsaka prieku, ka bērni izauguši par krietniem cilvēkiem: "Vecākā meita dzīvo atsevišķi, ir precējusies. Man ir ļoti jauka mazmeitiņa, mēs bieži tiekamies. Otra meita mācās skolā, ir gudra, ļoti patstāvīga, man liels palīgs mājās"; "Bērni izauguši, izskoloti, ar atbildības sajūtu par sevi un citiem".

Arī tās, kas savu apmierinātību ar mātes lomu nav papildinājušas ar pārāko pakāpi, saista to ar prieku, ko sagādā bērni: "Dēls ir labākais, kas līdz šim ar mani ir noticis" (dēlam 6 gadi, pašai 22, dzīvo otrā neregistrētā kopdzīvē); "Bērns pozitīvi uzlādē, ļauj domāt alternatīvi" (bērnā 4, pašai 35, dzīvo otrā laulībā); "Ir patīkami par kādu rūpēties, just, ka tevi kāds gaida" (bērnā vēl nav gads, pašai 22, dzīvo pirmā laulībā); "Audzinu meitu, kurai ir 15 gadi. Esam labas draudzenes" (pašai 37, otrā kopdzīvē); "Man patīk būt mātei, un man ir ļoti jauka meita" (meitai 11, pašai 33, šķīrusies); "Es ilgu laiku dzīvoju mājās ar bērniem (nestrādāju) un jutos labi" (bērniem jau 20 un 18 gadi, tagad pati strādā).

Vēl dažas, būdamas apmierinātas ar mātes lomu, minējušas arī izjūtamās grūtības: "Zināmu diskomfortu sagādā tas, ka šai lomai tiek veltīts nepietiekams laiks" (31 gads, šķīrusies, bērnam vēl tikai 6 gadi); "Materiāli grūti – prasības aug, pietrūkst naudas" (bērniem 16 un 14 gadi, pašai 36, dzīvo pirmā laulībā, strādā – speciāliste ar augstāko izglītību, taču viņas māte, kas vēl nav pensijas vecumā, jau 9 gadus ir bez darba); "Es dodu saviem bērniem visu, kas ir manos spēkos, bet esmu sastapusies ar problēmām, kurām nebiju gatava" (bērniem 18, 16 un 14 gadi, pašai 40, dzīvo pirmā laulībā, strādā). Tikai viena no visām intervētajām atzinusi, ka sastaptās grūtības likušas šaubīties par savas izvēles pareizību: "Jā, esmu apmierināta, kaut gan, ja tas būtu jādara tagad, tad ilgi pārdomātu" (bērni dzimuši 25 un 27 gadu vecumā, pašai 33 gadi, dzīvo pirmā laulībā).

Saprotams, ka visiem vecākiem nācies risināt bērnu uzturēšanas, audzināšanas un varbūt arī ārstēšanas grūtības. Taču iespējams, kas tieši tas viena otra dzīvē ienesis jēgu un piepildījumu, nepieciešamību saņemt un atrast izeju jebkurā situācijā, kas radījis gandarījumu par pārvarētajiem sarežģījumiem.

Vispārējā apmierinātība ar mātes lomu un tās, ja tā var teikt pamatojums, liecina, ka bērni un mātes laime ir pašvērtība, kas nav tieši atkarīga no attiecību kvalitātes ar partneri un to noturības. Nav arī pamata apgalvot, ka apmierinātība ar mātes lomu kompensētu neizdevušos kopdzīvi ar vīru vai partneri, jo vienlīdz apmierinātas ir gan šķīrušās, gan nepārtrauktā pirmajā laulībā dzīvojošās. Tāpat nav vērojamas atšķirības atkarībā no pašas vai bērnu vecuma, kā arī viņu skaita un dzimuma.

Papildus personiskajai apmierinātībai mātes lomā intervējamās tika lūgtas vērtēt **sabiedrības attieksmi pret sievieti – māti**. Izrādījās, ka šie vērojumi atšķiras vairāk nekā savu izjūtu vērtējums.

Nedaudz vairāk par trešo daļu intervēto uzskata sabiedrības attieksmi par visumā pozitīvu vai labvēlīgu. Viena no vecākajām aptaujas dalībniecēm (50 gadu) piebilst: "Domāju, ka patreiz labāk nekā agrāk". Savukārt viena no jaunākajām (22 gadi) pamato šo pozitīvo attieksmi: "Vienmēr sievietē – māte ir bijusi kaut kas pārāks"; "Labāka nekā pret neprecētām un bez bērniem, jo mātei būt tomēr ir varonība, bet grūti, jo no valsts minimāls atbalsts" (pašai 48 gadi, 2 bērni). Dažas citas atsakās no pārāk vispārināta mātes un labvēlīgas attieksmes jēdziena, formulējot savu domu tiešāk: "Ja ir māte, pret tādu nereti izturas labi. Protams, ne jau pret māti 13 gadu vecumā!" (pašai 43 gadi, 2 bērni); "Pozitīva – ja vien ir laba māte"; "Sabiedrības attieksme kopumā pozitīva, tomēr ne ieinteresēta" (pašai 35 gadi, 6 gadi vecs bērns).

Pēdējais no citētajiem izteikumiem pēc būtības ir tuvs citu aptaujāto vērtējumiem, kas sabiedrības attieksmi pret māti atzinušas par normālu, parastu vai neitrālu. Viena intervētā šādu attieksmi raksturo sīkāk: "Diezgan neitrāla, jo katrs ir aizņemts ar savām problēmām, un sievietē – māte tiek uztverta kā parasts cilvēks, kas dzīvo ikdienišķajā pasaulē" (pašai 22 gadi, 6 gadus vecs bērns). Citu paskaidrojumos par sabiedrības neitrālo attieksmi jaušams rūgtums par nepietiekami labvēlīgas attieksmes trūkumu: "Normāla, bet tā ir pārāk maz cienīta" (25 gadi, precējusies, bērnu nav); "Attieksmes nav vispār" (pašai 36 gadi, 2 bērni); "Neitrāla, vienaldzīga" (53 gadi, 2 bērni); "It kā pozitīva, bet drīzāk gan vienaldzīga. Patiesībā pret viņu (māti) sabiedrība, ieskaitot valsti, ir vienaldzīga" (31 gads, viens bērns).

Vairākās atbildēs tiek nepārprotami pausts, ka pastāvošās neitrālās attieksmes vietā gribētos just ne vien pozitīvu attieksmi, bet arī reālu atbalstu: "Pastāv uzskats, ka sievietei pirmkārt jābūt mātei, un, pats par sevi saprotams, arī jāuzņemas atbildība par bērniem" (35 gadi, precējusies, bērnu nav); "Netiek akceptēts tas, ka sievietei ir grūti būt mātei" (26 gadi, 6 gadi vecs bērns); "Viņai viss ir jāvar, jāpaspēj. Ja viņai ir problēmas, pati vainīga – ko laida pasaulē" (29 gadi, kopš 25 gadu vecuma neregistrētā kopdzīvē, bērnu nav). Pēdējie citētie izteikumi vedina domāt, ka vērojumi par sabiedrības vienaldzīgo attieksmi un nepietiekamo atbalstu mātēm pat no dzīvesbiedra puses varbūt pat attur vienu otru no šīs lomas uzņemšanās. Vai arī otrādi – pašas negribēšana tiek attaisnota ar nepietiekami labvēlīgu attieksmi. Tā vai citādi, sabiedrības neitrālā attieksme spiež katru pāri un

katru sievieti patstāvīgi izšķirties vai vēlēšanās audzināt bērnus ir tik liela, lai būtu gatavi patstāvīgi pārvarēt gaidāmās grūtības, tātad kalpo par savdabīgu filtru pietiekami uzņēmīgu vecāku atļasei. Protams, tas nenozīmē, ka tādi nebūtu pelnījuši cieņu, jo intervijas jautājums attiecas tieši uz sabiedrības attieksmi, kas var ietvert valsts materiālu atbalstu, bet var izpausties arī citos veidos, kas neprasa ne izdevumus, ne lielas pūles no līdzcilvēku pusēs.

Diemžēl ceturtdaļa intervēto sieviešu, kam visām ir bērni, vērtējušas sabiedrības attieksmi pret māti kā "ne īpaši pozitīvu, īpaši sievietēm ar mazgadīgiem bērniem" (pašai 48 gadi, bērni jau izauguši); "Šajā attieksmē noteikti nav vajadzīgās cieņas un atbalsta" (33 gadi, bērnam 11); "Sabiedrība atzīst, ka problēmas ir pensionāriem. Tā pati sabiedrība ir absolūti kurla, ka kāds runā par sievietes – mātes problēmām (pabalstu utt.)." (40 gadi, 3 bērni, no tiem jaunākajam 14). Dažas arī sīkāk raksturojušas, kur izpaužas pat noraidošā attieksme pret māti: "Sieviete – māte (ar mazgadīgiem bērniem) ir apgrūtinājums darbā, transportā utt. Sabiedrība kopumā ir neiecietīga!" (56 gadi, pašai 3 jau pieauguši bērni); "Attieksme drīzāk neatbalstoša: kur tu lien ar savu bērnu?!" (38 gadi, jaunākajam no 2 bērniem 8 gadi); "Vienīgi stājoties darbā tas ir negatīvs punkts" (33 gadi, 2 bērni); "Ir ļoti grūti strādāt, ja esi māte. Darba devējam ir grūti samierināties ar to, ka, piemēram, saslimst bērns un jāņem slimības lapa, utt." (25 gadi, bērniem gads un 2 gadi, patreiz māsainiece).

Raksturīgi, ka tieši šai pēdējā intervēto grupā, kas sabiedrības attieksmi vērtē kā "negatīvi neitrālu" u.tml., ir arī tās dažas mātes, kas atzinušas grūti risināmu problēmu esamību mātes lomas izpildē un arī šaubas, vai to no jauna uzņemtos. Vai viņām jaunībā būtu bijuši pārāk rožaini ieskatī par gaidāmo sabiedrības cieņu un atbalstu vai arī viņas pirms izšķiršanās par bērnu dzimšanu neapzinājās visas grūtības to audzināšanā? To vidū var gadīties kā grūti ārstējamās tā neārstējamās slimības, dzīvesbiedra vai pusaudžu nonāksana atkarības vielu varā, ģimenes ienākumu samazinājums bezdarba, šķiršanās vai dzīvesbiedra nāves dēļ. Ja, gaidot bērnu, domātu vairāk par iespējamo risku kā biežāk paredzamo prieku, tad vispār reti kura sieviete kļūtu par māti. Vienīgā iespēja ir gatavoties dzīvei vispār un arī ģimenes dzīvei ar tādu aprēķinu, lai maksimāli mazinātu dažādu risku varbūtību un palielinātu savas spējas pārvarēt to sekas. Būtiska šai ziņā ir dzīvesbiedra izvēle un prasme veidot ar viņu saskanīgas attiecības.

Partnerattiecību veidošanās un to vērtējums.

Savas pieredzes raksturojums vismaz daļēji atrodams atbildēs uz aptaujas jautājumiem par partnerattiecībām. To bija vairāki kā par pirmo tā otru kopdzīvi: par iepazīšanās apstākļiem; varbūtējām dzimumattiecībām ar citiem vīriešiem pirms tām; motivāciju sākt kopdzīvi vai precēties un sabiedriskās domas lomu tajā; strīdu biežākajām tēmām ar partneri un apmierinātību ar ģimenes dzīvi.

Kā jau minēts sadaļā par intervēto sastāvu, visām viņām, izņemot vienu, ir vienas vai vairāku partnerattiecību pieredze: pirmo apmēram divkārt vairāk nekā otro. Turklāt vairāk par vienu partnerattiecību pieredzi (saprota iemesla dēļ) uzkrājušas galvenokārt vecākās aptaujas dalībnieces. Savukārt jaunākajām tās biežāk sāktas un daļai arī turpinās kā neregistrēta kopdzīve. Vecākajām (pāri 35 gadiem) pirmās partnerattiecības biežāk bijušas laulībā, un tikai daļa otro – bez reģistrācijas.

Pirmās kopdzīves partneri intervētās gandrīz vienādi bieži iepazinušas kopējās ilgstošās darbībās vai vienā vidē (mācību laikā, dzīvojot kaimiņos, darba vietā, interešu klubā) un nejauši – visbiežāk dejās, sarīkojumā draugu pulkā, parkā saulojoties. Ne samērā ilgstoša iepriekšējā pazīšanās, ne nejauša iepazīšanās nav raksturīga kādai no paaudzēm vai vecumam, kādā sāka kopdzīvi. Taču pēc nejaušas iepazīšanās sāktās partnerattiecības izrādījās biežāk šķirtas (vairāk par pusi) nekā kopējās darbībās aizsākušās (mazāk par pusi). Domājams gan, ka noturīgāka kopdzīve ar kopējās gaitās iepazītu partneri izskaidrojama ne tik daudz ar iepazīšanās apstākļiem kā ar kādām kopējām interesēm, kas bijušas par cēloni mācībām vienā augstskolā vai darbībai tai pašā interešu klubā (kopā).

Gandrīz 2/3 intervēto pirmās partnerattiecības uzsāktas ar savu pirmo dzimumpartneri, bet tas nebūt nav raksturīgi tieši samērā vecāko vai jaunāko paaudžu pārstāvēm. Taču kopdzīve ar pirmo dzimumpartneri izrādījusies mazāk noturīga nekā tām, kam jau bijušas dzimumattiecības ar 1 līdz 3 citiem vīriešiem – tātad zināmas iespējas salīdzināt. Ja pirmajā grupā vairumam pirmā kopdzīve izjukusi, otrā – tā noticis mazāk nekā trešajai daļai.

Lēmums uzsākt kopdzīvi apmēram pusei intervēto izrietējis no savstarpējas mīlestības, vēlēšanās būt kopā, kopīgas vēlēšanās pēc bērna un arī morāla atbalsta. To starpā noturīgākas izrādījušās partnerattiecības, kuru sākšanas lēmums vairāk saistīts ar vēlēšanos būt kopā un pietiekami ilgstošu attiecību pārbaudi: „Bijām pazīstami 4 gadus, kad nolēmām precēties. Likās, esam viens otru labi iepazīnuši un izpratuši” (48 gadi, pirmā laulība turpinās, tajā 2 bērni); „Bijām kopā nodzīvojuši 3 gadus, attiecības pārbaudījuši” (25 gadi, pirmā laulībā); „Gribējām būt kopā. Gribējām bērnus. Nespēju iedomāties dzīvi bez viņa” (40 gadi, 1. laulība turpinās, 3 bērni); „Nolēmām, ka vajadzētu dzīvot kopā” (35 gadi, pirmā laulība).

Mīlestība bez (vai aptaujā neminētas) attiecību pārbaudes kopdzīves noturību nenodrošina. Piemēram, kopdzīve, kas uzsākta ar vienā vārdā minētu ieganstu mīlestība, pēc 2 gadiem jau šķirta (40 gadu veca, otrā kopdzīvē); „Iemīlējāmies un apprecējāmies” (53 gadu, pirmā laulība šķirta pēc 6 gadiem). Šādi gadījumi vedina lieku reizi pārdomāt jēdziena mīlestība saturu, tā subjektīvo izpratni un arī pazīmes.

Liels kopdzīves iziršanas risks izrādījās arī gadījumos, kad tā uzsākta, vadoties galvenokārt pēc viena partnera vēlēšanās. Piemēram, „Vīrs uzstāja, man tādas vēlēšanās nebija” (36 gadi, pēc 4 gadiem laulība šķirta); „Pēc pašas gribas” (34 gadi, kopdzīve ilgusi 9 gadus); „Ļoti gribēju savu ģimeni, bet viņš nesteidzās baidināt. Domāju – gan jau ...” (36 gadi, pirmā laulība šķirta pēc 10 gadiem).

Nedaudz vairāk par ¼ daļu intervēto stājušās tā sauktā piespiedu laulībā: „Gaidīju bērniņu, bija jāprecas” (37 gadi, laulība gan nav oficiāli šķirta, bet vīrs aizgājis un sāka jauna kopdzīve); „Bija iestājusies grūtniecība” (31 gadu, pēc 4 gadiem laulība šķirta). No 8 ar gaidāmo bērnu saistītām laulībām noturīgas izrādījušās tikai divas, kad to rosinājis partneris un kad minēta arī mīlestība: „Apprecējāmies bērna dēļ, bet arī mīlējām viens otru” (26 gadi, laulība turpinās).

Šis pēdējais piemērs uzskatāmi rāda atšķirību starp lēmumiem kopdzīves sākšanai un laulību noslēgšanai: pirmajā izšķirošā ir tikai abu partneru iekšēja vēlēšanās būt kopā, tad otrā gadījumā pārsvaru gūst gaidāmā bērna intereses vai citu cilvēku viedoklis, valdošās sociālās normas.

Nedaudz vairāk par pusi intervēto atzīst viedokļa pastāvēšanu par laulību nepieciešamību 60.-80. gados – īpaši no vecāku puses, ka nav labi dzīvot kopā bez oficiālas laulības: „Labāk bija apprecēties, jo tā bija pieņemts” (31 gads, šķīrusies); „Jā, valdīja uzskats – pat pēc pirmā skūpsta” (56 gadi, divkārt precējusies un divkārt šķīrusies); „Es nevarēju iedomāties dzīvot kopā bez oficiālas laulību reģistrācijas” (50 gadu, 2 laulības šķirtas). Pēdējais minētais piemērs uzskatāmi liecina, ka formāla laulāšanās vai nu iekšējas pārliecības, vai sabiedrībā valdošo uzskatu dēļ laimīgu un ilgstošu ģimenes dzīvi nenodrošina: „Jā, ir taču solīdi, ja apprecas. Vecāki arī prasa – kad precēsieties? Mana atbilde – nav māksla apprecēties, māksla ir sadzīvot” (29 gadi, pagaidām 4 gadi pirmā neregistrētā kopdzīvē).

To, protams, bija novērojuši arī mūsu intervēto vecāku paaudzēs. Tāpēc vairums intervēto, kas atzinušas uzskatu pastāvēšanu par nepieciešamību kopdzīvi reģistrēt un arī pašas to atbalstījušas, nav jutušas apkārtējo spiedienu to darīt. Piemēram, „Nekāda pamudinājuma nebija, jo paši nolēmām” (48 gadi, 1. laulība turpinās); „Runas par to, kura ar kuru saskatījušies bija (laukos), bet tas nav spiediens” (36 gadi, divas laulības šķirtas). Dažas tādu spiedienu tomēr jutušas: „Viena otra sieva pajautāja – vai tik es neesot neauglīga (ālava)” (36 gadi, pirmā kopdzīvē no 20 gadiem, bērns tikai otrā laulībā 32 gadu vecumā, dzīvo laukos); „Jā, protams, jaunieši un precēšanās – tā jau ir ciema sievu sarunu tēma” (43 gadi, 1. laulība – 23 gadu vecumā, dzīvo laukos).

Raksturīgi, ka aplūkojamā sociālā norma ilgāk saglabājusies samērā noslēgtā lauku vidē, bet ātrāk izzudusi izglītotākos slāņos, respektīvi, lielākās pilsētās. Piemēram, „Tai vidē, kurā es biju (augstskolā), tāda uzskata nebija” (49 gadi, dzīvo 2. laulībā). Likumsakarīgi, ka urbanizācija un izglītības līmeņa celšanās radīja labvēlīgu augsni attieksmes maiņai pret laulību reģistrāciju. Kā viena no vecākajām tā viena no jaunākajām intervētajām atzinušas: „Pastāv pat doma, ka pirms oficiālajām laulībām būtu labi, ja partneri padzīvotu kopā, lai varētu izjust, kas ir kopdzīve, pirms spers atbildīgo soli” (22 gadi, pirmā kopdzīve, kurā partneris „diezgan bieži lietojis alkoholu”, beigusies ar partnera bojā eju). Tāpēc arī pēc totalitārās iekārtas sabrukuma sabiedriskā doma par kopdzīves formām varēja strauji mainīties: „Tajā laikā (90.- to gadu beigās) jau valdīja diezgan brīvi uzskati attiecībā uz laulībām” (27 gadi, neregistrētā kopdzīvē); „Var teikt, ka tāda nostāja (ka kopdzīve jāreģistrē) vairs nevaldīja – tas bija pēc neatkarības atgūšanas” (26 gadi, pirmā laulībā);

„Tajā laikā (90.-to gadu beigās) jau precības nebija aktuālas, aktuāla bija civillaulība” (22 gadi, pirmajā laulībā).

Kā liecina piemēri, Latvijas sievietes ne totalitārisma apstākļos, ne topošajā pilsoniskajā sabiedrībā īpaši nerēķinās ar sabiedrībā valdošajiem uzskatiem: pastāvot viedoklim par nepieciešamību laulāties „pat pēc pirmā skūpstā” daudzas pirms tam dzīvoja neregistrētā kopdzīvē, tā mūsdienās, kad „laulība nav aktuāla” pavisam jauni pāri tomēr mēdz arī laulāties. Tātad rīcību kā iepriekšējos gadu desmitos, tā XX un XXI gadsimtu mijā kā noteica tā noteic galvenokārt pašas nostāja, bet ne sabiedrības viedoklis.

Partnera un kopdzīves veida patstāvīga izvēle pusei pēc pašu atzinuma izrādījusies veiksmīga, aptuveni ceturtajai daļai – ne visai, un vēl ceturtajai – drīzāk neveiksmīga.

Vairums no tām, kas izteikušas apmierinātību ar savu pirmo kopdzīvi, to vēl turpina (12 no 16), kaut arī dažas no viņām jau sasniegušas brieduma gadus (36-48 g.). Ar savu pirmo kopdzīvi kopumā apmierinātas izrādījās galvenokārt tās, kas izlēmušas sākt partnerattiecības pēc pietiekami ilgstošas pazīšanās un ar abpusēju vēlēšanos būt kopā, jūtot nepieciešamību vienam pēc otra, arī mīlestību. Iespējams, ka tieši pārdomātā partnera izvēle bijusi par cēloni tam, ka šie pāri strīdējušies reti vai par nenozīmīgiem sadzīves sīkumiem. Bijušas gan arī nesaprašanās par bērnu audzināšanu, naudas izlietojumu vai tās trūkumu, nepadarītiem darbiem, personiskiem uzskatiem, un tikai vienā vēlāk izirušā kopdzīvē – par alkohola lietošanu.

Partnerattiecībās, kurās intervētās jutušās ne visai apmierinātas, strīdi bijuši gandrīz visās un arī galvenokārt par „sadzīves sīkumiem”. Tomēr strīdi notikuši arī par darbu; cik katram jāstrādā; par to, ka jāpasaka, kad būs mājās; par tautību atšķirībām (etniski jauktā ģimenē) un arī „vīra kāri uz alkoholu”. Gandrīz visas šīs partnerattiecības jau pārtrauktas.

Līdzīgas norises un iznākums bijis arī attiecībām, kurās intervētās jutušās drīzāk neapmierinātas. Tostarp tādi citu neminēti strīdus iemesli kā „Viņš bija ļoti greizsirdīgs. Uz visiem un visām” (43 gadi, 2 laulības šķirtas) vai „Pārāk maz laika viņš velta man, mūsu kopējam brīvajam laikam. Visu lielāko laiku daļu viņš velta darbam” (27 gadi, neregistrētā kopdzīvē, bērnu nav).

Interviju pieraksts un tikai viena partnera izteikumi nedod pamatu vērtējumam, cik nozīmīgi bijuši strīdu iemesli un kāds to dziļākais cēlonis: vai nepietiekamas savstarpējās pārrunas pirms kopdzīves sākuma par nākamo dzīvi un pienākumu sadali vai nerēķināšanās vienam ar otru, ar partnera iespējām un vajadzībām jau šīs dzīves laikā, kā arī neprasme risināt domstarpības. Par pēdējo neapmierinošas kopdzīves varbūtējo cēloni liecina vairāku intervēto piedzīvotā vairākkārtējā kopdzīves izjukšana.

Kopumā, kā jau minēts, otru kopdzīvi sākušas 14 no 32 intervētajām un astoņām no tām arī otrā reize nav bijusi noturīga.

Iepazīšanās apstākļi ar **otras kopdzīves** partneri vairumam intervēto, kam tāda bijusi, ir līdzīgi iepriekšējiem: kam ar bijušo skolasbiedru, kam darbā, kam ballē, kam – draugu lokā (ar draudzenes brāli). Tāda atkārtotāšanās vismaz daļai sieviešu varētu būt saistīta ar izvēlēto profesiju. Kā zināms, dažās no tām ievērojamā pārsvarā ir viena dzimuma pārstāvji, tāpēc iepazīšanās iespējas kopējās mācībās vai darbā ir ierobežotas. Sava loma, protams, ir arī katra cilvēka raksturam un interešu lokam – kas apmeklē dejas vai interešu klubus un kas – ne.

Vairumā gadījumu līdzīga bijusi arī attieksme pret laulību reģistrāciju un apkārtējo viedokli pret to – visas rīkojušās pēc sava prāta, kaut arī ieteikumi „noformēt attiecības” bijuši. Tomēr šī rīcība pirmā un otrā reizē nedaudz atšķiras: pirmās partnerattiecības vairumā gadījumu bijušas reģistrētā laulībā, no otrām – tikai puse. Taču no šīm otrām vienlīdz bieži izjukušas kā laulības tā neregistrētā kopdzīvē. Tas lieku reizi apliecina, ka oficiāla noformēšana nebūt neuzlabo attiecības un negarantē to noturību.

Apmierinātība ar otru kopdzīvi ir aptuveni tāda pat kā ar pirmo: nedaudz vairāk par pusi kopumā apmierinātas, bet pārējās līdzīgās daļās – apmierinātas ne visai un drīzāk nē. Arī strīdus iemesli (kam tādi minēti) vismaz daļēji nosaukti tie paši: par sīkumiem, bērniem, naudu, darbiem, brīvā laika pavadīšanu, alkohola lietošanu, vīra greizsirdību.

Saprotams, ka strīdus priekšmeti daļēji atkārtojas kā partnerattiecību pārtraukšanas iemesli: vīra dzeršana, atšķirīgu tautību pārstāvjiem domstarpības atšķirīgo tradīciju dēļ, vīra neuzticība, nepamatota greizsirdība, vīra nevēlēšanās rēķināties ar sievu un bērnu – „Gribēja – nāca mājās, negribēja – nenāca” (50 gadu, divas reizes šķīrusies); par pienākumu sadali: „Nesapratāties par darbiem. Ja sieviete visu prot un grib darīt, tas nenozīmē, ka vīrietis var laiskoties. Neciešu slinkus

vīriešus" (36 gadi, divas reizes šķīrusies). Papildus šķiršanās iemesls, kas neparādās kā strīdus ābols – „seksuālā nesaderība” (38 gadi, divas reizes šķīrusies).

Dažām intervētajām kopdzīve beigusies, bet laulība nav šķirta. Vienai no tām vīrs aizgājis bezgalīgo strīdu dēļ ar partneres māti, jo dzīvojuši kopā (37 gadi, pirmā kopdzīve no 20 gadu vecuma). Citai vīra aiziešanas iemesls – „viņš gribēja aiziet, un es ļāvu tam notikt. Man vairs nebija spēka. Pārāk stipri mīlēt arī ir kaitīgi – tu pilnīgi pakļaujies un paliec par muļķi. Mums vienlaicīgi bija ļoti smags dzīves brīdis. Es gaidīju atbalstu no viņa. Viņš gaidīja atbalstu no manis. Mēs pagājām viens otram garām” (40 gadu, precējusies 21 gada vecumā, 3 bērni, jau 6 gadus ar tiem – viena).

Intervētajām, kam partnerattiecības izjukušas vienu reizi vai pat atkārtoti, tomēr nav izveidojusies vienāda attieksme pret jaunu attiecību veidošanu un dzīvošanu vienatnē. Uz jautājumu par **varbūtējām priekšrocībām, dzīvojot bez partnera**, puse no viņām atbildējušas, ka tādas nesaskata, tāpat kā nav jutušas kādu īpašu attieksmi tā dēļ no apkārtējiem. Tikai viena – ar trim bērniem – jutusi žēlumu pret sevi, kas nav bijis patīkami. Tik pat daudz vismaz uz laiku vienas palikušās atzīmējušas dažādus brīvības un neatkarības aspektus: „Nav jārēķinās ar otra cilvēka viedokli” (36 gadi, bez partnerattiecību pieredzes); „Neatkarīga – var vairāk plānot savu laiku atbilstoši pašas uzskatiem” (40 gadi, 1 bērns); „Ko grib, to dara” (53 gadi, divas reizes šķīrusies, dzīvo ar gandrīz pieaugušu bērnu); „Personiskā brīvība” (31 gads, 1 bērns); „Ir brīvas” (36 gadi, pēc laulības un otras neregistrētas kopdzīves dzīvo ar 2 bērniem). Daļa šo brīvību un patstāvību tomēr atzīst par labu ar zināmiem nosacījumiem: „Lielāka neatkarība, ja ir materiālais nodrošinājums” (33 gadi, dzīvo ar 1 bērnu); „Ja nav bērnu – viņa ir brīva, un tā ir lieliska sajūta. Bērns ierobežo, bet tomēr – labāk bez vīra nekā ar nīkuli” (36 gadi, divas reizes šķīrusies, viens bērns).

Aptuveni ceturtdaļa intervēto, kas aptaujas laikā dzīvoja bez pastāvīga partnera, negatavojās veidot jaunu kopdzīvi. Viena uzskatīja sevi par pārāk vecu (43 gadi), otra pēc divām šķirtām laulībām, kurās bijusi ne visai apmierināta, acīmredzot zaudējusi cerības uz veiksmīgu kopdzīvi; vēl viena, nebūdama juridiski brīva, vairāk aizņemta ar savu 3 pusaudžu audzināšanu; vēl cita pēc pajukušas kopdzīves un šķirtas laulības, kurās nav bijusi apmierināta, necer atrast piemērotu partneri: „Jūtos pārāk par vīriešiem – viņi meklē apgādnieci, bet es gribu līdzvērtīgu” (36 gadi, 1 bērns).

Aptuveni tāds par daudzums intervēto labprāt sāktu jaunu kopdzīvi, taču pagaidām nav atradušas piemērotu partneri. Piemērotības prasības gan netiek formulētas, vai arī visai vispārējas: „Pie materiāli nodrošināta” (53 gadi, divreiz šķīrusies) un „Ne jau ar katru āpsi” (36 gadi, divas reizes šķīrusies).

Savukārt tām, kas ir atradušas partneri, bet nav laulājušās, ir atšķirīgi viedokļi par turpmākās kopdzīves veidu. Puse gatavojas reģistrēt laulību: „Lielā diena tiek plānota (atlikta tīri materiālu apstākļu dēļ)” (22 gadi, jau otrā kopdzīve, no pirmās – bērns) un „Gribam sarīkot greznas kāzu svinības. Līdzko būs pietiekami līdzekļi, mēs precēsimies” (21 gads, pirmā kopdzīve kopš 19 gadu vecuma, bērnu nav). Cita līdzīgos apstākļos gatava apprecēties „kad būs bērni”. Vēl cita – 29 gadus veca: „Kad pabeigšu augstskolu. Līdz šim traucēja problēmas ar atsevišķu no vecākiem dzīvojamo platību. Tās tikko kā ir atrisinātas. Ģimenē jābūt bērna tēvam, kuram jāuzņemas dalītas rūpes par mājsaimniecību”. Līdzīgi viedokļi dominējuši citā aptaujā tādu neregistrēto pāru vidū, kam jau bijuši bērni – sievas šai situācijā vēlētos laulību reģistrēt, bet bieži vien tas tiek novilcināts kāzu izdevumu dēļ [Rungule ... 2000].

Tik pat daudz izrādījās to, kas dod priekšroku neregistrētai kopdzīvei. Parastais pamatojums – „Nejūtu tādu vajadzību” (34 gadi, pirmā kopdzīve pēc 9 gadiem izirusi); „Apmierina arī kopdzīve bez laulāšanās” (38 gadi, divas reizes šķīrusies, divi bērni); „Katram sava pagātne, kas prasa zināmu neatkarību” (56 gadi, divas reizes šķīrusies, ir partneris un, liekas, nopietnas attiecības); „Ļoti mīlu brīvību. Abi esam pusmūžā. Ja ir labi tāpat, kāpēc mainīt? Nevēlos, lai pēc manas nāves daļa īpašuma aizietu cilvēkam, kurš nav mans asinsradnieks. Neizslēdzu iespēju, ka cilvēks pēc manas nāves varētu apprecēties ar kādu man svešu sievieti, un līdz ar to ciestu mans dēls” (40 gadu, otrā kopdzīvē 6 gadus).

Pēc iepazīšanās ar dažādo paaudžu intervēto sieviešu partnerattiecību pieredzi nākas secināt, ka tā labi ja pusei rit par normālu uzskatītā gaitā – iepazīnās, apprecējās, audzina bērnus, par šo un to pastrīdoties un būdami vairāk vai mazāk apmierināti ar izveidojušos kopdzīvi. Līdzīgi likteņu un dzīves gaitas dažādībai, atšķirīgi ir arī sieviešu viedokļi par vēlamo kopdzīves veidu un partneru

savstarpējām attiecībām. Taču praktiski nav iespējams izvērtēt, vai intervēto raksturi un uzskati vairāk ietekmējuši viņu partnerattiecību veidošanos un norisi, vai otrādi. Droši var apgalvot tikai to, ka Latvijas sievietes savā rīcībā ir ļoti patstāvīgas un maz rēķinās ar sabiedrības viedokli – cik nu tas bijis uzstājīgs un visos sabiedrības slāņos izplatīts.

Viedoklis par laulībām un seksuālo uzvedību sabiedrībā.

Analizējot atbildes uz jautājumiem par sabiedrības attieksmi pret laulībām un seksuālo uzvedību, kā arī šīs attieksmes varbūtējām pārmaiņām pēdējo 10 gadu laikā, jāreķinās ar intervēto atšķirīgo dzīves pieredzi un tās neizbēgamo ietekmi uz viņu viedokli. Vadoties no pieņēmuma, ka sabiedrības attieksmi visvairāk izjūt dzīves posmā, kad tiek veidotas apspriežamās partnerattiecības, bet sabiedrības attieksmes pārmaiņas var būt novērojamas tikai jau pirms 10 gadiem par to interesējušās, saņemtās atbildes būtu salīdzināmas pa atšķirīgām vecumgrupām.

Mūsu intervēto vidū 10 aptaujas brīdī bija pārsniegušas 40 gadu vecumu un tātad visvairāk pievērsušās vērību sabiedrības attieksmei galvenokārt laikposmā pirms sabiedriskās iekārtas maiņas un tās izraisītajām iespējamām pārmaiņām. Trīsdesmitgadniecēm (14 intervētās) partnerattiecību veidošana notikusi aptuveni šo politisko un sociālo pārkārtojumu norises laikā un vēl pietiekami svaigā atmiņā, t.i., bez atmiņā iespējamām nobīdēm. Savukārt 8 intervētajām divdesmitgadniecēm partnerattiecību veidošana iekritusi jau „jaunajos laikos”, un viņu priekšstats par agrāk bijušo sabiedrības attieksmi un tā pārmaiņām nav pašu piedzīvots, bet drīzāk aizgūts no vecāko dāmu vai saziņas līdzekļu vēstījumiem. Atbilstoši šim pieļāvumam, iegūtās atbildes tika sākotnēji salīdzinātas minēto 3 vecumgrupu ietvaros.

Intervēto vecākajā grupā praktiski visas ir atzinušas **attieksmes maiņu pret laulību**, respektīvi, tās vērtības mazināšanos un neregistrētās kopdzīves izplatību tās vietā. Raksturīgi spriedumi: „Domāju, ka ģimenes vērtība nav mainījusies. Laulības nozīme ir mazinājusies, ļoti daudzi dod priekšroku neregistrētai kopdzīvei, sabiedrība kļuvusi iecietīga šai jautājumā” (48 gadi, dzīvo jau 27 gadus pirmajā laulībā, 2 bērni, Rīgā); „Ģimene kā vienmēr ir cieņā (tradīciju pārmantojamība); laulība ir vēlama sievietei un arī vīriešiem (stabils darbinieks, jau ir ģimene); neregistrēta kopdzīve tagad izplatīta plašāk – uz to mudina citu valstu pieredze ar masu mediju palīdzību” (42 gadi, dzīvo 10 gadus pirmā laulībā ar 6 gadu kopdzīvi pirms tās, divi bērni, vidējā pilsētā).

Savukārt viedokļi par ģimenes vērtības varbūtējo mazināšanos atšķiras. Piemēram, pretstatā iepriekšējiem izteikumiem: „Ģimenes loma mazinājusies, jo visur (presē, radio utt.) tiek uzsvērtas brīvas attiecības. Ģimenei ir vairāk problēmu (dzīvoklis, kopējais budžets), kuras šķirti dzīvojot vieglāk risināt” (48 gadi, dzīvo pirmā laulībā 21 gadu, 2 bērni, laukos) vai „Ģimene un laulība vairs nav tik aktuālas. Neregistrēta kopdzīve izplatās arvien vairāk” (50 gadi, divas laulības šķirtas).

Pēdējie divi piemēri vedina domāt, ka daļa intervēto sieviešu vispār lāgā nešķir jēdzienus ģimene un laulība, un laikam tieši tas visvairāk raksturo agrāko gadu desmitu oficiālo attieksmi, kas šos vārdus tā arī mēdza lietot tikai kopā. Tomēr dzīvē šīs parādības tālu ne visiem arī agrāk bija nešķiramas. To labi izteikusi viena no mūsu intervētajām: „Attiecības ir kļuvušas brīvākas. Agrāk it kā morāles normas bija stingrākas, bet tā bija tikai šķietamība. Vairāk runāja vienu, bet darīja citu. Tagad ir mazāk liekulības” (40 gadu, pirmā laulībā 19 gadus, 3 bērni).

Biežāk par minētajām labvēlīgām pārmaiņām tiek atzīmētas nevēlamās: „Visiem viss ir vienalga: tātad dariet, kā gribat – apmēram tāds uzskats” (49 gadi, otrā laulībā, 2 bērni); „Pienākuma apziņas trūkums” (53 gadi, divkārt šķīrusies); „Pārlietu daudz bērnu bez ģimenes – neapbrūpēti. Neregistrēta kopdzīve – tā ir pārlietu izplatīta” (43 gadi, divkārt šķīrusies, 2 bērni, laukos). Salīdzinot dažādu uzskatu paudēju likteņus, gribot negribot jāsecina, ka sievietes ar ne visai izdevušos ģimenes dzīvi mēģina izskaidrot savas neveiksmes ar vispārējo ģimenei nelabvēlīgo gaisotni. Bet var būt arī viņām taisnība, ka brīvākas attiecības bez kādas liekuļošanas atvieglo bezatbildīgu rīcību, nerisinot cilvēkus piespieties un izpildīt savu pienākumu pret bērniem.

Trīsdesmitgadnieču viedokļi par sabiedrības attieksmi un tās maiņu būtiski neatšķiras no vecākās grupas izteiktajiem. Piemēram, „Attieksme pret ģimeni un laulību ir kļuvusi brīvāka, mazāk pievērs uzmanību reģistrētām laulībām” (38 gadi, divkārt šķīrusies, 2 bērni, laukos); „Ģimene kā vērtība saglabājas, arī laulība kā stabila attiecību forma. Mainījusies attieksme pret neregistrētu kopdzīvi – tagad tā tiek uztverta kā normāla parādība” (35 gadi, otrā laulībā, Rīgā). Šai vidējā vecuma grupā viena no intervētajām minējusi arī abu dzimumu attieksmes atšķirību pret laulībām:

„Neregistrētā kopdzīve izplatās, bet sievietes to izjūt kā uzspiestu, jo vīrieti blakus grib, bet viņš precēties negrib” (36 gadi, pirmā kopdzīve un otra – laulība – šķirtas, laukos). Zināmā mērā šāds novērojums sasaucas ar vecākajā grupā pausto domu par ierobežojumu zušanu bezatbildībai līdz ar laulību reģistrācijas neobligātumu. Grūtības saglabāt nemainīgu attieksmi pret ģimeni, izplatoties neformālām attiecībām, atzīmējusi arī viena no intervētajām: „Viedokļi par neregistrētu laulību tiek popularizēti, bieži pat sabiedrībā pazīstamu cilvēku vārdā: tai pašā laikā tiek uzsvērtā ģimenes loma, pat pārāk konservatīvā izpausmē” (35 gadi, no tiem 7 pirmajā laulībā, Rīgā).

Atšķirībā no vecākās grupas, gandrīz 1/3 trīsdesmitgadnieču kā Rīgā, tā laukos un ar galēji atšķirīgu ģimenes dzīves pieredzi uzskata, ka sabiedrības attieksmē pret ģimeni un laulību nekādas izmaiņas nav notikušas. Viņu vidū tādas, kam viskrasāko politisko pārmaiņu laikā jau bijuši vismaz 20 gadi. To varētu izskaidrot ar notikušo pārmaiņu pakāpeniskumu – tās nesākās jaunajos sociāli-ekonomiskajos apstākļos, bet, kā jau minēts, brieda krietni vien agrāk. Tāpēc arī vecāko intervēto grupā tik bieži notikusi pirmslaulību kopdzīve (sk. sadaļā par intervēto sastāvu).

Visas 8 intervētās divdesmitgadnieces atzīmē ģimenes lielās nozīmības pastāvību un laulību arvien biežāku nomaiņu ar neregistrētu kopdzīvi. Taču tā tiek vērtēta drīzāk kā mode un pirmslaulību attiecību veids, apzinoties arī šādu attiecību risku. Piemēram, „Neregistrēta kopdzīve ir modē – mazāk atbildības. Cilvēki mazāk piestrādā pie kopējām attiecībām, ja nesanāk – meklē citas” (29 gadi, pirmajā – neregistrētā kopdzīvē); „Pirms ģimenes dzīves eksistē neregistrētā kopdzīve – vairumam, bet ģimenes vērtība daudziem tomēr saglabājas. Ir daudzi, kas dzīvo neregistrētā kopdzīvē, jo uzskata, ka tā cilvēks nav tik sasaistīts, bet neaptver, ka īpaši sievietēm tas mazina viņu tiesības” (26 gadi, precējusies 6 gadus, 1 bērns, Rīgā); „Vispirms padzīvo kopā, tad izlemj precēties” (25 gadi, precējusies pēc 3 gadu kopdzīves, laukos).

Salīdzinot 3 dažādām paaudzēm piederīgo intervēto atbildes, izrādījās, ka visas vienlīdz atzīst ģimenes vērtības nemainību un neregistrētās kopdzīves izplatību laulību vietā. Taču jaunākajā grupā, kas atšķirībā no vecākajām, ne tikai novērojušas attieksmes maiņu, bet pašas izbaudījušas jauno attiecību modeli, to biežāk arī vērtē. Ja vecākās šīs pārmaiņas konstatē, netiecoties vērtēt to noturību, tad jaunāko izteikumi vedina domāt par neregistrētās kopdzīves izplatību kā pārejošu parādību, atstājot tai tikai pirmslaulību savstarpējās pieslīpēšanās uzdevumu. Gandrīz puse divdesmitgadnieču tieši vai netieši atzīst laulības par sievietēm izdevīgāku kopdzīves veidu, kura iedibināšanu kavē ne vien mode un vīriešu palaikam atšķirīgā nostāja, bet arī zema dzīves līmenis. Piemēram, „Oficiālā laulībā stājoties latviešiem raksturīgas kāzas ar izdevumiem, ko daudzi nevar atļauties” (29 gadi, no tiem 4 – neregistrētā kopdzīvē). Laikam jau pēc vairākiem gadiem nāksies veikt jaunu aptauju, lai izzinātu, vai mūsdienīgajā brīvāku attiecību gaisotnē vairāk mainīsies attieksme pret kopdzīves veidu vai – greznām kāzām.

Ja dažādu paaudžu sieviešu atbildēs vērojama daļēja viedokļu dažādība par sabiedrības attieksmes maiņu pret ģimeni un laulību, tad vērtējumos par iespējām **atrast kopdzīvei piemērotu partneri** atšķirību nav. Visu vecumu intervētās vienprātīgi atzīst, ka tas ir grūti, un visās vecumgrupās ir minēti šo grūtību cēloņi.

Dažas minējušas abu dzimumu pārstāvju skaita atšķirības Latvijā kopumā vai arī atsevišķās sociālās vidēs: „Vīrieši ir skaitliskā mazākumā, un parasti tie jau ir precēti” (34 gadi, pirmā kopdzīve izjukusi); „Sieviešu kolektīvs, sieviešu vairākums” (38 gadi, divkārt šķirusies); „Sievietes jau ir vairāk pēc skaita, un liela daļa vīriešu ir alkoholiķi vai dīvaiņi” (22 gadi, pirmā laulībā, 1 bērns).

Vīriešu vairākuma neatbilstība dzīvesbiedra lomai ir visbiežāk minētais partnera izvēles grūtību cēlonis. Piemēram, „Latvijas sabiedrībā nav pietiekams daudzums precamu vīriešu, kas spētu rūpēties par sievu un ģimeni” (21 gads, neregistrētā kopdzīvē, 1 bērns); „Vīrieši nevēlas dibināt ģimeni, uzņemties atbildību” (25 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni); „Vīrieši ir izlaisti: pieraduši, ka ģimenē sieviete gatavo ēst, kopj dzīvokli, pieskata bērnus utt. Tie ir īpaši jāiesaista māsaimniecībā. Daudzi ir nolaidušies, slinki – darbu dara spiestā kārtā, reti kurš strādā ar prieku” (29 gadi, neregistrētā kopdzīvē); „Puiši ne tik ļoti vēlas precēties kā meitenes (viņi labāk atzīst „brīvās attiecības”, un otrs – puiši ir diezgan infantili, dzērāji, nemākuļi” (42 gadi, pirmā laulībā 10 gadus, 2 bērni); „Daudzi dzer” (43 gadi, divreiz šķirusies, 2 bērni, laukos);

Cits – gan retāk minēts piemērotu partneru trūkuma iemesls – „Jauniem vīriešiem ir problēmas ar materiālo stāvokli – tas nav stabils” (37 gadi, neregistrētā kopdzīvē); „Normālai ģimenei vajag arī apstākļus – darbu, dzīvokli, ja mājās – tad arī finanses, bet atbilstošu jauniešu nav tik daudz, lai varētu izvēlēties” (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, laukos); „Gribas atrast vīrieti, kas ne

tikai varētu materiāli apgādāt ģimeni, bet būtu tuvs arī garīgi, emocionāli" (50 gadu, 2 laulības šķirtas, 2 bērni); „Grūti, ja grib vienā personā partneri, kurš ir inteligents un gudrs, kā arī materiāli nodrošināts" (31 gads, šķīrusies, 1 bērns).

Citētie izteikumi jau uzrāda, un vairākas intervētās sievietes arī tieši atzinušas, ka partnera atrašanās grūtības saistāmas ar sievietes prasībām pret to. Piemēram, „Sieviešu izglītības līmenis ir augstāks, prasības pret partneri lielas" (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni); „Diemžēl, ir daudz nodzērušos vīriešu, arī jaunu sieviešu izglītības līmenis un prasības ir augstākas, nekā esošie vīrieši spēj piedāvāt" (36 gadi, neprecējusies); „Sevišķi grūti, ja sieviete prot sevi novērtēt un domā arī par nākotni" (36 gadi, divkārt šķīrusies).

Vairākas atzīmējušas varbūtējā partnera iepazīšanas grūtības: „To ietekmē salīdzinoši mazās brīvā laika pavadīšanas iespējas, jo daudz laika jāpavada strādājot" (35 gadi, precējusies, bērnu nav); „Nav normālu vietu, kur iepazīties, un uz ballītēm reti iet normāli vīrieši" (33 gadi, precējusies 9 gadus – ar lauku ballītē iepazītu partneri un – ne visai apmierināta ar kopdzīvi); „Īss pazīšanās laiks – nepagūst viens otru labi iepazīt" (43 gadi, divas reizes šķīrusies).

Tikai divas dažādu paaudžu sievietes pirmā vietā izvirzījušas ne vīriešu trūkumus un sociālo apstākļu radītas grūtības, bet pašas sievietes īpašības un prasmes: „Tas ir atkarīgs no sievietes pašas. Jābūt koptai, interesantai, labai saimniecei, labestīgai un pašpārliecinātai" (40 gadi, neregistrētā kopdzīvē pēc šķirtas laulības); „Tam ir vajadzīgs īstais laiks un vieta. Svarīgi gan ir pielāgoties viens otram, pieņemt tādu, kāds viņš ir. Un arī pašai darīt visu, lai attiecības būtu labas un skaistas" (22 gadi, otrā neregistrētā kopdzīvē).

Intervijās saņemto atbildžu daudzveidība apliecina, šķiet, vispārzināmo patiesību, ka atrast savu īsto pusīti patiešām ir grūti, kā tas ir bijis visos laikos. Un cēlonis tam ir ne tik daudz varbūtējā partnera tās vai citas īpašības, cik ģimenes lomu kopums un pienākumu mainība dzīves laikā: katram jābūt vienlaikus dzimumdzīves partnerim un domubiedram, pelnītājam un aprūpētajam, tēvam vai mātei, morālam balstam un kompanjonam kopējās vaļas darbībās. Turklāt katrs no partneriem gadu gaitā mainās saskarsmē un sadarbībā vai strīdos ar otru. Tāpēc taisnība laikam gan ir pēdējai citētajai aptaujas dalībniecei, ka sākotnējā izvēle ir tikai sākums tālākai abu personību attīstībai. Pēdējais, protams, nenozīmē, ka var sadzīvot ar jebkuru, bet nevar arī naivi cerēt, ka visām izdosies atrast pašas – jaunībā varbūt vēl īsti nepārdomātām – prasībām un ilgai kopdzīvei atbilstošu partneri, pašai nepūloties ar sevis un tālāko attiecību nemītīgu veidošanu.

Arī tas var nesekmēties, bet vismaz jābūt gatavībai to darīt. Intervijās saņemtās atbildes un iepriekš aprakstītais iepazīšanās un partnerattiecību pieredzes izklāsts drīzāk gan liecina par Latvijas sieviešu un arī vīriešu nepietiekamu prasmi attiecību veidošanā.

Iespējams, ka tur daļēji vainojamas iepriekšējos gadu desmitos valdījušā totalitārā režīma izglītības nepilnības. Sociālo zinību jomā uzmanība tika pievērsta vienīgi šķiru atšķirībām un attiecībām, bet nemaz – indivīda psiholoģijai, saskarsmes kultūrai un citām sociālām prasmēm. Pat 70. gadu beigās ieviestajā ģimenes zinību kursā vērība tika pievērsta gandrīz vienīgi ģimenes dzīves praktiskajai pusei un jaundzimušo aprūpei, kas jauniešiem pirms partnera izveles un ģimenes izveides vēl ļoti maz interesē. Toties ģimenes locekļu savstarpējo attiecību ētikai nosauktā kursa mācību grāmatā vecāko klašu audzēkņiem atvēlētas tikai 9 lpp. no 206 [Studente ... 1982: 205]. Diemžēl šis kurss netika piedāvāts visās skolās, un to paspēja apgūt tikai daži izlaidumi. Arī astoņdesmito gadu beigās izdotajā 3 sējumu Ģimenes enciklopēdijā savstarpējo attiecību veidošanai atvēlēta vēl mazāka teksta daļa: 10 šķirklī ar kopējo apjomu 7 lpp. no 820 vienā sējumā [Ģimenes ... I sēj. 1989: 9-46]. Diemžēl arī jaunajos sociālajos apstākļos veselības mācības kursā vairāk vērības tiek veltīts dzimumattiecību higiēnai nekā saskarsmei un tās kultūrai [Veselības ... 1995]. Tāpēc jo svarīgākas ir diskusijas par šiem jautājumiem, kurās lieti izmantojami arī pētījumu rezultāti.

Nemot vērā intervēto vairākuma atbalstīto atziņu par pēdējos 10 gados mainījušos sabiedrības attieksmi pret laulību un neregistrēto kopdzīvi, likumsakarīgi bija izzināt arī viedokli par varbūtējām pārmaiņām **attieksmē pret seksuālo uzvedību**: dzimumdzīvi un grūtniecību pirms laulībām, sieviešu seksuālo brīvību.

Jau minēto apsvērumu dēļ intervēto atbildes arī uz šo jautājumu šķiet lietderīgi salīdzināt pa paaudzēm.

Vecākajā grupā, respektīvi, 40 gadus sasniegušās un pārsniegušās sievietes vienprātīgi atzīst, ka attieksme pret pirmslaulību dzimumdzīvi Latvijā ir iecietīga un neitrāla. Piemēram, „Patreiz attieksme ir ļoti labvēlīga. Nekas netiek nosodīts" (50 gadi, divreiz šķīrusies, pašas divi bērni arī jau

sākuši dzimumdzīvi); cita – kā „Vērojoši iecietīgu, bet nogaidošu” (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni); vēl cita – kā labvēlīgu: ”Pirmslaulību attiecības netiek nosodītas, arī grūtniecība pirms laulībām. Sievietes ir kļuvušas brīvākas, atraisītākas” (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni); „Ir reālāka iespēja pārbaudīt savu jūtu un uzskatu sakritību ar partneri nekā pirmajā apmātības brīdī” (56 gadi, divkārt šķīrusies, 3 bērni). Tāpat visas atzinušas, ka šī brīvība vai visatļautība un arī pieļāvības pakāpe sabiedrības attieksmē pret to pēdējos gados ir augušas. Taču pašu intervēto viedokļi par tādu brīvību dalās. Dažas to vērtē kā pārliecīgu visatļautību: „Uztrauc pusaudžu seksuālā visatļautība, kas nāk komplektā ar alkoholu, narkotikām” (48 gadu, pirmā laulībā, 3 bērni).

Viedokļos par pārmaiņu cēloņiem un to vērtējumā ir mazāka vienprātība. Piemēram, „Tas viss no labas dzīves” (43 gadu, divkārt šķīrusies, 2 bērni, laukos) un „Valsts nesekmē stabilas ģimenes izveidi” (53 gadi, šķīrusies, 2 bērni); vai „Izmaiņas ir. Brīvāks sekss. Mode, pieejama pornogrāfija. Izmaiņas ir negatīvas” (40 gadu, otrā – neregistrētā kopdzīvē, 1 bērns) un „Es baidos, ka no vienas galējības (Padomju Savienībā sekā nav) mēs kļūstam otrā galējībā – sekss ir vissvarīgākā-lieta dzīvē. Ir jābūt līdzsvaram” (40 gadu, pirmā laulībā, 3 bērni).

Trīsdesmitgadnieču atbildēs atšķirībā no vecākajām, kas pašas visdrīzāk vairs nosodošu attieksmi pret sevi neizsauc, sastopamas arī norādes par sabiedrības nepietiekami labvēlīgu attieksmi: „Joprojām puritāniska, it īpaši attieksmē pret sievieti, attiecībā pret vīriešiem sabiedrība ir daudz pielaidīgāka” (35 gadi, pirmā laulībā, bērnu nav); „Visā visumā attieksme – pieļauj un nenosoda, bet konkrētos gadījumos – no vīriešu puses – nosodoša attieksme. Konkrētam vīrietim tāda sieviete parasti nav vajadzīga” (31 gadu, šķīrusies ar vienu bērnu); „Pārspīlēta attieksme, kaut tā ir ļoti intīma lieta, divu cilvēku lieta, saprotams nobriedušā vecumā” (36 gadi, pirmā laulībā kopš 19 gadiem, 2 bērni).

Pretstatā citētajiem spriedumiem lielākā daļa intervēto trīsdesmitgadnieču atzīst, ka sabiedrības attieksme ir vienaldzīga vai labvēlīga: „Ir liela brīvība. Arī agrāk tāda bija, bet par to citi zināja retāk. Tagad par to vairs nekaunas” (36 gadi, divreiz šķīrusies, laukos); „Šī uzvedība ir „palaista” pārāk brīvi, īpaši tas attiecas uz jauniešiem. Nekādas morāles normas vairs nedarbojas, un tas nav labi” (33 gadi, šķīrusies, 1 bērns).

Tāda viedokļu un vērojumu atšķirība vienas vecumgrupas ietvaros vedina domāt, ka vistuvāk patiesībai ir tās dažas trīsdesmitgadnieces, kas Latvijas sabiedrībā nav konstatējušas vienotu nostāju pret seksuālo uzvedību: „Domāju, ka katram sabiedrības slānim šī attieksme ir savādāka” (37 gadi, otrā laulībā, 2 bērni); „Vecākā paaudze kritizē, jaunākā pieņem kā normu” (36 gadi, dzīvo viena – bez partnerattiecību pieredzes); „Vecākā paaudze to neatzīst, mūsu paaudzi tas neuztrauc – katra brīva izvēle” (38 gadi, divkārt šķīrusies). Taisnības labā atgādināsim, ka šai pašā aptaujā vecākās intervētās nebūt nebija tik nosodošas pret brīvību dzimumattiecībās, drīzāk norūpējušās un šai ziņā vienprātis ar dažām citētajām trīsdesmitgadniecēm. Tas lieku reizi apliecina, ka sabiedrības attieksme patiesībā ir tik neitrāla, ka pat netiek vispārēji aspriesta un līdz ar to izpausta.

Līdzīgi intervēto vecākajai grupai arī vīrums trīsdesmitgadnieču atzīst, ka sabiedrības attieksmē pārmaiņas ir notikušas, un tāpat – atšķiras arī viņu vērtējumi, vai tas labi vai slikti. Viena: „Sabiedrības attieksme ir mainījusies uz labo pusi – kļuvusi pozitīvāka” (37 gadi, pēc pirmās oficiāli nešķirtās laulības otrā kopdzīvē); otra – „Laiki mainījās ļoti strauji, morāle nenostiprinājās. Izmaiņas ir negatīvas” (36 gadi, divreiz šķīrusies). Vienīgi par sabiedrības attieksmes pārmaiņu cēloņiem viedokļi daudz neatšķiras „Seksuālo brīvību ietekmē demokrātija, sabiedrības individualizācija, tirgus ekonomika” (38 gadi, otrā laulībā, 1 bērns); „Valda liela atklātība presē par šiem jautājumiem – jaunatne ir labāk informēta (arī skolā)” (37 gadi, otrā kopdzīvē, 1 bērns); „Savā laikā par seksu vidusskolā runāt uzdrošinājās retais, bet tagad tā ir normāla parādība” (33 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni).

Divdesmitgadnieču atbildēs atspoguļojas tas pats vienotas sabiedrības attieksmes trūkums kā trīsdesmitgadnieču vērojumos: citas atzīmē neitrālu attieksmi, citas – lielāku prasīgumu pret sievietēm, piemēram, „Attieksme ir ļoti brīva – nekas netiek nosodīts” (25 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni) un „Sieviešu seksuālā brīvība – ierobežotāka nekā vīriešiem. Sievietes nedrīkst atļauties to pašu, ko vīrieši. Sievietēm sabiedrība nepiedod sāņsoļus, brīvu uzvedību” (29 gadi, neregistrētā kopdzīvē).

Tāpat jaunāko intervēto atbildēs nav vienprātības par sabiedrības attieksmē notikušo pārmaiņu cēloņiem, izpausmēm un vērtējumu. Piemēram, „Sabiedrība kļuvusi ziņošāka, izglītotāka, arī seksuāli brīvāka. Kopumā vērtēju pozitīvi, jo negatīvais kā slimība ir jāpārdzīvo” (29 gadi,

neregistrētā kopdzīvē); „Izmaiņas – tiek sludināta seksuālā brīvība. Pēc padomju režīma sabrukuma – jaunā paaudze ir kā suns, kas norāvis no ķēdes. Notiek tas, kam jānotiek” (26 gadi, pirmā laulībā); „Attieksme ir mainījusies – tā kļuvusi pārāk atklāta. Cilvēki vairs neatšķir, ko kādā vietā var teikt un ko nevar teikt. Šodienas sabiedrībā seksuālā uzvedība ir pārprasta, sevišķi jau pusaudžu sabiedrībā” (22 gadi, otrā neregistrētā kopdzīvē, 1 bērns); „Vienīgās izmaiņas – par seksuālām attiecībām ir sākuši runāt pārāk atklāti” (27 gadi, neregistrētā kopdzīvē); „Šī brīvība, kas izlauzusies uz āru, ir graužoša. Sevišķi tas iespaido bērnus un pusaudžus, kuru nenobriedušais prāts nespēj apkopot šo informāciju. Ja ģimenē par to nerunā, bērni to uzzina no citiem avotiem un ne jau to labāko. Bērni tiek traumēti” (25 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni).

Pēc citētajiem izteikumiem nav grūti pamanīt, ka jaunākās paaudzes pārstāves nebūt nav tik iepriecinātas par viņu paaudzes pilnībā piedzīvojamo seksuālo brīvību un sabiedrības vairākuma neitrālo vai pat labvēlīgo attieksmi pret to. Divdesmitgadnieces nebūt ne retāk, bet toties kategoriskāk par vecākajām aptaujas dalībniecēm pauž bažas par jauniešu pārāgras un nekādu normu neierobežotas dzimumdzīves varbūtējām sekām.

Tāpat kā dažādu sieviešu paaudžu uzskatos par laulībām trīsdesmitgadnieces šķiet vairāk iepriecinātas par kādreizējo morāles normu atslābumu, bet divdesmitgadnieces, kam vairs nav nācies ciest no sabiedrības nosodījuma, jau saskata jebkādu uzvedības normu trūkuma negācijas. Kritiskai nostājai pieņemoties spēkā, ar laiku tiešām var izveidoties zināms līdzsvars starp cilvēka brīvību un sabiedrības nosodījumu par pārāgrām un pārsteidzīgām dzimumattiecībām, kādas var ne tikai apdraudēt veselību, bet arī nebūt neveicina citu cilvēcisko attiecību veidošanos un cilvēka pievēršanos citām darbības jomām.

Sieviešu seksuālā brīvība, viņu izjūtamā apkārtējo attieksme pret izvēlēto kopdzīves formu, kā arī apmierinātība ar ģimenes dzīvi ir nesaraujami saistīta ar viņu stāvokli sabiedrībā – tiesībām pašām izvēlēties savu dzīves ceļu un iespējām īstenot šo izvēli. Tāpēc aptaujas programmā bija iekļauts arī jautājums par pēdējos 10 gados Latvijas sabiedrībā notikušajām **sievietes statusa pārmaiņām**.

Intervēto vecākajā grupā gandrīz puse atzīmē pēdējos gados sieviešu pieaugušo neatkarību un „Lielākas iespējas veidot profesionālo karjeru, izmantojot iegūto izglītību, piedalīties valsts pārvaldē, sabiedrisko organizāciju darbībā” (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, datoroperatore). Taču vairākas no viņām jauno iespēju aprakstam pievieno arī kādas atrunas par to izmantošanu: „Atkarībā no rakstura un vēlmēm ir iespēja izvirzīties mācībās, biznesā, sabiedrībā, jo ir daudz dažādu sieviešu organizāciju, klubu utt.” (48 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, zemniece savā saimniecībā); „No ķēkšas un aukles sieviete ir kļuvusi par kaut ko vairāk. Pārmaiņas pozitīvas – ja nekrīt galējībās” (56 gadi, šķirta, 3 bērni, augstākā izglītība, Rīga); „Visa sabiedrība ir mainījusies pēdējo 10 gadu laikā, līdz ar to arī sievietes. Kas nemainās, tas izmirst. Diemžēl šobrīd lielai daļai sieviešu jādzīvo pēc principa: viss, kas mani nenogalina, norūda un padara stiprāku” (40 gadu, pirmā laulībā, 3 bērni, pašnodarbinātā). Vairākkārt šīs grupas intervētās minējušas, ka lielākas brīvības un citu pozitīvo pārmaiņu izmantošanas priekšrocības bauda galvenokārt jaunākās paaudzes: „Izmaiņas ir pozitīvas. Izskaidrojums – brīvība. Iespējas, kuras ir jāizmanto. Sieviete ir daudz jāstrādā, viņa var arī labi nopelnīt, ja ir jauna un/vai ar labu izglītību. Viņa var tikt visādos amatos” (42 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, pārdevēja); „Jaunām sievietēm lielas iespējas kaut ko sasniegt dzīvē. Manas paaudzes sievietēm (50 gadu) ir problēmas ar darbu – nav pietiekami labas izglītības, neprot valodas” (pārdevēja-konsultante Rīgā, vidējā speciālā izglītība, gadu bijusi bez darba).

Droši vien līdzīgu vērojumu un pieredzes dēļ dažas no intervētajām notikušās pārmaiņas vērtē negatīvi: „Nedrošība par nākotni, darbu” (53 gadu, šķirusies, vidējā izglītība, vairākus mēnešus bijusi bez darba, aptaujas laikā – sociālās aprūpes darbiniece). Cita šo situāciju raksturo sīkāk: „Sieviete ir vairāk jāstrādā. Izmaiņas ir negatīvas, jo rodas situācija – vai nu darbs vai ģimene, un apvienot ir ļoti grūti” (49 gadi, otrā laulībā, 2 bērni, augstskolas pasniedzēja).

Saprotams, ka minētās grūtības savienot profesionālo aktivitāti ar mātes lomu biežāk minējušas trīsdesmitgadnieces, kuru bērni vēl prasa aprūpi. Piemēram, „Pārmaiņas negatīvas sakarā ar bezdarbu valstī” (38 gadi, divkārt šķirusies, 2 bērni, apkopēja, pusgadu bijusi bez darba); „Ja sieviete ir viena ar bērniem, tad viņa jūtas lieka, jo arī darbu atrast grūti” (33 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, pulciņa skolotāja ar augstāko izglītību, pusgadu bijusi bez darba).

Retāk, bet minēta arī patriarhālās nostājas izplatība bezdarba apstākļos. Piemēram, „Pārmaiņas negatīvas. Sieviete joprojām mēģina ierobežot, uzskatot, ka to galvenā vieta ir mājas,

bērnu audzināšana. Vīrieši biežāk izsaka savu viedokli" (35 gadi, pirmā laulībā, augstskolas pasniedzēja, Rīgā); „Vidē, kur vīrieši nopelnījuši vairāk naudas, tiek kultivētas patriarhālās attiecības. Sievietes – mātes vieta ir mājas un rūpes par vīriešu labsajūtu, taču Latvijas sievietes (domāju, ka lielākā daļa) ir pārāk neatkarīgas, lai pakļautos šai prasībai, ja to nevēlas" (36 gadi, bez kopdzīves pieredzes, strādā pētnieciskā darbā).

Atrunas par grūtībām darboties vairākās dzīves jomās minētās arī intervēto atbildēs, kas sieviešu stāvokļa pārmaiņas vērtē pozitīvi: „Sievietes aktīvāk darbojas ekonomikā, kultūrā, politikā, kas izskaidrojams ar politiskajām pārmaiņām valstī. Tomēr samilzt ģimenes problēmas" (35 gadi, otrā laulībā, 1 bērns, skolotāja, bet jau pusgadu bez darba); „Sieviete var daudz vairāk sasniegt, ja vien viņai ir izglītība un aizmugure – ģimene, nauda" (36 gadi, divreiz šķīrusies, dārzniece, 4 mēnešus bijusi bez darba).

Sastopami arī pārmaiņu pozitīvi vērtējumi bez kādām atrunām, un tas izceļ ne tik daudz sieviešu stāvokļa uzlabošanos, cik viņu pašu izaugsmi: „Sievietes ir kļuvušas pašpārliecinātākas, varošākas" (38 gadi, divreiz šķīrusies, 2 bērni, kalpotāja ar vidējo speciālo izglītību, atkārtoti mēnešiem bijusi bez darba); „Sievietei ir dota lielāka rīcības brīvība un iespējas darboties arī biznesā. To var izskaidrot ar Latvijas sabiedrības integrāciju pasaulē, izglītības līmeņa celšanos" (31 gads, pirmā laulībā, 1 bērns, ekonomiste).

Divdesmitgadnieču grupā pārmaiņu pozitīvā vērtējuma īpatsvars atbilstu vidū pieaug un uzlabojumi tiek saistīti galvenokārt ar profesionālās darbības iespēju paplašināšanos: „Sieviete var darboties tik pat brīvi kā vīrieši, sieviete biznesā vairs nav nekas sevišķs. Izmaiņas ir pozitīvas. Sievietes sevi ir pierādījušas" (25 gadi, pirmā laulībā, bērnu nav, pasta darbiniece); „Sievietes var brīvāk lemt par savu dzīvi – ir lielāka izvēles brīvība: privātbizness, privātīpašumi. Ir kļuvuši brīvāki sabiedrības uzskati. Sievietes vairāk uzdrošinās darīt, izvēlēties" (29 gadi, neregistrētā kopdzīvē, bērnu nav, sekretāre – referente); „Sievietei nav jāsež mājās, sieviete šodien aktīva biznesā. Sievietes ir uzņēmīgākas un aktīvākas" (22 gadi, pirmā laulībā, 1 bērns, dzīvo kopā ar saviem vecākiem, augstākā izglītība, strādā).

Nedaudz retāk sastopamas atbildes, kas atzīstot pārmaiņu faktu, vērtē tās negatīvi, jo „Cieš ģimene, bērni" (25 gadi, pirmā laulībā, 2 bērni, mājsaimniece); „Daudzas sievietes par pašmērķi uzskata sasniegumus biznesā. Sievietes kļūst vīrišķīgākas. Šīs izmaiņas uzskatu par negatīvām. Tāda laikam mums ir dzīve, kur katram jāmeklē parūpēties par vietu tajā" (27 gadi, neregistrētā kopdzīvē, bērnu nav, nestrādā); „Sievietēm ir lielākas iespējas veidot savu karjeru. Šīs izmaiņas ir tiktāl pozitīvas, ja tās neskar ģimenes dzīvi un negrauj attiecības tajā: sievietei ir jāzina sava vieta. To nosaka vispārējais mūsdienu dzīves stils" (26 gadi, pirmā laulībā, 1 bērns, studente).

Pēdējais citētais spriedums uzskatāmi liecina, ka pat daļai jaunākās paaudzes pārstāvju sieviešu piemīt iepriekš pieminētie patriarhālie uzskati, ko viena otra pat uzskata par modernu.

Šķiet pārsteidzoši, ka saistot notikušo sieviešu iespēju paplašināšanos ar rietumvalstu ietekmi (21 gads, pirmā kopdzīvē, bērnu nav, mājsaimniece), neviena no intervētajām neieminas par dažās no šīm valstīm izveidotajām bērnu aprūpes iespējām, kas ievērojami atvieglo profesionālās darbības un mātes lomas apvienošanu. Tāpat kā visu paaudžu pārstāvju izteikto viedokļu dažādība par notikušajām pārmaiņām tas visdrīzāk liecina, ka sabiedrībā nepastāv vienota uzskata – katra spriež atbilstoši ģimenē apgūtajām normām, kā arī savai dzīves pieredzei un situācijai. Lai izveidotos vairāk vai mazāk vienots vērtējums par sieviešu stāvokli valstī un tajā notikušajām pārmaiņām, būtu nepieciešamas plašas un vispusīgas diskusijas plašsaziņas līdzekļos. Tādu trūkums izskaidrojams vai nu ar sieviešu apmierinātību (samierināšanos?) ar savu stāvokli vai grūtībām sarīkot šādu domu apmaiņu, jo viņu rīcības un materiālās iespējas vēl nav pietiekami plašas. Tas, savukārt, nozīmē, ka pētniecība šai jomā jāturpina.

Avoti:

Ezera L. The establishment and durability of families in Latvia. In: Humanities and Social Sciences in Latvia, Latvian University 2(35) 2002: 41-53

Ģimenes enciklopēdija I-III. Galvenā enciklopēdiju redakcija, Rīga, 1989., 1990., 1992.

Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Vērtējums un ieteikumi. Rīga, 1998: 86 (34-49)

Koroļeva Ilze. Gender Roles in Family: Perceptions and Reality. In: Invitation to Dialogue: Beyond Gender (In)equality, Institute of Philosophy and Sociology, Riga, 1997

Peipiņa O. Laulību un laulību šķiršanas tendences 90. gadu sākumā. (Pēc Latgales materiāliem). Daugavpils Pedagoģiskā Universitāte, Saule, 1995: 47-50

Rungule R. The Role of Parents – Fathers and Mothers – in the Family and in Society. 311-322.

Rungule R. Nereģistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas. LM Sociālās politikas pētījumu rezultāti 2000. gadā. Rīga, 2000: 13-18

Studente A. (red.) Ģimene. Rīga: Zvaigzne, 1982: 206

Veselības mācības vadlīniju projekts. Vispārējā izglītība. Izglītības satura un eksaminācijas centrs. 1995. g. 21. dec.

Zariņa I.B. Actual and desired family models in Latvia. In: Humanities and Social Sciences in Latvia, Latvian University, 2(7) 1995: 48-61

Zvidriņš P., Ezera L. Dynamics and differentiation of Cohabitation in Latvia. In: Revue Baltique, Vilnius, 1999, N 13: 71-81

Zvidriņš P. (red.) Ģimene un dzimstība Latvijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 1996: 106

Зариньш И. Создание и потенциальная устойчивость семьи. Факторы и мотивы демографического поведения. Рига: Зинатне, 1984, 61-104 с.

LZA Ekonomikas institūts: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050, Latvija,
tel.7227474

ĢIMENES PIEAUGUMS

Apsveicot pērn un aizpērn Latvijā piedzīvoto dzimstības pieaugumu, esam iecerējuši izzināt, pateicoties kādiem cilvēkiem un apstākļiem tas ir noticis, un kas būtu darāms, lai bērni dzimtu vēl vairāk. Tādēļ lūdzam Jūs atbildēt uz dažiem jautājumiem. Aptauja ir anonīma. Esiet, lūdzu, atklāti!

1. Lūdzu, raksturojiet kopā dzīvojošās saimes sastāvu:

	Radniecība:	Dzimšanas gadi
01	Jūs pati (s)	
02	Dzīvesbiedrs (e)	
	Bērni (dzimumu lūdzu apvilkt)	
03	meitene zēns	
04	meitene zēns	
05	meitene zēns	
06	meitene zēns	
07	meitene zēns	
	Audžubērni (ja tādi ir)	
08	meitene zēns	
09	meitene zēns	
10	meitene zēns	
11	vecāmāte	
12	vecaistēvs	
13	citi (brāļi, māšas u.tml.)	

2. Lūdzu, raksturojiet abu vecāku pamatnodarbošanos pirms un pēc jaunākā bērna dzimšanas – katrā ailē vienu atbildi

	Māte		Tēvs	
	pirms	pusgadu pēc	pirms	pusgadu pēc
Bērna kopšanas atvaļinājumā	1	1	1	1
Algota darbiniece/ks	2	2	2	2
Zemniece/ks savā saimniecībā	3	3	3	3
Uzņēmēja/s citā nozarē	4	4	4	4
Pašnodarbinātā/ais citā nozarē	5	5	5	5
Studente/s	6	6	6	6
Pensionāre/s, invalīde/s	7	7	7	7
Aktīvā dienestā NBS	8	8	8	8
Bezdarbniece/ks	9	9	9	9
Mājsaimniece/ks	10	10	10	10
Cita (kāda?)	11	11	11	11

3. Kādi ir Jūsu ģimenes ienākuma avoti? – apvelciet, lūdzu, visus atbilstošos skaitļus

Pelņa pamatdarbā (arī savā uzņēmumā)	1
Pelņa papildus darbā, honorāri	2
Stipendija	3
Pensija (visu veidu)	4
Bērna kopšanas pabalsts	5
Citi pabalsti un kompensācijas	6
Alimenti	7
Sociālā un/vai humānā palīdzība	8
Regulāra vecāku, citu radu palīdzība	9
Palīgsaimniecības produkcija	10
Citi ienākumi (telpu izīrēšana, mantu pārdošana, akciju dividendes, noguldījumu %, ietaupījumi)	11

4. Lūdzu, raksturojiet ģimenes patreizējo materiālo stāvokli? – izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

Visa diezgan, var pat iekrāt	1
Visumā labi, bez lielām problēmām	2
Dzīvot var, ja prot taupīgi saimniekot	3
Bieži izjūtamās naudas grūtības	4
Esam nonākuši parādos	5

5. Kādas bija Jūsu ģimenes saites pirms un pēc jaunākā bērna dzimšanas? – katrā ailē lūdzu izvēlēties vienu atbildi

	pirms	pusgadu pēc
Nereģistrētā kopdzīvē	1	1
Atsevišķi no partnera	2	2
Laulībā	3	3
Citas (kādas?)	4	4

6. Vai Jūsu ģimenes papildinājums 1999.-2001. gadā tika plānots? – lūdzu, izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

Nekas netika regulēts	1
Bērnu gribējām, bet laiku neplānojām	2
Plānojām bērnu vecumu starpību	3
Atlikām līdz būsim beiguši mācīties	4
Atlikām līdz būsim dzīvē iekārtojušies	5
Cits variants (kāds?)	6

7. Kādi apsvērumi ietekmēja Jūsu lēmumu par neseno ģimenes papildinājumu (1999. un 2001. gadā)? – lūdzu, atzīmējiet Jums atbilstošāko atbildi katrā rindā

	Ļoti būtiski	Būtiski	Zināma loma	Bez nozīmes	Grūti novērtēt
1. Vēlēšanās izveidot pilnvērtīgu ģimeni	1	2	3	4	5
2. Pietiekama turības līmeņa sasniegšana	1	2	3	4	5
3. Piemērotākā vecuma drīzā beigšanās	1	2	3	4	5
4. Bērna piedzimšanas pabalsts	1	2	3	4	5
5. Vecāsmātes/vecātēva gatavība pieņemt bērnu	1	2	3	4	5
6. Iespēja saņemt ar 1998. g. palielinātu bērna kopšanas pabalstu	1	2	3	4	5
7. Dzīvesbiedra vēlēšanās	1	2	3	4	5
8. Jau sasniegtais citu mērķu piepildījums	1	2	3	4	5
9. Ikmēneša ģimenes pabalsta palielinājums pēc 1999. g. sākuma dzimušajiem	1	2	3	4	5
10. Tiesības uz maternitātes pabalstu	1	2	3	4	5
11. Citi apsvērumi (kādi?)	1	2	3	4	5

8. Cik pavisam bērnu Jūs vēlētos savā ģimenē, ja būtu to audzināšanai nepieciešamie apstākļi? – pasvītrojiet vienu atbildi

1, 2, 3, 4, 5, 6 vai vairāk, cik Dievs dos (7), nav domāts (8)

9. Kādi apsvērumi noteica Jūsu vēlamo bērnu skaitu? – lūdzu, atzīmējiet ar cipariem 1., 2. un 3. svarīgāko:

1. Tas atbilst mūsdienīgas ģimenes modelim	
2. Pašas(a) kā vienīgā bērna pieredze	
3. Pašas(a) pieredze daudz bērnu ģimenē	
4. Katram bērnam nepieciešamie izdevumi	
5. Neizbēgamie profesionālā darba pārtraukumi	
6. Patika darboties ar bērniem	
7. Iespēja saņemt lielāku valsts atbalstu	
8. Brāļu un māsu vajadzība bērnam	
9. Vecāku paaudzes pilna maiņa	
10. Citi (kādi?)	

10. Lūdzu norādiet abu vecāku izglītības līmeni:

	Māte	Tēvs
Sākumskolas (4 klases vai mazāk)	1	1
Pamata (9 klases vai agrākā nepilnā vidējā)	2	2
Arodskolas (bez vidējās)	3	3
Vispārējā vidējā	4	4
Vidējā speciālā (iesk. vidējo ar aroda)	5	5
Nepabeigta augstākā	6	6
Augstākā (bakalaurs, maģistrs)	7	7

11. Jūsu attieksme pret reliģiju:

Dievam neticu	1
Ticu Dievam, bet nepiederu konfesijai	2
Ticu Dievam un piederu draudzei:	
luterāņu	3
katoļu	4
pareizticīgai	5
baptistu	6
jūdaistu	7
citai (kādai?)	8
Cita atbilde	9

12. Jūsu dzīvesvieta:

Rīgā	1
citā pilsētā	2
laukos	3

13. Atbildes sniedza:

māte	1
tēvs	2

14. Jūsu ieteikumi, kā vēlams pilnveidot valsts atbalstu ģimenēm?

.....

.....

.....

Paldies par atsaucību

FAMILY FORMATION AND RELEVANT POLICY IN LATVIA AFTER REGAINING INDEPENDENCE

Summary

Statistics about changes in family formation in Latvia during the XX century (pp. 6-30).

The overview is based mainly on published data about nuptiality, marital and reproductive behaviour of Latvian population since the establishment of the independent state just after the WW I up to the end of XX century (Tables 2-8.). Dynamics of all the comparable variables lead to conclusion that changes in their meanings are caused by several kinds of determinants:

- common trend of decay in significance of traditional marriage and large family (Table 3., 9.-11.);
- huge gender disproportions in maritable age caused by losses of men in World War s I and II as well as repressions of both Nazi an Soviet regimes during four-ties (Table 1.);
- peculiar conditions for family formation during 45 years of Soviet occupation: drastic changes in age composition, ethnic structure of population and poor housing conditions due to enormous inflow of migrants from other republics of former USSR as well as specific soviet regulations on housing, spatial mobility and availability of means for family planning;
- effects of the state's population and family policy (Figures 1. and 2.).

Special attention is paid to rise in proportion of extra-marital births during the 1990ties. For the analysis unpublished up to now data from the register of births were prepared by Central Statistical Bureau (Tables 12. to 20.). It was found out that the number and share of births in cohabiting couples is on the rise while the number of newborns without recognized paternity is rather constant, but their share slightly increases because of drastic decrease of marital births (Figures 3. and 4.). Single mothers use to be younger than those cohabiting and especially married. Accordingly the share of 2nd and 3rd births is the highest in married mothers, though during the last 6 years it has increased also in cohabiting couples (Fig. 5. and 6.).

Declared demographic policy of government and its implementation in Latvia (1991-2002) (pp. 31-47).

The article examines the demographic policy of the Latvian governments comparing plans in the government declarations and real activities.

The main conclusion is that the governments have no complex demographic policy, the activities are mostly separate steps to get direct and immediate result. However, even those steps are in different directions- there is no strong continuity in activities to influence the demographic situation. Governments before elections are doing populist changes in laws which are later cancelled by following governments unable to find finances for implementation of those changes.

The share of expenses for the family and child allowances in the state budget has constantly decreased from 14.8% in 1992 to 2.5% in 1999. It well explains why governments have difficulties to finance demographic policy. Of course demographic policy is not only family and child allowances but they are a very important part of it.

The possible problems what can raise from the absence of effective steps in demography are explained in the draft law about improvement of family state allowances introduced to the parliament recently: the living conditions of families with children will decrease, many children will lack possibilities of adequate development, the number of children in social welfare institutions will increase, the social stress will increase as well, and, finally, obstacles in the process of qualitative and quantitative reproduction of the population will appear. Overcoming of those problems will be much more expensive for the government than an adequate demographic policy.

Judging from the promises what parties gave before the elections of 8th Saeima we can expect more attention given to demographic and family policy. The total number of children is decreasing allowing government to rise family allowances without rising total expenditures for demographic policy realisation. The plans of the new government will be clear in the nearest future.

Parents' views about extension of the family happened in 1999 and 2000
(pp. 48-64).

During all the 10 years of transition to free market economy birth rate in Latvia has decreased far below the replacement level: TFR in 1998 reached the minimum of 1,093. Only in 1999 and 2000 some increase of fertility was observed: TFR rose to 1,237. As it happened just after child care allowance was enlarged in the middle of 1998 and monthly family allowance – for children born after 1st January 1999, it seemed important to find out, if these improvements in the state's support to families has had some impact on the parents' decision to enlarge the family.

This was the aim of a **survey, conducted by Institute of Economics**, Latvian Academy of Sciences in 2001 among the parents of children, born in 1999 and 2000 (N=411 or 1,04% of births in the 2 mentioned years). Respondents were picked in regional branches of civil registration office and infant health care centres in the capital Riga, smaller towns and rural areas proportionally to number of births there. Composition of respondents by age, marital status and ethnicity of mothers was similar to that among total.

Desired number of children for themselves in favourable conditions was found to be larger than actual one: (at average) 2,45 to 1,53 at the moment, while 1/10 had not thought about it or relay on the God's will. These numbers differ by actual number of children in the family (Table 2), the mother's age (Figure 3.) and education (Figure 4.). Motivation for the certain number of desired children also differs by actual number of them (Table 3), age of mother (Table 4) and her education. The same variables had some impact on family planning before the recent deliveries (Table 5.).

Among **considerations to have a child** in 1999 or 2000 as the most important were recognized two: a wish to have a proper family and a desire of the spouse (Table 6.). Significance of the mentioned considerations lessens in families with several children or less educated mothers, while importance of mothers aging and different kinds of the state's support is proportional to the actual number of children (Table 7 and 8). According to the size of family the possibility to receive the state's support is more significant for those with less income (Table 9).

It leads to a conclusion that the state's benefits and allowances for families with children might help to raise number of children up to the desired by parents on condition the payments were large enough to compensate reasonable share of growing expenditures for each of 2 or 3 children.

Activity of fathers according to their education in Latvia (pp. 65-71).

A family of two earners is a precondition for both – gender equality in all spheres of life and a proper level of income for rearing two or more children. The successful conciliation of mother's family role with employment may come true only in case of fair distribution of parents' responsibility between both of them.

The situation is not common up to now. It may have a rising trend if equalling of family tasks becomes popular among the advanced groups of population, the share of which is on the rise. Our **research is aimed** to find out eventual peculiarities in performance of family roles by parents according to their educational level as the most characteristic variable being a precondition for the individual's social status.

To describe the actual activity of parents and probable difference in it according to their gender and education the **data of different sample surveys were used**: Family and Fertility survey (1995, Latvian University, N – 1501 males and 2699 females of fertile age), National Time use survey (1996., Methodology of Eurostat, number of employed male and female respondents – 461 and 483); project financed by UNFPA "Support to the Development of Reproductive Health Strategy in Latvia (1997, N of male respondents 15-49 of age – 1578 and female – 2965); a survey of 1st grade pupils' parents about conditions in families (Institute of Economics, LAsc., 1998, N=848) FINBALT Health Monitor among 16-64 old males and females (Health Promotion Centre, 1998, N=2322). For the analysis a comparison of data on rather homogenous groups was used.

The outcomes of the mentioned surveys show that there is no significant difference in the desired and actual number of children as regards mothers' or fathers' education. The optimal is recognized to be 2.2 as an average for women and 2.4 for men with insignificant difference by education (Table 1), while actual is 1.8 for both women and men with basic and secondary education, but 1.6 and 1.7 for those with higher education.

Time devoted to child care by mothers amounts to 5.2-6.5 h a week and depends more on their age than education. Opposite to that the time devoted to children by their fathers is proportional to the latter's level of education. Fathers with basic education spend on child care only 2.5 h a week while those with higher education – 5.5, the most popular activities being reading, games, instruction (Table 2 and 3). The same are findings among families with 1st grade pupils (Table 4).

Spread of healthy lifestyle also is proportional to one's education and due to this educated fathers show better pattern for their offspring's than others (Tables 5 and 6).

All the data lead to a conclusion that difference in frequency of the mother's and father's activities tends to decrease in families with more educated parents. By the time being it may result in some rise of birth rate as well as higher satisfaction with the family life, not mention about success in upbringing of their children and the latter's quality of life.

Women's attitude to family and marriage in Latvia (pp. 72-88).

Traditional family, based on life-long marriage and definite gender roles, hardly suits modern society, where expectancy of life is twice as long as century ago, women are no less educated than men and most of them have professional jobs outside home.

Instead cohabiting becomes more often and it causes certain doubts about stability of such families, necessary for raising several children, and satisfaction of both spouses.

In Latvia rapid decrease of nuptiality coincided with transition to free market economy. To find out reasons of the process to evaluate the pros and cons of it and to predict, as far as possible, further trends in family formation it seemed useful to search for women's views and attitudes as regards family and marriage.

The research was initiated and supported by George Washington University (USA), questionnaire prepared by its associated professor Daina Stukuls-Eglitis.

A survey among Latvian women of fertile age was carried out in 2001. The sample was formed in the capital Riga, smaller towns and rural areas proportionally to the distribution of inhabitants and share of Latvians among them (Table 1). Altogether 218 properly filled in questionnaires were got or at least 27 of them in each of five-year age group (Table 2) and 3 levels of education (Table 3). Almost half of respondents were married (mostly for 1st time), more than ¼ divorced and 16% – cohabiting (Tables 6. and 7.); more than half of the respondents had children – mainly 2 or more of them (Tables 9. and 10.), but number of them slightly differs by ethnicity and level of education (Tables 11. and 12.). Diversity of women in the sample ensures that their views and attitudes characterize well enough those of all Latvian women at fertile age.

Asked to agree or disagree with certain statements as regards priority of career or family life only a bit more than half of respondents support priority the latter though 70% of them recognize leaving job while children are small (Table 13).

Almost all of respondents agree that both spouses should share equally housework and that of raising children, but only 60%, that it is already the case (Table 14). The same proportion of women disagree that traditional family is out-dated.

Accordingly more than half of respondents do not agree that nowadays cohabiting couples have no reason to marry, but do support the statement that it is difficult for a young women to find an appropriate man to marry (Table 15). On total, attitude to different aspects of marriage is more diverse than that about actual and desired gender equality.

There is no common view also about reasons for decrease in number of marriages (Table 16). The most popular among them, chosen by 2/3 of respondents, turned out the state's insufficient support for new families.

According to the latter some 90% of women agree with statements that single mothers should be supported by the state and government should ensure that fathers of non-marital children help to maintain them (Table 17). Though it is not the case in Latvia, 75% of respondents were sure that it is better for a woman to have a child outside of marriage than to live her life without a child.

As the main reason for increase in extra-marital births our respondents recognized growing independence of women, while half of them chose the statement that the decrease of family's value in public opinion and lack of men's responsibility is to be blamed (Table 18).

Opposite to it women are almost unanimous that public attitude to norms of sexual behaviour has changed during the last 10 years, but 85% do agree that women should have the same sexual

freedom as men (Table 19). As the main reasons for growing sexual freedom were recognized increased freedom of expression about sex and growing popularity of western norms of behaviour (Table 20).

Analysis led to conclusions that Latvian women would like to combine family life with career and prefer to be married though only with appropriate men. Otherwise a great share of them feel strong enough to raise a child – as the most important value for a women – without marriage.

Latvian women on their experience in family formation and changing attitude to it (pp. 89-105).

The research is aimed to find out eventual changes in Latvian women's marital behaviour and attitude to marriage during the transition. For this purpose researchers from Institute of Economics interviewed 32 women of active age. Questions for formalized interviews were prepared by the initiate of the research – Daina Stukuls-Eglitis, Associated professor of George Washington University (USA), and interviews were carried out by the support of this University.

Interviewees were picked occasionally in the capital Riga, several smaller towns and rural areas. Their age vary from 21 to 56. All except one of them had experienced one or several kinds of partnership: one or two marriages – proceeded by cohabitation or without it, marriage followed by cohabitation or the latter alone up to the moment. More than 60% of interviewees have children; the same proportion belong to certain religious denominations, but only 1/6 feel themselves being believers. Thus the sample seem to be diverse enough to find out real views of the community.

Modal age for starting sexual relations by representatives of all generations was 18 to 21 years: some months or even several years before 1st partnership. Premarital cohabitations, if any, had lasted up to 6 years.

Love was said to be the most common reason for marriage, less often – pregnancy, in some cases – partner's desire. It turned out, that longer premarital cohabitation has positive impact on duration of the following marriage and satisfaction with it because partners – in opinion of the interviewed women have learned each other well enough.

Most of women recognized that their parents' and public opinion at the 1970s and 1980s was in favour of marriage. Nevertheless decisions use to be taken independently by themselves, though taking into account availability of housing and regulations on it under Soviets.

These answers show that certain sexual freedom and cohabitation without marriage in Latvia was not a novelty of the 1990s. Interviewees of all ages also recognize that those days attitude has changed to more liberal, but it leads to lack of responsibility and too early sexual relations among teenagers. Young cohabiting women in their interviews expressed a desire to marry in case the cohabitation would be successful or a child is born.

Though a part of younger interviewees had no yet children it was a common view, that to have a child is more important for women than a marriage. All, who have children, were satisfied though some mentioned practical difficulties in raising them partly because the state's support is insufficient. Interviewees recognize that formerly there were some community's expectations, that a woman should become a mother but no pressure had been put on them. During the transition such expectations vanished.

Simultaneously attitude to marriage has changed: it is not any more the only kind of decent family while the latter had not lost its value in public opinion. Interviewed Latvian women have noticed these changes, but most of them do not like them. There are fears that it leads to less responsibility among men and increase in proportion of neglected children. These fears are shared by women of all generations and younger ones seem to be even more interested in family, based on marriage.

It may well happen that value of marriage would increase once more while relations between spouses and certain gender roles become really equal.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0303012697

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

2.20

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM

Sērijā iznākuši sējumi:

Nr. 1	Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē	1997
Nr. 2	Veselības un mirstības teritoriālās atšķirības Latvijā Iedzīvotāju prognoze līdz 2015. gadam	1997
Nr. 3	Ģimenes situācija Latvijā	1999
Nr. 4	Laiks darbam un atpūtai pēcatmodas gados Latvijā	1999
Nr. 5	Latvijas darba potenciāls un tā atjaunošanās iespējas XX – XXI gs. mijā	1999
Nr. 6	Skolēnu veselības ieradumi un veselības mācības pilnveides virzieni Laika zinības veselībai	2000
Nr. 7	Atsevišķu iedzīvotāju grupu darba potenciāla izmantošanas problēmas Latvijā	2001
Nr. 8	Vaļas vēlmes un to īstenojums Prostitūcija Latvijā XX un XXI gadsimtu mijā	2002

STUDIES OF THE LATVIAN POPULATION

Already published volumes of the set:

Nr. 1	Latvian Rural Population and Internal Migration at the Beginning of 90-ties, XX	1997
Nr. 2	Spatial Differences of Health and Mortality in Latvia Population Projection up to 2015	1997
Nr. 3	Situation of Family in Latvia	1999
Nr. 4	Time Use in Latvia, 1996	1999
Nr. 5	Human Potential in Latvia Its Quantitative and Qualitative Reproduction at the Rise of XXI Century	1999
Nr. 6	Health Habits of Pupils and Effects of Health Classes, Riga 1999 Time Use Skills	2000
Nr. 7	Employment Problems of Particular Groups of Population in Latvia	2001
Nr. 8	Leisure Choice in Latvia Prostitution in Latvia at the Treshhold of the XXI Century	2002